

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВІСНИК
ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 4 (111)

Науковий журнал,
заснований у серпні 1998 року

Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
Житомир
2022

Видається за рішенням вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 22 від 27.12.2022 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – доктор педагогічних наук, професор **Григорій Грибан**;
Заступник головного редактора – доктор педагогічних наук, професор **Олена Антонова**;
Заступник головного редактора – кандидат педагогічних наук **Наталія Бірук**.

Члени редакційної колегії:

Адамчик Барбара – доктор гуманістичних наук у галузі педагогіки (Республіка Польща);
Аргіропулос Дімітріс – доктор педагогіки, професор факультету педагогічних дисциплін (Італійська Республіка);
Зюлковський Пшемислав – доктор гуманістичних наук у галузі педагогіки (Республіка Польща);
Левовицький Тадеуш – доктор габілітований гуманітарних наук у галузі педагогіки, професор звичайний (Республіка Польща);
Лукач Едуард – доктор філософії у галузі педагогіки, доцент (Словацька Республіка);
Мешальський Стефан – доктор габілітований гуманітарних наук у галузі педагогіки, професор звичайний (Республіка Польща);
Фантоззі Донателла – доктор філософії у галузі педагогіки, професор у галузі спеціальної педагогіки (Італійська Республіка);
Хегарті Джіана – доктор філософії у галузі історії (Ірландія);

Ахметов Рустам – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор;
Васянович Григорій – доктор педагогічних наук, професор;
Вітвицька Світлана – доктор педагогічних наук, професор;
Вознюк Олександр – доктор педагогічних наук, доцент;
Дубасенюк Олександра – доктор педагогічних наук, професор;
Жуковський Євгеній – кандидат педагогічних наук, доцент;
Коновальчук Іван – доктор педагогічних наук, доцент;
Кривонос Олександр – кандидат педагогічних наук, доцент;
Кутек Тамара – доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор;
Кучерук Оксана – доктор педагогічних наук, професор;
Ленчук Іван – доктор педагогічних наук, професор;
Лобода Світлана – доктор педагогічних наук, професор;
Мирончук Наталія – доктор педагогічних наук, доцент;
Новіцька Інеса – кандидат педагогічних наук, доцент;
Плахотнік Ольга – доктор педагогічних наук, професор;
Пронтенко Костянтин – доктор педагогічних наук, професор;
Сейко Наталія – доктор педагогічних наук, професор;
Семенець Сергій – доктор педагогічних наук, професор;
Сидорчук Нінель – доктор педагогічних наук, професор;
Щерба Наталія – доктор педагогічних наук, доцент.

Свідоцтво Міністерства юстиції України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 23684-13524 ПР від 27.12.2018 р.

Наукове періодичне видання

Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки: науковий журнал /
[гол. ред. Г.П. Грибан, заст. гол. ред. О.Є. Антонова]. Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені
І. Франка, 2022. Вип. 4 (111). 294 с.

Журнал "Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки" внесено до
переліку наукових фахових видань України (Категорія "Б"), в яких можуть публікуватися результати
дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата педагогічних наук –
наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.

Журнал індексується в таких наукометричних та реферативних базах:

Index Copernicus, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, CiteFactor, WordCat,
Bielefeld Academic Search Engine (BASE), CrossRef, Scilit, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Сайт видання: <http://pedagogy.visnyk.zu.edu.ua>

Макетування: **Кривонос О.М.**

Коректор англomовної версії: **Антонов О.В.**

В усіх статтях збережено орфографію та пунктуацію авторів.

Підписано до друку 30.12.2022 р. Формат 60х90/8. Папір офсетний. Гарнітура Bookman Old Style.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 26.4 Обл.-вид. арк. 34.0. Тираж 100. Замовлення 16/23.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ЖТ №10 від 07.12.04 р.

електронна пошта (E-mail): zu@zu.edu.ua

Україна, 10008, м. Житомир, вул. В. Бердичівська, 40. тел. (0412)431195, 431417

Ministry of Education and Science of Ukraine
Zhytomyr Ivan Franko State University

**ZHYTOMYR
IVAN FRANKO
STATE UNIVERSITY
JOURNAL**

PEDAGOGICAL SCIENCES

Volume 4 (111)

Scientific journal,
founded in August 1998

Zhytomyr Ivan Franko State University Press
Zhytomyr
2022

Approved for publication by the Academic Council of Zhytomyr Ivan Franko State University
(protocol № 22 dated from 27.12.2022).

EDITORIAL BOARD:

Editor-in-chief – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor **Grygoriy Griban**;
Co-editor-in-chief – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor **Olena Antonova**;
Co-editor-in-chief – Candidate of Sciences (Pedagogy) **Nataliia Biruk**.

Adamchyk Barbara – PhD in Humanistic Sciences (the Field of Pedagogy) (Republic of Poland);
Argiropoulos Dimitris – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Faculty of Pedagogical Disciplines (Republic of Italy);
Ziulkovskiy Pshemyslav – PhD in Humanistic Sciences (the Field of Pedagogy) (Republic of Poland);
Levovitskyi Tadeush – Doctor of Humanistic Sciences (the Field of Pedagogy), Professor (Republic of Poland);
Lukac Eduard – PhD in Pedagogy, Docent (Slovak Republic);
Mieszalski Stefan – Doctor of Humanistic Sciences (the Field of Pedagogy), Professor (Republic of Poland);
Fantozzi Donatella – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor in the Sphere of Special Pedagogy (Republic of Italy);
Hegarty Gianna – PhD in History (Ireland);

Akhmetov Rustam – Doctor of Sciences (Physical Education and Sport), Professor;
Vasianovych Hryhorii – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Vitvytska Svitlana – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Vozniuk Oleksandr – Doctor of Sciences (Pedagogy), Docent;
Dubaseniuk Oleksandra – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Zhukovskiy Yevgenii – Candidate of Sciences (Pedagogy), Docent;
Konovalchuk Ivan – Doctor of Sciences (Pedagogy), Docent;
Kryvonos Oleksandr – Candidate of Sciences (Pedagogy), Docent;
Kutek Tamara – Doctor of Sciences (Physical Education and Sport), Professor;
Kucheruk Oksana – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Lenchuk Ivan – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Loboda Svitlana – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Myronchuk Nataliia – Doctor of Sciences (Pedagogy), Docent;
Novitska Inesa – Candidate of Sciences (Pedagogy), Docent;
Plakhotnik Olga – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Prontenko Kostiantyn – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Nataliia Seiko – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Semenets Sergii – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Sydorchuk Ninel – Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor;
Shcherba Nataliia – Doctor of Sciences (Pedagogy), Docent.

Certificate of the Ministry of Justice (Ukraine) on the State Registration of Print Media
KB № 23684-13524 IIP from 27.12.2018

Scientific Periodical

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences: scientific journal / [editor-in-chief G. Griban, co-editor-in-chief O. Antonova]. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University Press, 2022. Vol. 4 (111). 294 p.

"Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences" is included in the list of scientific professional publications of Ukraine (B category), which can publish the research results of the thesis for a Doctoral and Candidate Degree in Pedagogy – Resolution of Ministry of Education and Science of Ukraine № 409 from March 17, 2020.

The journal is indexed in: Index Copernicus, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, CiteFactor, WordCat, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), CrossRef, Scilit, Vernadsky National Library.

Website: <http://pedagogy.visnyk.zu.edu.ua>

Modelling: **Kryvonos O.M.**

Proofreader of English-language Edition: **Antonov O.V.**

Authors' spelling and punctuation are preserved in the articles.

Signed for printing 30.12.2022. Size 60x90/8. Offset Paper. Font Bookman Old Style.

Risograph printing. Conventional printed sheets 26.4. Printed sheets 34.0. Number of copies 100. Order 16/23

Zhytomyr Ivan Franko State University Press

Licence of the Subject of Publishing: Series ZhT № 10 from 07.12.04.

(E-mail): zu@zu.edu.ua

Ukraine, 10008, Zhytomyr, Velyka Berdychivska Str., 40. tel. (0412)431195, 431417

ISSN (Print): 2663-6387
ISSN (Online): 2664-0155

© Zhytomyr Ivan Franko State University, 2022

METHODOLOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

UDC 37.013:373.1(045)

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.5-18

IMPLEMENTATION OF THE BASICS OF PEDAGOGY OF TOLERANCE IN THE PRACTICAL ACTIVITIES OF MODERN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

N. M. Byrko*

The article highlights the results of the 1st organizational and preparatory stage of the all-Ukrainian level experiment "Scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of tolerance", the participating pedagogical teams are the Educational Complex № 2 of Khmelnytskyi, Gymnasium № 6 of Shepetivsk City Council of Khmelnytskyi Region, House of Children's Creativity of Netishynsk City Council of Khmelnytskyi Region. The purpose of the study is to scientifically substantiate and experimentally verify the effectiveness of scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of Tolerance". The theoretical justification of the experimental work at the first stage provided for the achievement of two goals: the 1st implies conducting study, analysis and generalization of theoretical research with the aim of clarifying the concept of "tolerance", "dignity", "partnership", "tolerant educational space", "pedagogy of non-violence", clarification of these concepts regarding the education of the personality of education seekers and residents of the selectives, the formation of a personal and activity approach to the organization of education and upbringing according to the principles of tolerance; the 2nd implies is the study, analysis and generalization of ways and means of integrating the principles of tolerance into the system of educational activities in institutions of general secondary and extracurricular education. The participants of the experiment carried out a number of tasks, namely: studied and analyzed the pedagogical experience of the team of gymnasium № 2 in Khmelnytskyi of the author's model "School of Tolerance", psychological and pedagogical literature on the problem of the experiment; the composition of creative groups of teachers was formed regarding the organization and conduct of the experiment at the all-Ukrainian level; established cooperation with institutions that provide scientific and methodological support for experimental work; the functional duties of teachers in the system of solving the tasks of the experiment are defined and clarified; held consultations and meetings for teachers regarding the study and analysis of domestic and foreign experience on the research problem; conducted comprehensive diagnostics of the level of readiness of the participants of the educational process to work in the experimental mode.

Key words: pedagogy of tolerance, tolerance, tolerance, "School of tolerance", empathy, sustainability, tolerant educational space, partnership, tolerant environment.

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor
(KRIPPE, Institute of Social Technologies of the University "Ukraine", Khmelnytskyi)
nadiabm@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9649-7231

ВПРОВАДЖЕННЯ ОСНОВ ПЕДАГОГІКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Н. М. Бирко

У статті висвітлено підсумки результатів I організаційно-підготовчого етапу експерименту всеукраїнського рівня "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності", педагогічними колективами-учасниками якого є навчально-виховний комплекс № 2 м. Хмельницького, гімназія № 6 Шепетівської міської ради Хмельницької області, Будинок дитячої творчості Нетішинської міської ради Хмельницької області. Метою дослідження визначено науково обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність науково-методичного забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності". Теоретичне обґрунтування експериментальної роботи на першому етапі передбачало досягнення двох цілей: 1 – це вивчення, аналіз і узагальнення теоретичних пошуків з метою з'ясування поняття "толерантність", "гідність", "партнерство", "толерантний освітній простір", "педагогіка ненасилля", уточнення цих понять стосовно виховання особистості здобувачів освіти та гуртківців, формування особистісного та діяльнісного підходу до організації навчання та виховання згідно принципів толерантності. 2 – це вивчення, аналіз і узагальнення шляхів і засобів інтеграції принципів толерантності в систему освітньої діяльності в закладах загальної середньої та позашкільної освіти. Учасниками експерименту реалізовано ряд поставлених завдань, а саме: вивчено та проаналізовано напрацьований педагогічний досвід колективу гімназії № 2 м. Хмельницького авторської моделі "Школа толерантності", психолого-педагогічну літературу з проблеми експерименту; сформовано склад творчих груп педагогів щодо організації та проведення експерименту всеукраїнського рівня; налагоджено співпрацю з установами, які здійснюють науково-методичний супровід експериментальної роботи; визначено та уточнено функціональні обов'язки педагогів в системі розв'язання завдань експерименту; проведені консультації і наради для педагогів щодо вивчення та аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду з проблеми дослідження; проведені комплексні діагностики рівня готовності учасників освітнього процесу до роботи в режимі експерименту.

Ключові слова: педагогіка толерантності, толерантність, терпимість, "Школа толерантності", емпатія, стійкість, толерантний освітній простір, партнерство, толерантне середовище.

Introduction of the issue. Modern Ukrainian society in the conditions of war needs new approaches in communication, mutual understanding, planning and organization of the present and future. The realities encountered by the education seekers in educational institutions in Ukraine bring a flurry of aggression, inhumane treatment, attitudes, hatred, and military conflict from the occupying country. In such difficult conditions, our children, their parents, and teachers of educational institutions must endure, overcoming anxiety, stress, confusion, pain, and filling everyone with stability, balance, empathy for themselves and others. In the conditions of martial law in the country, tolerant relations with each other should become important between the subjects of the educational process, based on mutual understanding, empathy,

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство в умовах війни потребує нових підходів у спілкуванні, взаєморозумінні, плануванні й організації сьогодення і майбутнього. Реалії, з якими зустрілись здобувачі освітніх послуг закладів освіти в Україні несуть з собою шквал агресії, нелюдського поводження, ставлення, ненависті та воєнного конфлікту зі сторони країни-окупанта. В таких важких умовах мають вистояти наші діти, їх батьки та педагоги закладів освіти, долаючи тривогу, стреси, розгубленість, біль та наповнюючи кожного стійкістю, рівновагою, співпереживанням до себе й до інших. В умовах воєнного стану в країні важливими між суб'єктами освітнього процесу мають стати толерантні стосунки один до одного, в основі яких пануватиме взаєморозуміння, емпатія, гуманність,

humanity, benevolent attitude towards each other, respect, and support.

This is the goal implemented by the participants of the all-Ukrainian experiment "Scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of Tolerance", which are educational complex № 2 of Khmelnytskyi, gymnasium № 6 of Shepetivsk City Council of Khmelnytskyi Region, House of Children's Creativity of Netishynsk City Council of Khmelnytskyi region.

Current state of the issue. A number of scientists have dedicated their numerous works to the foundations of tolerance pedagogy: tolerance as a complex personal and moral formation is proposed to be considered by L. Bernadska. I. Beh understands tolerance as partnership in communication, as subject-subject interaction. S. Bratchenko interprets tolerance not as non-interference, but as a special activity: the readiness of a person to go beyond the limited circle of "own" (separated from "others" by any sign: nationality, faith, social origin, age, culture, etc.) towards the "world of worlds" of equivalent, "equal" human worlds. M. Piren, considering tolerance as an effective factor of harmony and consolidation in modern Ukrainian society, emphasizes that tolerance does not mean concession, condescension or connivance, but above all an active position formed on the basis of recognition of universal human rights and basic freedoms, refusal from dogmatism and absolutism. O. Bryukhovetska notes that professional tolerance is an indispensable attribute of the professional activity of managers, an inseparable link in professional interaction with subordinates and the social environment, emphasizes that the essence of the concept of professional tolerance can be characterized only in relation to the concept of otherness, or the other (other ideals, ideas, beliefs, etc.), that is, that which differs from a person's own attitudes. The researcher defines the professional tolerance of the head of a general educational institution in a broad sense – as "a set of types of tolerance characteristic of a specialist as a competent professional capable of effectively

доброзичливе ставлення один до одного, повага та підтримка.

Саме таку мету сьогодні реалізують учасники експерименту всеукраїнського рівня "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності", якими є навчально-виховний комплекс № 2 м. Хмельницького, гімназія № 6 Шепетівської міської ради Хмельницької області, Будинок дитячої творчості Нетішинської міської ради Хмельницької області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основам педагогіки толерантності ряд науковців присвятили свої численні праці: толерантність як складне особистісно-моральне утворення пропонує розглядати Л. Бернадська. І. Бех розуміє толерантність як партнерство у спілкуванні, як суб'єкт-суб'єкту взаємодію. С. Братченко тлумачить толерантність не як невтручання, а як особливу активність: готовність людини вийти за межі обмеженого кола "своїх" (відокремлених від "інших" за будь-якою ознакою: за національністю, вірою, соціальним походженням, віком, культурою і так далі) назустріч "світу світів" рівнозначних, "рівнозначних" людських світів. М. Пірен, розглядаючи толерантність як дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві, акцентує увагу на тому, що толерантність означає не поступку, поблажливість чи потурання, а передусім активну позицію, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини, відмову від догматизму та абсолютизму. О. Брюховецька зазначає, що професійна толерантність є неодмінним атрибутом фахової діяльності керівників, невіддільною ланкою в професійній взаємодії з підлеглими та соціальним середовищем, наголошує, що характеризувати сутність поняття професійної толерантності можна тільки у взаємозв'язку з поняттям іншості, або іншого (інших ідеалів, представлень, переконань і так далі), тобто того, що відрізняється від власних установок людини. Дослідниця визначає професійну толерантність керівника загальноосвітнього навчального закладу в широкому сенсі – як "сукупність типів толерантності,

implementing management functions" [1; 3].

H. Soldatov and L. Shaigerov successfully define the concept of "tolerance": "Tolerance is an integral characteristic of an individual that determines his ability to actively interact with the external environment in problem and crisis situations with the aim of restoring his neuropsychological stability, successful adaptation, and avoiding confrontation and the development of positive relationships with oneself and the surrounding world". O. Hryva in his scientific study emphasizes that tolerance is a value of the socio-cultural system, it is the inner core of a person's entire life; it is a principle, a guiding idea, a basic position in human interaction; norm in the life of a society based on harmony, cooperation, mutual understanding and mutual respect. N. Lytvynenko considers tolerance at the same time as a personal characteristic determined by a set of individual and psychological characteristics of an individual and at the same time as an institutional norm that reflects subject-subject relations in various spheres of society, which manifests itself as recognition of "otherness" with simultaneous awareness of one's differences. V. Tyshkov understands tolerance as a personal or social characteristic, which implies the awareness that the world and the social environment are multidimensional, and therefore, views on this world are different; they cannot and should not be reduced to uniformity or favor anyone. T. Shikhardina, investigating the internal contradiction of tolerance as a moral value, concludes that this contradiction is due to the combination of two principles: personal autonomy and moral normativity. On the one hand, "a moral individual is a sovereign individual who has free will and acts as the cause and purpose of his actions," and on the other hand, the sphere of morality is characterized by the highest degree of normativity, where the relevant requirements have absolute power. According to V. Kukushin, tolerance is a moral quality of an individual, which characterizes a tolerant attitude towards views, opinions, and habits of other people

характерних для фахівця як компетентного професіонала, здатного ефективно реалізовувати функції управління" [1; 3].

Вдало подає визначення поняття "толерантність" Г. Солдатова та Л. Шайгерова: "Толерантність – інтегральна характеристика індивіда, що визначає його здатність у проблемних і кризових ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем із метою відновлення своєї нервово-психічної стійкості, успішної адаптації, недопущення конфронтації і розвитку позитивних взаємовідносин з собою та з навколишнім світом". О. Грива у своєму науковому дослідженні наголошує, що толерантність – це цінність соціокультурної системи, вона є внутрішнім стрижнем усього життя людини; це принцип, керівна ідея, основне положення у взаємодії людей; норма в життєдіяльності суспільства, заснованого на злагоді, співпраці, взаєморозумінні та взаємоповазі. Н. Литвиненко розглядає толерантність одночасно як особистісну характеристику, що визначається сукупністю індивідуально-психологічних особливостей індивіда і водночас як інституціональну норму, яка відображає суб'єкт-суб'єктні відносини у різних сферах суспільства, що проявляється як визнання "іншості" з одночасним усвідомленням своєї відмінності. В. Тишков розуміє толерантність як особистісну або суспільну характеристику, що припускає усвідомлення того, що світ і соціальне середовище багатовимірні, а отже, погляди на цей світ є різними; вони не можуть і не повинні зводитись до одноманітності або виступати на чийсь користь. Т. Шихардіна, досліджуючи внутрішню суперечність толерантності як моральної цінності, доходить висновку, що ця суперечність обумовлена поєднанням двох початків: особистісної автономії та моральної нормативності. З одного боку, "моральний індивід – суверенна особистість, що має вільну волю і діє як причина та мета своїх учинків", а з іншого, сфера моралі характеризується найвищою мірою нормативності, де відповідні вимоги мають абсолютну владу. На думку В. Кукушина, толерантність – це моральна якість індивіда, що характеризує терпиме

different from his own, regardless of their ethnic, national or cultural affiliation. This is the ability to better understand oneself and others, to enter into contact with them, to interact without coercion, to show respect and trust. S. Weidenfeld defends the opinion that tolerance is "the main rod, thanks to which the interactive function of modern democracy is ensured." Therefore, her upbringing should be based on instilling knowledge and skills necessary for life, based on tolerance and recognition of equal rights for all [3].

Some aspects of the study of tolerance are reflected in the works of psychologists B. Ananyev, O. Asmolov, O. Kononko, A. Maslow and in the works of the classics of pedagogical thought: Ya. Komenskyi, Ya. Korchak, A. Makarenko, V. Sukhomlynskyi, L. Tolstoy, K. Ushinskyi.

In modern pedagogical science, the problem of education of tolerance is studied from different positions: general issues of pedagogy of tolerance (A. Syrotenko, G. Soldatova, L. Shaygerova); ethnic tolerance (O. Dokukina, Yu. Rymarenko, V. Tyshkov); humanitarian disciplines as a means of forming tolerance (L. Aleksashkina, S. Metlina); studying the experience of education of tolerance in foreign countries (O. Matienko).

Aim of research is to highlight the results of the 1st organizational and preparatory stage of the all-Ukrainian experiment "Scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of Tolerance".

Results and discussion. According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 18, 2021. № 545 "On conducting an experiment at the all-Ukrainian level on the topic "Scientific-methodical support for the implementation of the author's model "School of Tolerance" based on general secondary, extra-curricular education institutions of the Khmelnytsky region, experimental work is being carried out.

The purpose of the study is to scientifically substantiate and experimentally verify the effectiveness of scientific and methodological support for the implementation of the author's model

ставлення до відмінних від наявних у нього поглядів, думок, звичок інших людей, незалежно від їх етнічної, національної або культурної приналежності. Це вміння краще розуміти себе й інших, вступати з ними в контакт, взаємодіяти без примусу, виявляти повагу й довіру. С. Вайденфельд відстоює думку про те, що толерантність, або терпимість, – це "основний стрижень, завдяки якому забезпечується інтерактивна функція сучасної демократії". Тому її виховання має базуватись на прищепленні знань і навичок, необхідних для життя, в основі якого – терпимість і визнання рівних для всіх прав [3].

Деякі аспекти дослідження толерантності відображено у працях психологів Б. Ананьєва, О. Асмолова, О. Кононко, А. Маслоу та у працях класиків педагогічної думки: Я. Коменського, Я. Корчака, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського.

У сучасній педагогічній науці проблема виховання толерантності досліджується з різних позицій: загальні питання педагогіки толерантності (А. Сиротенко, Г. Солдатова, Л. Шайгерова); етнічна толерантність (О. Докукіна, Ю. Римаренко, В. Тишков); гуманітарні дисципліни як засіб формування толерантності (Л. Алексашкіна, С. Метліна); вивчення досвіду виховання толерантності у зарубіжних країнах (О. Матієнко).

Метою статті є висвітлення результатів I організаційно-підготовчого етапу експерименту всеукраїнського рівня "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності".

Виклад основного матеріалу. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 18.05.2021 р. № 545 "Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності" на базі закладів загальної середньої, позашкільної освіти Хмельницької області здійснюється дослідно-експериментальна робота.

Метою дослідження визначено науково обґрунтувати та експериментально

"School of Tolerance".

The implementation of the 1st organizational and preparatory stage of the experiment at the all-Ukrainian level involved the implementation of the following tasks for the teams participating in the experiment:

- scientific substantiation of the tasks of the experiment;
- conducting pedagogical councils "On approval of the experimental activity plan";
- study of regulatory and legal documents on the research problem;
- conducting instructional and methodical meetings on the topic, research problems, issues of practical implementation of ideas of cooperation and partnership, self-regulation and self-management of the professional and pedagogical activities of teachers, group leaders in the conditions of experimental work;
- definition and coordination of regulatory and legal support for experimental work. Summarizing the experience of the functioning of the author's model "School of Tolerance";
- study and analysis of pedagogical experience, psychological and pedagogical literature on the problem of experimentation;
- forming the composition of creative groups of teachers regarding the organization and conduct of an experiment at the all-Ukrainian level;
- establishment of joint activities with institutions that provide scientific and methodological support for experimental work;
- defining and clarifying the functional responsibilities of teachers in the system of solving the tasks of the experiment;
- conducting consultations and meetings for teachers regarding the study and analysis of domestic and foreign experience on the research problem;
- carrying out a comprehensive diagnosis of the level of readiness of the participants of the educational process to work in the experimental mode;
- summing up the results of the 1st (organizational and preparatory) stage of the experiment.

During the reporting period, the pedagogical teams participating in the all-

перевірити ефективність науково-методичного забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності".

Виконання I організаційно-підготовчого етапу експерименту всеукраїнського рівня передбачало реалізацію наступних завдань перед колективами-учасниками експерименту:

- наукове обґрунтування завдань експерименту;
- проведення педагогічних рад "Про затвердження плану експериментальної діяльності";
- вивчення нормативно-правових документів з проблеми дослідження;
- проведення інструктивно-методичних нарад щодо тематики, проблематики дослідження, питання практичної реалізації ідей співробітництва та партнерства, саморегулювання і самоуправління професійно-педагогічною діяльністю вчителів, керівників гуртків в умовах експериментальної роботи;
- визначення та узгодження нормативно-правового забезпечення експериментальної роботи. Узагальнення досвіду функціонування авторської моделі "Школа толерантності";
- вивчення та аналіз педагогічного досвіду, психолого-педагогічної літератури з проблеми експерименту;
- формування складу творчих груп педагогів щодо організації та проведення експерименту всеукраїнського рівня;
- налагодження спільної діяльності з установами, які здійснюють науково-методичне супроводження експериментальної роботи;
- визначення та уточнення функціональних обов'язків педагогів в системі розв'язання завдань експерименту;
- проведення консультацій і нарад для педагогів щодо вивчення та аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду з проблеми дослідження;
- проведення комплексної діагностики рівня готовності учасників освітнього процесу до роботи в режимі експерименту;
- підбиття підсумків I (організаційно-підготовчого) етапу експерименту.

Протягом звітнього періоду у

Ukrainian experiment analyzed the scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of Tolerance", held thematic pedagogical councils on the tasks and participation of teachers, parents, and students in the experiment, created and approved creative groups of teachers regarding the organization and carrying out activities within the framework of the experiment.

In accordance with the Program of conducting the experiment, at this stage, the current regulatory and legal documents on the research problem were studied. The issue of conducting the experiment became the main topic at the meetings of the pedagogical, scientific and methodical councils, meetings with the director, and scientific and practical seminars. During the events, teams of educational institutions explored the concept of "innovative environment of an educational institution", "tolerance in an educational environment", "creating a tolerant space in an educational institution".

Each teaching staff has developed a bank of philosophical and psychological-pedagogical literature on the topic of research, which reflects the results of research on the identification of the level of success of social-psychological adaptation, the level of needs of teaching staff in professional development, the level of harassment, readiness for innovative work, and the identification of barriers to pedagogical activity, the manager's attitude and relationship with the pupil; the results of the analysis and generalization of domestic and foreign experience on issues of substantiation of the pedagogy of tolerance, methodology and theory of education of children and adolescents based on the ideas of tolerance and mutual understanding, organizational and pedagogical conditions, theoretical and methodological aspects of the formation of the author's school as an innovative educational system.

The theoretical justification of the experimental work at the first stage provided for the achievement of two goals. Firstly, it is the study, analysis and generalization of theoretical research with the aim of clarifying

педагогічних колективах-учасників всеукраїнського експерименту було здійснено аналіз науково-методичного забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності", проведено тематичні педагогічні ради щодо завдань та участі педагогів, батьків, учнів у проведенні експерименту, створено й затверджено творчі групи педагогів щодо організації та проведення заходів в рамках експерименту.

Відповідно до Програми проведення експерименту на даному етапі було вивчено діючі нормативно-правові документи з проблеми дослідження. Питання проведення експерименту стали основними на засіданнях педагогічних, науково-методичних рад, нарад при директорів, науково-практичних семінарах. Під час проведення заходів колективами освітніх закладів було досліджено поняття "інноваційне середовище освітнього закладу", "толерантність в освітньому середовищі", "створення толерантного простору в закладі освіти".

Кожен педагогічний колектив напрацював банк філософської та психолого-педагогічної літератури за темою дослідження, де відображено результати досліджень щодо виявлення рівня успішності соціально-психологічної адаптації, рівня потреб педагогічних працівників у професійному розвитку, рівня домагань, готовності до інноваційної роботи, визначення бар'єрів педагогічної діяльності, ставлення та взаємозв'язок керівника із вихованцем; результати аналізу й узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду з питань обґрунтування педагогіки толерантності, методології і теорії виховання дітей та підлітків на ідеях толерантності та взаєморозуміння, організаційно-педагогічних умов, теоретико-методичні аспекти становлення авторської школи як інноваційної освітньої системи.

Теоретичне обґрунтування експериментальної роботи на першому етапі передбачало досягнення двох цілей. По-перше, це вивчення, аналіз і узагальнення теоретичних пошуків з метою з'ясування поняття

the concepts of "tolerance", "dignity", "partnership", "tolerant educational space", "pedagogy of non-violence", clarification of these concepts in relation to the education of the personality of students and members of the community, as well as the formation of a personal and activity approach to the organization of education and upbringing according to the principles of tolerance. Secondly, it is the study, analysis and generalization of the ways and means of integrating the principles of tolerance into the system of educational activities in institutions of general secondary and out-of-school education.

Teachers, together with students and parents, familiarized themselves with the theoretical material of the experiment, in particular: values and determined the common and different between basic (national) values, universal values (Concept of reforming general secondary education "New Ukrainian School") and spiritual values (Program "New Ukrainian School in progress towards values").

In the conditions of experimental work in 2021-2022 a.y. corrections were made to local documents and the educational program by the staff of gymnasium № 6 of Shepetivsk city council of Khmelnytskyi region. The Strategic Development Plan of the institution envisages the implementation of the "School of Tolerance" project, the implementation of innovative activities, the structure of methodical work was supplemented, optional courses "Psychology of Communication" were introduced (grades 5-7), and the work of the "Space of Tolerance" circle (grades 5-9) began. During the implementation of the 1st stage of the experiment, the class teachers of the institution developed and tested targeted measures for student and parent teams. From September 2021, measures for the implementation of experimental activities have been included in educational work plans: educational hours "Everyone's personal rights!", "We are one team", "Conflicts and ways to resolve them", "Aggression!? Who is she?"; individual conversations with students "We are different, I'm the same, and it's a miracle", "School of Communication". Exhibitions of drawings and collages for the International

"толерантність", "гідність", "партнерство", "толерантний освітній простір", "педагогіка ненасилля", уточнення цих понять стосовно виховання особистості учнів та гуртківців, а також формування особистісного та діяльнісного підходу до організації навчання та виховання згідно принципів толерантності. По-друге, це вивчення, аналіз і узагальнення шляхів і засобів інтеграції принципів толерантності в систему освітньої діяльності в закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Педагоги спільно з учнями, батьками знайомились із теоретичним матеріалом експерименту, зокрема: цінностями та визначали спільне і відмінне між базовими (національними) цінностями, загальнолюдськими цінностями (Концепція реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа") і духовними цінностями (Програма "Нова українська школа у поступі до цінностей").

В умовах експериментальної роботи у 2021-2022 н.р. колективом гімназії № 6 Шепетівської міської ради Хмельницької області були внесені корективи до локальних документів, освітньої програми. У Стратегічному плані розвитку закладу передбачено реалізацію проекту "Школа толерантності", здійснення інноваційної діяльності, доповнено структуру методичної роботи, запроваджено факультативи "Психологія спілкування" (5-7 класи), розпочато роботу гуртка "Простір толерантності" (5-9 класи). Класними керівниками закладу впродовж реалізації I етапу експерименту розроблено та апробовано цільові заходи для учнівського та батьківського колективів. З вересня 2021 року до планів виховної роботи внесено заходи щодо впровадження експериментальної діяльності: виховні години "Особисті права кожного!", "Ми-одна команда", "Конфлікти і шляхи їх вирішення", "Агресія!? Хто вона така?"; індивідуальні бесіди з учнями "Ми – різні, я один такий, і це – чудо", "Школа спілкування". Проведено виставки малюнків, колажів до Міжнародного дня толерантності, тренінги "Вчимося толерантному спілкуванню", "Толерантність в сучасному

Day of Tolerance, trainings "Learning tolerant communication", "Tolerance in the modern world", "Tolerance as a guarantee of humanity", "Living in peace with yourself and others" were held.

Participation in the experiment prompted the team of Gymnasium № 6 to create an additional student self-government center "Mercy", whose activity is based on the education of respect for elders, care for the smallest and tolerant attitude towards each other. The center promotes various activities of spiritual direction and disclosure of the concept of "tolerance", motivates children to create a harmonious inner world. During the reporting period, the center's participants held a number of charity events to raise funds for the city's residents, in particular, children in need of expensive treatment. Visits to the city home for the elderly have become traditional for the students of the institution.

In the conditions of the experimental institution, NVK № 2 in the city of Khmelnytskyi in 2021/2022 have planned a number of activities that are included in the school's Annual Plan, work plans of a practical psychologist, a social pedagogue, pedagogues-organizers, and methodical associations of teachers.

The variable component of the curriculum of NVK № 2 of Khmelnytskyi includes: optional course "Equal-Equal" (9th grade); optional: "Equal-Equal" (grades 7-8); optional: "Fundamentals of the family" (10th grade). Measures are also foreseen in the calendar planning of the educational work of class teachers regarding the implementation of the author's model "School of Tolerance", in the work plans of children's associations: "Divosvit", "Jura", "At the call of the heart", "I am the master of the school". The game "Hero of Good Deeds" was developed and implemented.

A number of measures are provided for in the projects that are included in the Development Strategy of the NVK № 2 of Khmelnytskyi:

- "Educational institution-tolerant environment",
- "Let's take care of the patriots of Ukraine",
- "Educational complex № 2 – a tolerant environment".

світі", "Толерантність як запорука людяності", "Жити в мирі з собою та іншими".

Участь в експерименті спонукала команду Гімназії № 6 до створення додаткового центру учнівського самоврядування "Милосердя", діяльність якого ґрунтується на вихованні поваги до старших, піклуванні про найменших та толерантному ставленні один до одного. Центр сприяє проведенню різноманітних заходів духовного спрямування та розкриття поняття «толерантності», мотивує дітей до створення гармонійного внутрішнього світу. Учасниками центру за звітний період проведено ряд благодійних акцій по збору коштів для жителів міста, зокрема дітей, які потребують дороговартісного лікування. Традиційним для учнів закладу стали візити до міського будинку пристарілих.

В умовах експериментального закладу, НВК № 2 м. Хмельницького у 2021/2022 н.р. запланували ряд заходів, які включено у Річний план школи, плани роботи практичного – психолога, соціального педагога, педагогів-організаторів, методичних об'єднань учителів.

У варіативну складову навчального плану НВК № 2 м. Хмельницького включено: курс за вибором "Рівний-рівному" (9 класи); факультатив: "Рівний-рівному" (7-8 класи); факультатив: "Основи сім'ї" (10 класи). Передбачено і заходи у календарному плануванні виховної роботи класних керівників щодо реалізації авторської моделі "Школа толерантності", в планах роботи дитячих об'єднань: "Дивосвіт", "Джура", "За покликом серця", "Я-господар школи". Розроблено та запроваджено Гру "Герой добрих справ".

Ряд заходів передбачено у проектах, які включено до Стратегії розвитку НВК № 2 м. Хмельницького:

- "Заклад освіти-толерантне середовище",
- "Плакаймо патріотів України",
- "Навчально-виховний комплекс № 2 – толерантне середовище".

На базі Будинку дитячої творчості Нетішинської міської ради (БДТ), із початком експерименту, розширено

With the beginning of the experiment, the network of clubs for the 2021-2022 academic years has been expanded on the basis of the House of Children's Creativity of the Netishyn City Council (BDT). The children's association "Tolerance – the path to understanding" began to function, which works according to an adapted program. Educational events were systematically conducted by the cultural organizer, practical psychologist and teachers of the institution: game and communicative trainings and programs ("Through the looking-glass", "Living heart", "Crossroads of the soul", "Key to understanding", "Understand me", "Compliment", "Dialogue with yourself", "School of communication", "Conflict-free communication", "Empathy – the basis of favorable communication", etc.), hours of communication ("A friend is the second me", "Life without conflicts", "A person begins with goodness", "Tolerance begins with me", "We are all different, but we are all equal"). Pupils of the group "Tolerance – the path to understanding" participated in the organization and conduct of training sessions both for the pupils of the institution ("I am a tolerant person", "Tolerance and the rights of the child", "Insecure – confident – self-confident") and for parents ("Understand your child", "Tolerance in the modern world"). Activities in which parents participate serve as a good example of the interaction of the two most important factors in a child's life: the institution and the family, which have combined their efforts in the educational process aimed at fostering an open, impartial attitude to human diversity.

In order to increase the professional competence and professional self-improvement of teachers, the level of awareness of the problem of tolerant personality education, the teachers of gymnasium № 6 of the Shepetiv city council of Khmelnytskyi region and NVK № 2 of Khmelnytskyi took part in the All-Ukrainian educational 5-day online marathon on the Vseosvit platform on the topic "Tolerant education is the key to a healthy society".

The team of teachers of the House of Children's Creativity of the Netishyn City Council organized the functioning during

мережу гуртків на 2021-2022 навчальні роки. Почало функціонувати дитяче об'єднання "Толерантність – шлях до порозуміння", яке працює за адаптованою програмою.

Культурним організатором, практичним психологом та педагогами закладу систематично проводилися виховні заходи: ігрові, і комунікативні тренінги та програми ("У задзеркалі", "Живе серце", "Перехрестя душі", "Ключ до розуміння", "Зрозумій мене", "Комплімент", "Діалог з самим собою", "Школа спілкування", "Безконфлікте спілкування", "Емпатія – основа сприятливого спілкування" тощо), години спілкування ("Друг – це другий я!", "Життя без конфліктів", "Людина починається з добра", "Толерантність починається з мене", "Всі ми різні, але всі ми – рівні"). Вихованці гуртка "Толерантність – шлях до порозуміння" долучалися до організації та проведення тренінгових занять як для вихованців закладу ("Я – толерантна особистість", "Толерантність та права дитини", "Невпевнений – упевнений – самовпевнений"), так і для батьків ("Зрозумій свою дитину", "Толерантність у сучасному світі"). Заходи, в яких беруть участь батьки, служать хорошим прикладом взаємодії двох найважливіших чинників у житті дитини: закладу і сім'ї, що об'єднали свої зусилля в освітньому процесі, спрямованому на виховання відкритого, неупередженого ставлення до людського різноманіття.

З метою підвищення професійної компетентності та фахового самовдосконалення вчителів, рівня обізнаності з проблеми толерантного виховання особистості педагога гімназії № 6 Шепетівської міської ради Хмельницької області та НВК № 2 м. Хмельницького на платформі Всеосвіта взяли участь у Всеукраїнському освітньому 5-денному онлайн-марафоні на тему "Толерантна освіта – запорука здорового суспільства".

Колектив педагогів Будинку дитячої творчості Нетішинської міської ради організував функціонування упродовж травня 2021 – березня 2022 року дієвої структури методичної роботи з педкадрами, яка складалася із навчання керівників гуртків, конференцій,

May 2021 – March 2022 of an effective structure of methodical work with pedagogues, which consisted of the training of group leaders, conferences, seminars-workshops, master classes, communicative and game trainings, which ensured successful psychological, pedagogical and methodical training of pedagogical personnel on issues of education of a tolerant personality. For this purpose, the following was carried out:

* Training of group leaders:

- "Creating a tolerant educational space based on the problem-dialogical organization of the pedagogical activity of the group leader" – September 2021;

- "Ensuring psychological support for the formation of a tolerant personality in the educational process" – October 2021;

- "Tolerance as a personal characteristic in the conditions of implementation of inclusive education" – December 2021;

- All-Ukrainian educational online marathon "Tolerant education – the key to a healthy society";

- Learning on the "Prometheus" platform from the course "Culture of tolerance: how to build a society that is comfortable for everyone."

* Conferences:

- "Tolerance and political culture of the individual. A modern view of the problem" – October 2021;

* Seminars-workshops:

- "Tolerance as a means of preventing conflicts in the pedagogical environment" – January 2022;

- Psychological and pedagogical seminar for teachers of the institution "Tolerance as a way to social adaptation of the individual" – April 2022.

According to the developed program of the experiment, the first stage includes conducting a comprehensive diagnosis of the level of readiness of teachers to work in the experimental mode. Therefore, in September 2021, a diagnostic study was conducted among the teachers of Shepetivska Gymnasium № 6, the results of which showed that the teaching staff of the institution is ready to participate in experimental work. According to the results of the diagnostic study of the National Educational Committee № 2 of

семінарів-практикумів, майстер-класів, комунікативних та ігрових тренінгів, яка забезпечила успішну психологічну, педагогічну, методичну підготовку педагогічних кадрів з питань виховання толерантної особистості. З цією метою проведено:

* навчання керівників гуртків:

- "Створення толерантного освітнього простору на основі проблемно-діалогічної організації педагогічної діяльності керівника гуртка" – вересень 2021 року;

- "Забезпечення психологічного супроводу становлення толерантної особистості в освітньому процесі" – жовтень 2021 року,

- "Толерантність як особистісна характеристика в умовах імплементації інклюзивної освіти" – грудень 2021 року;

- Всеукраїнський освітній онлайн-марафон "Толерантна освіта – запорука здорового суспільства";

- Навчання на платформі "Прометеус" з курсу "Культура толерантності: як побудувати суспільство, комфортне для всіх".

* конференції:

- "Толерантність і політична культура особистості. Сучасний погляд на проблему" – жовтень 2021 року;

* семінари-практикуми:

- "Толерантність як засіб запобігання конфліктів у педагогічному середовищі" – січень 2022 року;

- Психолого-педагогічний семінар для педагогів закладу "Толерантність як шлях до соціальної адаптації особистості" – квітень 2022 року.

Згідно розробленої програми проведення експерименту I етап включає в себе проведення комплексної діагностики рівня готовності педагогів до роботи в режимі експерименту. Тому, у вересні 2021 року проведено діагностичне дослідження серед педагогів Шепетівської гімназії № 6, результати якого показали, що педагогічний колектив закладу готовий до участі в експериментальній роботі. За підсумками діагностичного дослідження НВК № 2 м. Хмельницького педагогічним колективом розроблена модель "Простір толерантності НВК № 2". Для виявлення початкового рівня сформованості толерантної взаємодії в

Khmelnyskyi, the pedagogical team developed the model "Space of Tolerance of the National Educational Committee № 2". In order to identify the initial level of formation of tolerant interaction in the House of Children's Creativity in the city of Netishyna, a diagnostic section was conducted, to which teachers, pupils of the institution and their parents were involved. A set of diagnostic techniques was used during the research. Such a comprehensive study (of teachers, pupils, parents) showed that the level of tolerance of the participants of the experiment is sufficient, however, it is necessary to improve the forms and methods of working with all participants of the educational process; creation of a tolerant educational environment in the institution.

As a result of the results of the first stage of the experiment, the participating teams were prepared for the all-Ukrainian competition for the defense of scientific research works of students and members of the Small Academy of Sciences of Ukraine. The topics of the scientific work were: "The influence of the level of formation of tolerant personality traits on mutual relations in the student-teacher system" (III place – Shepetivka); "Social and psychological features of the phenomenon of loneliness among modern youth" (II place – Khmelnytskyi).

During the launched experiment, heads of educational institutions of Khmelnytskyi region joined in establishing cooperation with institutions of general secondary, pre-school, out-of-school education in the city of Netishyn, the city of Shepetivka, social services, communal institutions and enterprises, charitable foundations, public organizations.

During the academic year, NVK № 2 of Khmelnytskyi established cooperation, held joint events and signed agreements on cooperation with institutions of higher education: Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy, Higher Vocational College № 4 of Khmelnytskyi, Khmelnytskyi National University, University of Economics and Entrepreneurship, Khmelnytskyi Vocational Economic and Technological College, Communal Institution of the Sumy Regional Council – Glukhiv Lyceum Boarding School with enhanced military

Будинку дитячої творчості міста Нетішина був проведений діагностичний зріз, до якого залучили педагогів, вихованців закладу та їх батьків. Під час дослідження було застосовано комплекс діагностичних методик. Таке комплексне дослідження (педагогів, вихованців, батьків) показало, що рівень толерантності учасників експерименту достатній, проте, потребує удосконалення форм та методів роботи з усіма учасниками освітнього процесу; створення толерантного освітнього середовища в закладі.

Результатами проведеного I етапу експерименту колективами-учасниками підготовлено до всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України. Темами наукової роботи стали: "Вплив рівня сформованості толерантних рис особистості на взаємовідносини в системі учень-учитель" (III місце – м. Шепетівка); "Соціально-психологічні особливості феномену самотності серед сучасної молоді" (II місце – м. Хмельницький).

Під час розпочатого експерименту, керівники освітніх закладів Хмельницької області долучилися до налагодження співробітництва із закладами загальної середньої, дошкільної, позашкільної освіти міста Нетішин, міста Шепетівки, соціальними службами, комунальними установами та підприємствами, благодійними фондами, громадськими організаціями.

Протягом навчального року НВК № 2 м. Хмельницького було налагоджено співпрацю, проведено спільні заходи та підписано угоди про співпрацю із закладами вищої освіти: Хмельницька гуманітарно-педагогічна Академія, Вище професійне училище № 4 м. Хмельницького, Хмельницький національний університет, Університет економіки та підприємництва, Хмельницький фаховий економіко-технологічний коледж, Комунальний заклад Сумської обласної Ради – Глухівський ліцей-інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою, Хмельницький інститут імені Блаженнішого Володимира, Митрополита

and physical training, Khmelnytskyi Institute named after His Beatitude Volodymyr, Metropolitan of Kyiv and All Ukraine, by public organizations to provide scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of Tolerance".

The collective of the NVK № 2 of Khmelnytskyi systematized the experience of pedagogical workers gained during the 1st organizational-preparatory stage, summarized and concluded a methodical manual "Creation of conditions for the formation of life competencies of education seekers" (2021), as well as the manual "Formation of the student's personality during the educational process in the conditions of the school of tolerance" (2022).

Conclusions and research perspectives.

So, the pedagogical teams participating in the all-Ukrainian level experiment on the topic "Scientific and methodological support for the implementation of the author's model "School of tolerance" on the basis of general secondary, out-of-school education institutions of the Khmelnytskyi region implemented the tasks of the first organizational and preparatory stage of the experiment and determined the prerequisites for participation in the second conceptual-diagnostic stage for 2022-2023 academic year. The participants of the experiment implemented a number of tasks, namely: studied and analyzed the pedagogical experience of the team of gymnasium № 2 in Khmelnytskyi of the author's model "School of Tolerance", psychological and pedagogical literature on the problem of the experiment; the composition of creative groups of teachers was formed regarding the organization and conduct of the experiment at the all-Ukrainian level; established cooperation with institutions that provide scientific and methodological support for experimental work; the functional duties of teachers in the system of solving the tasks of the experiment are defined and clarified; held consultations and meetings for teachers regarding the study and analysis of domestic and foreign experience on the research problem; conducted comprehensive diagnostics of the level of readiness of the participants of the educational process to work in the experimental mode.

Київського та всієї України, громадськими організаціями задля здійснення науково-методичного супроводу реалізації авторської моделі "Школа толерантності".

Колективом НВК № 2 м. Хмельницького систематизовано досвід педагогічних працівників, напрацьований під час I організаційно-підготовчого етапу, узагальнено та укладено методичний посібник "Створення умов для формування життєвих компетентностей здобувачів освіти" (2021 р.), а також посібник "Формування особистості учня під час освітнього процесу в умовах школи толерантності" (2022 р.).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Отже, педагогічними колективами-учасниками експерименту всеукраїнського рівня з теми "Науково-методичне забезпечення реалізації авторської моделі "Школа толерантності" на базі закладів загальної середньої, позашкільної освіти Хмельницької області реалізовані завдання I організаційно-підготовчого етапу експерименту та визначено передумови щодо участі в II концептуально-діагностичному етапі на 2022-2023 н.р. Учасниками експерименту реалізовано ряд поставлених завдань, а саме: вивчено та проаналізовано напрацьований педагогічний досвід колективу гімназії № 2 м. Хмельницького авторської моделі "Школа толерантності", психолого-педагогічну літературу з проблеми експерименту; сформовано склад творчих груп педагогів щодо організації та проведення експерименту всеукраїнського рівня; налагоджено співпрацю з установами, які здійснюють науково-методичний супровід експериментальної роботи; визначено та уточнено функціональні обов'язки педагогів в системі розв'язання завдань експерименту; проведені консультації і наради для педагогів щодо вивчення та аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду з проблеми дослідження; проведені комплексні діагностики рівня готовності учасників освітнього процесу до роботи в режимі експерименту.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bekh, I.D. (2001). Pochuttia tsinnosti inshoi liudyny yak moralnyi priorytet osobystosti [The feeling of the value of another person as a moral priority of the individual.]. *Pochatkova shkola – Elementary School*, 12, 3-5 [in Ukrainian].
2. *Zahalna deklaratsiia prav liudyny (1948, hrudnia 10) pryiniata i proholoshena Heneralnoiu Asambleieiu OON [The Universal Declaration of Human Rights (adopted and proclaimed by the UN General Assembly on December 10, 1948)]*. Retrieved from: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1948\(12\)10.oon.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1948(12)10.oon.php) [in Ukrainian].
3. Orlovska, N.M., Osatyuk, N.A., Tomchyshina, T.P., & Shengilevich, S.G. (2012). *Shkola tolerantnosti: shliakh do formuvannia tolerantnoho suspilstva [School of tolerance: the way to the formation of a tolerant society]: navch.-metod. posib.* Chernivtsi-Kyiv: Bukrek [in Ukrainian].
4. Sotska, M. (2004). Tyzhden tolerantnosti u shkoli [Week of tolerance at school]. *Psykholog – Psychologist*, April (16), 3-5 [in Ukrainian].
5. Stasiuk, N. (2006). Yak vykhovaty tolerantnist [How to raise tolerance]. *Vidkrytyi urok – Open lesson*, 23/24, 9-11; 46-47 [in Ukrainian].
6. Todortseva, Yu.V. (2004). *Pedahohika tolerantnosti [Pedagogy of tolerance]: metod. rekomendatsii.* Odesa: PNTsAPNU, 90 [in Ukrainian].

Received: November 09, 2022

Accepted: December 07, 2022

UDC 793.3.071.5-021.64(091)

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.19-32

PRE-PROFESSIONAL CHOREOGRAPHIC TRAINING IN THE STRUCTURE OF PRIMARY SPECIALIZED ART EDUCATIONAL INSTITUTIONS: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

T. O. Blahova*

The article reveals the peculiarities of the development of choreographic education in Ukraine in primary specialized art educational institutions (PSAEI) in the historical-pedagogical discourse, analyzes the organization, structure, content component of choreographic training of student youth in the specified types of institutions. In the process of holistic consideration of the outlined problem, the methods of system-structural, pedagogical and retrospective analysis, as well as the method of theoretical generalization, were used. Based on the study of a wide range of archival sources, it was found that in terms of their structure, target guidelines, organization of the educational process, art schools had signs of binary nature, combining the characteristics of an extracurricular institution and a professional education institution. The general concept of the development of children's art schools was written down in statutory regulations, where it was noted that the educational process is carried out on the basis of a personal-oriented approach to students, ensuring artistic and creative activity and a personal-value attitude to varieties of art. At various stages of formation and development, children's art schools united common functional characteristics such as early professional orientation of pupils, creation of a favorable educational environment for the upbringing of a creative personality with a special type of education, aimed at continuing artistic training in pre-higher and higher education institutions.

The educational significance of the phenomenon of children's dance creativity in art schools as a component of pre-professional choreographic education is clarified. It was observed that in the out-of-school structure, primary art education institutions were an effective form of organizing pre-professional choreographic training. By combining general education and professionally oriented choreographic training, they had a great potential for forming dance performing abilities in systemic and multifaceted choreographic work. We define the early professionalization of education and the correlation of narrowly professional and general choreographic training as progressive trends in the development of pre-professional choreographic education in the studied types of schools. In addition to the realization of the tasks of self-realization and general cultural development of pupils, choreographic training provided them with prospects for further specialized training.

Key words: *choreographic education, pre-professional choreographic training, primary specialized art educational institutions, choreographic training, disciplines of the choreographic cycle, children's dance creativity.*

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor
(Poltava V. H. Korolenko National Pedagogical University)
tatablagova@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5446-3412

ДОПРОФЕСІЙНА ХОРЕОГРАФІЧНА ПІДГОТОВКА У СТРУКТУРІ ПОЧАТКОВИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Т. О. Благова

У статті розкрито особливості розвитку хореографічної освіти в Україні у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах в історико-педагогічному дискурсі, проаналізовано організацію, структуру, змістовий компонент хореографічної підготовки учнівської молоді у зазначених типах шкіл. У процесі цілісного розгляду окресленої проблеми використано методи системно-структурного, педагогічного та ретроспективного аналізу, а також метод теоретичного узагальнення. На основі студіювання широкого спектру архівних джерел з'ясовано, що за своєю структурою, цільовими настановами, організацією освітнього процесу школи мистецтв мали ознаки бінарності, поєднували характеристики закладу позашкільної і закладу професійної освіти. Загальна концепція розвитку дитячих шкіл мистецтв була прописана у статутних нормативах, де зазначалося, що освітній процес здійснюється на основі особистісно-орієнтовного підходу до учнів, забезпечення художньо-творчої діяльності та особистісно-ціннісного ставлення до різновидів мистецтва. На різних етапах становлення й розвитку дитячі школи мистецтв об'єднували спільні функційні характеристики – рання професійна орієнтація вихованців, створення сприятливого освітнього середовища для виховання творчої особистості з особливим типом освіченості, націленої на продовження мистецької підготовки у закладах передвищої та вищої освіти.

Уточнено просвітницьке значення феномену дитячої танцювальної творчості у школах мистецтв як складника допрофесійної хореографічної освіти. Спостережено, що у структурі позашкільної заклади початкової мистецької освіти були дієвою формою організації допрофесійної хореографічної підготовки. Поєднуючи загальноосвітнє і професійно спрямоване хореографічне навчання, вони мали великий потенціал для формування танцювальних виконавських здібностей у системній та різноаспектній хореографічній роботі. Прогресивними тенденціями розвитку допрофесійної хореографічної освіти у досліджених типах шкіл визначаємо ранню професіоналізацію навчання та кореляцію вузькопрофесійної та загальної хореографічної підготовки. Окрім реалізації завдань самореалізації та загальнокультурного розвитку вихованців хореографічна підготовка забезпечувала їм перспективи подальшого профільного навчання.

Ключові слова: хореографічна освіта, допрофесійна хореографічна підготовка, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, хореографічне навчання, дисципліни хореографічного циклу, дитяча танцювальна творчість.

Introduction of the issue. Pre-professional choreographic education is implemented in various types of extracurricular institutions. A special cultural and educational environment for the development of pre-professional choreographic training of children and student youth in today's conditions are primary specialized art educational institutions (PSAEI), where multifaceted work is carried out to form the worldview, aesthetic taste, character, emotions of pupils, and the development of their primary performing skills and abilities is ensured. One of the most important functions of the general artistic training of pupils in the system of specialized education of the artistic and aesthetic

Постановка проблеми. Допрофесійна хореографічна освіта реалізовується в різних типах закладів позашкільної. Особливим культурно-освітнім середовищем для розвитку допрофесійної хореографічної підготовки дітей та учнівської молоді в умовах сьогодення є початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, де здійснюється багатоаспектна робота з формування світогляду, естетичного смаку, характеру, емоцій вихованців, забезпечується розвиток їхніх первинних виконавських умінь та навичок. Однією із найважливіших функцій загальної мистецької підготовки вихованців у системі спеціалізованої освіти художньо-естетичного профілю визначається

profile is determined by the systematic disclosure of the creative abilities of children and adolescents and the creation of conditions for their successful personal realization. The choreographic creative activity of the younger generation is an integral part of this process [4: 71-72].

Current state of the issue. The development of pre-professional forms of organization of choreographic education is highlighted in the works of well-known domestic theoreticians and practitioners of the studied field: I. Antipova, H. Berezova, L. Bondarenko, K. Vasylenko, V. Verkhovynets, O. Holdrych, and is also the subject of scientific and practical discourse among representatives of today's choreographic pedagogy by O. Burlі, V. Vartovnyk, Yu. Honcharenko, S. Zabredovskyi, A. Korotkova, O. Martynenko, Yu. Rostovska, A. Tarakanova, P. Friza, L. Tsvetkova, A. Shevchuk and others. At the same time, it remains relevant to study various aspects of the organization, structure, development of the content of pre-professional choreographic training in the conditions of institutions of primary specialized education of the artistic profile in historical retrospection.

Aim of research is to investigate the dynamics of formation and development of pre-professional forms of choreographic education in Ukraine in the structure of primary specialized art educational institutions, to analyze the organization, structure, content component of choreographic training of young students in art schools.

Results and discussion. In the system of out-of-school and extracurricular education, specialized art educational institutions occupy their own separate organizational and content niche. According to their structure, target audience, organization of the educational process, they combine the characteristics of an extracurricular and a professional education institution. Regarding the general education system, these art schools are a subsystem, but at the same time they can be considered in the structure of an independent field of professional education as the initial stage of professional artistic

планомірне розкриття творчих здібностей дітей та підлітків і створення умов для їхньої успішної особистісної реалізації. Хореографічна творча активність підростаючого покоління у цьому процесі є невід'ємним складником [4: 71-72].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток допрофесійних форм організації хореографічної освіти висвітлено у працях відомих вітчизняних теоретиків і практиків досліджуваної галузі І. Антипової, Г. Березової, Л. Бондаренко, К. Василенка, В. Верховинця, О. Голдрича, а також є предметом науково-практичного дискурсу серед представників хореографічної педагогіки сьогодення О. Бурлі, В. Вартовник, Ю. Гончаренко, С. Забрєдовського, А. Короткова, О. Мартиненко, Ю. Ростовської, А. Тараканової, П. Фриза, Л. Цветкової, А. Шевчук та ін. Водночас залишається актуальним студювання різних аспектів організації, структури, розвитку змісту допрофесійної хореографічної підготовки в умовах закладів початкової спеціалізованої освіти мистецького профілю в історичній ретроспекції.

Мета статті: дослідити динаміку становлення й розвитку допрофесійних форм хореографічної освіти в Україні у структурі початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, проаналізувати організацію, структуру, змістовий компонент хореографічної підготовки учнівської молоді у школах мистецтв.

Виклад основного матеріалу. У системі позашкільної освіти спеціалізовані мистецькі навчальні заклади займають свою окрему організаційну та змістову нішу. За своєю структурою, цільовими настановами, організацією освітнього процесу вони поєднують характеристики закладу позашкільної і закладу професійної освіти. Стосовно загальної системи освіти ці мистецькі школи є підсистемою, але одночасно їх можна розглядати у структурі самостійної галузі професійної освіти як початковий щабель професійної мистецької підготовки. Функціонування спеціалізованих мистецьких навчальних закладів спрямоване на формування первинних

training. The functioning of specialized art educational institutions is aimed at the formation of primary professional competences in a certain artistic profile in children and adolescents, the disclosure of their abilities for creative activity, as well as the creation of prerequisites for further professional self-determination [2: 246].

Investigating the dynamics of the development of pre-professional choreographic education in Ukraine in the out-of-school system, we note that training of students in various types of dance art was provided by children's multidisciplinary educational institutions of artistic direction, subordinate to the Department of the Ministry of Culture of the Ukrainian SSR. It was these out-of-school institutions that represented a separate direction of pre-professional choreographic training, creating a special cultural and educational environment for the artistic and aesthetic education of the younger generation. The first specialized primary art educational institutions appeared in the second half of the 1970 s. – mainly as an experience in the organization of music and art education. In the Ukrainian SSR, children's art schools have been operating since 1978. They are based on the general concepts of the development of primary art education outlined in the "Regulations on Children's Music, Art School and Art School" (1977). The functional significance of children's art schools consisted in "the general aesthetic education of the personality by means of various art forms, and at the same time in the formation of the foundations of special art education" [10: 122]. Subsequently, the gradual reorganization of music and art schools into institutions of comprehensive artistic training (with different branches of artistic activity) was started. As of 1982, there were more than 22 schools of this type in 13 regions with a total contingent of over 6,000 students in the Ukrainian SSR [10: 109].

The idea of inseparability of general aesthetic education with the help of various types of art from professionalism in teaching was defined as the methodological basis for organizing curricula of specialized institutions of primary art education. In

професійних компетентностей із певного мистецького профілю в дітей та підлітків, розкриття їхніх здібностей до творчої діяльності, а також створення передумов для подальшого професійного самовизначення [2: 246].

Досліджуючи динаміку розвитку допрофесійної хореографічної освіти в Україні в системі позашкільної освіти, що навчання учнівської молоді з різних видів танцювального мистецтва забезпечували дитячі багатопрофільні освітні заклади мистецького спрямування, підпорядковані відомству Мінкультури УРСР. Саме ці позашкільні установи репрезентували окремий напрям допрофесійної хореографічної підготовки, створюючи особливе культурно-освітнє середовище для художньо-естетичного виховання підростаючого покоління. Перші початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади виникають у другій половині 70-ті рр. ХХ ст. – переважно як досвід організації музичної та художньої освіти. В УРСР дитячі школи мистецтв функціонують з 1978 р. Вони орієнтуються на загальні концепти розвитку початкової мистецької освіти, окреслені в "Положенні про дитячу музичну, художню школу і школу мистецтв" (1977 р.). Функційне значення дитячих шкіл мистецтв полягало в "загальноестетичному вихованні особистості засобами різновидів мистецтва, а разом з тим у формуванні основ спеціальної мистецької освіти" [10: 122]. Згодом було розпочато поступову реорганізацію музичних і художніх шкіл у заклади комплексної мистецької підготовки – з різними відділеннями мистецької діяльності. Станом на 1982 р. в УРСР діяло вже 22 школи такого типу в 13 областях із загальним контингентом понад 6 тис. учнів [10: 109].

Методологічними засадами впорядкування навчальних планів спеціалізованих закладів початкової мистецької освіти було визначено ідею невідривності загальноестетичного виховання за допомогою різних видів мистецтва від професіоналізму в навчанні одного із них. Відповідно до цієї концепції хореографічна підготовка здійснювалася на принципах диференційованого підходу, забезпечувала цілісність, комплексність,

accordance with this concept, choreographic training was carried out on the principles of a differentiated approach, ensuring the integrity, complexity, and systematicity of teaching various types of dance art in all departments of the institution. The general goal of choreographic education was defined as the formation of students' dance taste, performing abilities, dance literacy, instilling love for various types of choreography, as well as improving the pupil's body in general [2: 247]. In the process of education, individual and collective organizational forms stipulated by the institution's charter were correlated: lessons (individual, group, control/assessment); lectures (conversations); rehearsals; class concerts or academic performances (reviews of individual and collective student works, performances, exams); competitive events (reviews, festivals, Olympics, reporting concerts); extracurricular thematic activities (art exhibitions, excursions). The main form of choreographic work was defined as a lesson, the duration of which was regulated by curricula and programs considering the psychophysiological development of students and the permissible workload for different age groups. Breaks between lessons were considered "working time of the head of the selective", another creative association that usually functioned in the institution [11: 255].

In order to determine the prospects for the development of "Primary General Aesthetic Education" (PGAE), the Ministry of Culture of the Ukrainian SSR systematically initiated the organization of republican seminars-workshops on generalizing advanced pedagogical experience and optimizing the educational process in children's art schools. The programs for their implementation provided for the approval of a number of practical recommendations, including those that directly regulated the process of choreographic training in the structure of primary art education. In particular, during the first Republican seminar-workshop "Perspectives for the development of children's art schools" (March 15-20, 1982, Odessa and Illichivsk, Odessa region), the following issues were discussed: 1) regarding the synthetic nature of the

системність навчання різних видів мистецтва танцю в усіх відділеннях закладу. Загальною метою хореографічної освіти було визначено формування танцювального смаку учнів, виконавських здібностей, танцювальної грамотності, прищеплення любові до різних видів хореографії, а також оздоровлення організму вихованця загалом [2: 247]. У процесі навчання корелювали індивідуальні й колективні організаційні форми, передбачені статутом закладу: уроки (індивідуальні, групові, контрольні); лекції (бесіди); репетиції; клас-концерти або академічні покази (перегляди індивідуальних та колективних учнівських робіт, вистав, екзамени); конкурсні заходи (огляди, фестивалі, олімпіади, звітні концерти); позаурочні тематичні заходи (мистецькі виставки, екскурсії). Основною формою хореографічної роботи було визначено урок, тривалість якого було регламентовано навчальними планами та програмами з урахуванням психофізіологічного розвитку учнів та допустимого навантаження для різних вікових категорій. Перерви між уроками вважали "робочим часом керівника гуртка", іншого творчого об'єднання, що зазвичай функціонували в закладі [11: 255].

З метою визначення перспектив розвитку "початкового загальноестетичного виховання" Міністерство культури УРСР систематично ініціювало організацію республіканських семінарів-практикумів із питань узагальнення передового педагогічного досвіду та оптимізації навчально-виховного процесу в дитячих школах мистецтв. Програми їх проведення передбачали затвердження низки практичних рекомендацій, серед них і таких, які безпосередньо регламентували процес хореографічної підготовки в структурі початкової мистецької освіти. Зокрема, під час першого Республіканського семінару-практикуму "Перспективи розвитку дитячих шкіл мистецтв" (15-20 березня 1982 р., м. Одеса та м. Іллічівськ Одеської обл.) обговорювали такі питання: 1) про синтетичний характер нових навчальних планів експериментальних шкіл мистецтв; 2) про досвід викладання хореографії в

new curricula of experimental schools arts; 2) regarding the experience of teaching choreography in art schools of Georgia (on the example of art schools in Tbilisi); 3) regarding new choreography programs created by the All-Union Research Institute of Artistic Education; 4) regarding the methods of music-rhythmic and choreographic education in art schools; 5) regarding teaching art subjects in secondary schools and art schools (using the example of art schools in Vilnius) [9: 130-134]. According to the results of the event, curricula were adjusted, new educational programs were developed in professional disciplines for all primary educational institutions of aesthetic education of the Ukrainian SSR. The main principle of education in children's art schools was defined as "synthetic education with the involvement of expressive means of all arts, interpenetration of disciplines in a single complex educational process" [10: 122]. Accordingly, in the organization of the educational process, the primary importance was given to interdisciplinary connections and mutual influences of the main and optional educational disciplines, considering the synthetic nature of performing arts.

In order to modernize primary general aesthetic education in children's art schools, the Ministry of Culture of the Ukrainian SSR for the period 1982-1986 introduced experimental curricula for the Zaporizhzhya, Illichivsk, Yahotynsk, and Novorazdolsk schools of art, covering the experiment of nationwide significance from 1982-1983 for preparatory departments and for 1-2 classes of primary art education institutions. The management of the experiment, as well as the preparation of updated educational documentation for this type of schools, was carried out by the Republican Scientific and Methodological Cabinet of Educational Institutions, and direct methodological assistance was provided by the Department of Culture [10: 109]. The general concept of the development of children's art schools was written down in statutory regulations, where it was noted that the educational process is carried out on the basis of a

школах мистецтв Грузії (на прикладі шкіл мистецтв м. Тбілісі); 3) про нові програми з хореографії, створені Всесоюзним науково-дослідним інститутом художнього виховання; 4) про методики музично-ритмічного та хореографічного виховання в школах мистецтв; 5) про викладання предметів мистецтва в загальноосвітніх школах і школах мистецтв (на прикладі шкіл мистецтв м. Вільнюса) [9: 130-134]. За результатами заходу було скореговано навчальні плани, розроблено нові освітні програми з фахових дисциплін для всіх початкових навчальних закладів естетичного виховання УРСР. Основним принципом навчання в дитячих школах мистецтв було визначене "синтетичне виховання із залученням виразних засобів усіх мистецтв, взаємопроникнення дисциплін в єдиному комплексному навчальному процесі" [10: 122]. Відповідно, в організації освітнього процесу першочергове значення було надане міжпредметним зв'язкам та взаємовпливам основних і факультативних навчальних дисциплін, з урахуванням синтетичної природи сценічних видів мистецтва.

З метою осучаснення початкового загальноестетичного виховання в дитячих школах мистецтв Мінкультури УРСР на період 1982-1986 рр. запровадило експериментальні навчальні плани для Запорізької, Іллічівської, Яготинської, Новороздольської шкіл мистецтв, охоплюючи експериментом загальнореспубліканського значення з 1982-1983 н. р. підготовчі відділення та 1-2 класи закладів початкової мистецької освіти. Керівництво експериментом, а також підготовка оновленої навчальної документації для цього типу шкіл здійснював Республіканський науково-методичний кабінет учбових закладів, а безпосередню методичну допомогу надавали облуправління культури [10: 109]. Загальна концепція розвитку дитячих шкіл мистецтв була прописана у статутних нормативах, де зазначалося, що освітній процес здійснюється на основі особистісно-орієнтовного підходу до учнів, забезпечення художньо-творчої діяльності та особистісно-ціннісного ставлення до різновидів мистецтва. Водночас

personal-oriented approach to students, ensuring artistic and creative activity and a personal-value attitude to varieties of art. At the same time, the organization of education in these types of out-of-school institutions had a certain autonomy determined by internal statutory regulations.

Depending on the direction of art education of educational departments and corresponding structural divisions (preparatory, theater, music, vocal and choral, visual arts), the structure and content of choreographic training was formed in each of them. In particular, students of the choreographic department were taught the following types of dance: classical, folk-scenic, historical-household, modern (rhythm plastic, pop, ballroom). In the younger (I-IV) grades, a gymnastics course was taught. "Preparation of concert performances" was singled out in the plan as such a discipline that generalized the professional competences of students at each of the stages of education, prepared them for performance concerts, academic performances, and one-act ballets. In order to realize the personal inclinations and abilities of pupils and to get acquainted with related types of arts, an optional discipline was introduced into the curriculum, which had the status of mandatory. Recommended additional training courses were "Choreographic Improvisation" and "Fundamentals of Theater Performance". Among the optional subjects of the choreographic cycle, students mastered "Breath Staging", "Duet Stage Dance", "Modern Ballroom Dance", "History of Choreographic Art", "Fundamentals of Dance Composition and Staging" [2: 249]. Their implementation depended on the statutory documentation of the institution, the teaching staff, and the conditions for organizing the educational process. The development of creative abilities of students at art schools took place under the supervision of specialists in the fields of child psychology, physiology and psychology of creativity [10: 122]. Subjects of a choreographic orientation formed a complex of pre-professional choreographic training, each component of which provided students

організація навчання в цих типах позашкільних закладів мала певну автономність, зумовлену внутрішніми статутними нормативами.

Залежно від напрямку мистецької освіти навчальних відділів та відділень (підготовчого, театрального, музичного, вокально-хорового, образотворчого мистецтва) формувалися структура та зміст хореографічної підготовки в кожному з них. Зокрема, вихованців хореографічного відділення навчали таких видів танцю: класичного, народно-сценічного, історико-побутового, сучасного (ритмопластичного, естрадного, бального). У молодших (I-IV) класах викладали курс гімнастики. "Підготовка концертних вистав" була виокремлена у плані як така дисципліна, що узагальнювала фахові компетентності учнів на кожному з етапів навчання, готувала їх до звітних концертів, академічних показів, одноактних балетів. З метою реалізації особистісних нахилів і здібностей вихованців та ознайомлення із суміжними видами мистецтв у навчальних планах було впроваджено дисципліну за вибором, яка мала статус обов'язкової. Рекомендованими додатковими навчальними курсами були "Хореографічна імпровізація" та "Основи театральної гри". Серед факультативних предметів хореографічного циклу учні опановували "Постановку дихання", "Дуетно-сценічний танець", "Сучасний бальний танець", "Історію хореографічного мистецтва", "Основи композиції та постановки танцю" [2: 249]. Їхнє впровадження залежало від статутної документації закладу, викладацького складу, умов організації освітнього процесу. Розвиток творчих здібностей вихованців мистецьких шкіл відбувався під наглядом фахівців у галузях дитячої психології, фізіології та психології творчості [10: 122]. Предмети хореографічної спрямованості утворювали комплекс допрофесійної хореографічної підготовки, кожний складник якого забезпечував розуміння учнями лексичних особливостей різновидів танцювального мистецтва, його засобів виразності, емоційно-образної мови. Загальноестетичну підготовку учнів хореографічного відділення забезпечували предмети із суміжних галузей мистецтва. Вони суттєво

with an understanding of the lexical features of the varieties of dance art, its means of expression, emotional and figurative language. The general aesthetic training of students of the choreographic department was provided by subjects from related branches of art. They significantly supplemented the range of initial professional competences. Such a range of content directions in the courses illustrated the implementation of the didactic principles of complexity, systematicity, aestheticization of the educational space, organic combination of art education with general aesthetic training.

Pupils from other departments of the institution mastered the basics of choreographic art in accordance with pedagogical expediency and the specifics of professional training. At the theater department, they taught "Gymnastics" and "Fundamentals of stage movement"; at the folklore department the following subject was taught: "Folk dance"; "Rhythm and dance" was a universal choreographic discipline for all art departments without exception. It provided initial choreographic training, developed in students, in addition to choreographic abilities, general musicality, a sense of rhythm, artistry, formed dance skills necessary for further in-depth training in choreography and for classes in other types of art. Classes in "Rhythmics" were also aimed at general strengthening and improvement of the body, consistency and coordination of movements, formation of correct posture, development of muscle memory, emotional sphere [2: 250]. Therefore, the program content of the disciplines had an integrated character, was aimed at the development of general physical, general musical, elementary performing and artistic abilities of the individual. Summarizing the content of the training programs of the subjects of the choreographic cycle, we observe their certain structural commonality, which was expressed in the sequence and systematic mastery of dance vocabulary, technical techniques, the systematic teaching of educational and choreographic material with the gradual complication of theoretical and practical components. The choreographic training curriculum was

доповнювали діапазон початкових фахових компетентностей. Такий спектр змістових напрямів на курсах ілюструвала реалізацію дидактичних принципів комплексності, системності, естетизації навчального простору, органічного поєднання мистецької освіти із загальноестетичною підготовкою.

Вихованці інших відділень закладу опановували ази хореографічного мистецтва відповідно до педагогічної доцільності та специфіки фахової підготовки. На театральному відділенні викладали "Гімнастику" та "Основи сценічного руху"; на фольклорному відділі музичного відділення – "Народний танець". Універсальною хореографічною дисципліною для всіх без винятку мистецьких відділень була "Ритміка й танець". Вона забезпечувала початкову хореографічну підготовку, розвивала в учнів, крім хореографічних здібностей, загальну музикальність, почуття ритму, артистизм, формувала танцювальність, необхідну для подальшого поглибленого навчання хореографії та для занять іншими видами мистецтва. Заняття з "Ритміки" були спрямовані також на загальне укріплення та оздоровлення організму, узгодженість та координацію рухів, формування правильної постави, розвиток м'язової пам'яті, емоційної сфери [2: 250]. Отже, програмний зміст дисциплін мав інтегрований характер, був спрямований на розвиток загальнофізичних, загальномузичних, елементарних виконавських та артистичних здібностей особистості.

Узагальнюючи змістове наповнення навчальних програм предметів хореографічного циклу, спостерігаємо їхню певну структурну спільність, що виражалася в послідовності та системності оволодіння танцювальною лексикою, технічними прийомами, планомірності викладання навчально-хореографічного матеріалу з поступовим ускладненням теоретичного та практичного компонентів. Курикулум хореографічної підготовки вирізнявся певною змістовою спільністю всіх освітніх компонентів і був сформований на принципах: 1) системності, планомірності, послідовності у викладанні навчального

distinguished by a certain content commonality of all educational components and was formed on the principles of: 1) systematicity, planning, consistency in the teaching of educational material, gradual complication of its theoretical and practical components; 2) relevance (closeness of choreographic training to modern trends in the development of choreographic culture and education); 3) creative motivation (focus on the definition and development of individual characteristics, students' potential, stimulating them to further work on self-education and self-improvement) [2: 250-251].

On the border of the 80s and 90s of the 20th century, The Ministry of Culture of the USSR together with the Ministry of Culture of the Ukrainian SSR initiates conferences and seminars on various aspects of the organization of the educational process in primary art education institutions with the aim of generalizing and spreading advanced pedagogical experience in the field of children's aesthetic education. Thus, in September-October of 1986, a seminar-workshop on improving artistic and aesthetic training in children's art schools was held on the basis of the Kharkiv school-complex of aesthetic education. The results of experimental work in schools of aesthetic education were analyzed with the participation of leading theoreticians and practitioners of art education of the Ukrainian SSR, effective forms of interaction between secondary schools and art schools were proposed, ways of modernizing art training were determined. The choreographic topics of the seminar were presented in the reports of L. Tsvetkova "New principles of choreographic education in art schools" and N. Rzhavska "Advanced experience of choreographic education in children's choreographic schools of the republic" [5: 107-112]. The resolutions adopted during the educational event were supposed to initiate the implementation of a number of innovations to optimize the educational process in art schools.

The dynamics of the organization of primary educational institutions of aesthetic education became more intensive

матеріалу, поступовому ускладненні його теоретичних та практичних компонентів; 2) актуальності (наближеності хореографічного навчання до сучасних тенденцій розвитку хореографічної культури й освіти); 3) творчої мотивації (спрямованості на визначення й розвиток індивідуальних особливостей, потенціалу учнів, стимулювання їх до подальшої роботи із самоосвіти та самовдосконалення) [2: 250-251].

На межі 80-90-х рр. XX ст. Мінкультури СРСР спільно з Мінкультури УРСР ініціює проведення конференцій та семінарів із різних аспектів організації навчально-виховного процесу в закладах початкової мистецької освіти з метою узагальнення й поширення передового педагогічного досвіду в галузі дитячого естетичного виховання. Так, у вересні-жовтні 1986 р. на базі Харківської школи-комплексу естетичного виховання відбувся семінар-практикум з питань удосконалення художньо-естетичної підготовки у дитячих школах мистецтв. За участі провідних теоретиків і практиків мистецької освіти було проаналізовано результати експериментальної роботи у школах естетичного виховання в УРСР, запропоновано ефективні форми взаємодії загальноосвітніх шкіл зі школами мистецтв, визначено шляхи модернізації мистецької підготовки. Хореографічна тематика семінару представлена у доповідях Л. Цветкової "Нові принципи хореографічного виховання у школах мистецтв" та Н. Ржевської "Передовий досвід хореографічного виховання у дитячих хореографічних школах республіки" [5: 107-112]. Резолюції, ухвалені під час просвітницького заходу, мали ініціювати впровадження низки інновацій з оптимізації навчально-виховного процесу у школах мистецтв.

Динаміка організації початкових навчальних закладів естетичного виховання активізується впродовж 90-х рр. Їх визначено закладами додаткової освіти мистецького спрямування, що надають державні гарантії художньо-естетичного виховання дітей та молоді "через доступність до надбань вітчизняної і світової культури" [12], готують підґрунтя для занять художньою творчістю в

during the 1990s. They are defined as institutions of additional education in the artistic direction, which provide state guarantees of artistic and aesthetic education of children and youth "due to accessibility to the heritage of national and world culture" [12], prepare the ground for classes in artistic creativity in the following links of this system (secondary specialized art schools, schools, colleges, higher educational institutions), provide the necessary basis for choosing a profession in the field of culture and art for the most gifted students. In particular, in 1990, with the aim of improving the activities of art schools and schools of aesthetic education, the updated "Regulations on the Art School of the Ministry of Culture of the Ukrainian SSR" was approved [6: 49]. According to the new regulation, the art school was "<...> a state educational institution, which is created and operates <...> for the purposeful training of citizens in various types of arts <...>", and the main task of its operation was defined as " <...> creation of the most favorable conditions for comprehensive development of a person, disclosure of their abilities <...> satisfaction of spiritual and aesthetic needs <...>" [6: 50]. The professional orientation of primary art education in the institution was emphasized by theses that it was in the art school that the foundation was laid for preparation for artistic creativity, and for the most gifted students, for the choice of a profession in the field of culture and art. Accordingly, the process of specialized choreographic training was declared one of the types of labor activity. The organization of the educational process was based on a pedagogically justified choice of curricula, programs, methods of teaching and upbringing. Lessons, individual and group classes, academic concerts, exams, competitions have traditionally been defined as the main forms of education organization [6: 49-53]. Autonomy in the development of specialized institutions of primary art education made it possible to create in each of them its own integrated artistic space for the personal and professional development of each subject of the educational process.

Correlation of the goals, tasks, content

наступних ланках цієї системи (середніх спеціалізованих мистецьких школах, училищах, коледжах, вищих навчальних закладах), забезпечують необхідну основу для вибору професії в галузі культури та мистецтва для найбільш обдарованих учнів. Зокрема, в 1990 р. з метою вдосконалення діяльності шкіл мистецтв і шкіл естетичного виховання було затверджено оновлене "Положення про школу мистецтв системи Міністерства культури УРСР" [6: 49]. Згідно з новим нормативом школа мистецтв була "<...> державним навчально-виховним закладом, що створюється та працює <...> для цілеспрямованого навчання громадян різних видів мистецтв <...>", а основним завданням її функціонування було визначене "<...> створення максимально сприятливих умов для всебічного розвитку особи, розкриття її здібностей <...> задоволення духовних та естетичних потреб <...>" [6: 50]. Професійна спрямованість початкової мистецької освіти в закладі була акцентована тезами про те, що саме у школі мистецтв закладався фундамент підготовки до занять художньою творчістю, а для найбільш обдарованих учнів – до вибору професії в галузі культури та мистецтва. Відповідно, процес профільного хореографічного навчання було проголошено одним із видів трудової діяльності. Організація освітнього процесу вибудовувалася на педагогічно обґрунтованому виборі навчальних планів, програм, методів навчання й виховання. Основними формами організації навчання традиційно було визначено урок, індивідуальні та групові заняття, академічні концерти, іспити, конкурси [6: 49-53]. Автономність у розвитку спеціалізованих закладів початкової мистецької освіти вможливила створення в кожному із них власного інтегрованого мистецького простору задля особистісного та професійного розвитку кожного суб'єкта освітнього процесу.

Кореляція цілей, завдань, змісту спеціалізованої практичної підготовки в дитячих хореографічних школах і школах мистецтв зумовлювала проведення спільних концертних та змагальних заходів всеукраїнського рівня з метою

of specialized practical training in children's choreographic schools and art schools led to the holding of joint concert and competition events at the all-Ukrainian level with the aim of "<...> identifying the most gifted representatives of student youth, raising the level of professional training in specialized choreographic schools and art schools, generalization of teaching methods of special disciplines, dissemination of work experience of leading teachers, as well as assimilation of the creative communication of teams of educational institutions <...>" [8: 23]. In particular, the traditional All-Ukrainian Festival of Choreographic Mastery "Ballet Youth", launched in 1993, united students and teachers at specialized choreographic schools and specialized branches of children's art schools [7: 14].

The Second All-Ukrainian Festival of Choreographic Mastery "Ballet Youth 95" revealed a high level of children's performing skills in the field of classical choreography. Competitions were evaluated by well-known ballet masters, stage masters, among them were: T. Taiakina (director of the Kyiv State Choreographic School), H. Kovtun (chief choreographer of the Kyiv Children's Choreographic Theater), teacher-choreographers of the Kyiv State Choreographic School. The festival organizers introduced the number of tours in different geographical locations, which made possible to demonstrate the performing abilities of a lot of participants from different regions of Ukraine. The "Ballet Youth 95" festival included representatives of 24 regions and individual students of children's art schools of Crimea. The competition program was focused on the participants' performance of variations from classical ballet and numbers in the genre of folk and stage or Ukrainian dances [8: 23-25]. During the festival, the Kyiv State Choreographic School was a methodical center and training base for teachers-choreographers of children's art schools [7: 15]. The all-Ukrainian format of such events made it possible to demonstrate in stage forms the activation of manifestations of choreographic talent of children and adolescents. As a result of their

"<...> виявлення найбільш обдарованої учнівської молоді, піднесення рівня професійної підготовки у спеціалізованих хореографічних школах і школах мистецтв, узагальнення методики викладання спецдисциплін, поширення досвіду роботи провідних викладачів, поширення творчих спілкувань колективів навчальних закладів <...>" [8: 23]. Зокрема, традиційний Всеукраїнський фестиваль хореографічної майстерності "Юність балету", започаткований 1993 р., об'єднував учнівський і викладацький склад спеціалізованих хореографічних шкіл та профільних відділень дитячих шкіл мистецтв [7: 14].

Другий Всеукраїнський фестиваль хореографічної майстерності "Юність балету – 95" виявив високий рівень дитячої виконавської майстерності в галузі класичної хореографії. Конкурсні змагання оцінювали відомі балетмейстери, майстри сцени, серед них: Т. Таякіна (директорка Київського державного хореографічного училища), Г. Ковтун (головний балетмейстер Київського дитячого хореографічного театру), педагоги-хореографи Київського державного хореографічного училища. Запровадження організаторами фестивалю відбіркових турів по різних географічних локаціях уможливило демонстрацію виконавських здібностей великій кількості учасників із різних регіонів України. Фестиваль "Юність балету – 95" охопив представників 24 областей та окремо вихованців дитячих мистецьких шкіл Криму. Конкурсна програма була сконцентрована на виконанні учасниками варіацій із класичного балету та номерів у жанрі народно-сценічного чи українського танців [8: 23-25]. Під час проведення фестивалю Київське державне хореографічне училище було методичним центром та базою стажування викладачів-хореографів дитячих шкіл мистецтв [7: 15]. Всеукраїнський формат таких заходів дозволяв демонструвати у сценічних формах активізацію проявів хореографічної обдарованості дітей та підлітків. У результаті їх проведення виявляли загальні тенденції та найближчі перспективи змісту хореографічного навчання в закладах початкової

implementation, general trends and the nearest perspectives of the content of choreographic training in primary art education institutions were revealed.

At the end of the 20th century, innovative educational structures that provide comprehensive artistic training of children and youth with an emphasis on children's choreographic education started to emerge. The professionalization of choreographic training in the out-of-school system led to the transformation of traditional forms of organizing children's dance amateurs (selectives, studios, creative associations) into single-specialized structured holistic educational institutions, educational complexes, centers, author's choreographic schools. These types of institutions could combine preschool, general education and extracurricular institutions, create associations and other organizational structures [3: 613]. Famous examples of such reformatting were the Children's and Youth Choreographic Studio "Happy Childhood" (Kyiv), the School of Choreographic Art "Sonechko" (Zhytomyr), the School of Folk Dance "Serpanok" (Lviv), the School of Folk Dance and the School of Modern of Dance (Rivne), Center for Artistic and Choreographic Education of Children and Youth "Barvinok" (Vinnytsia), Odesa City Center of Choreographic Art, Cultural Center "Kyianochka" (Kyiv), Kirovohrad Regional Comprehensive Educational Complex of Humanitarian aesthetic profile [1: 218-219]. The main principles that implemented the complex structures of the artistic profile in their educational activities were humanization and aestheticization of the educational process, individual approach, socio-cultural conformity, complexity and professionalization of general aesthetic training [4: 77]. The teaching of choreographic art in such extracurricular institutions is carried out both according to typical state programs and author's programs, designed for different types of children's choreographic groups, considering regional features and the specifics of the institution's work. The creative laboratories of the complexes (children's choreographic groups) also had signs of gradation, carrying out dance

мистецької освіти.

Наприкінці ХХ ст. з'являються інноваційні освітні структури, які забезпечують усебічну мистецьку підготовку дітей та молоді з акцентом на дитячій хореографічній освіті. Професіоналізація хореографічної підготовки в системі позашкільної зумовлювала трансформацію традиційних форм організації дитячого танцювального аматорства (гуртків, студій, творчих об'єднань) в однопрофільні структуровані цілісні освітні установи, навчально-виховні комплекси, центри, авторські хореографічні школи. Такі типи закладів могли об'єднувати дошкільні, загальноосвітні й позашкільні установи, створювати асоціації та інші організаційні структури [3: 613]. Відомими прикладами такого переформатування стали Дитячо-юнацька хореографічна студія "Щасливе дитинство" (м. Київ), Школа хореографічного мистецтва "Сонечко" (м. Житомир), Школа народного танцю "Серпанок" (м. Львів), Школа народного танцю та Школа сучасного танцю (м. Рівне), Центр художньо-хореографічної освіти дітей та юнацтва "Барвінок" (м. Вінниця), Одеський міський центр хореографічного мистецтва, Культурний центр "Кияночка" (м. Київ), Кіровоградський обласний загальноосвітній навчально-виховний комплекс гуманітарно-естетичного профілю [1: 218-219].

Головними принципами, які реалізовували у своїй освітній діяльності комплексні структури мистецького профілю, були зазначені гуманізація та естетизація навчально-виховного процесу, індивідуальний підхід, соціокультурна відповідність, комплексність та професіоналізація загальноестетичної підготовки [4: 77]. Навчання хореографічного мистецтва в таких позашкільних установах здійснюється як за типовими державними програмами, так і за авторськими, розрахованими на різні види дитячих хореографічних колективів, з урахуванням регіональних особливостей та специфіки роботи закладу. Творчі лабораторії комплексів – дитячі хореографічні колективи – також мали ознаки ступеневості, здійснюючи навчання

training for participants of different age categories.

Conclusions and research perspectives. Thus, pre-professional choreographic training in the conditions of specialized institutions of primary art education had a binary functionality, which was focused on the implementation of artistic-aesthetic and purely choreographic tasks, accumulated the formation of theoretical knowledge, primary professional skills from various directions of dance activity. The gradual transformation of the traditional forms of organizing children's dance amateurs into educational and educational complexes initiated a separate trend in the development of the initial stage of choreographic education. Progressive trends in the educational activity of art schools in the development of pre-professional choreographic education are defined as complexity, profile orientation, early professionalization of education, correlation of narrowly professional and general choreographic training. In addition to the realization of tasks of self-realization and general cultural development of pupils, children's art schools created the basis for further studies in specialized educational institutions. The prospects for further scientific research are the study of trends in the development of pre-professional choreographic education in Ukraine in a historical and pedagogical context in various forms of organization for the purpose of objective analysis, highlighting progressive assets, and their creative use in the modern educational space.

танцю різновікових категорій учасників.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Отже, допрофесійна хореографічна підготовка в умовах спеціалізованих закладів початкової мистецької освіти мала бінарну функційність, була сфокусована на реалізації художньо-естетичних та суто хореографічних завдань, акумулювала формування теоретичних знань, первинних фахових умінь з різних напрямків танцювальної активності. Поступова трансформація традиційних форм організації дитячого танцювального аматорства у навчально-виховні комплекси започаткувала окрему тенденцію в розвитку початкової ланки хореографічної освіти. Прогресивними тенденціями освітньої діяльності шкіл мистецтв із розвитку допрофесійної хореографічної освіти визначаємо комплексність, профільну спрямованість, ранню професіоналізацію навчання, кореляцію вузькопрофесійної та загальної хореографічної підготовки. Окрім реалізації завдань самореалізації та загальнокультурного розвитку вихованців дитячі школи мистецтв створювали підґрунтя для подальшого навчання у профільних навчальних закладах. Перспективами подальших наукових розвідок визначаємо студіювання тенденцій розвитку допрофесійної хореографічної освіти в Україні в історико-педагогічному контексті в різних формах організації з метою об'єктивного аналізу, виокремлення прогресивних надбань, їх творчого використання в сучасному освітньому просторі.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Blahova, T.O. (2013). Osoblyvosti khoreohrafichnoho vykhovannia shkolariv u systemi osvity v Ukraini: istoryko-pedahohichniyi aspekt [Peculiarities of choreographic education of schoolchildren in the education system in Ukraine: historical and pedagogical aspect]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal*, 3 (69), 53-57 [in Ukrainian].
2. Blahova, T.O. (2021). *Rozvytok khoreohrafichnoi osvity v Ukraini (XX – pochatok XXI st.) [Development of choreographic education in Ukraine (XX – beginning of XXI century)]*. Doctor's thesis. Poltava [in Ukrainian].
3. Blahova, T. (2020). Khoreohrafycheskoe amatorstvo v strukture neformalnoho khudozhestvennoho obrazovanyia: ystoryko-pedahohycheskyi dyskurs [Choreographic amateurism in the structure of informal art education: historical and pedagogical

discourse]. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION: proceedings of the International Scientific Conference. Rezekne, Latvia, is. V, 604-615 [in russian].*

4. Blahova, T.O. (2015). Khoreografichna osvita v systemi pochatkovykh spetsializovanykh mystetskykh navchalnykh zakladiv [Choreographic education in the system of primary specialized art educational institutions]. *Naukovyi ohliad – Scientific review*, 5 (15), 71-79 [in Ukrainian].

5. Ministerstvo kultury Ukrainy. Nakazy № 563-681 ministra z osnovnoi diialnosti 01 serpnia – 30 veresnia 1986 roku [Ministry of Culture of Ukraine. Orders No. 563-681 of the Minister on Core Activities from August 1 to September 30, 1986]. *TsDAVO Ukrainy – TsDAVO of Ukraine*, f. 5116, op. 19, spr. 2675, 191 ark. [in Ukrainian].

6. Ministerstvo kultury URSR. Nakazy № 355-384 ministra z osnovnoi diialnosti 19 lystopada – 21 hrudnia 1990 r. [Ministry of Culture of the Ukrainian SSR. Orders No. 355-384 of the Minister of Basic Activities of November 19 – December 21, 1990]. *TsDAVO Ukrainy – TsDAVO of Ukraine*, f. 5116, op. 19, spr. 3053, 110 ark. [in Ukrainian].

7. Ministerstvo kultury Ukrainy. Nakazy № 40-103 ministra z osnovnoi diialnosti 01 bereznia – 30 kvitnia 1993 roku [Ministry of Culture of Ukraine. Orders No. 40-103 of the Minister on Core Activities March 1 – April 30, 1993]. *TsDAVO Ukrainy – TsDAVO of Ukraine*, f. 5116, op. 19, spr. 3208, 338 ark. [in Ukrainian].

8. Ministerstvo kultury Ukrainy. Nakazy № 613-673 ministra z osnovnoi diialnosti 01-30 hrudnia 1994 roku [Ministry of Culture of Ukraine. Orders No. 613-673 of the Minister on Core Activities from December 1 to 30, 1994]. *TsDAVO Ukrainy – TsDAVO of Ukraine*, f. 5116, op. 19, spr. 3279, 187 ark. [in Ukrainian].

9. Prykazu № 66-193 Mynysterstva kulturu USSR po osnovnoi deiatelnosti, 1982 r. [Orders No. 66-193 of the Ministry of Culture of the Ukrainian SSR on the main activity, 1982]. *TsDAVO Ukrainy – TsDAVO of Ukraine*, f. 5116, op. 19, spr. 1772, 138 ark. [in russian].

10. Prykazu № 643-729 Mynysterstva kulturu USSR po osnovnoi deiatelnosti, 1982 r. [Orders No. 643-729 of the Ministry of Culture of the Ukrainian SSR on the main activity, 1982]. *TsDAVO Ukrainy – TsDAVO of Ukraine*, f. 5116, op. 19, spr. 1778, 156 ark. [in russian].

11. Pro zatverdzhennia pereliku typiv pozashkilnykh navchalnykh zakladiv. Polozhennia pro pozashkilnyi navchalnyi zaklad [On approval of the list of types of extracurricular educational institutions. Provisions on an after-school educational institution] (2001): postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 travnia 2001 r. № 433. In *Osvita Ukrainy – Education of Ukraine: normat.-prav. dok.* Kyiv: Milenium, 251-263 [in Ukrainian].

12. Pro zatverdzhennia Prohramy rozvytku pozashkilnykh navchalnykh zakladiv na 2002-2008 rr. [On the approval of the Program for the Development of Extracurricular Educational Institutions for 2002-2008:]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 bereznia 2002 r. № 378. Retrieved from: http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/3000 [in Ukrainian].

Received: November 09, 2022

Accepted: December 14, 2022

UDC 378.027.7

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.33-46

THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPTUAL PRINCIPLES OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCES OF FUTURE TEACHERS OF VOCATIONAL EDUCATION

N. V. Dupak*

The article is devoted to the theoretical analysis of the conceptual foundations of the problem of formation of professional and pedagogical competencies of future teachers of vocational education. The relevance of diagnostics of the levels of formation of key competencies among future teachers of vocational education in the context of the new standard of higher education is substantiated, and an analysis of scientific research on the outlined problem is carried out.

Competence characterizes the specialist's ability to realize their human potential for professional activity. Competence of a specialist with a higher education is the desire and willingness to realize one's potential (knowledge, skills, experience, personal qualities, etc.) for successful productive activity in the professional and social sphere, being aware of its social significance and personal responsibility for the results of this activity, the need for its constant improvement. The article analyzes the concepts of "competence" and "competency", defines the essence of the concepts "competent" and "competence approach". The problem lies in the large number of definitions and the lack of a generally accepted one.

In addition, the article analyzes the regularities of the functioning of the higher education system, considers the problem of criteria for determining pedagogical competencies. In the context of the formation of the professional competence of the future teacher of vocational education, its components are defined; the professional and pedagogical competencies specified among the program outcomes of study according to the new standard of higher education are explained. The essence of the formation of professional and pedagogical competence in the process of educational and cognitive activity according to the new standard of higher education is revealed. The content of evaluative competence, the essence of evaluative skills of a teacher of vocational education was analyzed, and the specifics of modular training were revealed. The need to develop a new toolkit for assessing the competencies of future specialists, teachers of vocational education is substantiated.

Key words: *quality of education, professional and pedagogical education, competence approach, competence, competency, pedagogical competences, standard of higher education, modular training.*

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor
(Rivne State University of Humanities)
ddunadin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3000-4489

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Н. В. Дупак

Статтю присвячено теоретичному аналізу концептуальних засад проблеми формування професійно-педагогічних компетентностей майбутніх педагогів професійної освіти. Обґрунтовано актуальність діагностики рівнів сформованості ключових компетенцій у майбутніх педагогів професійної освіти у контексті нового стандарту вищої освіти, проведено аналіз наукових досліджень окресленої проблеми.

Компетентність характеризує здатність фахівця реалізовувати свій людський потенціал для професійної діяльності. Компетентність фахівця з вищою освітою – це виявлені ним на практиці прагнення й готовність реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості й ін.) для успішної продуктивної діяльності у професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи її соціальну значущість й особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалювання. У статті проаналізовано поняття "компетенція" й "компетентність", визначено сутність понять "компетентний" й "компетентнісний підхід". Проблема полягає у значній кількості дефініцій й відсутності загальноприйнятої.

Крім того, у статті проаналізовано закономірності функціонування системи вищої освіти, розглянуто проблему критеріїв визначення педагогічних компетенцій. У контексті формування професійної компетентності майбутнього педагога професійної освіти, визначено її складові; розглянуто професійно-педагогічні компетенції, зазначені серед програмних результатів навчання за новим стандартом вищої освіти. Розкрито сутність формування професійно-педагогічної компетентності у процесі навчально-пізнавальної діяльності за новим стандартом вищої освіти. Проаналізовано зміст оцінної компетентності, сутність оцінних вмінь педагога професійної освіти, розкрито специфіку модульного навчання. Обґрунтовано необхідність розробки нового інструментарію для оцінки компетенцій майбутніх фахівців, педагогів професійної освіти.

Ключові слова: якість освіти, професійно-педагогічна освіта, компетентнісний підхід, компетенція, компетентність, педагогічні компетенції, стандарт вищої освіти, модульне навчання

Introduction of the issue. The relevance of the problem of competence formation in future teachers of vocational education lies in the fact that the content, methods and forms of organizing students' educational and cognitive activities are determined by the changes taking place in the field of higher education. The professional standard of higher education in the specialty 015 "Vocational education (by specializations)" of the field of knowledge 01 "Education/Pedagogy" for the first (bachelor's) level of higher education (2019), aims at changes in the directions of the educational process: in the methodical provision of the educational process; in approaches to evaluating the results of the implementation of educational programs; in the content of the program material; in stimuli of the development of new methods and technologies of educational activity, forms

Постановка проблеми. Актуальність проблеми сформованості компетенцій у майбутніх педагогів професійної освіти полягає в тому, що зміст, методи і форми організації навчально-пізнавальної діяльності студентів детерміновані змінами, які відбуваються у сфері вищої освіти. Професійний стандарт вищої освіти за спеціальністю 015 "Професійна освіта (за спеціалізаціями)" галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка" для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2019), націлює на зміни за напрямками в освітньому процесі: в методичному забезпеченні навчального процесу; в підходах до оцінки результатів запровадження освітніх програм; у змісті програмного матеріалу; стимулює до розробки нових методик і технологій освітньої діяльності, форм контролю за їх здійсненням [17].

В системі вищої освіти існує

of control and assessment over their implementation [17].

There is a regularity in the system of higher education: the educational system is more conservative than the changes taking place in social life. There is a contradiction between the conservative model of rating planning and the model of competences, which is identified with the condition of improving the professional training of students. On the one hand, we have the following quantitative indicators as attendance at classes, the number of tasks completed; on the other hand, assessment of students' general cultural and professional competencies persists [15].

Quantitative indicators in the rating planning model inevitably require innovations in education. This problem is organically combined with the system of stimulation and motivation, as well as the teacher's interest in the development and implementation of innovative educational programs.

Current state of the issue. The analysis of scientific literature on the problem of professional competence proves that such domestic and foreign scientists as: R. Hilmeeva, L. Danylenko, N. Kozlova, V. Oliinyk, M. Lobanov, V. Maslov paid considerable attention to the study of individual issues of the specified subject area; I. Zhernosek, T. Brazhe, S. Budak, S. Vershlovskiy, M. Halahuzova, O. Dobudko, I. Kotov, V. Krychevskiy, V. Maslov, T. Novikova, R. Ovcharova, L. Solomko, N. Kharitonova and others emphasize the need to develop the problem of improving the professional competence of the teacher in the conditions of multi-level professional education [8].

Researchers V. Bespalko, A. Verbytskyi, M. Klarin, Ya. Kolominskyi, H. Selevko, etc. connect the solution to the problem of professional development with the technological organization of training [8: 68].

In foreign pedagogy, the works of D. Britel, E. Jimez, R. Kvasnytsia, V. Landsheer, M. Lennon, P. Mercer, M. Robinson and others are devoted to the issue of the formation of a teacher's professional competence.

A competence approach to the

закономірність: освітня система більш консервативна, ніж зміни, що відбуваються в суспільному житті. Виникає протиріччя між консервативною моделлю рейтингового планування і моделлю компетентностей, яка ототожнюється з умовою вдосконалення професійної підготовки студентів. З одного боку, кількісні показники: відвідуваність занять, кількість виконаних завдань, з іншого – оцінювання у студентів загальнокультурних і професійних компетенцій [15].

Кількісні показники в моделі рейтингового планування неминуче вимагають інновацій в освіті. Дана проблема органічно поєднується з системою стимулювання і мотивування, зацікавленості викладача в розробці і реалізації інноваційних освітніх програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури з проблем професійної компетентності засвідчує, що дослідженню окремих питань зазначеного предметного простору приділяли значну увагу такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: Р. Гільмеєва, Л. Даниленко, Н. Козлова, В. Олійник, М. Лобанов, В. Маслов, І. Жерносек, Т. Браже, С. Будак, С. Вершловський, М. Галагузова, О. Добудько, І. Котов, В. Кричевський, В. Маслов, Т. Новикова, Р. Овчарова, Л. Соломко, Н. Харитонова та ін. Вони наголошують на необхідності розробки проблеми підвищення професійної компетентності педагога в умовах багаторівневої професійної освіти [8].

Дослідники В. Беспалько, А. Вербицький, М. Кларін, Я. Коломинський, Г. Селевко та ін. пов'язують рішення проблеми професійного розвитку із технологічною організацією навчання [8: 68].

У зарубіжній педагогіці питанню формування професійної компетентності педагога присвячені роботи Д. Бритела, Є. Джимеза, Р. Квасниці, В. Ландшеєр, М. Леннона, П. Мерсера, М. Робінсона та інших.

Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх педагогів професійної освіти підсилює практичну зорієнтованість освіти, підкреслює роль

professional training of future teachers of vocational education strengthens the practical orientation of education, emphasizes the role of experience, the ability to practically implement knowledge, the connection of knowledge and skills, and emphasizes the outcomes of education, considering them not as the sum of acquired knowledge, but the ability of a person to solve professional problems act clearly in various problematic situations [2].

Therefore, we have reason to assert that the existing domestic and foreign experience of the development of pedagogical thought indicates the urgency of the need to develop theoretical foundations and practical ways of forming the professional competence of a future teacher of vocational education.

Aim of research is conduct theoretical analysis of the conceptual foundations of professional and pedagogical competencies of future teachers of vocational education in the light of new changes taking place in the field of higher education.

Results and discussion. The indicator of the quality of education, which was introduced by the structural reform of higher education in the European space (Bologna process), is *competence*. This is a complex systemic formation consisting of professional knowledge, skills, methods and techniques of professional activity, a set of institutions and orientations, acquired experience and enables the teacher to achieve high educational outcomes [8].

Competence characterizes the ability of a person (specialist) to realize their human potential for professional activity.

The competence of a specialist with a higher education is the desire and ability (readiness) demonstrated by him in practice to realize his potential (knowledge, skills, experience, personal qualities, etc.) for successful creative (productive) activity in the professional and social sphere, realizing its social significance and personal responsibility for the results of this activity, the need for its constant improvement [11].

When competence is identified as a systemic result of acquiring knowledge,

досвіду, вмінь практично реалізувати знання, підпорядкованість знань уміннями та акцентує увагу на результатах освіти, розглядаючи їх не як суму засвоєних відомостей, а здатність людини вирішувати життєві й професійні проблеми, чітко діяти в різних проблемних ситуаціях [2].

Отже, маємо підстави стверджувати, що існуючий вітчизняний та зарубіжний досвід розвитку педагогічної думки свідчить про актуальність потреби у розробці теоретичних засад і практичних шляхів формування професійної компетентності майбутнього педагога професійної освіти.

Метою статті є: теоретичний аналіз концептуальних засад професійно-педагогічних компетентностей майбутніх педагогів професійної освіти у світлі нових змін, що відбуваються у сфері вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Індикатором якості освіти, який було уведено структурною реформою вищої освіти на європейському просторі (Болонський процес), є компетенція. Це складне системне утворення, що складається із професійних знань, умінь, способів і технік фахової діяльності, сукупності установок та орієнтацій, набутого досвіду й дає змогу педагогу досягати високих освітніх результатів [8].

Компетентність характеризує здатність людини (фахівця) реалізувати свій людський потенціал для професійної діяльності.

Компетентність фахівця з вищою освітою – це виявлені ним на практиці прагнення й здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості й ін.) для успішної творчої (продуктивної) діяльності у професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи її соціальну значимість й особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалювання [11].

Коли йдеться про компетентність, як результат оволодіння знаннями, навичками, досвідом, акцент робиться на тому, якими повинні бути ці знання, навички, досвід. Коли ми розглядаємо компетенції як особистісні риси, на перший план висувуються питання їхньої

skills, and experience, the emphasis is on the content of these aspects. When we consider competencies as personal traits, the questions of their structure, which form components and connections between them, come to the fore. Competence should not be opposed to professional qualification but should not be identified with it either. The term "*competence*" is used to denote the integrated characteristics of the quality of graduate training, the category of educational outcome [16].

Within the framework of the proposed use (in the standards of the new generation) of the competence approach, along with the category "*competence*", it is necessary to specify the concept of "*competency*" as well [18].

Therefore, *competence* is understood as an integrated characteristic of personality qualities, the result of training a graduate of a higher education institution to perform activities in certain fields (competencies). *Competency*, as well as *competence*, contains cognitive (cognitive), motivational-value and emotional-volitional components and is expressed in the readiness to perform activities in specific professional (problem) situations [3].

Competence is manifested in person-oriented activities. Therefore, the manifestation of competency is evaluated on the basis of the set of skills (integratively reflecting this competence) formed by the graduate of the higher education institution and his behavioral (psychological) reactions manifested in various life situations [13].

Given the fact that problem decisions and actions are taken and implemented in complex, dynamic systems, such as most of today's enterprises and organizations, competences can be understood in the context of the modern theory of self-organization, synergy, radical constructivism, theories of catastrophes, chaos and complexity [7]. That is, today competencies are an important personal resource.

In the scientific literature, the following types of competences are singled out: professional (professionally oriented); general (key, basic, universal); academic [8].

структури, що утворюють компоненти і зв'язки між ними. Компетентність не повинна протиставлятися професійній кваліфікації, але й не повинна ототожнюватися з нею. Термін "компетенція" використовується для позначення інтегрованих характеристик якості підготовки випускника, категорії результату освіти [16].

У рамках пропонованого до використання (у стандартах нового покоління) компетентнісного підходу поряд з категорією "компетенція" необхідно конкретизувати також і поняття "компетентність" [18].

Отже, під компетентністю розуміється інтегрована характеристика якостей особистості, результат підготовки випускника ЗВО для виконання діяльності в певних галузях (компетенціях). Компетентність, так само як і компетенція, містить у собі когнітивний (пізнавальний), мотиваційно-ціннісний й емоційно-вольовий компоненти та виражається в готовності до здійснення діяльності в конкретних професійних (проблемних) ситуаціях [3].

Компетентність виявляється в особистісно-орієнтованій діяльності. Тому прояв компетентності оцінюється на основі сформованої у випускника ЗВО сукупності вмінь (інтегративно відображаючих цю компетентність) і його поведінкових (психологічних) реакцій, що проявляються в різноманітних життєвих ситуаціях [13].

З огляду на те, що проблемні рішення й дії приймаються й реалізуються в комплексних, динамічних системах, таких, як більшість сьогоденних підприємств й організацій, компетенції можна зрозуміти в контексті сучасної теорії самоорганізації, синергетики, радикального конструктивізму, теорій катастроф, хаосу й складностей [7]. Тобто, сьогодні компетенції виступають важливим персональним ресурсом.

У науковій літературі застосовується визначення професійних (професійно орієнтованих); загальних (ключових, базових, універсальних); академічних й ін. компетенцій [8].

Професійні компетенції – це готовність і здатність доцільно діяти відповідно до

Professional competences are the readiness and ability to act expediently in accordance with the requirements of the task, to methodically organize and independently solve problems, as well as to self-evaluate the results of one's activities. So, these are subject-related skills, relevant methods and techniques specific to different subject areas.

The problem of determining the essence of the competencies of a teacher is the subject of research by many scientists. Analyzing this issue, researchers claim that the numerous professional functions performed by a teacher make it possible to consider their activity as a complete non-linear system capable of self-organization and development based on self-image and professional identity awareness [6; 9].

The close connection between the concepts of "competence", "competency" and "quality of education" is clearly distinguished [4; 5]. This is explained by the fact that the latter summarizes a significant number of characteristics and properties of the educational process, the education system itself, all components of education, including the results of educational activities, in other words, the competencies acquired by the student and the competencies formed. Accordingly, the quality of the educational achievements of a graduate of a higher education institution should be assessed not by the amount of acquired knowledge and certain activity algorithms, but by a set of key competencies that determine his ability to independently acquire knowledge and use it in various situations, apply a creative approach to life challenges and solve, related to the future specialty [3].

The concepts of "competence" and "competency" are interpreted in modern science by many authors in different meanings and modifications. Thus, the explanatory dictionary of foreign words identifies "competent" as someone who has sufficient knowledge in a specific field; the one who is well-informed, qualified, that is, meets the requirements suitable for a certain activity. Competencies are alienated from the subject, a predetermined social norm (requirement) for the educational training of a pupil or student, necessary for

вимог завдання, методично організовано й самостійно вирішувати проблеми, а також самооцінювати результати своєї діяльності. Отже, це пов'язані із предметом навички, відповідні методи й технічні прийоми, притаманні різним предметним галузям.

Проблема визначення сутності компетенцій педагога, викладача – є предметом досліджень багатьох учених. Аналізуючи це питання, дослідники стверджують, що численні професійні функції, які виконує педагог, уможливають розгляд його діяльності як цілісної нелінійної системи, здатної до самоорганізації та розвитку на основі усвідомлення власного образу й професійної ідентичності [6; 9].

Цілоком закономірним виявляється тісний зв'язок між поняттями "компетентність", "компетенція" та "якість освіти" [4; 5]. Це пояснюється тим, що останнє узагальнює значну кількість характеристик і властивостей освітнього процесу, самої системи освіти, усіх компонентів навчання, у тому числі результатів навчальної діяльності, інакше кажучи, набутих студентом компетентностей та сформованих компетенцій. Відповідно, якість навчальних досягнень випускника ЗВО має оцінюватися не за обсягом засвоєного знання та певних алгоритмів діяльності, а за набором ключових компетенцій, які визначають його здатність до самостійного здобуття знань та використання їх у різноманітних ситуаціях, застосування творчого підходу до вирішення життєвих проблем і виконання завдань, пов'язаних із майбутньою спеціальністю [3].

Поняття "компетенція" й "компетентність" трактуються в сучасній науці багатьма авторами в різних значеннях і модифікаціях. В одному із значень тлумачного словника іноземних слів "компетентний" – це той, хто володіє достатніми знаннями в конкретній галузі, добре обізнаний, кваліфікований, тобто відповідає вимогам, придатним до певної діяльності. Компетенції – відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня або студента, необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат.

their high-quality productive activity in a certain field, that is, a socially fixed result. The result of the acquisition of competencies is competence, which, unlike competence, implies a personal characteristic, an attitude towards the subject of activity) [10: 409].

Other scientists also propose to dilute the concepts of "competence" and "competency", to use them in parallel, but to invest a different meaning in them. Competency is a set of interrelated personality qualities that are assigned to the appropriate range of subjects and processes and necessary for high-quality productive action in relation to them; competence is a person's possession of the appropriate competencies, which includes his personal attitude to the subject of activity. Therefore, competence should be understood as a given requirement, a norm of educational training of a personality, and competency as a realistically formed personal quality and minimal experience of activity [14].

Based on the fact that competence is a complex entity, most researchers single out certain directions or groups in this pedagogical phenomenon: general (for all subjects), intersubject (for a cycle of subjects or educational areas) and subject (for each educational subject) [14].

In the dictionary "Professional education" competence (from Latin *competens* – proper, appropriate) is defined as a set of knowledge and skills necessary for effective professional activity: the ability to analyze, predict the consequences of professional activity, use information [4].

Competencies are a dynamic combination of knowledge, abilities, skills and abilities. The formation and development of competencies is the goal of the educational program. Competencies are formed in different sections of the training course and are evaluated at its different stages. They can be divided into competencies related to the subject of study (professional) and general competencies (independent of the content of the training program) [1].

The professional scientific and research component of the competence of a modern teacher of professional education consists

Результатом набуття компетенцій є компетентність, яка на відміну від компетенції передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності) [10: 409].

Інші науковці пропонують також розвести поняття "компетенція" і "компетентність", використовувати їх паралельно, але вкладати в них різний зміст. Компетенція – це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, які є заданими до відповідного кола предметів і процесів та необхідними для якісної продуктивної дії по відношенню до них. А компетентність – це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності. Отже, компетенцію, слід розуміти як задану вимогу, норму освітньої підготовки особистості, а компетентність – як реально сформовані її особистісні якості та мінімальний досвід діяльності [14].

Виходячи з того, що компетентність є складним утворенням, більшість дослідників виокремлюють у цьому педагогічному явищі певні напрями чи групи: загальні (для всіх предметів), міжпредметні (для циклу предметів або освітніх областей) і предметні (для кожного навчального предмета) [14].

У словнику "Професійна освіта" компетентність (від лат. *competens* – належний, відповідний) визначена як сукупність знань та умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [4].

Компетентності є динамічною комбінацією знань, умінь, навиків і здібностей. Формування й розвиток компетентностей є метою освітньої програми. Компетентності формуються в різних розділах курсу навчання і оцінюються на його різних стадіях. Вони можуть поділятися на компетенції, що відносяться до предмету навчання (професійні), й загальні компетенції (не залежні від змісту програми навчання) [1].

Професійна науково-пошукова складова компетентності сучасного педагога професійної освіти полягає в здатності вільно орієнтуватися у стрімкому

in the ability to freely navigate the rapid flow of scientific information, understanding new computer technologies, author schools, ability to analyze alternative and variant programs, use progressive pedagogical experience, conduct personal scientific research [19: 12].

In the context of the formation of the professional competence of the future teacher, it is appropriate to distinguish the following groups of competences: social; multicultural; communicative; self-development and self-education; productive creative activity; informative; multimedia [9].

In the standard of higher education, the following professional and pedagogical competencies are defined among the program learning outcomes:

- possession of psychological and pedagogical tools for organizing the educational process, ability to design and implement educational/developmental projects;
- ability to design and implement educational/developmental projects;
- application modern didactic and methodological principles of teaching academic disciplines in professional activities and selection of appropriate technologies and methods in the educational process;
- possession of the skills to stimulate cognitive interest, motivation to study, professional self-determination and self-development of education seekers;
- ability to diagnose, predict, ensure the effectiveness and adjustment of the educational process to achieve programmatic learning outcomes and help education seekers in the implementation of individual educational trajectories [17].

Pedagogical education (bachelor's level) aims at the participants of the educational process to form the competencies of graduates who have mastered the bachelor's program, namely, they must possess general cultural and professional competencies. Competences are understood as a set of knowledge and skills for improving professional actions, while they should be evaluated based on work results. The priority of the future teacher of

потоці наукової інформації, розумінні нових комп'ютерних технологій, авторських шкіл, умінні аналізувати альтернативні й варіативні програми, використовувати прогресивний педагогічний досвід, вести особистий науковий пошук [19: 12].

У контексті формування професійної компетентності майбутнього педагога доцільно виділити наступні групи компетентностей: соціальна; полікультурна; комунікативна; саморозвитку й самоосвіти; продуктивної творчої діяльності; інформаційна; мультимедійна [9].

У стандарті вищої освіти серед програмних результатів навчання визначено наступні професійно-педагогічні компетенції:

- володіти психолого-педагогічним інструментарієм організації освітнього процесу, уміти проектувати і реалізувати навчальні/розвивальні проекти;
- уміти проектувати і реалізувати навчальні/розвивальні проекти;
- застосовувати у професійній діяльності сучасні дидактичні та методичні засади викладання навчальних дисциплін і обирати доцільні технології та методики в освітньому процесі;
- володіти навичками стимулювання пізнавального інтересу, мотивації до навчання, професійного самовизначення та саморозвитку здобувачів освіти;
- діагностувати, прогнозувати, забезпечувати ефективність та корегування освітнього процесу для досягнення програмних результатів навчання і допомоги здобувачам освіти в реалізації індивідуальних освітніх траєкторій [17].

Педагогічна освіта (рівень бакалаврату) націлює учасників освітнього процесу формувати компетенції випускників, що освоїли програму бакалаврату, а саме повинні володіти загальнокультурними і професійними компетенціями. Компетенції розуміються як сукупність знань і умінь для вдосконалення професійних дій, при цьому вони повинні оцінюватися за результатами праці. У майбутнього педагога професійної освіти в пріоритеті розвиток пізнавальних вмінь, комунікативних та рефлексивних якостей [1].

professional education is the development of cognitive skills, communicative and reflective qualities [1].

Thus, the formation of competencies takes place in the process of learning and acquiring life and professional experience, therefore, a completely reasonable increase in the attention of scientists to clarifying the essence and peculiarities of pedagogical competence, studying the list of competencies of a teacher as a person, and as a professional as well [9].

The implementation of pedagogical activity requires the development of key competencies, namely intellectual, emotional, communicative, social, pedagogical, etc., which stimulates professional self-development, self-improvement of the teacher of vocational education and ensures the possibility of realizing their own goals [2].

One of the important pedagogical competencies is the evaluative competence of the teacher, without the formation of which the implementation of training, especially on the basis of the competency-based approach, becomes significantly more difficult. It implies the use of technologies, qualitative measurement methods in the conditions of implementation of the competence-based approach to education [6].

Thus, the evaluative competence of a teacher of vocational education includes assessment knowledge and corresponding skills, experience in the application of evaluation, as well as a moral-value component, which involves the formation of the ability to analyze the effectiveness of one's own pedagogical activity, a responsible attitude for the correctness and precision of the technical consequences of one's actions.

Evaluative knowledge of a teacher includes: understanding of the essence of the concepts of "checking", "control", "evaluation", "assessment", "marking", "self-evaluation", "self-control", knowledge of evaluation methodology (evaluation theory, approaches to the evaluation procedure, regularities, etc.) and assessment technology (principles, methods, forms of assessment), awareness of the essence and content of assessment

Як відомо, формування компетентностей людини відбувається у процесі навчання та набуття життєвого і професійного досвіду, тому цілком закономірне посилення уваги вчених до з'ясування сутності та специфіки педагогічної компетентності, вивчення переліку компетентностей педагога як людини, фахівця, професійна діяльність якого має спрямовуватися на створення, виховання, підготовку компетентної особистості [9].

Реалізація педагогічної діяльності потребує розвитку ключових компетентностей, а саме інтелектуальної, емоційної, комунікативної, соціальної, педагогічної та ін., що стимулює професійний саморозвиток, самовдосконалення педагога професійної освіти та забезпечує можливість реалізації ним власного творчого потенціалу [2].

Однією з важливих педагогічних компетентностей є оцінна компетентність педагога, без сформованості якої реалізація навчання, особливо на засадах компетентнісного підходу, значно ускладнюється. Під оцінною компетентністю педагога ми розуміємо його здатність оцінювати результати освітньої діяльності та аналізувати соціальні наслідки свого педагогічного впливу на особистісний розвиток учня на підставі застосування комплексу професійних знань методологічного, аналітичного, діяльнісного, прогностичного, аксіологічного характеру, навичок використання педагогічного досвіду, сучасних оцінних (зокрема тестових) технологій, кваліметричних методів вимірювання в умовах реалізації компетентнісного підходу до навчання [6].

Таким чином, оцінна компетентність педагога професійної освіти містить оцінні знання, оцінні навички, досвід застосування оцінювання, а також морально-ціннісний компонент діяльності, який передбачає сформованість здатності аналізувати результативність власної педагогічної діяльності, відповідальне ставлення за правильність і коректність застосування оцінних технологій та наслідки своїх дій.

Оцінні знання педагога охоплюють: розуміння сутності понять "перевірка",

activities in educational institutions [18]. Evaluative skills require the teacher to have the skills to select educational information for evaluation, to choose evaluation indicators and evaluation criteria, evaluation scales, to organize and manage the evaluation procedure, to use evaluation information technologies; systematization and use of evaluation results; determination of the effectiveness of assessment activities in the educational process.

By evaluative experience, we understand the presence of the practice of using control and assessment procedures, the use of measuring scales, mastering the basics of diagnostics and quality metrics, the use of external and internal evaluation indicators, conducting analysis and correction of students' activities, defining and formulating value judgments about the object of evaluation in performance of various educational tasks.

The most acceptable form of training for formative assessment is modular training. Modular training assumes that each chapter of the program material of the educational discipline is studied by the student with a view to the result: the formation of specific competence, the mastery of working knowledge, skills, and actions. For each module of the educational discipline, the teacher has developed the formulation of knowledge, abilities and skills to characterize the competencies acquired by the education seeker.

In the educational process, moving from studying one module to another, students form specific competencies and job prerequisites, which allows, on the one hand, the teacher to control the process of assimilation of knowledge, skills, and competencies, and on the other hand, as a result of training, to determine the level of competition of graduates on the labor market. During the control, the conformity of the obtained result with the level of knowledge, skills, competences and determination of the reasons in case of such inconsistency is revealed. According to the training results, in the case of a discrepancy between the obtained result and the planned result in the modular

"контроль", "оцінювання", "оцінка", "відмітка", "самооцінка", "амоконтроль", знання методології оцінювання (теорія оцінювання, підходи до процедури оцінювання, закономірності тощо) і технологій оцінювання (принципів, методів, форми оцінювання), усвідомлення сутності та змісту оцінної діяльності в освітніх закладах [18]. Оцінні вміння передбачають наявність у педагога навичок добору навчальної інформації для оцінювання, вибору оцінних показників і критеріїв оцінювання, шкали оцінки, організації й управління процедурою оцінювання, використання інформаційних технологій оцінювання; систематизації та використання результатів оцінювання; визначення ефективності оцінної діяльності у навчальному процесі.

Під оцінним досвідом ми розуміємо як наявність практики використання контрольних оцінних процедур, застосування вимірних шкал, володіння основами діагностики й кваліметрії, використання зовнішніх і внутрішніх показників оцінювання, проведення аналізу й корекції діяльності учнів, визначення та формулювання ціннісних суджень про об'єкт оцінювання в процесі виконання різних навчальних завдань.

Найбільш прийнятною формою навчання для формативного оцінювання є модульне навчання. Модульне навчання передбачає, що кожен розділ програмного матеріалу навчальної дисципліни вивчається студентом з виходом на результат: формуванням конкретної компетенції, оволодінням трудовими знаннями, вміннями, діями. По кожному модулю навчальної дисципліни викладачем розроблені формулювання знань, умінь і навичок до характеристики набутих студентом компетенцій.

В освітньому процесі ЗВО, переходячи від вивчення одного модуля до іншого, студенти формують конкретні компетенції і трудові функції, що дозволяє, з одного боку, викладачеві контролювати процес засвоєння знань, умінь, компетенцій, з іншого – в результаті навчання визначати рівень конкурентоспроможності випускників на ринку праці. В ході контролю виявляється відповідність

training, correction and the choice of rational options for actions are possible.

Thus, the student will be able to independently analyze and make corrections in their own educational activity, using feedback from the teacher.

The model of key competencies of students in academic disciplines, within the framework of modular training, is represented by the following components: the educational program in the academic discipline; didactic units (modules); control (intermediate, final), which makes it possible to assess the level of development of key competencies in students and knowledge, skills, and labor skills that are formed in the process of studying an academic discipline [2].

When studying the topics of each module, key competencies selected by the teacher are formed from the matrix of competencies of the curriculum, which are fixed by the academic discipline. According to the results of the final control at the end of each semester, either corrective measures are implemented, or an individual educational route is developed, or the content, methods and forms of organizing students' educational and cognitive activities are improved.

The modular rating system for organizing educational and cognitive activities leads to the fact that students are immersed in the educational environment, in the subject of the program, the course, learn to cooperate, negotiate, and obtain the necessary information for professional activities through joint efforts.

The essence of modular education lies in enabling the teacher to design programs, courses and effectively manage them, as this requires considerable effort. Thus, the educator must have intuition, be able to predict the situation in terms of demand on the labor market for one or another professional competence and properly organize educational process.

As stated in the standard of higher education, when implementing the educational and professional training program for a Bachelor of Vocational Education, the institution of higher education independently determines the list of disciplines, practices and other types

отриманого результату рівню знань, умінь, компетенцій і визначення причин в разі такої невідповідності. За результатами навчання, в модульному навчанні в разі невідповідності отриманого результату планованому результату, можливі корекція і вибір раціональних варіантів дій.

В даному випадку, студент буде здатний самостійно аналізувати і вносити корективи у власну навчальну діяльність, використовуючи при цьому зворотний зв'язок з викладачем.

Модель ключових компетенцій студентів з навчальних дисциплін, в рамках модульного навчання, представлена наступними компонентами: освітньою програмою з навчальної дисципліни; дидактичними одиницями (модулями); контролем (проміжний, підсумковий), який дозволяє оцінити рівень сформованості ключових компетенцій у студентів і знання, вміння, навички трудових дій, що формуються у процесі вивчення навчальної дисципліни [2].

При вивченні тем кожного модуля формуються ключові компетенції, обрані викладачем, з матриці компетенцій навчального плану, які закріплені за навчальною дисципліною. За результатами підсумкового контролю в кінці кожного семестру, здійснюються або корекційні заходи, або розробляється індивідуальний освітній маршрут, або удосконалюються зміст, методи і форми організації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Модульно-рейтингова система організації навчально-пізнавальної діяльності призводить до того, що студенти занурені в освітнє середовище, в тематику програми, курсу, вчать співпрацювати, домовлятися, спільними зусиллями отримувати необхідну інформацію для професійної діяльності.

Сутність модульного навчання полягає в тому, щоб викладач хотів, міг і вмів проектувати програми, курси та керувати ними, оскільки це вимагає значних зусиль. Педагог повинен мати інтуїцію, вміти спрогнозувати ситуацію по затребуваності на ринку праці тієї чи іншої професійної компетенції і правильно організувати навчальний і інші процеси.

Як зазначено у стандарті вищої освіти,

of educational activities necessary for acquiring the competencies specified by the standard [17].

Conclusions and research perspectives. In order to conceptualize the formation of professional and pedagogical competencies of future teachers of professional education according to the standard of higher education, it is necessary to:

- review the approaches to evaluating the educational achievements of students of higher education institutions based on the competency approach;

- consider each competence according to its structure in order to avoid duplication of educational material and to clearly form a complex of diagnostic procedures in the future;

- develop a method of assessing the level of competence formation among students of higher education institutions in accordance with the new requirements of the standard of higher education.

A new level of understanding of methodological approaches to the problem of formation of professional-pedagogical competencies of future specialists made it possible to consider competencies in such professional areas of their activity as professional-pedagogical and social-personal.

Grounding and development of tools for assessing the competences of future specialists, pedagogues of professional education, will enable us to identify relevant transformations, predict positive and negative trends that are occurring today in the system of higher education.

при реалізації освітньої-професійної програми підготовки бакалавра з професійної освіти, заклад вищої освіти самостійно визначає перелік дисциплін, практик та інших видів навчальної діяльності, необхідний для набуття означених стандартом компетентностей [17].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Для концептуалізації формування професійно-педагогічних компетентностей майбутніх педагогів професійної освіти за стандартом вищої освіти, необхідно:

- провести перегляд підходів до оцінювання навчальних досягнень студентів ЗВО на основі компетентнісного підходу;

- розглянути кожну компетенцію, відповідно до її структури, щоб уникнути дублювання навчального матеріалу і в майбутньому чітко сформулювати комплекс діагностичних процедур;

- розробити метод оцінювання рівня сформованості компетенцій у студентів ЗВО відповідно до нових вимог стандарту вищої освіти.

Новий рівень осмислення методологічних підходів до проблеми формування професійно-педагогічних компетентностей майбутніх фахівців уможливив розгляд компетенцій у таких професійних площинах їхньої діяльності як – професійно-педагогічній та соціально-особистісній.

Обґрунтування та розробка інструментарію оцінки компетенцій майбутніх фахівців, педагогів професійної освіти, дасть змогу виявити відповідні трансформації, спрогнозувати позитивні й негативні тенденції, які відбуваються на сьогодні в системі вищої освіти.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Babenko, N. (2014). Vyvchennya rivnya profesynoyi kompetentnosti pedagogiv [Study of the level of professional competence of teachers]: (psyhologo-pedagogichnyy monitoryng). *Zavuch – Head teacher*, № 24 (grud.), 4-25 [in Ukrainian].
2. Bryuhovecka, Ye.V. (2013). Sutnist i struktura profesynoyi kompetentnosti [The essence and structure of professional competence]. *Duhovnist osobystosti: metodologiya, teoriya i praktyka – Personal spirituality: methodology, theory and practice*, № 3(56), 12-19 [in Ukrainian].
3. Volchenko, L. (2014). Upravlinnya rozvytkom profesynoyi kompetentnosti pedagoga [Management of the development of the teacher's professional competence].

Suchasna shkola Ukrayiny – Modern school of Ukraine, № 12 (grud.), 52-57 [in Ukrainian].

4. Goncharenko, S. (2000). *Profesiyna osvita: slovnyk [Vocational education: dictionary]*. Kyiv, 380 [in Ukrainian].

5. Drach, I.I. (2008). Kompetentnisniy pidhid yak zasib modernizaciyi zmistu vishhoji osviti [Competency approach as a means of modernization of the content of higher education]. *Problemy osvity – Problems of education*, № 57, 44-47 [in Ukrainian].

6. Yermak, N.P. (2005). Pedagogichna praktyka yak chynnyk profesiynogo formuvannya vchytelya zagalnoosvitnoyi shkoly [Pedagogical practice as a factor in the professional formation of a secondary school teacher]. *Naukovyy chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 16. Tvorchya osobystist uchyteleya: problemy teorii i praktyky – Scientific journal of M.P. Dragomanov national pedagogical university. Series 16. Creative personality of the teacher: problems of theory and practice: zb. nauk. pr.* Kyiv, vyp. 3 (13), 290 [in Ukrainian].

7. Zyazyun, I.A. (2008). *Filosofiya pedagogichnoyi diyi: monografiya [Philosophy of pedagogical action: monograph]*. Cherkasy: Vyd. CHNU imeni Bogdana Hmelnytskogo, 608 [in Ukrainian].

8. *Kompetentnisniy pidhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayinski perspektivy [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]*. (2004). O.V. Ovcharuk, red. Kiyiv: K.I.S., 112 [in Ukrainian].

9. *Koncepciya "Nova Ukrayinska shkola" [The "New Ukrainian School" concept]*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

10. Kremen, V. (2008). *Encyklopediya osvity [Encyclopedia of education] / Akademiya ped. nauk Ukrayini*. Kyiv: Hrinkom Inter, 1040 [in Ukrainian].

11. Lavor, O.F. (2014). Osoblyvosti rozvytku profesiynoyi kompetentnosti suchasnogo vchytelya [Features of the development of professional competence of a modern teacher]. *Onovlennya zmistu, form ta metodiv navchannya i vyhovannya v zakladah osvity – Updating the content, forms and methods of teaching and learning in educational institutions: zb. nauk. pr.: nauk. zap. Rivnen. derzh. gumanit. un-tu. Rivne: RDGU*, vyp. 9 (52), 109-112 [in Ukrainian].

12. Polyakova, O.M. (1999). *Formuvannya tvorchoyi aktyvnosti maybutnih uchyteliv u procesi rozv'yazannya pedagogichnyh zadach [Formation of creative activity of future teachers in the process of solving pedagogical problems]*. Candidate's thesis. Harkiv, 188 [in Ukrainian].

13. *Pro vyshhu osvitu: Zakon Ukrayiny [Law of Ukraine "On higher education"] vid 01.07.2014 № 1556-VII*. Retrieved from: zakon.rada.gov.ua/laws/1556-18 [in Ukrainian].

14. *Profesiyna pedagogichna osvita: kompetentnisniy pidhid: monografiya [Professional pedagogical education: competence approach: monograph]*. (2011). O.A. Dubasenyuk, red. Zhytomyr: Vid-vo ZDU im. I. Franka, 412 [in Ukrainian].

15. Rotar, V. (2014). Profesiyna kompetentnist maybutnih specialistiv: teoretichniy aspekt [Professional competence of future specialists: theoretical aspect]. *Imidzh suchasnogo pedagoga – The image of a modern teacher*, № 6, 22-23 [in Ukrainian].

16. Savchenko, L.O. (2014). *Metodyka vykorystannya pedagogichnoyi diagnostyky pidvyshhennya yakosti osviti maybutnih uchyteliv: navch.-metod. posib. [The method of using pedagogical diagnostics to improve the quality of education of future teachers: teaching method. manual] / M-vo osviti i nauki Ukrayini, DVNZ "Krivoriz. nac. un-t", Krivoriz. ped. in-t. Kryvyy Rih: KNT, 209 [in Ukrainian]*.

17. *Standart vyshhoji osvitiy Ukrayiny, pershiy (bakalavrskiy) riven, galuz znan 01 – "Osvita / Pedagogika", specialnist 015 – "Profesiyna osvita (za specializaciyamy)" [Standard of higher education of Ukraine first (bachelor) level, field of knowledge 01 – "Education / Pedagogy", specialty 015 – "Professional education (by specializations)"]*. Zatverdzheno i vvedeno v diyu nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny vid 21.11.2019 r. № 1460. Retrieved from:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-015-B.pdf> [in Ukrainian].

18. Staryeva, A. (2015). Formuvannya i rozvitok kompetentnosti pedagoga yak kriteriyu yakosti osvity ta yogo profesiynoyi identyfikaciyi [The formation and development of the teacher's competence as a criterion for the quality of education and his professional identification]. *Ridna shkola – Native school*, № 4, 20-23 [in Ukrainian].

19. Tarasevych, N.M. (2005). *Strategiya povedinky vchytelya u skladnyh pedagogichnyh situaciyah: speckurs. Teksty lekcij* [The strategy of teacher behavior in difficult pedagogical situations: Special course. Lecture texts]. Poltava: IOCPDPU, 119 [in Ukrainian].

Received: November 09, 2022

Accepted: December 06, 2022

UDC 378.147.016:51:001.89

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.47-61

PROBLEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS: DOMESTIC CONTEXT OF RESEARCH

O. M. Korolyuk*

The article, based on the analysis of scientific sources and the results of author's own research, considers the problem of professional training in general and highlights the features of professional training of future teachers of mathematics in particular. It has been established that today there is a wide range of research on the solution of above-mentioned problematic issue, in particular, there is no ambiguity regarding the definition of the professional training of the future teacher. Ukrainian scientists consider professional training as: a purposeful process; a system of corresponding measures; a system of professional training; the goal and result of activity; the acquisition of professional education, as a set of special knowledge, abilities and skills already acquired by a person, as well as a personal achievement on the way to the formation of readiness for the realization of personality in the future professional activity. It was found that the essence of the concept of "professional training of a teacher" should be specified by the peculiarities of pedagogical activity, thus the differences in subject specialization should be accounted for, and, among the priority tasks of professional training, the formation of professional competence in future mathematics teachers is defined. The analysis carried out made it possible to formulate the following: the professional training of a future teacher of mathematics is a purposeful, specially organized educational process that ensures the achievement of the appropriate level of pedagogical and mathematical (subject) knowledge, abilities, skills, as well as the development of personal qualities of future specialists with the aim of forming in them a professional competence.

In the structure of professional competence of future teachers of mathematics, key, basic and specialized subject competences, as well as mathematical, methodical, communicative, informational and psychological-pedagogical components are highlighted. It is substantiated that only a high level of development of each component can ensure the formation of professional competence of future specialists. It has been established that due to the modernization processes in education, special importance is now attached to methodical competence, which includes the teacher's assimilation of new methodical and pedagogical ideas, approaches to teaching mathematics.

However, at present, all aspects of the problem cannot be considered to have been finally solved. Prospects for further research are outlined in the development of theoretical and methodological foundations of professional training of future teachers of mathematics in the conditions of graduate education.

Key words: professional training, professional training of the future teacher of mathematics, professional competence, future teacher of mathematics.

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
korolyukwork@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7972-2115

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ КОНТЕКСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

О. М. Корольюк

У статті на основі аналізу наукових джерел та власних досліджень розглянуто проблему професійної підготовки та виділено особливості професійної підготовки майбутніх учителів математики. Встановлено, що на сьогодні існує широкий спектр досліджень щодо її вирішення, зокрема, немає однозначності щодо визначення професійної підготовки майбутнього вчителя. Українські вчені розглядають професійну підготовку як цілеспрямований процес, систему цілеспрямованих заходів, систему професійного навчання, мету і результат діяльності, набуття професійної освіти, як сукупність уже набутих людиною спеціальних знань, умінь та навичок, а також як особистісне досягнення на шляху формування готовності до реалізації особистості у майбутній фаховій діяльності. З'ясовано, що формування поняття "професійна підготовка вчителя" повинне конкретизуватися особливостями педагогічної діяльності, враховувати відмінності предметної спеціалізації, а серед пріоритетних завдань професійної підготовки визначено формування в майбутніх учителів математики професійної компетентності. Здійснений аналіз дозволив сформулювати: професійна підготовка майбутнього вчителя математики – це цілеспрямований, спеціальним чином організований освітній процес, що забезпечує досягнення належного рівня педагогічних і математичних (предметних) знань, умінь, навичок, а також розвиток особистісних якостей майбутніх фахівців з метою формування в них професійної компетентності.

У структурі професійної компетентності майбутніх учителів математики виділено ключові, базові та спеціалізовані предметні компетентності, а також математичну, методичну, комунікативну, інформаційну та психолого-педагогічну складові. Обґрунтовано, що лише високий рівень розвитку кожної компоненти може забезпечити формування професійної компетентності майбутніх фахівців. Встановлено, особливе значення завдяки процесам модернізації в освіті нині приділяється методичній компетентності, яка включає засвоєння педагогом нових методичних і педагогічних ідей, підходів до навчання математики.

Однак наразі не можна вважати остаточно вирішеними усі аспекти проблеми. Перспективи подальших досліджень окреслено в розробленні теоретичних та методичних засад професійної підготовки майбутніх учителів математики в умовах ступеневої освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, професійна підготовка майбутнього вчителя математики, професійна компетентність, майбутній учитель математики

Introduction of the issue. Vocational education today is designed to meet the needs of society and the labor market, which require educated, creative, enterprising specialists who are able to make important decisions independently and quickly and are ready to constantly improve their professional and personal qualities. A comprehensive school should prepare young people for activities in various spheres of society. A teacher who works directly with children and young people becomes the mediator of innovations that take place in society.

It is generally accepted that truly high-quality school education begins with the professional training of teachers. Thus, increasing the effectiveness of professional training of future teachers is now among the priorities of the modernization of

Постановка проблеми. Професійна освіта сьогодні покликана задовольнити потреби суспільства і ринку праці в освічених, креативних, підприємливих фахівцях, які здатні самостійно й оперативно приймати важливі рішення, готові постійно вдосконалювати власні професійні й особистісні якості. А підготувати молодь до активної діяльності в різноманітних сферах життя суспільства повинна загальноосвітня школа. Учитель, який безпосередньо працює з дітьми, молоддю, стає головним провідником новацій, які відбуваються в суспільстві.

Загальновизнано, по-справжньому якісна шкільна освіта розпочинається з фахової підготовки педагогів. Таким чином, підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів нині серед пріоритетів модернізації

Ukrainian education. The state is interested in competent teachers capable of implementing the latest educational policy.

Today, humanity has significant achievements in science and technology, knows how economic and social laws work, and uses them to effectively organize its own life. Also, modern society cannot function efficiently without information technologies. Therefore, the number of industries that apply mathematics is increasing, which causes the importance of mathematical knowledge to grow.

With regard to the current educational tasks, which are defined by the Concept of State Policy Implementation in the Reform of General Secondary Education "New Ukrainian School" (2016), training should be aimed at the formation of key competencies in students, including the ability to learn, initiative and entrepreneurship, environmental literacy and healthy lifestyle, social and civic competence. Highlighting in the current curricula in mathematics cross-cutting lines: "Environmental safety and sustainable development", "Civil responsibility", "Health and safety", "Entrepreneurship and financial literacy" is aimed at forming in students the ability to apply knowledge and skills in real life situations and should ensure the implementation of the competence idea.

Current state of the issue. Professional teacher training has always been at the center of pedagogical scientific and practical research. Considerable experience in solving this problem was reflected in numerous publications by well-known domestic scientists, such as A. Aleksyuk, O. Antonova, H. Vasianovych, S. Vitvytska, S. Honcharenko, O. Dubaseniuk, I. Ziaziun, V. Kremen, N. Nychkalo, S. Sysoieva, I. Pidlasoh, and others. Peculiarities of professional training of future mathematics teachers were studied by O. Astriab, H. Bevz, V. Bevz, M. Burda, A. Kuzminskyi, H. Mikhalin, V. Motorina, M. Pratsovytyi, S. Rakov, S. Skvortsova, Z. Slepkan, O. Spivakovskiy, N. Tarasenkova, I. Teslenko, V. Shvets, M. Shkil, N. Shunda, O. Chashechnikova and others. Among the dissertations defended over the last decade, there are

української освіти. Держава зацікавлена у компетентних учителях, здатних реалізовувати новітню освітню політику.

Сьогодні людство володіє значними досягненнями в науці, техніці, знає як діють економічні та соціальні закони, використовує їх для ефективної організації власного життя. Також не може сучасне суспільство якісно функціонувати без інформаційних технологій. Отже, збільшується число галузей, які застосовують математику, що спричинює зростання значення математичних знань.

Щодо актуальних освітніх завдань, які визначені Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" (2016), навчання повинно бути спрямоване на формування в учнів ключових компетентностей, серед яких уміння вчитися, ініціативність і підприємливість, екологічна грамотність і здоровий спосіб життя, соціальна та громадянська компетентності. Виокремлення в чинних навчальних програмах з математики наскрізних ліній: "Екологічна безпека й сталий розвиток", "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека", "Підприємливість і фінансова грамотність" спрямоване на формування в учнів здатності застосовувати знання й уміння у реальних життєвих ситуаціях і повинне забезпечити реалізацію компетентнісної ідеї.

Для виконання поставлених завдань сучасна школа потребує вчителя математики, який глибоко знає свій предмет, володіє ефективними методиками навчання, обізнаний у питаннях педагогіки й психології, зможе організувати навчання на належному рівні. Це зумовлює необхідність удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителів математики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна підготовка вчителя завжди була в центрі педагогічної науки та практики. Значний досвід розв'язання цієї проблеми знайшов своє відображення у численних публікаціях знаних вітчизняних науковців, як-от А. Алексюка, О. Антонової, Г. Васяновича, С. Вітвицької, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Кременя,

also works devoted to topical aspects of the problem of professional training of future teachers of mathematics. Thus, I. Kozatska studied the peculiarities of the organization of training of mathematics teachers in the system of pedagogical education of Ukraine in the second half of the 20th century (2018), M. Kovtoniuk substantiated the theoretical and methodological foundations of the fundamentalization of the general professional training of the future teacher of mathematics (2014). The formation of the foundations of professionalism of future mathematics teachers in the process of professional training was the subject of A. Teplytska's study (2017); V. Dundiuk studied the formation of professional identity in a higher educational institution (2017), R. Bobovskyi investigated the formation of the pedagogical consciousness of a future mathematics teacher (2021). In the dissertation work of N. Nikolaichuk, the pedagogical principles of the formation of professional motivation among future mathematics teachers are substantiated (2013). O. Kovalchuk (2013) proposed the pedagogical conditions for the professional development of a future mathematics teacher in extracurricular educational activities, and the organizational and pedagogical conditions for monitoring the quality of the training of future mathematics teachers were determined by O. Turzhanska (2012).

S. Burchak developed, theoretically substantiated and experimentally proved a system for purposeful development of creativity of future mathematics teachers in the process of professional training (2021). The basis of this system is the author's concept, the main idea of which is the modernization of the components of the educational process by means of innovative technologies [4]. V. Achkan made a theoretical and methodological generalization and proposed a new solution to the scientific issue of forming the readiness of the future mathematics teacher for innovative pedagogical activities (2019). O. Samoilenko (2014) developed the theoretical and methodical principles for the training of bachelor's degree teachers of mathematics in the distance form of learning. In O. Semenikhina's research, an

Н. Ничкало, С. Сисоєвої, І. Підласого та ін. Особливості фахової підготовки майбутніх учителів математики вивчали О. Астряб, Г. Бевз, В. Бевз, М. Бурда, А. Кузьмінський, Г. Михалін, В. Моторіна, М. Працьовитий, С. Раков, С. Скворцова, З. Слєпкань, О. Співаковський, Н. Тарасенкова, І. Тесленко, В. Швець, М. Шкіль, Н. Шунда, О. Чашечникова та інші. Серед дисертацій, захищених за останнє десятиліття, також є роботи, які присвячено актуальним аспектам проблеми професійної підготовки майбутніх учителів математики. Так, І. Козацька дослідила особливості організації підготовки вчителів математики у системі педагогічної освіти України у другій половині ХХ століття (2018), М. Ковтонюк обґрунтувала теоретичні і методичні засади фундаменталізації загальнопрофесійної підготовки майбутнього учителя математики (2014). Формування основ професіоналізму майбутніх учителів математики у процесі фахової підготовки було предметом вивчення А. Теплицької (2017), В. Дундюк вивчала формування професійної ідентичності у вищому навчальному закладі (2017), Р. Бобовський дослідив формування педагогічної свідомості майбутнього вчителя математики (2021). У дисертаційній роботі Н. Ніколайчук обґрунтовано педагогічні засади формування професійної мотивації у майбутніх учителів математики (2013). Педагогічні умови професійного становлення майбутнього вчителя математики у позааудиторній навчально-виховній діяльності запропонувала О. Ковальчук (2013), організаційно-педагогічні умови моніторингу якості підготовки майбутніх учителів математики визначила О. Туржанська (2012).

С. Бурчак у своїй докторській дисертації розробив, теоретично обґрунтував і експериментально довів систему цілеспрямованого розвитку творчості майбутніх учителів математики в процесі фахової підготовки (2021). В основу цієї системи покладено авторську концепцію, головною ідеєю якої є модернізація складових освітнього процесу засобами інноваційних технологій [4]. В. Ачканом здійснено теоретико-

organizational and pedagogical model of forming the professional readiness of a future mathematics teacher to use computer visualization of mathematical knowledge is presented, theoretically substantiated, and experimentally proven (2017). L. Shevchuk designed a structural-component model of the system of continuous professional training of future mathematics teachers by means of ICT during their studies in institutions of higher education, which provides for the formation of professional readiness of future teachers of mathematics for professional activities by means of ICT (2021). A significant number of dissertations are aimed at investigating the issue of the formation of competences of future teachers of mathematics. In particular, professional competence based on an acmeological approach (S. Panova, 2016), mathematical (Y. Chkana, 2018), methodological (I. Akulenko, 2013; O. Matiash, 2014; L. Mykhailenko, 2021), research-based (O. Norkina, 2017), self-education (Yu. Demchenko, 2015; M. Kyryliuk, 2021), ICT competence (P. Grabovskyi, 2016; T. Shrol, 2018). The scientists of Zhytomyr Ivan Franko State University were also looking for answers to the topical questions of the professional training of future mathematics teachers. Thus, in her dissertation research, O. Chemerys substantiated the pedagogical conditions for ensuring the quality of fundamental training of future mathematics teachers (2007); O. Fonariuk presented the technology of training future mathematics teachers for constructive and design activities (2015); O. Mosiiuk defined the pedagogical conditions that ensure the effectiveness of training the future teacher of mathematics for innovative research activities (2015); L. Semenets argued for the formation of professional readiness of future teachers for the development of mathematical abilities in high school students (2013); I. Novitska substantiated the model of the formation of professional skills of future teachers of natural and mathematical disciplines in the process of solving pedagogical problems (2015). The conducted studies confirmed that the existing educational practice is currently

методологічне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукової проблеми формування готовності майбутнього вчителя математики до інноваційної педагогічної діяльності (2019).

Теоретичні і методичні засади підготовки бакалаврів-учителів математики за дистанційною формою навчання розроблено О. Самоїленко (2014). У дослідженні О. Семеніхіної представлено, теоретично обґрунтовано й експериментально доведено організаційно-педагогічну модель формування професійної готовності майбутнього вчителя математики до використання засобів комп'ютерної візуалізації математичних знань (2017). Л. Шевчук спроектовано структурно-компонентну модель системи неперервної професійної підготовки майбутніх учителів математики засобами ІКТ під час навчання в закладах вищої освіти, яка передбачає формування професійної готовності майбутніх учителів математики до фахової діяльності засобами ІКТ (2021).

Значна кількість дисертацій спрямована на дослідження питання формування компетентностей майбутніх учителів математики. Зокрема, фахової компетентності на основі акмеологічного підходу (С. Панова, 2016) математичної (Я. Чкана, 2018), методичної (І. Акуленко, 2013; О. Матяш, 2014; Л. Михайленко, 2021), дослідницької (О. Норкіна, 2017), самоосвітньої (Ю. Демченко, 2015; М. Кирилюк, 2021), ІКТ-компетентності (П. Грабовський, 2016; Т. Шроль, 2018).

Відповіді на актуальні питання фахової підготовки майбутніх учителів математики також відшукували науковці Житомирського державного університету імені Івана Франка. Так, О. Чемерис у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтувала педагогічні умови забезпечення якості фундаментальної підготовки майбутніх учителів математики (2007), О. Фонарюк представила технологію підготовки майбутніх учителів математики до конструктивно-проектувальної діяльності (2015), О. Мосіюк визначив педагогічні умови, які забезпечують ефективність підготовки майбутнього вчителя математики до інноваційно-дослідницької діяльності

undergoing significant positive changes, but still does not always meet the requirements and challenges of today and cannot fully prepare a student as a professional teacher of mathematics. However, significant experience accumulated in pedagogical theory and practice can be used as a basis for building a system of professional training of future teachers of mathematics in the conditions of graduate education.

Outline of unresolved issues brought up in the article. To fulfill the assigned tasks, a modern school needs a math teacher who has a deep knowledge of his subject, possesses effective teaching methods, has a certain mastery of pedagogical and psychological tools and means, and will be able to organize education at the appropriate level. This makes it necessary to improve the professional training of future mathematics teachers.

Our analysis of psychological and pedagogical sources allows us to state that today there is no unambiguity regarding the interpretation of the professional training of the future teacher. Moreover, the processes of reformation of the education sphere and its renewal make it necessary to clarify the definition in accordance with modern requirements. Thus, we consider it necessary to analyze this concept directly in relation to the professional training of a future teacher of mathematics.

Aim of research is to analyze scientific sources regarding the content and features of professional training of future teachers and to formulate the definition of "professional training of future teachers of mathematics".

Results and discussion. The Law of Ukraine "On Higher Education" (2019) identifies the concept of "professional training" as "acquiring a qualification in the relevant field of training or specialty...". Thus, domestic scientists focus on various aspects of this concept.

Academician N. Nychkalo invests a humanistic aspect in the concept of professional training, laying as its basis an orientation towards personal development and creative self-realization of every citizen

(2015), Л. Семенець аргументувала формування професійної готовності майбутніх учителів до розвитку математичних здібностей у старшокласників (2013), І. Новіцька обґрунтувала модель формування професійних умінь майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін у процесі розв'язування педагогічних задач (2015).

Проведені дослідження підтвердили, що існуюча освітня практика нині зазнає суттєвих позитивних змін, але ще не завжди відповідає вимогам та викликам сьогодення і не може повною мірою підготувати студента як фахового вчителя математики. Однак значний досвід, накопичений у педагогічній теорії та практиці, може бути покладений в основу побудови системи професійної підготовки майбутніх учителів математики в умовах ступеневої освіти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Здійснений нами аналіз психолого-педагогічних джерел дозволяє стверджувати, що на сьогодні немає однозначності безпосередньо щодо тлумачення професійної підготовки майбутнього вчителя. До того ж, процеси реформування в освіті, її оновлення викликають необхідність уточнення дефініції відповідно до сучасних вимог. А тому вважаємо за потрібне розглянути це поняття безпосередньо стосовно професійної підготовки майбутнього вчителя математики.

Мета статті – проаналізувати наукові джерела щодо змісту та особливостей професійної підготовки майбутніх учителів і сформулювати визначення "професійна підготовка майбутніх учителів математики".

Виклад основного матеріалу. У Законі України "Про вищу освіту" (2019) професійну підготовку визначено як "здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю". Вітчизняні вчені у своїх наукових розвідках акцентують увагу на різних аспектах цього поняття.

Академія Н. Нічкало вкладає в поняття професійної підготовки гуманістичний аспект, закладаючи в його

of Ukraine, the formation of generations that learn throughout life, develop the values of civil society, contribute to the consolidation of the Ukrainian nation and its integration into the European and world space [9: 15]. The scientist sees the professional training of a person as a personal achievement, which is also a social value.

V. Semichenko's defines the concept of professional training as a process during which the professional formation of future specialists takes place; the purpose and result of the activity of the educational institution; the meaning of student inclusion in educational activities [12].

Considering the interpretation of the concept of "professional education", which is revealed in the pedagogical dictionary as "training in educational institutions of specialists of various qualification levels for work in one of the branches of the national economy, science, culture; an integral part of the unified system of public education..." [5: 275], the purpose of professional training can be identified as the acquisition of professional education. This approach is followed by I. Boichuk, who defines the essence of professional training as a person's acquisition of professional education, which is the result of assimilation of intellectual knowledge, skills and formation of necessary personal professional qualities [2].

In numerous pedagogical sources, scientists consider **professional training** as:

- the process of formation and improvement of knowledge, abilities, skills and personal qualities necessary for the performance of activities carried out during training, self-education or professional education (M. Vasiliev);

- a purposeful process of forming a system of professional knowledge, abilities, skills, motives, attitudes and personal traits in a higher education institution (O. Fonariuk);

- a purposeful process of training current and potential employees in professional knowledge and abilities with the aim of acquiring the skills necessary to perform certain types of work (I. Hryshchenko);

основу орієнтацію на особистісний розвиток і творчу самореалізацію кожного громадянина України, формування поколінь, які навчаються впродовж життя, розвивають цінності громадянського суспільства, сприяють консолідації української нації та її інтеграції в європейський та світовий простір [9: 15]. Учена бачить професійну підготовку людини як особистісне досягнення, яке також є і соціальною цінністю.

Наслідком ґрунтовних розвідок В. Семиченко є визначення, де професійна підготовка розкривається як процес, у ході якого відбувається професійне становлення майбутніх фахівців; мета і результат діяльності навчального закладу; сенс вклячення студента у навчально-виховну діяльність [12].

Зважаючи на тлумачення професійної освіти, яке розкривається у педагогічному словнику як підготовка в навчальних закладах спеціалістів різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній з галузей народного господарства, науки, культури; невід'ємна складова частина єдиної системи народної освіти [5: 275], метою професійної підготовки можна називати набуття професійної освіти. Такого підходу дотримується І. Бойчук, яка визначає сутність професійної підготовки як здобуття людиною професійної освіти, що є результатом засвоєння інтелектуальних знань, умінь та формування необхідних особистісних професійних якостей [2].

У численних педагогічних джерелах науковці **професійну підготовку** розглядають як:

- процес формування, удосконалення знань, умінь, навичок і якостей особистості, необхідних для виконання діяльності, здійснюваної під час навчання, самоосвіти або професійної освіти (М. Васильєва);

- цілеспрямований процес формування у вищому навчальному закладі системи професійних знань, умінь, навичок, мотивів, відношень та особистісних рис (О. Фонарюк);

- цілеспрямований процес навчання реальних і потенційних працівників професійних знань та вмінь з метою набуття навичок, необхідних для

- the process of forming a specialist for one of the fields of labor activity, associated with mastering a certain type of occupation and/or profession (O. Shkyr);

- the system of professional training of future specialists, which reflects the process of acquiring professional knowledge, abilities, skills and instructions in accordance with further professional activity (O. Chubrei);

- a system of targeted measures that ensure the formation of a future specialist's professional focus, knowledge, abilities, skills and professional readiness, which allow them to perform work in a certain field of activity (Yu. Loboda);

- a system of content-pedagogical and organizational-methodical measures aimed at ensuring the specialist's readiness for professional activity (H. Trotsko).

In her research, M. Bubnova proposes to consider professional training as a result of preparation, which she defines as "a set of special knowledge, abilities and skills already acquired by a person including personal qualities, own work experience and perceived norms of behavior, which ensure the possibility of successful work in a certain profession or process their formation"; the process of imparting relevant knowledge to students and forming their abilities and skills [3].

Thus, referring to O. Dudnyk, who took into account different views in her research, by professional training we will understand a specially organized system of educational activities, which involves the active inclusion of a student in educational activities with the aim of forming a set of professional and personal qualities, professional knowledge, abilities, skills, work experience, as well as readiness for their implementation in future professional activity [6: 81].

Considering the research of T. Rohova, the following *markers* of **professional training** can be identified:

- formation of a system of professionally significant knowledge, skills and qualities, forms of behavior, individual ways of performing professional activities;

- formation of a modern style of holistic scientific and professional thinking; readiness for professional self-development,

виконання певних видів робіт (І. Грищенко);

- процес формування спеціаліста для однієї з галузей трудової діяльності, пов'язаний з оволодінням певним родом занять, професією (О. Шквир);

- систему професійного навчання майбутніх фахівців, яка відображає процес здобуття професійних знань, умінь, навичок і настанов відповідно до подальшої професійної діяльності (О. Чубрей);

- систему цілеспрямованих заходів, які забезпечують формування у майбутнього фахівця професійної спрямованості, знань, умінь, навичок та професійної готовності, що дозволяють виконувати роботу в певній галузі діяльності (Ю. Лобода);

- систему змістовно-педагогічних та організаційно-методичних заходів, спрямованих на забезпечення готовності спеціаліста до професійної діяльності (Г. Троцько).

У своєму дослідженні М. Бубнова пропонує професійну підготовку вважати і результатом навчання, який окреслює як "сукупність уже набутих людиною спеціальних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, власного досвіду роботи та усвідомлених норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії або процес їх формування", і процесом повідомлення студентам відповідних знань та формування в них умінь та навичок [3].

Таким чином, посилаючись на О. Дудник, яка врахувала у своєму дослідженні різні погляди, під *професійною підготовкою* будемо розуміти спеціально організовану систему освітніх заходів, що передбачає активне включення студента у навчально-виховну діяльність з метою формування сукупності професійних та особистісних якостей, професійних знань, умінь, навичок, досвіду роботи, а також готовності до їх реалізації у майбутній професійній діяльності [6: 81].

Зважаючи на дослідження Т. Рогової, можна виділити такі ознаки **професійної підготовки**:

- формування системи професійно значущих знань, умінь і якостей, форм поведінки, індивідуальних способів

continuous education and self-education;

- formation of a social and professional position, development of professional abilities and personal qualities (independence, activity, creativity, mobility, communication skills, etc.);

- ensuring readiness of future specialists for individual and creative performance of professional functions, as well as for innovative activities;

- applied nature of training, ensuring unity, integration of its theoretical and practical components [10: 298].

In our opinion, the key to professional training is the formation of specialists for one, specific field of labor activity, and its process and result are determined by the specifics of this field. Therefore, the formulation of the teacher's professional training should be specified by the features of professional pedagogical activity.

Emphasizing the current world-wide educational trends, R. Romaniuk in her doctoral dissertation interprets the professional training of teachers as a continuous process, which is carried out in the conditions of undergraduate and postgraduate education; with the involvement of resources and the use of opportunities of informal education aimed at the formation and development of the teacher's professional competence, his ability to perform everyday professional activities in educational institutions [11: 113]

Researchers also place different emphasis directly on the professional training of future teachers and define it as:

- a system of organizational and pedagogical activities focused on the personal development of the student, the goal and final result of which is the formation of students' readiness for future professional activities (V. Bezliudna);

- a purposeful, planned and organized process of pedagogical influences, both in the learning process and in extracurricular time, as a result of which students develop professionally significant and personal qualities and master the profession and/or specialty (L. Polishchuk);

- a purposeful, planned and organized process of pedagogical influences on the student's personality, the result of which is

виконання професійної діяльності;

- формування сучасного стилю цілісного науково-професійного мислення; готовності до професійного саморозвитку, безперервної освіти і самоосвіти;

- формування соціальної і професійної позиції, розвиток професійних здібностей й особистісних якостей (самостійність, активність, креативність, мобільність, комунікативність та ін.);

- забезпечення готовності майбутніх фахівців до індивідуально-творчого виконання професійних функцій, до інноваційної діяльності;

- прикладний характер підготовки, забезпечення єдності, інтеграція її теоретичної і практичної складових [10: 298].

На нашу думку, ключовим для професійної підготовки є формування фахівців для однієї, певної галузі трудової діяльності, а процес і результат її визначається особливостями цієї галузі. Отже, формулювання професійної підготовки вчителя повинне конкретизуватися особливостями фахової педагогічної діяльності.

Акцентуючи увагу на актуальних світових освітніх тенденціях, Р. Романюк у своїй докторській дисертації трактує професійну підготовку вчителів як неперервний процес, що здійснюється в умовах ступеневої і післядипломної освіти; із залученням ресурсів і використанням можливостей неформальної та інформальної освіти, спрямований на формування і розвиток професійної компетентності учителя, його здатності виконувати повсякденну професійну діяльність в освітніх закладах [11: 113]

Безпосередньо щодо професійної підготовки майбутнього вчителя дослідники також роблять різні акценти та визначають її як:

- систему організаційно-педагогічних заходів, зорієнтовану на особистісний розвиток студента, метою й кінцевим результатом якої є формування готовності студентів до виконання майбутньої професійної діяльності (В. Безлюдна);

- цілеспрямований, планомірний та організований процес педагогічних впливів, як у процесі навчання, так і в позааудиторний час, унаслідок чого в

his readiness for future professional activity in the conditions of the transformation of education (O. Chubrei);

- the totality of theoretical knowledge, practical skills, experience and personal qualities of the teacher, the dialectical course of which ensures the effectiveness and efficiency of pedagogical action (L. Khoruzh).

In their research, scientists emphasize the need to highlight the features of the professional training of a future teacher of a certain specialization. For example, L. Bazil points to "the peculiarity of the professional training of future lexicographers, which involves synthetic consideration of the regularities of pedagogical and philological education" [1: 49]. O. Chubrei agrees with this position, emphasizing the peculiarities of the professional training of the future teacher of geography; T. Tkachenko regarding the professional training of a future music teacher; O. Dudnik regarding the training of the future primary school teacher [6: 82]; N. Stepanchenko regarding future teachers of physical education; O. Boichenko regarding the training of future teachers of physical and mathematical disciplines.

In particular, the professional training of future teachers of mathematics involves, according to O. Fonariuk, "two-way processes of teaching and learning professionally significant knowledge, abilities and skills, formation and mastery of a system of relevant needs and motives, development and self-development of the personality of a student of a pedagogical institution in the process of obtaining a mathematical education, the result of which will be readiness for professional activity in a secondary school" [14: 20].

We agree that the future teacher of mathematics should receive a thorough mathematical training that will provide them with effective knowledge and professional competences that go beyond the mathematics course studied at school. At the same time, such training should consider the pedagogical orientation of the future professional activity, the need to master special methods and techniques of training, education, and the formation of the ability to analyze the results of one's

студентів формуються професійно-значущі та особистісні якості, вони оволодівають професією і спеціальністю (Л. Поліщук);

- цілеспрямований, планомірний і організований процес педагогічних впливів на особистість студента, результатом якого є його готовність до майбутньої професійної діяльності в умовах трансформації освіти (О. Чубрей);

- сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду та особистісних якостей учителя, діалектичний перебіг яких забезпечує ефективність та результативність педагогічної дії (Л. Хоружа).

У своїх дослідження науковці підкреслюють необхідність виокремлення особливостей професійної підготовки майбутнього вчителя певної спеціалізації. Для прикладу, Л. Базиль указує на "своєрідність професійної підготовки майбутніх учителів-словесників, що передбачає синтетичне врахування закономірностей педагогічної й філологічної освіти" [1: 49]. Із такою позицією погоджується О. Чубрей, яка акцентує на особливостях професійної підготовки майбутнього вчителя географії; Т. Ткаченко щодо професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва; О. Дуднік щодо підготовки майбутнього вчителя початкової школи [6: 82]; Н. Степанченко щодо майбутніх учителів фізичного виховання; О. Бойченко стосовно підготовки майбутніх учителів фізико-математичних дисциплін.

Зокрема, професійна підготовка майбутніх учителів математики передбачає, за висновком О. Фонарюк, "двосторонні процеси викладання та наочіння професійно значимих знань, умінь та навичок, формування та оволодіння системою відповідних потреб і мотивів, розвиток та саморозвиток особистості студента педагогічного закладу в процесі здобуття математичної освіти, результатом якого буде готовність до професійної діяльності у загальноосвітній школі" [14: 20].

Погоджуємося, майбутній учитель математики повинен отримати ґрунтовну математичну підготовку, яка забезпечить йому дієві знання, професійні компетенції,

own activity. Tendencies to humanize education actualize the need to develop social and personal qualities in the future teacher, which are required for successful implementation in the profession.

Among the priority tasks of professional training is the formation of professional competence in future teachers of mathematics, which also involves the personal transformation of a student into a professional teacher capable of solving various tasks related to the education of students and their education. Our pedagogical research is aimed at solving this problem.

In connection with the implementation of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022-2032, the concept of the New Ukrainian School (NUS) has gained special relevance, a competency-based approach that requires specialists not only to have thorough knowledge, but also to have both professional and general competencies. Professional competence is defined as an acquired characteristic of a teacher, as an integrated result, which involves a shift of emphasis from the accumulation of normatively defined knowledge, abilities and skills to the formation of the future teacher's ability to act practically, to apply one's own successful experience in pedagogical activity [7]. Regarding the training of future teachers of mathematics, this approach aims at strengthening the practical component of their education, emphasizes the importance of experience, the ability to implement knowledge and skills acquired during the study of fundamental mathematical disciplines, the methodology of mathematics at the university, for the achievement of educational goals, as well as solving life problems and professional situations.

Thus, the analysis of the problem allows us to define the professional training of the future teacher of mathematics as a purposeful, specially organized educational process that ensures the achievement of the appropriate level of pedagogical and mathematical (subject) knowledge, abilities and skills, as well as the development of personal qualities of future specialists with the aim of forming professional

що виходять за межі курсу математики, що вивчається в школі. Водночас, така підготовка повинна враховувати педагогічну спрямованість майбутньої професійної діяльності, необхідність оволодіння спеціальними методами й методиками навчання, виховання, формування вміння аналізувати результати власної діяльності. Тенденції до гуманітаризації освіти актуалізують необхідність розвитку соціально-особистісних якостей у майбутнього вчителя, які потрібні для успішної реалізації в професії.

Серед пріоритетних завдань професійної підготовки є формування в майбутніх учителів математики фахової компетентності, що передбачає й особистісну трансформацію студента в учителя-професіонала, здатного вирішувати різноманітні завдання, що пов'язані з навчанням учнів та їх вихованням. На вирішення цієї проблеми спрямовуються наші педагогічні дослідження.

У зв'язку із реалізацією Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, концепції Нова українська школа особливої актуальності набув компетентнісний підхід, що вимагає від фахівців не лише ґрунтовних знань, але й компетентностей як професійних, так і загальних. Професійну компетентність визначають як набуту характеристику вчителя, як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів із накопичення нормативно визначених знань, умінь та навичок на формування в майбутнього вчителя здатності практично діяти, застосовувати власний успішний досвід у педагогічній діяльності [7]. Щодо підготовки майбутніх учителів математики, такий підхід спрямовує на підсилення практичної складової їх навчання, наголошує на значенні досвіду, здатності реалізовувати знання й уміння, одержані під час вивчення фундаментальних математичних дисциплін, методики математики в університеті, за для досягнення цілей навчання, а також вирішення життєвих і професійних ситуацій.

Таким чином, здійснений аналіз проблеми дозволяє нам визначити

competence.

Various aspects of the professional competence of future mathematics teachers are noted in the studies. Thus, L. Shevchuk singles out competencies in its composition: key ones that are necessary for a person of any profession for effective functioning in the surrounding environment; basic competencies that teachers of any subject need; special competencies that are needed by educators who teach a certain subject (mathematics, in particular). And in the process of acquiring the professional competence of future teachers of mathematics, three directions are outlined: 1) formation of mathematical knowledge, abilities, and skills in accordance with the educational-professional program of the specialty, which is developed by the institution of higher education; 2) formation of the ability and willingness to apply the acquired knowledge, skills, and abilities in the teacher's professional activity; 3) formation of skills in the use of modern means of information and communication technologies in the process of teaching mathematics, modeling and designing tasks of pedagogical activity, on which, taking into account the needs of today, the author places a special emphasis [13].

O. Matiash in the professional competence of a mathematics teacher singles out: key competences (educational, cultural, civic, social, entrepreneurial); basic competences (mathematical, pedagogical, methodical, informational, communicative); specialized subject competencies (methodical competence in teaching algebra students, methodical competence in teaching geometry students, competence in preparing students for mathematical Olympiads, etc.) [8: 118-119].

Taking into account the specifics of mathematics education, R. Hit distinguishes the mathematical, methodical, communicative, and psychological-pedagogical components in the structure of professional competence of future mathematics teachers and determines their interrelationships. The scientist claims that only a high level of development of each component can

професійну підготовку майбутнього вчителя математики як цілеспрямований, спеціальним чином організований освітній процес, що забезпечує досягнення належного рівня педагогічних і математичних (предметних) знань, умінь та навичок, а також розвиток особистісних якостей майбутніх фахівців з метою формування в них професійної компетентності.

У дослідженнях відзначаються різні аспекти професійної компетентності майбутніх учителів математики. Так, Л. Шевчук у її складі виділяє компетентності: ключові, що необхідні людині будь-якого фаху для ефективного функціонування в оточуючому середовищі; базові компетентності, які потрібні вчителям будь-якого предмету; спеціальні – компетентності, що необхідні педагогам, які викладають певний предмет (математику, зокрема). А у процесі набуття професійної компетентності майбутніх учителів математики окреслюється три напрямки: 1) формування математичних знань, умінь, навичок відповідно до освітньої професійної програми спеціальності, яку розробляє заклад вищої освіти; 2) формування здатності і готовності застосовувати набуті знання, уміння, навички у професійній діяльності вчителя; 3) формування навичок використання сучасних засобів інформаційно-комунікативних технологій у процесі навчання математики, моделювання та проектування завдань педагогічної діяльності, на який, зважаючи на потреби сьогодення, авторка робить особливий акцент [13].

О. Матяш у професійній компетентності вчителя математики виділяє: ключові компетентності (навчальна, культурна, громадянська, соціальна, підприємницька); базові компетентності (математична, педагогічна, методична, інформаційна, комунікативна); спеціалізовані предметні компетентності (методична компетентність у навчанні учнів алгебри, методична компетентність у навчанні учнів геометрії, компетентність у підготовці учнів до математичних олімпіад тощо) [8: 118-119].

Враховуючи специфіку математичної освіти, Р. Хить у структурі професійної

ensure the formation of professional competence of specialists of this profile [7: 234].

Modernization processes imply changes in the content of mathematics education, updating the methodology of teaching mathematics, therefore researchers currently attach special importance to methodical competence, which includes the teacher's assimilation of new methodical and pedagogical ideas, approaches to the educational process in modern personal-oriented, developmental, creative technologies of mastery of various methods, techniques and forms of education [8]. In his monograph, O. Matiash justifies that the methodological competence of a future mathematics teacher is the expected result of the teacher's methodological training, which includes methodological literacy, experience in methodological activities, and methodological beliefs. This expected result consists in the readiness and ability of the future teacher of mathematics to methodically competently and creatively solve a set of problems of methodical activity regarding the formation of students' mathematical competence, which arise from the didactic, educational and developmental goals of teaching mathematics at school [8: 121].

The process of acquiring mathematical knowledge and methods of activity today is closely related to information and communication technologies and specialized software, which significantly affects the training of a future teacher of mathematics. The development of new programs, textbooks, teaching aids, didactic materials on the basis of modern information and communication technologies, taking into account the latest scientific and technical achievements, changes in the organization of social life, which requires a high level of formation of many methodological skills and abilities from a mathematics teacher, becomes relevant.

Conclusions and research perspectives. The analysis of the content and features of the professional training of future teachers allowed us to formulate our own definition of the concept under study

компетентності майбутніх учителів математики виділяє математичну, методичну, комунікативну та психолого-педагогічну складові, визначає їх взаємозв'язки. Учена стверджує, що лише високий рівень розвитку кожної компоненти може забезпечити формування професійної компетентності фахівців такого профілю [7: 234].

Процеси модернізації продукують зміни у змісті математичної освіти, оновлення методики навчання математики, тому дослідники особливе значення наразі надають методичній компетентності, яка включає засвоєння педагогом нових методичних і педагогічних ідей, підходів до навчально-виховного процесу в сучасних особистісно-зорієнтованих, розвивальних, креативних технологіях володіння різними методами, прийомами і формами навчання [8]. У своїй монографії О. Матяш обґрунтовує, методична компетентність майбутнього вчителя математики – це очікуваний результат методичної підготовки вчителя, який включає методичну грамотність, досвід методичної діяльності та методичні переконання. Цей очікуваний результат полягає у готовності і здатності майбутнього вчителя математики методично грамотно, творчо розв'язувати комплекс задач методичної діяльності щодо формування математичної компетентності учнів, які впливають із дидактичних, виховних і розвивальних цілей навчання математики в школі [8: 121].

Процес опанування математичних знань і способів діяльності сьогодні тісно пов'язаний із інформаційно-комунікаційними технологіями та спеціалізованим програмним забезпеченням, що суттєво впливає на підготовку майбутнього вчителя математики. Актуальним стає розроблення нових програм, підручників, навчальних посібників, дидактичних матеріалів на базі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, із урахуванням новітніх науково-технічних досягнень, змінах в організації суспільного життя, що потребує від вчителя математики високого рівня сформованості багатьох методичних умінь та навичок.

as follows: the professional training of a future teacher of mathematics is a purposeful, specially organized educational process that ensures the achievement of the appropriate level of pedagogical and mathematical (subject) knowledge, abilities, skills, as well as the development of personal qualities of future specialists with the aim of forming professional competence in them.

The multifaceted nature of the research currently being conducted by Ukrainian pedagogues-scientists regarding the professional training of future mathematics teachers confirms that not all areas of the problem can be considered to have been finally resolved. In particular, it remains relevant to ensure the continuity of training of future specialists at various educational levels, which directs our scientific research to the development of theoretical and methodological foundations of the professional training of future teachers of mathematics in the conditions of graduate education.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Здійснений аналіз змісту та особливостей професійної підготовки майбутніх учителів дозволив сформулювати власне визначення: професійна підготовка майбутнього вчителя математики – це цілеспрямований, спеціальним чином організований освітній процес, що забезпечує досягнення належного рівня педагогічних і математичних (предметних) знань, умінь, навичок, а також розвиток особистісних якостей майбутніх фахівців з метою формування в них професійної компетентності.

Багатоплановість досліджень, які нині проводять українські педагоги-науковці щодо професійної підготовки майбутніх учителів математики, підтверджує, що не можна вважати остаточно вирішеними усі напрямки проблеми. Зокрема, актуальним залишається забезпечення наступності навчання майбутніх фахівців на різних освітніх рівнях, що спрямовує наші наукові пошуки до розроблення теоретичних та методичних засад професійної підготовки майбутніх учителів математики в умовах ступеневої освіти.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bazyl, L.O. (2016). *Teoretychni i metodychni zasady rozvytku literaturoznavchoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukraïnskoi movy i literatury [Theoretical and methodological foundations of the development of literary competence of future teachers of the Ukrainian language and literature]*. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Boichuk, I.D. (2009). *Naukovo-teoretychni osnovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u koledzhi [Scientific and theoretical foundations of professional training of future specialists in the college]*. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia ta sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, 9, 18-22 [in Ukrainian].
3. Bubnova, M.Yu. (2010). *Hotovnist maibutnikh uchyteliv matematyky do profesiinoi diialnosti [The readiness of future mathematics teachers for professional activity]*. *Dydaktyka matematyky: problemy i doslidzhennia – Didactics of mathematics: problems and research*. Donetsk, 33, 17-20 [in Ukrainian].
4. Burchak, S.O. (2021). *Teoretychni i metodychni zasady rozvytku tvorchosti maibutnikh uchyteliv matematyky v protsesi fakhovoi pidhotovky [Theoretical and methodical principles of creativity development of future mathematics teachers in the process of professional training]*. Extended abstract of candidate's thesis. Hlukhiv [in Ukrainian].
5. Honcharenko, S.U. (1997). *Ukraïnskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Dudnyk, O.M. (2020). *Sutnist poniattia "profesiina pidhotovka maibutnoho vchytelia pochatkovoï shkoly" [The essence of the concept of "professional training of the*

future primary school teacher"]. *Modern engineering and innovative technologies*, 12, part 4, June, 79-83 [in Ukrainian].

7. Khyt, R.H. (2018). Osoblyvosti form i metodiv navchalno-vykhovnoi roboty pidhotovky maibutnikh uchyteliv matematyky v pedahohichnykh zakladakh vyshchoi osvity [Peculiarities of the forms and methods of educational work of training future teachers of mathematics in pedagogical institutions of higher education]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova – Scientific journal of M.P. Dragomanov National Pedagogical University*, vol. 62, 232-237 [in Ukrainian].

8. Matiash, O.I. (2013). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia metodychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia matematyky do navchannia uchniv heometrii: monohrafiia [Theoretical and methodological principles of the formation of methodological competence of the future teacher of mathematics for the teaching of geometry students: monograph]*. Vinnytsia [in Ukrainian].

9. Nychkalo, N.H. (2001). Neperervna profesiina osvita yak filosofska ta pedahohichna katehoriia [Continuing professional education as a philosophical and pedagogical category]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka – Continuous professional education: theory and practice*, vol. 1, 9-22 [in Ukrainian].

10. Rohova, T.V. (2017). Profesiina pidhotovka studentiv u VNZ: yii oznaky ta yakist [Professional training of students at universities: its features and quality]. *Pedahohika ta psykholohiia – Pedagogy and psychology*, vol. 56, 294-301 [in Ukrainian].

11. Romaniuk, R.K. (2021). *Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky vchyteliv biolohii do profilnoho navchannia uchniv [Theoretical and methodical principles of professional training of biology teachers for specialized training of students]*. Doctor`s thesis. Zhytomyr [in Ukrainian].

12. Semychenko, V.A. (2004). *Psykholohiia pedahohichnoi diialnosti [Psychology of pedagogical activity]*. Kyiv [in Ukrainian].

13. Shevchuk, L.D. (2021). *Teoretychni ta metodychni zasady neperervnoi profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv matematyky zasobamy IKT [Theoretical and methodical principles of continuous professional training of future mathematics teachers by means of ICT]*. Doctor`s thesis. Kyiv [in Ukrainian].

14. Fonariuk, O.V. (2015). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv matematyky do konstruktyvno-proektualnoi diialnosti [Preparation of future teachers of mathematics for constructive and design activities]*. Candidate`s thesis. Zhytomyr [in Ukrainian].

Received: November 17, 2022

Accepted: December 16, 2022

UDC 37.013.74:37(09)(100)"19"
DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.62-75

THE INFLUENCE OF J. KORCHAK'S PEDAGOGICS ON EUROPEAN EDUCATION IN THE MIDDLE OF THE 20th CENTURY

I. L. Kravets*, N. L. Lazorenko**, T. S. Skirda***

The article, based on the analysis of psychological and pedagogical literature, reflects the pedagogical concept of European education in the middle of the 20th century on the example of the pedagogical assets of Janush Korchak as a predecessor of modern education in Europe. It was found that a characteristic feature of the legacy of Janush Korchak is the orientation of the educational process to create conditions for humanistic education and personality development. It was revealed that for the first time in his work with children, he recognized their right to make decisions about themselves.

His views on the organization of children's life activities, taking into account their right to freedom of choice, in particular the right to be as they are, to make a mistake, to protest, to property, to secrecy, to express their opinions, to independently organize their lives, to participate in conversations about her and her own conclusions, on using her merits and hiding her flaws, on respect for her ignorance and respect for the work of knowledge.

It was found that the middle of the 20th century was a time of serious innovative achievements in the field of pedagogy, which largely determined the nature of modern education in various European countries, including Poland. The collision of two main approaches is traced: authoritarian (positioning of the individual as a passive object of pedagogical influence) and democratic (adjustment of the education system to the child who is studying, to his nature, that is, positioning of the individual in the role of the subject of his own development). The following two paradigms are distinguished: pedagogical traditionalism and alternative pedagogy, which contributed to the establishment of the content of the new direction of education and the free development of the child's personality. It was concluded that this goal is set at the current stage of humanization of education in European countries, and is aimed at the implementation of such ideas as:

- *the possibility of choosing one's own programs and study plan;*
- *free and diverse educational environment of the school and society;*

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Teacher
(Kharkiv National University of Internal Affairs)
irina.kr33@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7845-0226

** Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor
(National Aviation University, Kyiv)
lazorenkonata40@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0553-0804

*** Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor
(National Aviation University, Kyiv)
tanyamotosmart@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0281-824X

- open classroom doors; orientation to self-governance and co-management;
- democratic, friendly relations between adults and children, etc.

It is emphasized that the alternative pedagogy, represented by the author's system of Janush Korchak, put the child, his values, personal freedom, and the ability to construct his own life first. It was determined that the views of Janush Korchak on education, represented in the mutual relations of the teacher and the student, are close to the statements of representatives of modern European pedagogy, which finds its expression in the formula "to support, not to educate". The reflected experience of Janush Korchak creates a chance to consider the issue of teacher preparation from the specific perspective of the pedagogical position of pupils.

Key words: pedagogical concept, European education, alternative pedagogy, Janush Korchak, freedom in education.

ВПЛИВ ПЕДАГОГІКИ Я. КОРЧАКА НА ЄВРОПЕЙСЬКУ ОСВІТУ СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

I. А. Кравець, Н. А. Лазоренко, Т. С. Скирда

У статті на основі аналізу психологічної та педагогічної літератури відображена педагогічна концепція європейської освіти у середині ХХ сторіччя на прикладі педагогічних надбань Януша Корчака як попередника сучасної освіти в Європі. З'ясовано, що характерною особливістю спадщини Януша Корчака є спрямованість виховного процесу на створення умов для гуманістичного виховання та розвитку особистості. Виявлено, що він вперше в своїй роботі з дітьми визнав їхнє право самим приймати рішення відносно себе.

Висвітлено його погляди на організацію життєдіяльності дітей з урахуванням їх права на свободу вибору, зокрема право бути такою, як вона є, на помилку, на протест, на власність, на таємницю, на висловлювання своїх думок, на самостійну організацію свого життя, на участь у розмовах про неї та власні висновки, на використання своїх достоїнств та приховування своїх вад, на пошану до її незнання та повагу до праці пізнання.

З'ясовано, що середина ХХ століття стала часом серйозних інноваційних звершень у галузі педагогіки, які багато в чому визначили характер сучасної освіти в різних європейських країнах, у тому числі й в Польщі. Простежено зіткнення двох основних підходів: авторитарного (позиціонування особистості в ролі пасивного об'єкта педагогічного впливу) і демократичного (приспосовування системи освіти до дитини, яка навчається, до її природи, тобто позиціонування особистості в ролі суб'єкта власного розвитку). Виділено наступні дві парадигми: педагогічний традиціоналізм і альтернативна педагогіка, яка сприяла утвердженню змісту нового напрямку виховання і вільного розвитку особистості дитини. Зроблено висновок, що ця мета ставиться на сучасному етапі гуманізації освіти в Європейських країнах, й спрямована на реалізацію таких ідей, як:

- можливість вибору власних програм та плану навчання;
- вільне і різноманітне освітнє середовище школи та суспільства;
- відкриті двері класу; орієнтація на самоврядування і співуправління;
- демократичні, дружні стосунки між дорослими і дітьми тощо.

Підкреслено, що альтернативна педагогіка, представлена авторською системою Януша Корчака, ставила на перше місце дитину, її цінності, особисту свободу, вміння конструювати власне життя. Визначено, що погляди Януша Корчака на виховання, представленого у взаємних відношеннях вихователів-вихованець, є близькими до висловлювань представників сучасної європейської педагогіки, що знаходить своє вираження у формулі "підтримувати, а не виховувати". Відображений досвід Януша Корчака створює шанс розглядати питання приготування вчителів зі специфічної перспективи педагогічної позиції вихованців.

Ключові слова: педагогічна концепція, європейська освіта, альтернативна педагогіка, Януш Корчак, свобода у вихованні.

Introduction of the issue. Profound changes in European and Ukrainian societies in the conditions of martial law

Постановка проблеми. Глибокі зміни в європейському та українському суспільствах в умовах воєнного стану

require the search for new approaches to the organization of the education and upbringing system in the new millennium, which would meet the needs of today. The development of modern models of educational systems is impossible without a thorough analysis of historical and pedagogical experience, the identification of its progressive ideas and the possibility of its creative use.

From this point of view, the pedagogical legacy of the Polish figure Janush Korchak, who is recognized as one of the most outstanding educators of the 20th century, is of particular interest. He was born at the end of the 19th century (1878 or 1879) in Warsaw, died in 1942 in the Nazi death camp in Treblinka together with his pupils. Janush Korchak's real name is Henryk Goldschmidt, also known by the nicknames Old Doctor or Mr. Doctor. In his own words, "a doctor by education, a teacher by chance, a writer by vocation and a psychologist by necessity" [3]. A person who became a legend during his lifetime, a classic of children's literature, an innovative teacher, a beginner in activities for the protection of children's rights and full equality of children. He claimed that the child has the right to be the way he is, has the right to respect, to make a mistake, to express his thoughts.

Current state of the issue. Pedagogical ideas of Janush Korchak were studied in Great Britain, Germany, Poland, Russia, Ukraine, Sweden, Japan and other countries. In Poland, the pedagogical legacy of Janush Korchak began to be actively explored from the second half of the 40s of the 20th century. Attention is drawn to the works of such Polish scientists as: Ya. Binchytka, S. Voloshyn, M. Kostka, A. Levin, I. Merezhan, I. Neverli, D. Slovitska, M. Jakubowski, M. Jaworski, who studied various aspects of his scientific completion

Interest in the pedagogical legacy of a prominent teacher does not fade to this day. Thus, in connection with the 70th anniversary of his death in 2011, the Sejm of the Republic of Poland unanimously voted to declare 2012 the "Year of Janush Korchak", which took place under the slogan "NO CHILDREN – THERE ARE

зумовляють пошук нових підходів до організації системи освіти і виховання в новому тисячолітті, які відповідали б потребам сьогодення. Розробка сучасних моделей виховних систем неможлива без ґрунтовного аналізу історико-педагогічного досвіду, виявлення його прогресивних ідей та можливості його творчого використання.

У цьому ракурсі особливий інтерес викликає педагогічна спадщина польського діяча Януша Корчака, який визнаний одним з найвидатніших педагогів ХХ століття. Він народився в кінці ІХ сторіччя (1878 або 1879 року) у Варшаві, загинув 1942 року у нацистському таборі смерті у Треблінці разом зі своїми вихованцями. Справжнє ім'я Януша Корчака – Генрик Гольдшмідт, також відомий під псевдонімами Старий Доктор або Пан Доктор. За його власними словами "лікар за освітою, педагог волею випадку, письменник за покликанням і психолог із необхідності" [3]. Людина, яка стала легендою ще за життя, класик дитячої літератури, педагог-новатор, початківець з діяльності на захист прав дитини і повної рівноправності дітей. Він стверджував, що дитина має право бути такою, як вона є, має право на повагу, на помилку, на висловлення своїх думок. Януш Корчак керував і опікувався у Варшаві двома притулками для дітей "Наш дім" і "Дім Сиріт", де створив своєрідну дитячу республіку з дитячим парламентом, товариським судом і першою у світі дитячою газетою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Його педагогічні ідеї досліджувались у Великій Британії, Німеччині, Польщі, Росії, Україні, Швеції, Японії та інших країнах. У Польщі педагогічну спадщину Януша Корчака почали активно досліджувати з другої половини 40-х років ХХ століття. Привертають увагу праці таких польських науковців як: Я. Бінчицька, С. Волошин, М. Костка, А. Левін, І. Мережан, І. Неверлі, Д. Словіцька, М. Якубовський, М. Яворський, які вивчали різні аспекти його наукового доробку.

Інтерес до педагогічної спадщини визначного педагога не згасає і до сьогодні. Так, у зв'язку з 70-ю річницею

PEOPLE".

Outline of unresolved issues brought up in the article. In Ukraine, certain aspects of the legacy of Janush Korchak were studied by Zh. Ilchenko, N. Kalenichenko, L. Koval, S. Sysoeva and others. Along with this, we should note that the active scientific interest of Ukrainian scientists for the work of Janush Korchak began to manifest itself recently. Until now, the alternative of his pedagogical views remains insufficiently clarified.

Aim of research is clarifying the pedagogical views of Janush Korchak as one of the founders of modern European education.

Results and discussion. A characteristic feature of the legacy of Janush Korchak is the focus of the educational process on creating conditions for the humanized development of the individual. The innovative pedagogue created an original educational system, which in terms of conceptual approaches, structure and form of organization is similar to the basic principles of alternative pedagogy. For the first time in his work with children, he recognized their right to make decisions about themselves. Janush Korchak claimed that every child has the right to:

- to be as they are;
- to make mistakes;
- to protest;
- to own property;
- to have secrets;
- to express their thoughts;
- to independently organize their life;
- to participate in conversations about and draw own conclusions;
- to use their strong sides and hide their flaws [2: 132].

He preached the idea that a child is not a candidate for people, he is a person. The "Children's Union" organized by him was subject to the principles of justice, brotherhood, equality of rights and duties of all its residents [7: 101].

Thanks to rich literary and theoretical heritage, in particular, works of art for children (for example: "King Matus the First", "The Bankruptcy of Little Jack", "When I Become Little Again"), books for

його смерті у 2011 році Сейм Республіки Польща одностайно проголосував за проголошення 2012 року "Роком Януша Корчака", який відбувся під гаслом "НЕМАЄ ДІТЕЙ – Є ЛЮДИ".

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. В Україні окремі аспекти спадщини Януша Корчака вивчали Ж. Ільченко, Н. Калениченко, Л. Коваль, С. Сисоєва та інші. Поряд з цим зазначимо, що активний науковий інтерес українських науковців до творчості Януша Корчака почав проявлятися нещодавно. До цього часу недостатньо з'ясованою залишається альтернативність його педагогічних поглядів.

Мета: з'ясування педагогічних поглядів Януша Корчака як одного із засновників сучасної європейської освіти.

Виклад основного матеріалу.

Характерною особливістю спадщини Януша Корчака є спрямованість виховного процесу на створення умов для гуманізованого розвитку особистості. Педагог-новатор створив оригінальну виховну систему, яка за концептуальними підходами, структурою і формою організації подібна до основних засад альтернативної педагогіки. Він вперше в своїй роботі з дітьми визнав їхнє право самим приймати рішення відносно себе. Януш Корчак стверджував, що кожна дитина має право:

- бути такою, як вона є;
- на помилку;
- на протест;
- на власність;
- на таємницю;
- на висловлювання своїх думок;
- на самостійну організацію свого життя;
- на участь у розмовах про неї та власні висновки;

• на використання своїх достоїнств та приховування своїх вад;

• на пошану до її незнання та повагу до праці пізнання [2: 132].

Він проповідував ідею, що дитина не є кандидатом в люди, вона є людиною. Організована ним "Дитяча Спілка" підпорядковувалась принципам справедливості, братерства, рівності прав і обов'язків всіх її мешканців [7: 101].

adults (for example: "Children of the Street", "The Child of the Salon", "How to love a child" "The child's right to respect"), as well as the works "Pedagogical Triptych", "Selected works", we can find out his pedagogical concept, which was anticipatory in relation to the educational theories of that time [4: 9].

Pedagogy Janush Korchak, like alternative pedagogy, is interpreted and qualified differently. Korchak is considered a forerunner of alternative pedagogical concepts in Poland, although he never used this term in his writings on raising children, as well as in public speeches. At the same time, his thoughts and judgments on certain problems of teaching and raising children were really alternative to the pedagogical theory of the time. In contrast to the generally accepted pedagogical norms of the time, Janush Korchak showed the negative impact of forced upbringing on the development of a child. Looking for new parenting formulas, he notes: "All modern parenting is aimed at making the child "comfortable"; successively, step by step, it seeks to put to sleep, suppress, destroy everything that is the child's will and freedom, the strength of his spirit, the strength of his desires and intentions. Polite, obedient, kind, comfortable,

The alternative views of the outstanding teacher consisted in his assertion that a child lives in a different world than an adult. Therefore, it is necessary to treat the child in a different way, to understand his world more deeply, to protect it. "A child thinks no less, no shallower, no worse than adults. She thinks differently... A child does not think with his intellect, but with his feelings. That's why it's so difficult to get along with children, that's why there is no more difficult art than the art of talking with children", wrote Korchak [6: 37].

Appreciating the importance of the Declaration of the Rights of the Child (issued in 1924), he critically evaluated the "mixing" of rights and duties. What was called the Rights of the Child in the Declaration was divided into the main duties of adults in relation to children, which were based on the natural dependence of children on adults [1].

Particular attention is drawn to the social

Завдяки багатій літературній та теоретичній спадщині, зокрема, художнім творам для дітей (наприклад: "Король Мацюсь Перший", "Банкрутство малого Джека", "Коли я знову стану маленьким"), книгам для дорослих (наприклад: "Діти вулиці", "Дитина салону", "Як любити дитину", "Право дитини на повагу"), а також творам "Педагогічний Триптих", "Вибрані твори", ми можемо з'ясувати його педагогічну концепцію, яка мала випереджаючий характер відносно тодішніх освітніх теорій [4: 9].

Педагогіка Януша Корчака, як і альтернативна педагогіка, інтерпретується і кваліфікується неоднаково. Корчака вважають попередником альтернативних педагогічних концепцій в Польщі, хоча він ніколи не вживав цього терміну у своїх працях про виховання дітей, а також і в публічних виступах. Водночас, його думки, судження з окремих проблем навчання і виховання дітей були дійсно альтернативними до тогочасної педагогічної теорії. На противагу до загальноприйнятих тогочасних педагогічних норм, Януш Корчак показував негативний вплив примусового виховання на розвиток дитини. Шукаючи нові формули виховання, він зазначає: "Усе сучасне виховання спрямоване на те, щоб дитина була "зручна"; послідовно, крок за кроком воно прагне приспати, придушити, знищити все, що є волею і свободою дитини, гартом її духу, силою її бажань і намірів. Ввічлива, слухняна, добра, зручна, і жодної думки про те, що вона виросте внутрішньо безвольною і життєво немічною" [9: 612].

Альтернативність поглядів видатного педагога полягала в його твердженні про те, що дитина живе в іншому світі, ніж доросла людина. Тому до дитини треба і ставитись по-іншому, глибше розуміти її світ, берегти його. "Дитина мислить ані менше, ані мілкіше, ані гірше від дорослих. Вона мислить інакше... Дитина мислить не інтелектом, а почуттям. Тому з дітьми так важко порозумітися, тому немає складнішого мистецтва, ніж мистецтво говорити з дітьми", – писав Корчак [6: 37].

Цінуючи значення Декларації Прав Дитини (виданої в 1924 році), він

and hygienic-educational requirements proposed by Korchak to provide children with favorable conditions for development, namely: hygiene of life, work, science and recreation, according to his conviction that the important right and duty of the child is "the work of knowledge". "The child has a sense of duty, which is not imposed by force, he loves schedule and order and does not give up his duties and following the rules. She only requires that the yoke not be too heavy, not rub her neck, so that she is understood when she cannot hold on, slips, when, exhausted, she stops to catch her breath" [4: 71].

Characteristic of Korchakov's analysis of the situation of a child in the society of adults is the sociological care of children who are oppressed and abused. He characterizes children as "an oppressed class", "drinking people who performs the burdensome work of knowledge", or "a small nation". "Children, he argued, are, at the same time, a significant social force that makes up a third of humanity, and childhood is a third of all life, so they also have the right to fair use of the heritage of previous generations. Instead, as Korchak noted, "we impose on them the burden of the responsibilities of tomorrow's people, without giving them any of the rights of today's people. If you divide humanity into adults and children, and life into childhood and maturity, then there are many, many such children in the world and in life. Only we don't notice her, as women, Seljuks, oppressed population groups and peoples didn't see it before. We positioned ourselves so that the children would least disturb us" [5: 368].

For Korchak, the fight for the rights of the child is the fight for the rights of all children, the entire children's society, regardless of age, gender, race or religion.

Korchakovsky's "code" of children's rights, in turn, is based on the conviction that a child is a human being. At the same time, he emphasizes that the voice of the child, the so-called "expert" of his own actions and rights, is of decisive importance in the recognition of these rights.

A thorough analysis makes it possible to conclude that the direction of the Old

критично оцінив "змішування" прав та обов'язків. Те, що в Декларації називали Правами дитини, поділялось на основні обов'язки дорослих по відношенню до дітей, які виходили з природної залежності дітей від дорослих [1].

Особливу увагу привертають запропоновані Корчаком соціальні та гігієнічно-виховні вимоги забезпечення дітям сприятливих умов розвитку, а саме: гігієни життя, роботи, науки та відпочинку, згідно з його переконанням, що визначним правом та обов'язком дитини є "праця пізнання". "Дитина має почуття обов'язку, не нав'язаного насильно, любить вона і розклад, і порядок і не відмовляється від обов'язків та виконання правил. Вимагає тільки, щоб ярмо не було надто важке, не натирало шиї, щоб її розуміли, коли вона не втримається, посковзнетесь, коли, змучена, зупиниться, щоб перевести дух" [4: 71].

Характеристичною для корчаковського аналізу ситуації дитини в суспільстві дорослих є соціологічна опіка дітей, яких утискають та скривджують. Він характеризує дітей як "уярмлений клас", "дитячий народ, який виконує обтяжливу працю пізнання", або "малоросла нація". "Діти, доводив він, – це, одночасно, визначна соціальна сила, яка складає третю частину людськості, а дитинство – це третя частина всього життя, тому вони теж мають право на справедливе використання спадщини попередніх поколінь. Замість цього, як зазначав Корчак, "накладаємо на них тягар обов'язків завтрашньої людини, не надаючи їм нічого з прав сьогоднішньої людини. Якщо поділити людськість на дорослих та дітей, а життя – на дитинство та зрілість, то такої дитини і у світі, і в житті дуже-дуже багато. Тільки ми її не помічаємо, як раніше не бачили жінки, селяка, утиснених верств населення та народів. Ми розташувались так, щоб діти найменше нам перешкождали" [5: 368].

Боротьба за права дитини – це для Корчака боротьба за права всіх дітей, всього дитячого суспільства, не дивлячись на вік, стать, расу чи віросповідання.

Корчаковський "кодекс" прав дитини, в свою чергу, виходить з переконання, що дитина – людина. Одночасно він акцентує увагу на тому, що у визнанні цих прав

Doctor's thoughts on the issue of child emancipation coincides with the modern views of alternative educators. The main right of a child and childhood is considered to be the right to self-existence. However, Janush Korchak did not see the need to recognize children's social rights along with adults, despite the fact that he already considered a child a worker and a citizen. This was based on his conviction that a natural feature of childhood is the lack of life experience, so he also took into account the need to prepare children to use their rights, which he practiced in the Orphanage [8: 7].

In the pedagogical concept of Janush Korchak, the issue of children's equality is connected with the assertion of the duty of self-work and self-improvement. According to Korchak, the equality of children's rights does not mean only giving children the same rights as adults, but rather recognizing the special value of childhood as equal to other periods of development. "Half of humanity does not exist; her life is a joke, aspirations, naive feelings are fleeting, looks are funny. Children are different from adults; something is missing in their life, and something more than in ours, but that which is different from ours is reality, not a ghost. What did we do to get to know the child and create the conditions in which he could exist and mature?" The old doctor emphasized the need to recognize the rights of the "child – a person" in order to fulfill all the needs of development in combination with the capabilities of the individual [10: 55-56].

Janush Korchak, like many modern alternative pedagogues, denies the expediency of purposeful education (which is understood as an influence on the pupil with the aim of changing him according to the educational ideal of the educator). He proved that such upbringing does not ensure respect for the rights of the child, does not give him the opportunity to be himself and make decisions independently.

According to Janush Korchak, education should go beyond the framework of interaction between educator and pupil. In the light of his views, education should be considered as a holistic process with various conditions, as a natural and

вирішальне значення має голос дитини, так званий "експерт" власних діянь та прав.

Ґрунтовний аналіз дає змогу зробити висновок, що напрямок роздумів Старого Лікаря з питань емансипації дитини збігається з сучасними поглядами альтернативних педагогів. Головним правом дитини та дитинства вважається право на самоіснування. Однак, Януш Корчак не бачив потреби визнання для дітей громадських прав разом з дорослими, не дивлячись на те, що він вже вважав дитину працівником та громадянином. Це виходило з його переконання, що природною рисою дитинства є відсутність життєвого досвіду, тому він також враховував необхідність приготування дітей до користування їхніми правами, що він практикував у Будинку Сиріт [8: 7].

У педагогічній концепції Януша Корчака питання рівності дітей пов'язано з твердженням обов'язку праці над собою та самовдосконаленням. Згідно Корчаку, рівність прав дитини не означає тільки надання дітям таких прав, які є у дорослих, але, швидше, визнання особливої цінності дитинства як рівноправного з іншими періоду розвитку. "Половина людства не існує; її життя – то жарт, прагнення наївні почуття швидкоплинні, погляди смішні. Діти ж відрізняються від дорослих; в їхньому житті чогось не вистачає, а чогось більше, ніж в нашому, але те відмінне від нашого саме і є дійсністю, а не приви́дом. Що ж ми зробили, щоб пізнати дитину і створити умови, в яких вона могла б існувати і дозрівати?". Старий Лікар підкреслював необхідність визнання прав "дитини – людини" для здійснення усіх потреб розвитку в поєднанні з можливостями особистості [10: 55-56].

Януш Корчак, як і багато сучасних альтернативних педагогів, заперечує доцільність цілеспрямованого виховання (що розуміється як вплив на вихованця з ціллю його зміни згідно з виховним ідеалом вихователя). Він доводив, що таке виховання не забезпечує поваги до прав дитини, не дає їй можливості бути самій собою і самостійно приймати рішення.

На думку Януша Корчака, виховання повинно виходити за рамки взаємодії

intentional influence. Education means a set of conditions and internal connections between them, which affect the surrounding life of the child. Korchak wrote about upbringing in the House of Orphans as follows: "We educate you not with empty talk, but with order, cleanliness and science, work, school and shifts, even cleanliness of linen and plates, even soup and candies. There are just rights, self-government, circle and assembly; numbers embroidered on handkerchiefs, pens and pencils, checking caskets and boxes of found things, and notes also educate you" [5: 369].

Janush Korchak's views on education, presented in the mutual relations of educator-educated, are close to the statements of representatives of modern European alternative pedagogy, which finds its expression in the formula "to support, not to educate". According to Korchak, education is the mutual influence of people, a more experienced person on a less experienced person; mutual learning through coexistence, cooperation, empathy (including adult learning from children who are experts in their own affairs). He attributed the following to the tasks of an educator:

1. Creating a "free" environment for children's activity (material, organizational, psychological).

2. Provision of functional assistance (help when needed), taking into account the individual needs of children, as well as collective education, taking into account the needs of the children's union.

Janush Korchak prioritized the opportunity for the student to choose his own life path. "How long should I lead you - I asked myself, watching the sleeping children in the Orphanage. - To big ideas, higher deeds? Are you the only one to be introduced to the performance of the necessary duties? Maybe for each of you, your own path, even the worst, will be the only right one?" [4: 370].

At the same time, it is necessary to emphasize the specific Korchak introduction of the child into the world of values. He tried to instill in his pupils the need to search for and realize true human values in life, such as: truth, beauty and

вихователь – вихованець. У світлі його поглядів виховання потрібно розглядати як цілісний процес з різноманітними обумовленнями, як природній та інтенціональний вплив. Виховання означає сукупність умов та внутрішніх зв'язків між ними, які впливають на оточуюче життя дитини. Про виховання в Будинку Сиріт Корчак писав наступним чином: "Не пустими розмовами, але порядком, чистотою та наукою, працею, школою та чергуваннями, навіть чистотою білизни та тарілок, навіть супом та цукерками ми вас виховуємо. Існують справедливі права, самоуправління, гурток та зібрання; виховують вас і номери, що вишиті на хусточках, ручки і олівці, перевірка шкатулок і скриньок знайдених речей, і нотаток" [5: 369].

Погляди Януша Корчака на виховання, представленого у взаємних відношеннях вихователь-вихованець, є близькими до висловлювань представників сучасної європейської альтернативної педагогіки, що знаходить своє вираження у формулі "підтримувати, а не виховувати". На думку Корчака, виховання – це взаємний вплив людей, людини, більш досвідченої на людину менш досвідчену; взаємне навчання через співіснування, співпрацю, співпереживання (в т.ч. також навчання дорослих від дітей, які є експертами власних справ). До завдань вихователя він відносив:

1. Створення "вільного" середовища для активності дітей (матеріального, організаційного, психологічного).

2. Надання функціональної допомоги (допомоги при потребі), враховуючи індивідуальні потреби дітей, а також колективне виховання, враховуючи потреби дитячої спілки.

Януш Корчак на першому місці ставив можливість здійснення вибору вихованцем власної життєвої дороги. "Скільки я повинен вас вести – запитував себе самого, спостерігаючи сплячих дітей в Будинку Сиріт. – Чи до великих ідей, вищих вчинків? Чи тільки вас впровадити у виконання необхідних обов'язків? Може, для кожного з вас власна дорога, навіть найгірша, буде єдино правильною?" [4: 370].

Одночасно потрібно підкреслити

justice. At the same time, what is most important, he does not impose these values, but gives them through the organization of life in the institution, through offers, creating the possibility of choice. The task of the educator (modern alternative educators also express themselves on this topic) is to help the child learn and understand the values determined not by an individual educator, but only by his own experience.

It should also be emphasized that Korchak did not neglect the influence on pupils, the formation of appropriate habits in them, training in certain skills and abilities. He also did not deny the influence of various internal factors on the formation of personality. "By theorizing, we forget that we must teach a child not only to appreciate the truth, but also to recognize a lie, not only to love, but also to hate, not only to respect, but also to despise, not only to agree, but also to be indignant, not only to obey, but also rebel" [6: 143].

In Korchak's writings, we can often find the expression "let the child do sin", which means recognizing the child's right to experience that arises from his own activity, and not from the authoritarian, forcibly imposed demands of the educator. Therefore, he interprets the concept of experience broadly, as it encompasses the spheres of activity and experience. Based on his own experiences and life experience, Janush Korchak argued: "Be yourself, find your own way. Know yourself before you want to know the children. Realize what you are capable of before you start defining the boundaries of children's rights and responsibilities. ...You yourself are a child, whom you must first of all know, raise and learn" [5: 371].

Korchak's view of education – according to the terminology of alternative pedagogy – "as a view from its other side: the child", can be defined as an observation based on mutual communication between the educator and the pupil from the point of view of the child. A child perceives the world in a different way than an adult, has a different dimension of self-evaluation, facts and phenomena, "thinks with feelings, not intellect". She lacks experience, instead, the child greatly

специфічне корчаківське введення дитини у світ цінностей. Він намагався прищепити вихованцям потребу шукати та реалізовувати в житті правдиві людські цінності, такі як: правда, краса та справедливість. При цьому, що найважливіше, ці цінності він не нав'язує, але дає через організацію життя в закладі, через пропозиції, створюючи можливість вибору. Завданням вихователя (так само на цю тему висловлюються сучасні альтернативні педагоги) є допомога дитині в пізнанні і розумінні цінностей, визначених не окремим вихователем, а лише власним досвідом.

Потрібно також підкреслити, що Корчак не нехтував впливом на вихованців, формуванням у них відповідних звичок, навчання визначеним вмінням та навичкам. Він також не заперечував впливів різних внутрішніх чинників на становлення особистості. "Теоретизуючи, ми забуваємо, що повинні вчити дитину не тільки цінувати правду, але й розпізнавати брехню, не тільки любити, але й ненавидіти, не тільки поважати, але й зневажати, не тільки згоджуватися, але й обурюватися, не тільки підкорятися, але й бунтувати" [6: 143].

В працях Корчака часто можемо зустріти вислів "нехай дитина грішить", який означає визнання права дитини на досвід, який виникає з її власної активності, а не з авторитарних, нав'язаних силою вимог вихователя. Тому поняття досвіду трактується ним широко, оскільки обіймає воно сфери діяльності та переживання. На основі власних переживань та життєвого досвіду Януш Корчак доводив: "Будь самим собою, шукай власний шлях. Пізнай себе, перш ніж захочеш пізнати дітей. Усвідом, на що ти здатен, перш ніж почнеш визначати межі прав та обов'язків дітей. ...Ти сам – дитина, яку передусім ти мусиш пізнати, виховати і вивчити" [5: 371].

Корчаківський погляд на виховання – згідно з термінологією альтернативної педагогіки – "як погляд з її іншої сторони: дитини", можна визначити як спостереження на основі взаємного спілкування між вихователем та вихованцем з пункту бачення дитини. Дитина іншим способом, ніж дорослий,

exceeds adults in empathic vulnerability, the ability to empathize with all living beings.

Comparing Korchak's views with the main principles of alternative pedagogy (especially its variety – anti-pedagogy), we can point to a certain discrepancy, namely:

1. Korchak (to a greater extent than representatives of anti-pedagogy) believed that the essence of development from the age of an infant is the child's efforts, his competition with himself, as well as overcoming obstacles.

2. Opposing the imposition of certain rules of behavior on the child, Korchak encouraged the pupils not only to find and define their own "rules of life", but also for the pupils to understand the "program" of their own place in life. Thus, he accepts the child's responsibility not to the teacher, but to himself.

As we have already found out, the middle of the 20th century was a time of serious innovative achievements in the field of pedagogy, which largely determined the nature of modern education in various European countries, including Poland. Today, one can observe the collision of two main approaches: authoritarian (positioning of the individual as a passive object of pedagogical influence) and democratic (adjustment of the education system to the child who is studying, to his nature, that is, positioning of the individual in the role of the subject of his own development). Alternative education belongs to the last approach, the main goal of which is the development of qualities and abilities in children that allow them to become initiators of cultural, social and technical progress.

Based on this statement, the following two paradigms can be distinguished in the field of education: pedagogical traditionalism and alternative pedagogy. It was the latter that fully contributed to the establishment of the content of the new direction of education and the free development of the child's personality. This goal, in our opinion, is set at the current stage of humanization of education in European countries, and is aimed at the implementation of such ideas as:

- the possibility of choosing one's own

сприймає світ, має інший вимір оцінки себе, фактів та явищ, "думає почуттями, а не інтелектом". Їй не вистачає досвіду, натомість дитина значно перевищує дорослих емпатичною вразливістю, вмінням співпереживати зі всіма живими істотами.

Співставляючи погляди Корчака з головними засадами альтернативної педагогіки (особливо її різновидом – антипедагогікою), можна вказати на певну розбіжність, а саме:

1. Корчак (в більшій мірі, ніж представники антипедагогіки) вважав, що сутність розвитку вже з віку немовляти є зусиллям дитини, її змаганням з самим собою, а також подоланням перешкод.

2. Протиставляючись нав'язуванню дитині визначених правил поведінки, Корчак заохочував вихованців не тільки до пошуку та визначення власних "правил життя", але також до досягнення вихованцями "програми" власного місця в житті. Тим самим він акцентує відповідальність дитини не перед вихователем, але перед самим собою.

Як ми вже з'ясували, середина ХХ століття стала часом серйозних інноваційних звершень у галузі педагогіки, які багато в чому визначили характер сучасної освіти в різних європейських країнах, у тому числі й у Польщі. Сьогодні можна спостерігати зіткнення двох основних підходів: авторитарного (позиціонування особистості в ролі пасивного об'єкта педагогічного впливу) і демократичного (пристосування системи освіти до дитини, яка навчається, до її природи, тобто позиціонування особистості в ролі суб'єкта власного розвитку). До останнього підходу й належить альтернативна освіта, основною метою якої є розвиток в дітях якостей і здібностей, що дозволяють їм стати ініціаторами культурного, соціального та технічного прогресу.

Виходячи з цього твердження, в галузі освіти можна виділити наступні дві парадигми: педагогічний традиціоналізм і альтернативна педагогіка. Саме остання повною мірою сприяла утвердженню змісту нового напрямку виховання і вільного розвитку особистості дитини. Ця мета, на нашу думку, ставиться і на

programs and study plan;

- free and diverse educational environment of the school and society;
- open classroom doors; orientation to self-governance and co-management;
- democratic, friendly relations between adults and children, etc.

As you know, education has always followed certain intellectual and moral traditions and gradually adapted to new circumstances. However, at the end of the 20th century in Poland, this conservatism lost its stability, opening opportunities for the development of alternative forms, methods and content of education that met the new requirements. In connection with this, alternative education, which received the right to exist in the modern European pedagogical reality, conceptually began to develop in the following directions:

- creation of conditions for implementation of alternative education in practice, as opposed to the existing old system, with the assertion of a defining beginning, related to the recognition of the right to one's own life and self-development as a free individual;
- orienting alternative schools to correct the system with one-sided intellectual development in favor of the proclamation of the doctrine of the formation of a complete personality - a personality with a developed culture of feelings, taste, a responsible and thinking personality;
- search for improving the structure and nature of relationships in the "teacher-student" dyad;
- creation of a special atmosphere of the school, which provides all opportunities for the spontaneous life of the child, his free activity, development of natural abilities;
- a call for the implementation of school programs in accordance with the age characteristics and mental development of children, as well as their adequate preparation for any democratic transformations of society in the future [9].

Educators who implement the ideas of alternative education have always started from a single axiological understanding: the efforts of educators should be focused on the child's acquisition of his own experience; the teacher, who acts as an

сучасному етапі гуманізації освіти в Європейських країнах, й спрямована на реалізацію таких ідей, як:

- можливість вибору власних програм та плану навчання;
- вільне і різноманітне освітнє середовище школи та суспільства;
- відкриті двері класу; орієнтація на самоврядування і співуправління;
- демократичні, дружні стосунки між дорослими і дітьми тощо.

Як відомо, освіта в усі часи дотримувалась певних інтелектуальних і моральних традицій і поступово пристосовувалась до нових обставин. Однак, у кінці ХХ сторіччя у Польщі цей консерватизм втратив свою стійкість, відкривши можливості для розвитку альтернативних форм, методів і змісту освіти, які відповідали новим вимогам. У зв'язку з цим альтернативна освіта, яка отримала право на існування в сучасній європейській педагогічній дійсності, концептуально стала розвиватися за такими напрямками:

- створення умов для здійснення на практиці альтернативної освіти на противагу існуючій старій системі з твердженням визначального початку, пов'язаного з визнанням за вільною особистістю права на власне життя, на саморозвиток;
- орієнтування альтернативних шкіл на виправлення системи з одностороннім інтелектуальним розвитком на користь проголошення доктрини про формування цілісної особистості – особистості з розвиненою культурою почуттів, смаку, особистості відповідальної і мислячої;
- пошук поліпшення структури і характеру взаємин у діаді "вчитель-учень";
- створення особливої атмосфери школи, що надає всі можливості для спонтанного життя дитини, її вільної активності, розвитку природних задатків;
- заклик впровадження шкільних програм у відповідності до вікових особливостей та розумового розвитку дітей, а також їх адекватної підготовки до будь-яких демократичних перетворень суспільства у майбутньому [9].

Педагоги, які реалізують ідеї альтернативної освіти, завжди виходили з

older friend, organizes such an educational and educational environment that promotes the free manifestation of children's creative abilities; the self-worth of the child and the right to free development are recognized as a priori; the child must be considered a subject of education; the teacher needs to create prerequisites for an equal dialogue between the teacher and the student; to organize such an active life activity of children, which should, in the end, lead their activity to self-activity, and discipline to self-discipline [1; 2].

In this connection, we emphasize once again that the alternative pedagogy, represented by the author's system of Janush Korchak, put the child, his values, personal freedom, and the ability to construct his own life first.

Conclusions and research perspectives. Based on the analysis, we can conclude that the concept of the outstanding European teacher of the middle of the 20th century, J. Korchak, was formed along the lines of the ideas of "new" education, taking into account the experience and ideas of traditional pedagogy, the wealth of natural, anthropological, socio-economic knowledge. The pedagogue was significantly ahead of his contemporaries, as he was one of the first to substantiate and implement a system of forming a child's personality, based on the principles of mutual respect and mutual improvement. The conducted pedagogical analysis proves that the teacher's special understanding of the place and role of education in the process of personality formation led to new, innovative approaches to the interpretation of the main components of the pedagogical process – the goal, tasks, content, methods, means and forms of interaction between the teacher and students, as well as the result. The main principles of his pedagogical system include:

- denial of violence – physical or verbal, which is a consequence of age superiority or position;
- the idea of educational interaction between adults and children, which expands the definition of traditional pedagogy;

єдиного аксіологічного розуміння: зусилля вихователів повинні бути зосереджені на придбанні дитиною власного досвіду; педагог, який виступає в ролі старшого товариша, організовує таке освітньо-виховне середовище, яке сприяє вільному прояву дітьми своїх творчих здібностей; за дитиною як апріорі визнається самоцінність її особистості та право на вільний розвиток; дитину необхідно розглядати суб'єктом виховання; педагогу потрібно створювати передумови рівноправного діалогу між вчителем і учнем; організовувати таку активну життєдіяльність дітей, яка повинна, зрештою, привести їх діяльність до самодіяльності, а дисципліну – до самодисципліни [1; 2].

У цьому зв'язку ще раз підкреслимо, що альтернативна педагогіка, представлена авторською системою Януша Корчака, ставила на перше місце дитину, її цінності, особисту свободу, вміння конструювати власне життя.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. На основі здійсненого аналізу можна зробити висновки, що концепція видатного європейського педагога середини ХХ сторіччя Я. Корчака формувалась в руслі ідей "нового" виховання з урахуванням досвіду та ідей традиційної педагогіки, багатства природничих, антропологічних, соціально-економічних знань. Педагог значно випередив своїх сучасників, оскільки одним з перших обґрунтував і впровадив систему формування особистості дитини, основаної на засадах взаємоповаги та взаємовдосконалення. Здійснений педагогічний аналіз доводить, що особливе розуміння педагогом місця і ролі виховання у процесі формування особистості зумовили нові, інноваційні підходи до трактування основних компонентів педагогічного процесу – мети, завдань, змісту, методів, засобів та форм взаємодії педагога і вихованців, а також результату. До основних принципів його педагогічної системи можна віднести:

- заперечення насильства – фізичного чи вербального, яке є наслідком вікової переваги або посади;
- ідея виховної інтеракції між дорослими та дітьми, що розширює

- confidence that a child is a person to the same extent as an adult;
- the principle that the educational process should take into account the individuality of each child;
- the belief that a child knows his own needs, aspirations and emotions best. Therefore, she should have the right to have adults take her opinion into account;
- recognition of the child's right to respect, ignorance and failure, personal space, own opinion and property;
- conviction that the process of child development is hard work.

The question of Korchak's connection with alternative pedagogy remains open and requires further research. At the same time, the analysis of the peculiarities of the organization of the educational system substantiated and implemented by Janush Korchak in the children's institution proved that he laid the foundations of European alternative pedagogy, practically confirming them with his experience. Nowadays, when there are objective conditions for the autonomy of institutions, there is an essential need to prepare teachers for the appropriate use of their powers. The views and experience of Janush Korchak create a chance to consider the issue of teacher preparation from the specific perspective of the pedagogical position of pupils. In connection with the above, the training of teachers, in our opinion, should be subordinated, first of all, to helping them in their efforts to know themselves,

The value of Janush Korchak's pedagogic heritage lies, first of all, in our awareness that the crisis of education arises not so much because of material difficulties, but mainly because of people and interpersonal relationships.

дефініцію традиційної педагогіки;

- впевненість, що дитина є людиною такою ж мірою, як і дорослий;
- принцип, що виховний процес має брати до уваги індивідуальність кожної дитини;
- віра, що дитина найкраще знає власні потреби, прагнення й емоції. Отже, вона повинна мати право на те, щоб дорослі враховували її думку;
- визнання за дитиною права на пошану, незнання й невдачі, особистий простір, власну думку й власність;
- переконаність у тому, що процес розвитку дитини – це тяжка праця.

Питання зв'язку Корчака з альтернативною педагогікою надалі залишається відкритим і вимагає подальшого дослідження. Водночас, аналіз особливостей організації виховної системи, обґрунтованої і впровадженої Янушем Корчаком у дитячому закладі засвідчив, що він заклав основи європейської альтернативної педагогіки, практично підтвердивши їх своїм досвідом. У сьогоденні, коли існують об'єктивні умови автономії закладів, істотною потребою є приготування вчителів до відповідного використання своїх повноважень. Погляди та досвід Януша Корчака створюють шанс розглядати питання приготування вчителів зі специфічної перспективи педагогічної позиції вихованців. В зв'язку з вищезазначеним, навчання вчителів, на нашу думку, повинно підпорядковуватись, перед усім, у допомозі їм в зусиллях пізнавати самих себе, досягаючи цілі завдяки використанню також і власного досвіду, який стосується цінностей, пов'язаних з сенсом існування людини, а також допомоги їм у власному розвитку.

Цінність надбань педагогіки Януша Корчака полягає, перед усім, в усвідомленні нами, що криза освіти виникає не стільки через матеріальні труднощі, а, головним чином, через людей та міжлюдські стосунки.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Yanush Korchak: *sculptor dytiachykh dush* [Janush Korchak: *The sculptor of children's souls*]. (2019). (per. z angl. M.-T. Schneider). Kyiv [in Ukrainian].
2. Korchak, Yan. (2012). *Pravo na povagu* [The right for respect] / uporiad. I. Kovalchuk, per. z pol. I. Kovalchuk, B. Matiiash, R. Sviato. Kyiv [in Ukrainian].

3. Ioanna, Olchak-Roniker. (2012). *Yanush Korshak. Storunkamy biografii [Yanush Korshak. Biography pages]* / per. z polskoi Andriia Pavlyshyna. Kyiv [in Ukrainian].
4. Bińczycka, J. (1999). *Korshakowskie dialogi [Korshak's dialogues]*. Warsaw [in Polish].
5. Kostka, M., & Słowicka, D. (1992). *Janush Korshak a antypedagogika [Yanush Korshak and antipedagogy]*. "Nowa Szkoła", nr 6. [in Polish].
6. Korshak, J. (2002). *Jak kochać dziecko: Prawo dziecka do oścu [How to love a child: Child rights for the respect]*. Warsaw [in Polish].
7. Pilch, T., & Lepalchuk, I. (1995). *Pedagogika społeczna. A man in a changing world [Social pedagogic: the human in a changeable society]*. Warsaw [in Polish].
8. Ruciński, S. (1998). *Wychowanie jako prowadzenie w życie władzyowe [Education as basic for valuable life]*. Warsaw [in Polish].
9. Sliwerski, B. (2001). *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku [New contexts for alternative education in XXI century]*. Kraków [in Polish].
10. Szkudlarek, T., & Śliwerski, B. (2000). *Wyzwania pedagogiki krytycznej i antypedagogiki [Challenges of critical pedagogy and antipedagogy]*. Kraków [in Polish].

Received: November 03, 2022

Accepted: December 02, 2022

UDC 37.01:811

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.76-85

TRANSMISSION OF CULTURE AS A GOAL OF MODERN LANGUAGE EDUCATION

O. Ye. Misechko*

The article deals with one of the modern global trends – the transition from a monocultural to a multicultural perspective in social interaction. It focuses on the reflection of this trend in language education (both in native and foreign language). The problem is to reintegrate the cultural dimension into learning languages. The author of the article argues that the purpose of intercultural language education lies in the construction of an intercultural awareness as the ability of language users to act as representatives of certain cultures, be ready to accept the "otherness" of each other, respect the right to cultural difference, exhibit tolerant attitude to other's values and behaviour patterns, counteract stereotypes and bias, and to rethink their own cultural luggage. The study of a language is considered as an intercultural language education. The result of the intercultural approach in language education is viewed as the multicomponent intercultural competence – the unity of knowledge of one's own and other cultures; skills of discovery, interaction, and interpreting; curious and open attitude to one's own and another culture and country; critical cultural awareness. Dialogue of cultures is positioned as one of the key principles of intercultural foreign language education. It means readiness to listen to and understand multiple perspectives, products, practices, and cultural norms in one's own and other countries, even those with which you disagree, to have critical attitude towards stereotypes and prejudice, to be open for exchange of ideas based on mutual understanding and respect for cultural diversity. The modern language textbooks should be multicultural in their content, and contain information about not only the target language culture, but also offer materials on other cultures for visual and mental perception, discussion and comparison.

Key words: culture; intercultural communication; language education; intercultural dialogue; intercultural competence.

ТРАНСЛЯЦІЯ КУЛЬТУРИ ЯК МЕТА СУЧАСНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ

O. Є. Місечко

У статті розглядається одна із сучасних світових тенденцій – перехід від монокультурного до мультикультурного бачення соціальної взаємодії. Основна увага приділяється відображенню цієї тенденції у мовній освіті (у навчанні як рідної, так і іноземної мови). Проблема полягає в тому, щоб інтегрувати культурний вимір у вивчення мов. Автор статті дотримується думки, що мета міжкультурної мовної освіти має

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Ivan Franko National University of Lviv)
olha.misechko@lnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-6425-1322

полягати в побудові міжкультурної свідомості як здатності користувачів мови діяти як представники певних культур, бути готовими сприймати "інакшість" один одного, поважати право кожного на культурні відмінності, проявляти толерантне ставлення до цінностей і моделей поведінки інших, протидіяти стереотипам і упередженням, а також переосмислювати власний культурний багаж. Вивчення мови розглядається як міжкультурна мовна освіта. Результатом міжкультурного підходу в мовній освіті є багатокомпонентна міжкультурна компетентність – єдність знань про власну та інші культури; уміння досліджувати, виявляти й інтерпретувати культурологічну інформацію; здатність бути допитливим і відкритим у ставленні до своєї та чужої культури та країни; володіти критичним мисленням. Діалог культур позиціонується як один із ключових принципів міжкультурної іншомовної освіти. Це означає готовність слухати та розуміти різноманітні точки зору, практики та культурні норми у своїй та інших країнах, навіть ті, з якими ви не згодні, критично ставитися до стереотипів та упереджень, бути відкритим для обміну ідеями на основі взаєморозуміння та поваги до культурного різноманіття. Сучасні підручники з мов мають бути мультикультурними за своїм змістом і містити інформацію не лише про культуру мови, що вивчається, а й пропонувати матеріали про інші культури для візуального та розумового сприйняття, обговорення та порівняння.

Ключові слова: культура; міжкультурна комунікація; мовна освіта; міжкультурний діалог; міжкультурна компетентність.

Introduction of the issue. One of the global trends in the modern world is the transition from a monocultural to a multicultural perspective in the understanding of social interaction. This means that both socially and personally, the level of comfort in communication among people depends on the ability to react positively to the cultural diversity of the surrounding world, to recognize the right of people to cultural differences and to respect these differences. Such a transition has both positive and negative consequences. In the conditions of growing communication opportunities and geographic mobility, the number of contacts with representatives of other cultures increases significantly, which, on the one hand, expands and enriches our life experience, but on the other hand, it can infringe established views, provoke misunderstandings, tensions and conflicts. That is why UNESCO recognizes social cohesion as a key problem of political life in the 21st century [17], and dialogue between civilizations and cultures becomes a key component of its mission and activity [15].

Dialogue between cultures is being increasingly declared as "an instrument to govern the newly emerging cultural diversity" [12: 4]. At the same time, as N. Ratzman concludes from the analysis of the documents of influential

international organizations, the contemporary concept of intercultural dialogue differs significantly from the previous approaches of multiculturalism and assimilation in creating an inclusive society. In contrast to previous attempts to "focus on what cultures have in common instead of stressing the right to difference" and integrate "multiple and overlapping identities an individual can have" into common collective identity, intercultural dialogue recognizes the right to the existence of differences and encourages the coexistence of different cultural identities, mutual trust and mutual understanding [12]. Intercultural dialogue among nations "raises cultural diversity to the level of "the common heritage of humanity" [16]. Thus, the issue of polarization of the cultural environment around the so-called "cultural majority" or "cultural minorities" is removed.

In the modern interpretation of the concept of intercultural dialogue, it is important to have a broad understanding of the category "culture" in its tangible and intangible manifestations – as "the set of distinctive spiritual, material, intellectual and emotional features of society or a social group, ... [that] encompasses, in addition to art and literature, lifestyles, ways of living together, value systems, traditions and beliefs" [16]. Accordingly, dialogue as an

act of communication takes place at the level of both linguistic signs and non-verbal means. It transmits both facts, opinions, arguments and cultural knowledge, ideas, traditions, symbols, cultural norms, behaviour patterns, values, etc.

Therefore, more and more attention today is paid to cultural peculiarities affecting the nature of communication. This tendency has become increasingly significant part of modern language education aimed at teaching how to communicate.

Current state of the issue. As is known, consideration of communication through the prism of culture ("communication across cultures") began thanks to the scientific cooperation of American anthropologist Edward Hall and linguist George Trager in their work "The Analysis of Culture" (1953). E. Hall's popular science book "The Silent Language" (1959) became fundamental for the establishment of intercultural communication as a scientific field and the appearance of the very term "intercultural communication". However, some researchers (Rogers, 1994) consider him the "accidental founder" of the science of intercultural communication, since despite the conceptualization of the key term, its author did not contribute to the institutionalization of a new scientific field as a separate direction in the American academic sphere. He did not create a scientific school but continued his research in the area of non-verbal communication, in particular proxemia [13]. Nevertheless, scientific literature and practical guides on the topic of intercultural communication actively appeared in the USA in the second half of the 1960s and during the 1970s. In 1970, the International Communication Association (ICA, founded in 1950 in the USA) opened a department of intercultural communication.

The next wave of actualization of this problematic field in the Western science of communication dates back to the end of the XX - beginning of the XXI century and enjoys much wider geography

beyond the US. In Europe, intercultural communication has become a subject of discussion in the context of policies to improve the quality of communication between Europeans with different language and cultural backgrounds. A number of theories have been proposed: the cultural dimensions theory (Hofstede, 1984, 2001), the theory of cultural identity (Hall, 1990, 1992; Collier, 1998), the cultural accommodation theory (Giles, 1971, 1991), the cultural schema theory (Nishida, 1999), the theory of cross-cultural adaptation (Gudykunst & Kim, 2003), the model of intercultural competence (Byram, 1997), etc.

In the times of the former Soviet Union, research into the relationship between language and culture in the context of international communication started in the 1970s by works of linguists and methodologists Vereshchagin and Kostomarov (1971, 1973) on the material of teaching Russian as a foreign language. They introduced the term "lingvostranovedenie" and developed a linguistic theory of the word based on the relations between linguistic units and the culture of the target language. The same authors wrote the first definition of intercultural communication in Soviet scientific discourse, published in the fourth edition of their famous book "Language and Culture. Linguistic studies in the teaching of the Russian language as a foreign language" (1990). Following them, other researchers united linguistic and cultural studies into one complex philological discipline that studies a set of cultural values selected and organized in a certain way; investigates the communicative processes of the generation and perception of speech; analyses the experience of a linguistic personality and national mentality; gives a systematic description of the linguistic picture of the world, and ensures the fulfillment of educational learning tasks.

It is worth mentioning the theory of culture-corresponding language education and the appropriate model of professional teacher training developed in the 1990s by Passov. Instead of the

term "foreign language learning" he insisted on the term "foreign language education" as conceptually more ample and determined by personal needs of the learner. A foreign language teacher was positioned as a carrier and transmitter of the foreign culture [11]. The significance of the theory and model is determined by the practical approach to turn purely theoretical discussion about the importance of the connection between culture and language into the search for practical means of implementing culture-centric foreign language education.

In Ukraine, the concept of intercultural communication gained popularity in the early 2000s, together with the formulation of European integration aspirations and the popularization of the recommendations of the Council of Europe on language education. Initially, this topic was developed in the socio-philosophical discourse based on the study of the main trends of the interaction of Ukrainian and American cultures (Bushkova 2001), the problem of intercultural misunderstandings and intercultural translation (Maltseva 2002), sociological aspects of intercultural communication in Ukrainian higher educational institutions (Ivanova 2002), the philosophical category of language space in the international relations (Balashenko 2004), socio-philosophical analysis of language strategies for the formation of intercultural dialogue in the European space (Skubashevska 2005), a study of the socio-methodological aspect of multiculturalism as a socio-cultural model (Kulikova 2006), a socio-philosophical analysis of intercultural communication as a social phenomenon (Myazova 2008). Later, separate philological and culture-study dissertations appeared on issues of language/culture interaction in the conditions of bilingualism or intercultural communication (Donets 2004; Zakharova 2005; Malakhova 2007; Abrashkevichus, Kolosok 2009; Zaza 2010). In the pedagogical context, the formation of intercultural interaction skills has become a study subject in

connection with the conditions of staying in a polyethnic/multicultural environment (Vorotniak, Peretyaga 2008; Yaksa 2009) or the importance of intercultural competence for academic and professional goals (Kolbina 2010; Bakhov, Poroh 2011; Kostiuik 2018; Dyrda 2019; Gorlach 2020; Hnatenko 2021; Pryshliak 2021 et al.). With regard to the school educational process, the topic of intercultural communication has been developing since the end of the 1990s in terms of the competence-based approach in language teaching, in particular at the level of the formation of sociocultural and sociolinguistic competences as components of intercultural communicative competence. A systematized presentation of the basics of integrated teaching of foreign languages and cultures as a normative methodological approach was carried out in Ukraine only at the beginning of the second decade of the 21st century [3; 10].

Outline of unresolved issues brought up in the article. However, as evidenced by the theory and practice of teaching/learning languages, the modern image of language education as a transmitter of culture needs some modernization.

Aim of the research is to single out some problems that arise in the way of building an intercultural paradigm of modern language education.

Research methods. To achieve the aim, the study uses a set of research methods, such as: method of theoretical analysis of social, philosophical, and pedagogical ideas; method of structural and functional analysis of the key concepts (culture, intercultural communication, intercultural dialogue); methods of synthesis, induction, and deduction – to investigate correlation of language and culture; qualitative analysis, alternative analysis, and comparative analysis – to prove the importance of teaching languages in tight connection with culture.

Results and discussion. Among the initial ones, there is a problem of modern understanding of the concept of

intercultural communication (ICC). The development of this concept is very well traced by comparing its definitions in different scientific traditions. Thus, for the linguistic and cultural scientific tradition, which began to take shape in the writings of Vereshchagin and Kostomarov, their definition of ICC is typical as "adequate mutual understanding of a communicative act by its participants who belong to different national cultures" (1990) [18: 26]. According to these scholars, language does not exist apart from culture as a socially inherited entity of practical skills and ideas that characterize the way people live. They also emphasized the situation of overcoming obstacles related to the linguistic and cultural peculiarities of each of the communicators, which could cause misunderstandings between them. To identify the causes of such communicative conflict situations, Vereshchagin and Kostomarov used the concepts of "lexical background" and "background incompleteness/equivalence" that highlight the existence of special national-cultural semantics, conceptual associations inherent in a certain cultural community.

In general, the review of the related sources suggests that characteristic of the soviet/russian scientific tradition is the interpretation of the ICC mainly from linguistic ethnocentric positions; the emphasis is made on the verbal form of communication: the identification of linguistic signs with signs of national culture and national mentality; description of communication through the decoding of cultural information embedded in language; recognition of the determining influence of the "language picture of the world" on the formation of the individual's relations with the world, the norms and stereotypes of human behavior, the development of the "secondary linguistic personality".

Instead, in the Western scientific tradition, the semantic content of the ICC is significantly expanded in the socio-cultural direction, and

supplemented by the concept of intercultural dialogue. It is generalized and recorded in certain universally recognized documents of UNESCO and the Council of Europe. UNESCO interprets intercultural communication through intercultural dialogue by affirming the equal dignity of all cultures, the importance of mutual understanding and mutual respect as an essential prerequisite for building social unity. This organization assumes that "dialogue, as a holistic process based on openness towards others, is vital to overcome ignorance – ignorance of each other's way of life, values, language, history and heritage; ignorance which [...] is at the route of prejudices and wars" [14: 2]. To implement such an approach, "cultural pluralism" is encouraged at the local, regional and national levels. In its documents, the Council of Europe defines intercultural dialogue as "an open and respectful exchange of ideas between individuals and groups belonging to different cultures, which leads to a deeper understanding of the global perception of the other" [5]. In the continuation of this definition, in the following documents, an open and mutually respectful exchange of views, based on the equal value of partners, tolerance, the formation of a sense of unity and belonging, the prevention of prejudice, cultural stereotypes and conflicts comes to the fore [6].

The above-mentioned institutional conceptual approaches generally coincide with the interpretation of the concept of intercultural dialogue in the Western and Ukrainian scientific discourse. Some authors (Skubashevska 2004; Thomas 2008; Yevtukh 2009; Anderson 2010; Triandafyllidou 2011; Buchkovska 2013) focus primarily on the interactive character of dialogue between individuals or cultural groups with different cultural backgrounds and life views, with the aim of better mutual understanding, resolution of tensions or conflicts, mutual enrichment through attempts to reach a common idea even in conditions of different worldviews. Leeds-

Hurwitz (2014) is of the opinion, with which the author of this publication agrees, that in a dialogue between representatives of different cultural groups with different, sometimes contradictory, views, it is important to recognize the right of another one to be different, to demonstrate readiness and agreement to listen to each other's positions and to be heard, to accept existing differences with openness, tolerance, mutual respect [8]. A similar position is taken by Ratzmann (Ratzmann 2019), insisting that intercultural dialogue should go beyond the recognition and understanding of differences and should be based on the active cooperation of its participants for a common goal, the construction of common knowledge and experience.

In the first in Ukraine, as well as on the territory of the former USSR, "Dictionary of terms on intercultural communication", the definition of ICC is formulated also in the sociocultural dimension as "the process of communication (verbal and non-verbal) of people (groups of people) who belong to different national linguistic and cultural communities and, as a rule, they use different identical languages, feel the linguistic and cultural "foreignness" of the communication partner, have different communicative competence, which can cause communicative failures or cultural shock in communication" [1: 9]. Another Ukrainian scholar Manakin (2012), when shaping the subject of study in the field of the ICC, considers linguistic stereotypes and norms of behavior, communication, certain "cultural scenarios" of various actions, established models of perception and evaluation of objects and phenomena, socially standardized habits, traditions, rituals, permissions, prohibitions, etc., adopted in national communities, that is, various social manifestations of communication [9].

From the perspective of language education as a transmitter of culture, an expanded understanding of ICC seems more relevant, as it focuses the attention

of language teachers and learners not only on mastering the system of meanings imprinted in the lexical-grammatical composition of a certain language, since the language barrier is not the only obstacle to mutual understanding. No less valuable for the adequate implementation of communicative needs is acquaintance with the national consciousness, spiritual values, worldviews, behavioral models, socio-cultural background of people who use this language. Accordingly, learning a language ceases to be a purely technological educational process, but receives a broader educational mission of preparing the language user to the role of a conveyor of culture, that is, it transforms into language education.

It is impossible not to agree with those scientists who are alarmed by the growing distance between education and culture, between knowledge and spiritual and social values. They recognize an important humanistic potential in the return of education to the function of cultural transmitter. Based on the results of an educational study on the cultural and intercultural aspects of language learning, that was conducted in 2011 at the request of the Council of Europe, Beacco notes that in connection with the growing number of intercultural contacts – real and virtual – there is a need to re-integrate the cultural dimension into the classroom context. He also points out that limiting the study of languages to purely functional needs of mastering language as a means of communication and operating stereotyped facts about the target language-native countries turns this process into a concise generalization and narrows the possibilities of delving into the true cultural diversity. In this way, teachers may "play down the importance of such goals as "communicating to learn" or "communicating in order to understand (the world)" [2]. In this context, the strengthening of culture-centricity in the content and process of language education and an adequate professional training of language

teachers is becoming an actual scientific and practical problem today.

At the same time, reducing the meaning of the term "dialogue of cultures" to "comparison of cultures" is a simplification of the concept. Rather, it is more important that communicators achieve common meanings in the process of communication despite their individual cultural differences. The apparent simplicity of the term "dialogue of cultures" hides the temptation to interpret it mainly as a comparison of certain cultural manifestations, cultural background and cultural norms in different countries. However, in the official UNESCO documents on intercultural competence, we find that intercultural dialogue comprises "an open and respectful exchange of views between individuals and groups with different ethnic, cultural, religious and linguistic backgrounds and heritage, on the basis of mutual understanding and respect"; it assumes that its "participants agree to listen to and understand multiple perspectives, including even those held by groups or individuals with whom they disagree"; it "encourages readiness to question well-established value-based certainties by bringing reason, emotion and creativity into play in order to find new shared understandings" [7: 14]. Thus, behind the word "dialogue" stands not only the right to express oneself, but also the right to be heard and accepted, the opportunity to feel like an equal participant in communication and the obligation to cooperate in reaching an understanding.

The organization of language education in the spirit of cultural dialogue is one of the key principles of the formation of intercultural communicative competence. In the most cited model of intercultural communicative competence by Byram [4], comparison of the "cultural pictures" of one's own and other countries provides a critical understanding of oneself and another person, encourages a little distance from the usual perception of one's cultural identity and

gives a look at oneself through the eyes of the interlocutor – a representative of another culture. This model includes:

- knowledge about social groups in one's own and other cultures, products and practices of their social activities, as well as about general processes of social and individual interaction (e.g. historical and modern relations between one's own and other country; "national memory" of one's country and the attitude to these events from the point of view of citizens of one's country and other countries; national definitions of the geographical space of one's country and their perception by other countries; social institutions affecting daily life; interaction processes in one's country);

- skills of interpreting events or documents in another country, explaining them and comparing them with events and documents in one's own country, identifying their ethnocentric aspect;

- skills of discovery and interaction; ability to acquire new knowledge about culture, cultural meanings and connotations, similarities and differences in verbal and non-verbal communication; ability to operate this knowledge under appropriate circumstances;

- curious and open attitude to one's own and other cultures, interest in discovering new points of view on familiar and unfamiliar phenomena in one's own and other cultures, readiness to question the values and assumptions in the cultural practice of one's environment;

- critical cultural awareness as the ability to critically evaluate, on the basis of clear criteria, cultural perspectives, products and practices of one's own and other cultures.

Despite the critical remarks that are made about the lack of references in this model to other competencies (linguistic, sociolinguistic, pragmatic, etc.), it is recognized by many Western researchers as the most complete and clearly formulated. In addition, in the combination of intercultural and intracultural analysis emphasized in this model, a fundamental difference can be

seen. This is the difference between a two-way intercultural dialogue between "one's own" and "another" culture and the one-sided sociocultural competence of the speaker in relation to "another" country, under which the domestic foreign language education understands "the totality of knowledge about the country whose language is studied, the national and cultural features of the social and speech behavior of native speakers" [10: 6]. More recent view of the modern training of foreign language teachers in Ukraine draws much more attention to the importance of intercultural reflection on both one's own and another culture [3: 33-37].

One more distinguished feature of the intercultural dialogue that is apparent in this model is its cognitive nature. It involves processes of acquiring knowledge, revealing common meanings, explaining assumptions, integrating many points of view, eliminating judgments, showing curiosity, reflection, achieving understanding and formulating one's own point of view. It stimulates the participants to be collecting and processing information, attentive and logical, inquisitive and open towards new findings, curious and critical, interpreting and evaluating.

In the context of language education, intercultural dialogue is perceived both as a goal and as a tool. As a goal, it combines a powerful practical linguistic and educational (mastery of the language system as a means of communication), general educational (knowledge of one's own and other countries and cultures), moral (formation of general civilizational values, beliefs, attitudes), developmental (mastery of various communication strategies, formation of a new culture-centric consciousness) potential. As a tool, it can regulate the content and organization of language education, that is, stimulate the use of texts relevant for intercultural contact, which demonstrate real-life speech and mechanisms of intercultural communication, reflect the problems of intercultural communication.

In this connection, the question of designing foreign language textbooks

that would correspond to the intercultural paradigm of language education arises. The author of this article argues that the culture-forming potential of textbooks will be higher when they contain information about the culture of not only the countries whose language is being studied, but also introduce other cultures of the world. With unshaken dedication to the Soviet-era trend, the authors of modern domestic foreign language textbooks offer the learners texts mainly about various fields of culture and social life in the target language countries. They give the acting characters of the textbooks the traits and behaviour patterns typical exclusively of the native inhabitants of these countries; suggest communicative situations mainly with native speakers of the country of the language studied, encourage drawing cross-cultural parallels with the target language culture. However, the surrounding world has long ceased to be culturally homogeneous; it is developing in the direction of increasing migration processes, academic and professional mobility of citizens of this "global village". In addition, English, German, French, and Spanish, which are studied in most educational institutions of Ukraine, have the generally recognized status of languages of international communication and belong to the official languages of the UN (except German). Therefore, the situation when the learners can use the language in communication either with a non-native speaker or in a non-native country becomes more typical in the real life of the users of the above-mentioned foreign languages. Therefore, it seems that a modern foreign language textbook should be multicultural in its content and contain information not only about the culture of the country whose language is being studied, but also offer its readers cultural materials about different countries and cultures for visual and mental perception, discussion and comparison.

Conclusions and research perspectives. Understanding the

essence of intercultural communication and the modern vision of intercultural dialogue is fundamentally important in teaching native and foreign languages, as the intercultural approach is currently leading in language teaching in Ukraine, as well as in the entire civilized world.

The apprehension of modern language education as a transmitter of culture implies the recognition of intercultural communication not only as a communicative act that takes place between representatives of different cultures, but as external (verbal and non-verbal) and internal connections between people with different cultures, national, social, linguistic, cultural identities, skills of interpretation, analysis and critical understanding of both native and foreign culture.

Teaching languages in such a context should develop intercultural awareness of language users as the ability to see in themselves and their interlocutor carriers of certain cultures. They should be ready to understand a different way of life and thinking, to accept "otherness", to respect the right to cultural difference, be tolerant of values and behavioral models in another culture, counteract stereotypes and prejudices, rethink one's own cultural baggage, resolve cultural misunderstandings in a civilized way, reach consensus in a situation of cultural conflict, etc. The fundamental goals of intercultural language education should be aimed at achieving a developed and sustainable coexistence in multicultural societies by building mutual understanding, respect and dialogue between different cultural groups. Knowledge about one's own and foreign culture should become integral components of intercultural language education, together with communicative,

cognitive, interpretive skills; inquisitive and open attitude to the culture of "own" and "other" country; critical intracultural and intercultural consciousness.

One of the key principles of intercultural language education should be the principle of the dialogue of cultures, which means, when comparing cultural manifestations, cultural background and cultural norms in different countries, the willingness, to respectfully accept different points of view, even those with which it is difficult to agree, to be critical of established statements, to practice an open exchange of ideas based on mutual understanding and respect for cultural diversity. Means of intercultural foreign language education (in particular, textbooks) should also be adequate.

The need to use broadly the concept of "intercultural dialogue" is obvious and urgent for domestic language education, since both within the boundaries of a multinational country, which is Ukraine, and in the perspective of full integration into the pan-European community, the readiness of our citizens for civilized intercultural communication will be among the determining factors for the success. The field of language education (in both native and foreign languages), like no other educational field, should be concerned with the problem of formation and development of sufficient cultural awareness, appropriate knowledge, skills, and attitudes, foster respect for one's own culture and the cultures of other peoples, develop ability to understand and learn from speakers of other cultural practices.

Further development of the raised problem is seen in the solution of these issues.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Batsevych, F.S. (2007). *Slovník terminiv mizhkul'turnoyi komunikatsiyi [Dictionary of terms of intercultural communication]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
2. Beacco, J.-C. (2011). *The cultural and intercultural dimensions of language teaching: current practice and prospects*. Text presented at the Seminar on "Curriculum convergences for plurilingual and intercultural education", Strasbourg, 29-30 November 2011. Retrieved from: <https://studylib.net/doc/7564325/the-cultural-and-intercultural->

dimensions-of-language-tea... [in English].

3. Bihych, O.B., Borysko, N.F., Borets'ka, H.E. & in./ za zah. red. S.Yu. Nikolayevoyi. (2013). *Metodyka navchannya inozemnykh mov i kul'tur: teoriya i praktyka: pidruchnyk dlya stud. klasychnykh, pedahohichnykh i linhvistychnykh universytetiv [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice: a textbook for students. classical, pedagogical and linguistic universities]*. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

4. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Clevedon: Multilingual Matters [in English].

5. Council of Europe. (2008). *White Paper on Intercultural Dialogue. Living together as Equals in dignity. 118th Session of the Committees of Ministers*. Strasbourg, 7 May 2008 [in English].

6. Council of Europe. (2014). *The concept of intercultural dialogue*. Retrieved from: http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/concept_EN.asp#P30_3374 [in English].

7. *Intercultural competences. Conceptual and operational framework*. (2013). Paris: UNESCO, 2013. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219768> [in English].

8. Leeds-Hurwitz, W. (2014). *Intercultural Dialogue. Key concepts in intercultural dialogue*. Center for Intercultural Dialogue [in English].

9. Manakin, V.M. (2012). *Mova i mizhkul'turna komunikatsiya: navch. posib. [Language and intercultural communication: teaching. manual]*. Kyiv: Center "Akademiya". Seriya "Al'ma mater" [in Ukrainian].

10. Nikolayeva, S.Yu. (2010). Zmist navchannya inozemnykh mov i kul'tur u serednikh navchal'nykh zakladakh. [The content of teaching foreign languages and cultures in secondary educational institutions]. *Inozemni movy – Foreign languages*, № 3, 3-10 [in Ukrainian].

11. Passov, E.Y. (2002). Kul'turosoobraznaya model' professyonal'noy podhotovky uchytelya: fylosofyya, sodержanye, realizatsyya [A culture-appropriate model of professional teacher training: philosophy, content, implementation]. *Inozemni movy – Foreign languages*, № 4, 3-18 [in russian].

12. Ratzmann, Nora. (2019). *Intercultural dialogue. A review of conceptual and empirical issues relating to social transformation*. MOST Discussion Papers/01. UNESCO [in English].

13. Rogers Everett, M.A. (1994). *History of Communication Study: A Biographical Approach*. New York: Free Press [in English].

14. *The Dialogue among civilizations and cultures: UNESCO's strategic approaches and programmatic focus*. (2008). UNESCO. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000159171> [in English].

15. UNESCO. (2000). *Dialogue among Civilisations. Backgroun*. Retrieved from: <http://www.unesco.org/dialogue/en/background.htm> [in English].

16. UNESCO. (2002). *UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity: a vision, a conceptual platform, a pool of ideas for implementation, a new paradigm*. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127162> [in English].

17. UNESCO. (2009). *Investing in cultural diversity and intercultural dialogue*. Paris: UNESCO [in English].

18. Vereshchahyn, E.M., & Kostomarov, V.H. (1990). *Yazyk i kul'tura: linhvostranovedenie v prepodavanii russkoho yazyka kak inostrannoho. 4-yzd., pererab. dop. [Language and culture: Linguistic studies in the teaching of the russian language as a foreign language. 4th edition, revised. add]*. Moscow: rus. yaz. (Byblyoteka prepodavatelya russkoho yazyka kak ynostrannoho) [in russian].

Received: November 07, 2022

Accepted: December 09, 2022

EARLY CHILDHOOD EDUCATION ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

UDC 37.015.31:37.017:373.2

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.86-93

THE CHARACTER OF THE RECEPTION OF VALUES BY PRESCHOOL CHILDREN

G. Paprotna*

Preschool age is a period of child's introduction to the world of values. These, as qualities, states, things desired by an individual or a social group, determine the direction of aspirations, constituting motives for actions. They are the centerpiece of upbringing, which is to guide a person toward changes set precisely by values.

The purpose of this article is to highlight the peculiarities of preschool children's perception of values and to analyze the factors that determine this difference.

Therefore, the subjects of analysis are such characteristics of a child as the heteronomous nature of their morality, the features of their reasoning and action, as well as their relationship with significant others. Thus, for instance, moral heteronomy determines that values and norms are perceived by the child as part of the external world. The child's reasoning – specific, situational, egocentric – means that concepts that define values and have no designators are not always immediately understood, and desired behavior is not obvious. What helps on the path of choosing and understanding desired values are the significant people with whom the child identifies, adopting their motives, patterns of behaviors and moral evaluations.

The structure of this text corresponds to the problems analyzed in sequence and comprises issues such as: the place of values in the process of upbringing; developmental characteristics of the preschool child and the reception of the world of values; significant persons in moral upbringing.

The analysis of the above indicated points, leads to the conclusion that the process of discovering the world of values is complex and long-term, subject to multiple conditions, among which the developmental characteristics of the child hold an important place. This process takes place in various surroundings of the child's life. There the child comes into contact with people who become carriers of values and norms. Pedagogization of these surroundings is a condition that will help to introduce children to the world of values tailored to their needs and abilities.

Key words: *value, moral heteronomy, imitation and identification, self-centeredness, significant people.*

* PhD, doktor pedagogiki
(Akademia Ignatianum w Krakowie, Polska)
gpaprotna@o2.pl
ORCID: 0000-0003-2330-1626

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Г. Папротна

У статті представлено специфіку сприйняття цінностей дітьми дошкільного віку та проаналізувати чинники, що зумовлюють цю різницю. Дошкільний вік – це період знайомства дитини зі світом цінностей. Цінності – риси, стани, бажані індивідом чи соціальною групою – задають напрям прагнень, становлять зміст мотивації до діяльності. Вони є стрижнем виховання, яке полягає в тому, щоб спрямувати особистість на зміни, зумовлені цінностями. Тому предметом аналізу в статті стали такі характеристики дитини, як гетерономний характер її моралі, особливості її мислення і вчинків, взаємини з референтними особами. Сформульовано висновок, що моральна гетерономія визначає те, що цінності і норми сприймаються дитиною як елемент зовнішнього світу. Мислення дитини (специфічне, ситуативне, егоцентричне) означає, що поняття, які визначають цінності, не завжди можуть бути окреслені, а бажана поведінка є неочевидною. На шляху вибору та розвитку бажаних цінностей дитині сприяють референтні особи, з якими вона ідентифікується, переймаючи мотиви, моделі поведінки чи моральні судження.

Структура тексту статті відповідає поставленим проблемам і охоплює такі питання, як: місце цінностей у процесі виховання; особливості розвитку дитини дошкільного віку та сприйняття світу цінностей; визначення особливостей референтних осіб, значущих у моральному вихованні дитини.

Аналіз вищезазначених питань дозволив авторці сформулювати висновок про те, що розвиток світу цінностей дитини є складним і довготривалим процесом, підпорядкованим багатьом умовам, серед яких важливу роль відіграють особливості її розвитку. Це процес, який відбувається в межах соціального середовища. Саме в ньому дитина зустрічається з людьми, які стають носіями її цінностей і норм. Педагогізація середовища є умовою, яка допоможе ввести дітей у світ цінностей і адаптувати їх до своїх потреб і можливостей.

Ключові слова: цінність, моральна гетерономія, наслідування, ідентифікація, егоцентризм, референтні особи.

SPECYFIKA ODBIORU WARTOŚCI PRZEZ DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM

G. Paprotna

Wiek przedszkolny to okres wprowadzania dziecka w świat wartości. One to, jako cechy, stany, rzeczy pożądane przez jednostkę bądź grupę społeczną, wyznaczają kierunek dążeń, stanowią motyw działania. Są osią wychowania, które polega na prowadzeniu człowieka ku zmianom wytyczonym właśnie przez wartości.

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na specyfikę odbioru wartości przez dzieci wieku przedszkolnym oraz analiza czynników, które o tej odmienności decydują.

Przedmiotem analiz są więc takie właściwości dziecka, jak heteronomiczny charakter jego moralności, cechy jego myślenia i działania oraz związek z osobami znaczącymi. I tak np. heteronomia moralna decyduje o tym, że wartości i normy są przez dziecko postrzegane jako element świata zewnętrznego. Myślenie dziecka – konkretne, sytuacyjne, egocentryczne – powoduje, że pojęcia określające wartości, a niemające desygnatów, nie zawsze są od razu zrozumiałe, a pożądane zachowania nie są oczywiste. Pomocne na drodze wyboru i zrozumienia pożądanych wartości są osoby znaczące, z którymi dziecko się identyfikuje, przyjmując ich motyw, wzory postępowania czy oceny moralne.

Struktura tekstu odpowiada analizowanym kolejno problemom i obejmuje takie zagadnienia, jak: miejsce wartości w procesie wychowania; cechy rozwojowe dziecka w wieku przedszkolnym a odbiór świata wartości; osoby znaczące w wychowaniu moralnym.

Analiza wskazanych wyżej zagadnień prowadzi do konkluzji, w których należy stwierdzić, że odkrywanie świata wartości to proces złożony i długotrwały, podlegający wielorakim uwarunkowaniom, wśród których ważne miejsce zajmują cechy rozwojowe dziecka. To proces, który przebiega w różnych środowiskach życia dziecka. To w nich dziecko styka się z osobami, które stają się

nośnikami wartości i norm. Pedagogizacja tych środowisk jest warunkiem, który pomoże wprowadzanie dzieci w świat wartości dostosować do ich potrzeb i możliwości.

Słowa kluczowe: *wartość, heteronomia moralna, naśladownictwo i identyfikacja, egocentryzm, osoby znaczące*

Wstęp. Miejsce wartości w procesie wychowania.

Określenie, czym są wartości, z pewnością nie jest proste. "Jest to to wszystko, co dla danej osoby jest ważne, upragnione, niezbędne, a także darzone szacunkiem i uznaniem. Wartość stanowi istotny składnik poglądu na świat danej jednostki oraz regulacji jej zachowań. Wyróżnia się takie rodzaje wartości, jak: socjocentryczne (bezpieczeństwo narodowe); interpersonalne (lojalność); intelektualne (mądrość); emocjonalne (miłość); etyczne (dobro); estetyczne (piękno); prestiżowe (status społeczny); egzystencjonalne (życie); materialne (dobrobyt) oraz hedonistyczne (radość z życia)" [7: 198].

Wartości można ujmować z perspektywy różnych dyscyplin naukowych. W filozofii są to właściwości przedmiotów nadawane przez człowieka bądź niezależne od tego, jak ludzie je oceniają. W psychologii wartości stanowią obiekt pożądania wiążą się ze zjawiskiem wyboru. Mogą to być wartości instrumentalne i ostateczne, a także wyobrażenia i przekonania. W socjologii mają wymiar społeczny, oznaczają przedmioty, przekonania, przeżycia psychiczne, cechy i zachowania konkretnych ludzi i grup społecznych, a także idee, czy instytucje, a nawet wyimaginowane przedmioty, stanowiące przedmiot szacunku i dążeń [12: 36-38].

Wartości oznaczają więc to, co człowiek bądź grupa społeczna uważa za cenne, godne pożądania, co staje się wyznacznikiem potrzeb, przekonań, celów, dążeń, aspiracji.

Prawda, dobro, piękno, humanizm, demokracja, odpowiedzialność, bezpieczeństwo, godność, prawa człowieka, równość, wolność, sprawiedliwość, pokój, szacunek, życie, zdrowie, miłość, przyjaźń – to wartości, o

które zabiegamy, a lista ta z pewnością jest otwarta.

Poznanie i przeżywanie wartości rozpoczyna się w dzieciństwie i jest ściśle związane z procesem wychowania – w rodzinie, w przedszkolu i w innych środowiskach, w których toczy się życie dziecka.

Wychowanie to proces, który ma prowadzić człowieka do pozytywnych zmian w osobowości, wytyczonych właśnie przez określone wartości. One to nadają kierunek tym zmianom, umożliwiają ich ocenę oraz wskazanie kierunku rozwoju człowieka, zarówno w aspekcie indywidualnym, jak i społecznym. Jak podaje W. Okoń – "(...) Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-instrumentalną, związaną z poznaniem rzeczywistości i umiejętności oddziaływania na nią, jak i stronę emocjonalno-motywową, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia" [11: 445].

Wychowanie ma pomóc dziecku wydobyć wartości z informacyjnego natłoku, który je otacza. Często wartości nie są dostępne wprost, dziecko musi je odkryć z pomocą dorosłych, musi poznać i zrozumieć, co to miłość, dobroć, życzliwość, szacunek i wiele, wiele innych.

Wartości wytyczają kierunek działań wychowawców i wychowanków. Budowanie zaś ładu społecznego bez wartości zawsze miało zgubne skutki (przykładem choćby dwa totalitaryzmy XX wieku czy próba unicestwienia Ukrainy w XXI wieku). Aby więc zapobiegać takim dramatom – indywidualnym i społecznym – konieczne jest oparcie wychowania na wartościach uniwersalnych.

Odkrywanie świata wartości przez dzieci w wieku przedszkolnym jest uwarunkowane różnymi czynnikami,

które decydują o jego specyfice. Szczególne znaczenie mają w tym procesie cechy rozwojowe dziecka oraz osoby znaczące.

Cechy rozwojowe dziecka w wieku przedszkolnym a odbiór świata wartości. Świat wartości nie jest widoczny bezpośrednio, tak jak np. świat rzeczy. Trzeba je wydobyć z otaczającej rzeczywistości, zważając na specyfikę rozwojową przedszkolaka.

Okres przedszkolny to czas intensywnych zmian w rozwoju, każde dziecko cechuje jednak indywidualne ich tempo i rytm. Oznacza to, że każde dziecko może inaczej wchodzić również w świat wartości. Jednym z procesów poznawczych, który ma na to wpływ, jest myślenie. Ma ono charakter konkretny, co oznacza, że – próbując zrozumieć pojęcia – dziecko szuka odniesień do rzeczywistości, do własnych doświadczeń. Poza tym "myślenie dzieci 3-letnich cechuje sytuacyjność, bezpośrednia łączność z działaniem i spostrzeganiem tego, co towarzyszy danej chwili. Jest to myślenie sensoryczno-motoryczne. Dalszym etapem charakterystycznym dla wieku przedszkolnego jest myślenie konkretno-wyobrażeniowe. Dziecko może już wtedy dokonywać operacji umysłowych oderwanych od bezpośredniego spostrzegania (...). Stopniowo zaczynają występować u dzieci zaczątki myślenia słowno-logicznego (...)" [5: 36]. Takie cechy myślenia zostają zestawione z naturą pojęć określających zjawiska moralne. A pojęcia te nie mają desygnatów. Nie można wskazać dobra, szacunku, prawdy tak, jak wskazuje się rzeczy – książkę, lalkę, telefon i inne. Potrzebne jest wykorzystanie różnych sytuacji życia, by tłumaczyć, na czym polega respektowanie wartości, odwołując się do konkretnych zachowań. Dziecko potrzebuje wielu doświadczeń, by zrozumieć i sens wartości, i potrzebę zgodnych z nimi zachowań.

Warto tu jeszcze zauważyć, że pojęcia określające wartości nie zawsze są jednoznaczne, nie zawsze odnoszą się tylko do zjawisk moralnych, co może dziecku utrudniać odbiór świata wartości

(np. dobry człowiek – dobry obiad; zły człowiek, bo źle postępuje – ale i zły jako zdenerwowany). Często więc rozumienie pojęć przez dorosłych i przez dzieci nie jest tożsame. Sytuacyjność myślenia i związek z działaniem i spostrzeganiem tego, co aktualnie ma miejsce wymaga ukazywania pożądanых zachowań na konkretnych przykładach, bliskich dziecku, i odwoływania się do nich tak często, jak jest to możliwe i potrzebne.

Inną właściwością rozwojową dziecka w wieku przedszkolnym jest egocentryzm. "Egocentryzm polega na dziecięcej niezdolności do ujmowania świata z punktu widzenia innego niż własny. Dziecko nie potrafi zrozumieć, że mogą istnieć inne punkty widzenia" [1: 43]. Dziecko, które odbiera świat przez pryzmat własnych przeżyć i potrzeb, również wartości odnosi najpierw do siebie – i w ten sposób zaczyna je rozumieć. Wartości jednak urzeczywistniają się nie tylko w kontekście indywidualnym, ale – w dużej mierze – w kontaktach z innymi ludźmi, ze światem. Mają wyraźny kontekst społeczny. A to wymaga już pewnego wysiłku, wymaga wyobraźni moralnej, która – jak zauważa J. Górniewicz – pozwala nam zobaczyć człowieka wymagającego opieki, pozwala zrozumieć innych ludzi, odczytywać ich motywy działania i odnieść je do własnych doświadczeń oraz do systemu wartości moralnych. Wyobraźnia moralna wiąże się z intuicją i empatią [3: 111].

System wartości moralnych zaczyna się dopiero kształtować w wieku przedszkolnym. Zakres doświadczeń też nie jest jeszcze duży, więc i nastawienie na potrzeby innych nie jest oczywistą zdolnością przedszkolaka. Naturalnym etapem na tej drodze jest właśnie odnoszenie wartości i norm moralnych najpierw wobec siebie. Można rzec, że paradoksalnie egocentryzm to punkt wyjścia do ludzi i świata.

Ważną własnością rozwojową (etapem rozwojowym) jest również heteronomia moralna. Na tym etapie rozwoju moralnego wzorce i motywy postępowania zgodnego z normami dziecko czerpie ze świata zewnętrznego. Wartości i normy moralne nie są jeszcze integralnym elementem jego świata

wewnętrznego, a ich źródłem są np. rodzice, dziadkowie, nauczyciele, postaci z mediów czy literatury. Heteronomia bowiem oznacza "przyjmowanie za własne norm reprezentowanych przez innych (najczęściej są to osoby znaczące: rodzice, rówieśnicy, idole); (...) jednostka będąca w stadium heteronomii podporządkowuje swoje wybory i zachowania ocenie zewnętrznej – nie tyle pragnie być w zgodzie z własnym przeświadczeniem (wewnętrzny system zasad i przekonań dopiero tworzy się), ile przede wszystkim z oczekiwaniami społecznymi (...)" [10: 79-80]. Oznacza to, że pożądane zachowania nie są jeszcze trwałe, a normy nienaruszalne. Konformizm moralny powoduje, że dziecko dostosowuje się do norm w zależności od własnego interesu, od atrakcyjności nagrody czy ważności osób, które są nośnikami określonych wartości.

Trzeba jeszcze przywołać zjawisko realizmu moralnego, które wpływa na moralną ocenę skutków postępowania. Próbuując wprowadzić dziecko w świat wartości, trzeba być świadomym, że w tej ocenie nie potrafi ono uwzględnić motywów jakiegoś czynu, intencji osoby, co powoduje, że postrzeganie sytuacji moralnych często jest nieadekwatne do ich faktycznego wydźwięku. Potrzeba wielu doświadczeń, mądrego prowadzenia przez dorosłych, aby stopniowo dziecko dojrzywało w prawidłowym ocenianiu moralnym.

Wprowadzając dziecko w świat wartości, należy uwzględnić również jego emocjonalność, potrzebę aktywności czy poznawania świata. Oznacza to, że trzeba wykorzystać związek emocjonalny z sytuacją, osobą, tematem aby zwiększyć skuteczność oddziaływań wychowawczych. Trzeba pozwolić dziecku samemu odkrywać wartości, gromadzić doświadczenia, dochodzić do wiedzy i w ten sposób pomagać mu uwewnętrznić ów specyficzny świat norm, wartości i ocen moralnych.

Osoby znaczące w wychowaniu moralnym. Wiek przedszkolny charakteryzuje się ogromnym wpływem na dziecko osób znaczących.

"Osoby znaczące – to te, które w sposób bardziej lub mniej przez dziecko uświadamiany, stają się dla niego wzorem do naśladowania. Oczywiście, będzie to przede wszystkim matka, a następnie inni członkowie rodziny – ojciec, starsze rodzeństwo, babcia. Po rozpoczęciu edukacji przedszkolnej rolę tę może w życiu dziecka odgrywać nauczyciel, a także na przykład pomoc wychowawcza czy woźna. W starszym wieku przedszkolnym coraz częściej dziecko zaczyna naśladować wyróżniających się rówieśników – obiektem naśladowania są bowiem zawsze jednostki, na których koncentruje się uwaga w określonym zespole" [8: 249].

Oprócz wskazanych wyżej, osobami znaczącymi są dla dzieci również postacie ze świata kultury, sportu czy mediów, a nawet postacie fikcyjne. Oparcie się na nich daje dziecku poczucie bezpieczeństwa, gdyż wskazują one kierunek postępowania. Stają się dla dzieci autorytetami, których oddziaływanie jest silne i znaczące.

Oddziaływanie osób znaczących jest tym ważniejsze, że opiera się na jednym z mechanizmów uczenia się przez dziecko w wieku przedszkolnym, jakim jest naśladowanie i identyfikacja. Naśladowanie, jako przejmowanie pewnych zewnętrznych przejawów zachowań i postaw stanowi pierwszy krok na drodze obserwacji świata wartości. "Dzieci zdobywają informacje o tym, co dobre, a co złe głównie poprzez obserwację innych, dorosłych i rówieśników, ale także naśladują i powielają różne wzorce postępowania. Bardzo ważne jest to, aby te pierwsze doświadczenia w budowaniu własnego systemu wartości, w zrozumieniu, przyswojeniu i internalizacji pewnych narzuconych norm, zdominowały wzorce pozytywne. Dlatego tak ważne jest wyodrębnienie i uznanie za podstawowe takich wartości jak: prawda, dobro, uczciwość, odpowiedzialność ..." [6: 32].

Utożsamiając się z osobami znaczącymi, dziecko zaczyna przejmować i uznawać za własne ich cele, motywy postępowania, oceny moralne. Wynika

stać ogromna odpowiedzialność szczególnie rodziców i nauczycieli. Powinni oni prezentować stabilny i spójny system wartości, gdyż to pomaga w porządku świata wartości dzieci.

Rodzina, jako pierwsze środowisko życia dziecka, pełni szczególną rolę w procesie wzrastania aksjologicznego. Potrzebna jest świadomość – rodziców, dziadków – roli, jaka przypada rodzinie w przekazie wartości. "Rodzina jest kręgiem najbardziej pierwotnym i najsilniej kształtującym wymiar wartości. Stanowi pierwsze i najważniejsze środowisko wychowawcze, przygotowujące potomstwo do życia w określonej strukturze społecznej i kulturowej. W rodzinie dziecko zdobywa podstawowe umiejętności współżycia i zachowania zgodnego z wymaganiami danej kultury (...)" [9: 168].

W procesie tłumaczenia dzieciom świata wartości ważne są relacje osobowe, jakie budują z nimi dorośli. Sposób kontaktowania się z dziećmi, oparty na dialogu, już sam w sobie jest nośnikiem pożądanych wartości, których dziecko doświadcza najpierw wobec siebie samego: szacunku, miłości, życzliwości, zrozumienia. Budowanie więzi emocjonalnej to również czynnik sprzyjający odkrywaniu wartości, budzeniu wrażliwości na innych i kształtowaniu charakteru.

Osobą znaczącą jest również nauczyciel. Stanowi on dla dziecka wzór osobowy, z nim dziecko się identyfikuje, od niego przejmuje zachowania, poglądy i oceny moralne. Cała postawa nauczyciela to urzeczywistnienie wielu różnych wartości. Musi on sobie zdawać sprawę ze swojej odpowiedzialności w tym względzie i musi być dla dziecka wiarygodny, czyli swoim zachowaniem powinien potwierdzać wygłaszane sądy, opinie, poglądy. Stymulujący i wspierający kontakt z dzieckiem jest podstawą do budowania relacji opartej na zaufaniu. Zainteresowanie dzieckiem, życzliwa obecność, troska o jego potrzeby, akceptacja, empatia, gotowość do pomocy – to wszystko uwiarygodnia nauczyciela w oczach dziecka i sprawia,

że chce ono go naśladować, że pozostaje pod jego dobrym wpływem.

Podsumowując, można stwierdzić, że "ważnym dopełnieniem postawy akceptacji i rozumienia dzieci przez nauczyciela jest jego autentyczność, czyli zgodność z samym sobą. Polega ona na szczerym, spontanicznym zachowaniu się, na byciu sobą oraz na integracji uczuć i wypowiedzi z zachowaniem. Postępując uczciwie i w sposób naturalny nauczyciel staje się dla dzieci osobą znaczącą, z którą oni zwykle się identyfikują. Oznacza to, że jego zachowanie przybiera dla nich wartość wzoru osobowego" [5: 121].

Dla współczesnych pokoleń dzieci osoby znaczące to również postaci z mediów. Duża część życia dzieci jest wyznaczana właśnie przez media. One również są nośnikami wartości. Liczba mediów i programów jest coraz większa, co skutkuje nadmiarem i chaosem informacji. Potrzebni są więc dziecku przewodnicy po tym specyficznym świecie, by mogło ono odróżnić dobro od zła, by mogło się identyfikować z tymi postaciami, które są nośnikami pożądanych wartości.

Zarówno telewizja, jak i internet mogą być przecież źródłem wielu wartości. Mogą być źródłem wiedzy o człowieku, o świecie, kulturze, tradycji, sztuce, przyrodzie. Mogą też wzbudzać pozytywne emocje, tak potrzebne na drodze rozwoju uczuciowego.

Podatność dzieci w wieku przedszkolnym na wpływ mediów oraz fikcyjnych postaci jest duża, tym większa więc rola dorosłych w doborze i wyjaśnianiu programów. Nawet bowiem programy dla dzieci nie są wolne od niejasnego przekazu wartości. Jako dobre są ukazywane postawy niepożądane, np. nienawiść, czy chęć odwetu, gdyż prowadzą do osiągnięcia jakiegoś osobistego celu, który z kolei też bywa sprzeczny z ogólnie przyjętymi normami. W mediach ma miejsce swego rodzaju przemieszanie wartości i antywartości. Jeśli zważymy na takie prawidłowości rozwoju dzieci, jak uczenie się przez naśladowanie, potrzeba posiadania wzoru osobowego, trudność w

oddzieleniu świata realnego od świata fikcji – to widać, że w procesie przyswajania wartości potrzebny jest mądry przewodnik. Jego rola polega na wskazywaniu właściwych treści, wyjaśnianiu niezrozumiałych czy budzących niepokój zjawisk i sytuacji. Kompetencje medialne są potrzebne zarówno rodzicom, jak i nauczycielom, zarówno instrumentalne (narzędziowe, technologiczne), jak i kulturowo-społeczne. Te właśnie są szczególnie istotne, odnoszą się do świadomego, krytycznego i wartościującego odbioru oferty programowej mediów [4: 164].

Wpływ świata mediów na rozwój dzieci stanowi o specyfice wychowawczej współczesnych pokoleń najmłodszych. Z jednej strony dziecko styka się tam ze znaczącymi dla niego postaciami, z drugiej zaś poruszanie się po nim wymaga obecności innych osób znaczących. Ta złożona rzeczywistość jest więc źródłem wielu doświadczeń moralnych wiedzy o wartościach i o zasadach postępowania.

Konkluzje. Odkrywanie świata wartości to złożony i długotrwały proces. Podlega on wielorakim uwarunkowaniom, wśród których ważne miejsce zajmują właściwości rozwojowe dziecka. Oznacza to, że zarówno rodzice, jak i nauczyciele powinni je uwzględnić w toku wychowania.

O ile nauczyciele są świadomi, jak rozwija się dziecko w wieku przedszkolnym, o tyle wśród rodziców wiedza ta nie jest już tak powszechna. Wynika stąd wniosek, że nie tylko z dziećmi powinni pracować nauczyciele. Ważnym bowiem kierunkiem ich

aktywności powinna być pedagogizacja rodziców, aby można było wspólnie działać dla dobra dziecka.

Świat wartości jest bogaty, zróżnicowany. Jest też niełatwy do odkrycia, zwłaszcza że w obecnych czasach nasilił się pewien chaos moralny. Tym bardziej dziecku potrzebni są przewodnicy, którzy pomogą odkrywać to, co dobre, mądre i piękne. Utożsamianie się dzieci z osobami znaczącymi wskazuje na ogromną ich odpowiedzialność w procesie wychowania moralnego. Obecność osób znaczących jest też swoistym wyjściem naprzeciw potrzebom dziecka w wieku przedszkolnym, wynikającym z jego rozwoju. W sytuacji, gdy wartości, normy, sądy moralne nie są jeszcze uwewnętrznione, a docierają do dziecka ze świata zewnętrznego, ich odbiór i rozumienie jest uzależnione właśnie od ważnych osób z otoczenia małego człowieka.

Przekaz wartości ma miejsce w różnych środowiskach, w których toczy się życie dziecka. To w nich styka się ono z osobami, które stają się nośnikami wartości i norm. Wpływy tych środowisk nakładają się na siebie, więc najkorzystniejsza jest sytuacja, gdy prezentują one podobny, kierunek oddziaływań i w zbliżony sposób ukazują dzieciom świat wartości. Jest to trudne do osiągnięcia, ale tylko w takich warunkach dziecko może dążyć do osiągnięcia "ład umysłu i serca" [2: 32-34]. A równowaga między poznaniem a przeżyciem jest warunkiem dobrego funkcjonowania człowieka.

REFERENCES

1. Brich, A., & Malim, T. (1995). *Psychologia rozwojowa w zarysie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN [in Polish].
2. Dymara, B. (2003). Poszukiwanie ładu umysłu i serca, czyli życie według wartości. W: Dymara, B., Łopatkowa, M., Pulinowa, Z., & Murzyn, A. *Dziecko w świecie wartości, część druga – Poszukiwanie ładu umysłu i serca*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" [in Polish].
3. Górniewicz, J. (2001). *Kategorie pedagogiczne*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego [in Polish].
4. Juszczyk, S. (2004). Przekazy medialne w kształtowaniu postaw dzieci i młodzieży. W: Petlak, E. – Juszczyk, S. a kol.: *Diferencjacja wyczerpania a sùvislosti*. Nitra: Univerzita

Konštatina Filozofa [in Polish].

5. Klim-Klimaszewska, A. (2005). *Pedagogika przedszkolna*. Warszawa: Polski Instytut Wydawniczy [in Polish].

6. Kowolik, P., & Pośpiech, L. (2009). Istota wartości i ich znaczenie w edukacji. "Nauczyciel i Szkoła", nr. 3-4, Wkładka nr. 2 – Wprowadzenie dziecka w świat wartości, 32 [in Polish].

7. Kupisiewicz, Cz., & Kupisiewicz, M. (2009). *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN [in Polish].

8. Kwiatowska, M. (red.). (1985). *Podstawy pedagogiki przedszkolnej*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne [in Polish].

9. Michałowski, S.C. (2003). Życie w rodzinie a budowanie świata wartości. W: Denek, K., Moszczyńska, U., Moszczyński, W., & Michałowski, S.C. *Dziecko w świecie wartości, część pierwsza – Aksjologiczne barwy dziecięcego świata*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" [in Polish].

10. Milerski, B., & Śliwerski, B. (red.) (2000). *Pedagogika*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN [in Polish].

11. Okoń, W. (2001). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak" [in Polish].

12. Żuchelkowska, K. (2012). *Świat wartości dzieci kończących edukację przedszkolną*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego [in Polish].

Received: November 08, 2022

Accepted: December 05, 2022

GENERAL SECONDARY EDUCATION ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА

UDC 37.091.212:001.89

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.94-110

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF FORMING THE ORGANIZATIONAL SKILLS OF THE SCIENTIFIC LYCEUMS STUDENTS

N. M. Myronchuk*

The article substantiates the relevance of students' organizational skills in learning and research activities and shows that their formation determines productivity and work efficiency. The essence of the approaches to considering the problem of forming the student's organizational skills is characterized: neuroscientific, psychological, sociological, phenomenological and pedagogical. It is noted that education in scientific lyceums has a research-oriented character and is aimed at forming of students' research competence. Students' organizational skills in project-technological activities are determined. Ways of forming students' organizational skills are indicated: trial and error method, systematic cognitive and creative activity in the learning process, special training. The importance of the use of information and communication technologies in the students' educational-research activities is substantiated. The reasons for insufficient formation of students' organizational skills are defined: sociocultural, pedagogical, ergonomic and organizational. A students' survey of the educational-pedagogical field of knowledge was conducted regarding the level of their readiness to perform research activities in a higher education institution. Questionnaires "Self-assessment of the level of organization", "Organizational research skills" are used. Based on the results of the survey, 88,1% of people indicated the difficulties of forming organizational research skills: lack/insufficiency of experience in research activity; lack of organizational skills; insufficiency of information search skills; low-quality allocation of your time; inability to determine priorities. The essence and components of students' organizational research skills are defined. The conditions and methods of their formation in students based on the activity approach are specified. Prospects for further research are defined: to develop criteria for the selection of educational-training tasks and exercises for the development of organizational skills of scientific lyceums students.

Key words: educational challenges, approaches, organizational skills, research activity, project-technological activity, information and communication technologies, students, scientific lyceum.

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
mironchuknm@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1360-6381

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ УМІНЬ УЧНІВ НАУКОВИХ ЛІЦЕЇВ

Н. М. Мирончук

У статті обґрунтовано актуальність організаційних умінь у навчальній і дослідницькій праці учнів, рівень сформованості яких впливає на продуктивність і ефективність праці. Охарактеризовано сутність підходів до розгляду проблеми формування організаційних умінь учнів: нейронауковий, психологічний, соціологічний, феноменологічний, педагогічний. Зазначено, що навчання в наукових ліцеях має дослідно-орієнтований характер і спрямоване на формування в учнів дослідницької компетентності. Визначено організаційні уміння, які учні виявляють на кожному етапі проєктно-технологічної діяльності. Названо шляхи формування організаційних умінь учнів: метод проб і помилок, систематична пізнавально-творча діяльність у процесі навчання, спеціальне навчання. Обґрунтовано важливість застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчальній і дослідницькій діяльності учнів. Визначено причини недостатньої сформованості організаційних умінь учнів: соціокультурні, педагогічні, ергономічні та організаційні. Проведено опитування студентів освітньо-педагогічної галузі знань щодо рівня їх підготовленості до виконання дослідницької діяльності в закладі вищої освіти. Використано опитувальники "Самооцінка рівня організованості", "Організаційні дослідницькі вміння". На основі результатів опитування виявлено труднощі формування організаційних дослідницьких умінь у 88,1% осіб: відсутність/недостатність досвіду дослідницької діяльності; несформованість організаційних умінь; недостатність умінь здійснювати пошук інформації; неякісний розподіл свого часу; невміння визначати пріоритети. Обґрунтовано сутність і складові організаційних дослідницьких умінь учнів, виокремлено умови і способи їх формування в учнів на основі діяльнісного підходу. Визначено перспективи дослідження цієї проблеми – розроблення системи критеріїв відбору навчально-тренувальних завдань і вправ для розвитку організаційних умінь учнів.

Ключові слова: освітні виклики, підходи, організаційні вміння, дослідницька діяльність, проєктно-технологічна діяльність, інформаційно-комунікаційні технології, учні, науковий ліцей.

Introduction of the issue. Training at institutions of secondary specialized education (scientific lyceums) has a research-oriented character and is aimed at creating conditions for intellectual-creative, searching of students' activities, in-depth study of specialized subjects and formation of students' research-experimental, design and inventive skills. The result of obtaining an education in such institutions is the formation of an appropriate level of students' research competence, which shows their ability to apply theoretical and empirical research methods, to carry out technical processing, generalization, practical application of information and research results, to be able to organize a research search, to communicate and interact with others, to show creativity and a non-standard approach in solving research tasks.

Students' research activities require the formation of analytical, prognostic, projective, organizational, communicative

Постановка проблеми. Навчання в закладах середньої спеціалізованої освіти (наукових ліцеях) має дослідно-орієнтований характер і спрямоване на створення умов для інтелектуально-творчої, пошукової діяльності здобувачів освіти, поглиблене вивчення профільних предметів і формування вмінь дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької діяльності учнів. Результатом здобуття освіти в таких закладах є сформованість в учнів відповідного рівня дослідницької компетентності, яка передбачає їх здатність застосовувати теоретичні й емпіричні методи дослідження, здійснювати технічну обробку, узагальнення, практичне застосування інформації та одержаних результатів дослідження, вміти організовувати дослідницький пошук, спілкуватися і взаємодіяти з іншими, виявляти креативність і нестандартний підхід у розв'язанні дослідницьких завдань.

Дослідницька діяльність учнів

and other skills. A significant role in research activity is played by the students' organizational skills as the perceived ability to perform actions productively and efficiently.

Current state of the issue. Scientific searches in the direction of the specified problem include the following aspects: formation of students' organizational skills in educational activities – M. Bratu, E. Gaumen, L. Ciosa, G. Lemko, V. Cejovik, etc.; formation of the individual's organizational skills in research activity – S. Budnik, O. Semenog, N. Tyaglo and others. The researchers noted the metasubject nature of organizational skills, the necessity of their application in various situations of educational and extracurricular activities.

Having analysed a number of studies about organizational skills formation and effective use of time of secondary and higher education students, C. Romero-Perez and E. Sanchez-Lissen [6: 72] determine such characteristics of the educational process as flexibility and acceleration. They argue that these characteristics lead to the phenomenon of multitasking, and any student who is unable to adapt to the conditions of academic productivity is at greater risk of academic failure. That is why they note the importance of forming students' organizational skills for effective management of academic activities.

Researchers also note a close connection between students' digital competence and self-organization technologies. They consider that students' use of digital competence ensures effective activity planning, time allocation, promotes academic success and lays the foundation for future education [6: 75-76].

M. Bratu and L. Ciosa stand up the concept of minimalism for the formation of students' organizational skills of engineering specialties, the essence of which is to reduce actions, experiences, things to essential, fundamental parts. This means using the necessary minimum of things, freeing the space from unnecessary and burdensome things. According to researchers, a space organized according to the philosophy of

передбачає сформованість аналітичних, прогностичних, проєктувальних, організаційних, комунікативних та інших умінь, значна роль серед яких належить організаційним умінням як усвідомленій здатності учнів виконувати свої дії продуктивно й ефективно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові пошуки у руслі означеної проблеми охоплюють такі аспекти: формування організаційних умінь здобувачів освіти в навчальній діяльності – М. Брату, Е. Гаумен, Л. Сіоса, Г. Лемко, В. Цейовик та ін.; формування організаційних умінь особистості в контексті здійснення дослідницької діяльності – С. Буднік, О. Семенов, Н. Тягло та ін. Дослідниками відзначено метапредметний характер організаційних умінь, необхідність їх застосування у різних ситуаціях навчальної та позанавчальної діяльності.

Проаналізувавши низку досліджень щодо формування в здобувачів середньої й вищої освіти навичок організації та ефективного використання часу, С. Ромеро-Перес і Е. Санчес-Ліссен [6: 72] визначають такі характеристики процесу освіти, як гнучкість і прискорення. Вони стверджують, що ці характеристики призводять до явища багатозадачності, й будь-який учень, який не зможе адаптуватися до цих умов академічної продуктивності, має більший ризик стати неуспішним у навчанні. Саме тому вони відзначають значущість формування організаційних умінь учнів для ефективного управління академічною діяльністю.

Дослідники також вказують на тісний зв'язок цифрової компетентності здобувачів і технологій самоорганізації діяльності. Вони вважають, що завдяки використанню цифрової компетентності здобувачі ефективніше планують власну діяльність і розподіляють час, що сприяє академічній успішності та закладає основу для майбутньої освіти [6: 75-76].

М. Брату і Л. Сіоса, досліджуючи організаційні вміння студентів інженерних спеціальностей, як один із шляхів їх формування обстоюють концепцію мінімалізму, суть якої полягає у зведенні дій, досвіду, речей до істотних, фундаментальних частин. Йдеться про використання необхідного мінімуму речей, звільнення

minimalism does not create stress [2: 4].

Researchers J. Karimova [5], A. Ismoilovna [4] substantiate the content and components of organizational skills, investigate ways and methods of their formation. B. Boller [1] notes the need for the teacher to develop organizational skills and emphasizes that many students may need support and instructions before they can take responsibility for their learning. The researcher assumes that school students are able to perform various tasks, plan and organize projects, regulate their time and behaviour. In this regard, B. Boller provides examples of typical behaviour for teachers using different strategies to improve students' organizational skills.

Taking into account the conclusions of the analysed studies, it is worth paying attention to scientific lyceums, the educational process of which is based on research activities. Therefore, there is a need to find a method of forming the ability to organize students' research activities in such institutions.

Aim of research is to substantiate the current challenges of forming students' organizational skills in research activities and to determine the ways, conditions and methods of their development in scientific lyceums students.

Research methods. Research methods are based on the theoretical and methodological analysis of the problem formation of students' organizational skills in research activity, analysis of the preparedness of students' pedagogical specialties for research activities in a higher education institution based on their self-assessment. The research used the questionnaires "Self-assessment of the organization's level", "Organizational research skills", developed by the author using google forms.

Results and discussion. In the scientific literature, the following approaches to consider the problem of forming students' organizational skills are used: neuroscientific, psychological, sociological, phenomenological and pedagogical.

According to the *neuroscientific approach* (N. Voytenko, H. Seli, M. Dembo), goal setting, planning, prioritization of tasks is

простору від зайвого, обтяжливого. Дослідники вважають, що простір, організований відповідно до філософії мінімалізму, не створює стресу [2: 4].

Дослідники Дж. Карімова [5], А. Ісміловна [4] обґрунтовують зміст і складові організаційних умінь, досліджують шляхи і методику їх формування. Б. Боллер [1] стверджує про необхідність сформованості організаційних умінь в учителя і наголошує, що багатьом учням може знадобитися підтримка та інструкції, перш ніж вони зможуть взяти на себе відповідальність за своє навчання. Дослідниця робить припущення, що учні середньої школи достатньо дорослі й здатні виконувати різноманітні завдання, планувати й організувати проекти, регулювати свій час і поведінку. У цьому зв'язку вона надає вчителям приклади типової поведінки з використанням різних стратегій для покращення в учнів організаційних умінь.

Ураховуючи висновки і положення проаналізованих досліджень, варто звернути увагу на спеціалізовані заклади освіти, освітній процес у яких будується на дослідницькій діяльності. Тому актуалізується потреба пошуку методики формування в учнів таких закладів організаційних дослідницьких умінь.

Мета статті полягає в обґрунтуванні актуальних викликів щодо формування організаційних умінь дослідницької діяльності учнів та визначенні шляхів, умов і методичних аспектів їх формування в учнів наукових ліцеїв.

Методи дослідження включають теоретико-методологічний розгляд проблеми формування організаційних умінь дослідницької діяльності учнів, аналіз підготовленості студентів педагогічних спеціальностей до виконання дослідницької діяльності в закладі вищої освіти на основі їх самооцінки. У дослідженні використано опитувальники "Самооцінка рівня організованості", "Організаційні дослідницькі вміння", розроблені автором з допомогою google форми.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі до розгляду проблеми формування організаційних умінь учнів застосовуються різні підходи: нейронауковий,

related to the work of the human brain. Executive functions provide cognitive control of human behaviour, in particular, attention control, cognitive inhibition, working memory and cognitive flexibility. Such functions are important for completing tasks and organizing materials, allocating time and determining priorities. In the field of neurology, behavioural time management is considered a skill formed as a result of the correct dynamics of brain chemistry and operation. If this dynamic is disturbed, there may be difficulties in planning and organizing time. Violation of these functions can cause "attention deficit hyperactivity disorder" in children [6: 64].

The *psychological approach* (M. Dembo, V. Rybalka, O. Yakovenko) is based on the concept that the formation of organizational skills (planning, prioritization, self-control and self-reflection, etc.) is connected with the improvement of the will and the development of such psychological mechanisms as self-forecasting, self-projection, self-control, self-analysis, self-motivation, etc. Organizational skills are a metacognitive strategy of self-regulation in activity, which includes time management in study or research activities, making responsible decisions during the implementation of short- and medium-term work plans, allocating and calculating time for the performance of educational/research tasks, etc.

The *sociological approach* (P. Drucker, M. Lukashevych, C. Romero-Perez, E. Sanchez-Lissen) defends the position that modern characteristics of social life (increasing technologies and intensification of technological processes in the social and industrial sphere, increasing the amount of information, accelerating the pace life, the transience of time, etc.) require the transformation of a person's organizational experience in the direction of increasing his/her productivity. Information and physical overload of a person cause a lack of attention, an accumulation of unresolved tasks, contribute to the appearance of fatigue, and reduce the quality of activity regulation. Instead, the formation of organizational skills can contribute to the social of individuals' assimilation and

психологічний, соціологічний, феноменологічний, педагогічний.

Нейронауковий підхід (Н. Войтенко, Х. Селі, М. Дембо) передбачає, що дії з цілевизначення, планування, визначення пріоритетності завдань пов'язані з роботою мозку людини. Виконавчі функції забезпечують когнітивний контроль поведінки людини, зокрема, контроль уваги, когнітивне гальмування, робочу пам'ять, когнітивну гнучкість. Такі функції є важливими для виконання завдань та організації матеріалів, розподілу часу, визначення пріоритетів. У галузі неврології поведінковий менеджмент часу вважається навичкою, яка є результатом правильної динаміки хімії та роботи мозку. Якщо ця динаміка порушена, то можливі труднощі в здатності планувати й організувати час. Порушення цих функцій може спричинити "синдром дефіциту уваги та підвищеної гіперактивності" в дітей [6: 64].

Психологічний підхід (М. Дембо, В. Рибалка, О. Яковенко) будується на концепції, що формування організаційних умінь (планувати, визначати пріоритети, здійснювати самоконтроль та саморефлексію та ін.) пов'язане з удосконаленням волі й розвитком таких психологічних механізмів, як самопрогнозування, самопроектування, самоконтроль, самоаналіз, самомотивування та ін. Прояв організаційних умінь є метакогнітивною стратегією саморегуляції діяльності, яка включає управління часом у навчальній або дослідницькій діяльності, прийняття відповідальних рішень під час реалізації коротко- та середньострокових планів роботи, розподіл і розрахунок часу для виконання навчальних/дослідницьких завдань та ін.

Соціологічний підхід (П. Друкер, М. Лукашевич, С. Ромеро-Перес, Е. Санчес-Ліссен) обстоює позицію, що сучасні характеристики суспільного життя (збільшення технологій та інтенсифікація технологічних процесів у соціальній і виробничій сфері, збільшення обсягів інформації, прискорення темпів життя, швидкоплинність часу та ін.) вимагають трансформації організаційного досвіду людини у напрямі посилення його продуктивності. Інформаційне та фізичне перевантаження людини спричиняють брак

integration.

The acceleration of the life pace can cause a sense of individual freedom or an anxiety sense, fear of being "left behind", and can also increase the sense of responsibility and obligation. Against this background, organizational skills are a necessary skill to overcome the challenges of a competitive world.

Considering the problem of learning time management, C. Romero-Perez and E. Sanchez-Lissen note that time control by teachers and independent time management by students is a tool of discipline and culture and contributes to work productivity [6: 66]. Thus, the formation of organizational skills is interconnected with the students' work productivity, success and, therefore, affects their mental well-being.

The *phenomenological approach* (D. Jacobsma, M. Hall, etc.) demonstrates the proposition that negative childhood experience regarding the organization of activities affects the students' academic success. In other words, the formed of person's attitude to this resource affects the efficiency of time use. Taken together, these approaches provide a multifaceted study of the problem of forming students' organizational skills.

The *pedagogical approach* (J. Agolla, M. Dembo, N. Dudnik, etc.) combines psychological interpretations of this construct with the search of technologies, methods, and various techniques that contribute to the formation of students' organizational skills. The formation of students' organizational skills contributes to the assimilation of social experience, knowledge, and skills needed in the labour market and prepares students for independent adult life and professional activity.

Labour pedagogy examines the relationship between the students' organizational skills and the effectiveness and productivity of educational-research work, substantiates the role of intellectual and personal quality for the life organization, finds out the conditions for the formation of students' organizational skills, considers the issue of scientific organization of students' work, etc.

уваги, породжують відчуття накопичення невіршених завдань, сприяють появі втоми, знижують якість координування діяльності. Натомість сформованість організаційних умінь може сприяти соціальній асиміляції та інтеграції індивідів.

Прискорення темпів життя може породжувати відчуття індивідуальної свободи або спричинити відчуття занепокоєння, страху "залишитися позаду", посилювати почуття відповідальності, обов'язку. На цьому тлі організаційні вміння є необхідною навичкою для подолання викликів конкурентного світу.

Як зазначають К. Ромеро-Перес і Е. Санчес-Ліссен, розглядаючи проблему управління навчальним часом, такі дії, як контроль часу вчителями та самостійне управління учнями часом, є інструментом дисциплінування і культури, що сприяє продуктивності діяльності [6: 66]. Таким чином, сформованість організаційних навичок взаємозв'язана з продуктивністю праці учня, успішністю й, отже, впливає на його психічне благополуччя.

Феноменологічний підхід (Д. Джакобсма, М. Холл та ін.) демонструє положення, що негативний досвід дитинства щодо організації діяльності впливає на академічну успішність учнів. Іншими словами, на ефективність використання часу впливають вироблені в минулому ставлення до цього ресурсу та сформоване мислення людини. У сукупності зазначені підходи забезпечують різноаспектне вивчення проблеми формування організаційних умінь учнів.

Педагогічний підхід (Дж. Аголла, М. Дембо, Н. Дуднік та ін.) поєднує психологічні інтерпретації цього конструкту із пошуками технологій, методів, різноманітних технік, які сприяють формуванню організаційних умінь в учнів. Сформованість організаційних умінь в учнів сприяє засвоєнню суспільного досвіду, знань, умінь, необхідних на ринку праці, підготовці учнівської молоді до самостійного дорослого життя та професійної діяльності.

Педагогіка праці розглядає питання зв'язку організаційних умінь учнів з ефективністю і продуктивністю навчальної та дослідницької роботи, обґрунтовує роль інтелектуальних і особистісних

Organization is a person's ability, a competence to achieve a goal effectively. The act of organization is a necessary condition for human functioning. The *prerequisites* for the formation of a child's organizational skills are laid in the family and preschool education institution: encouraging students to be in order, determining the place for things and toys, organizing play, study and other areas. The game, behaviour of adults, demand, external motivation are means of forming children's organizational skills in this period.

The formation of organizational skills takes place under the condition that the child focuses his/her activities on a specific goal. During the study period, new tasks appear in the organization of students' life activities: to observe the daily routine and school routine; rationally organize cognitive activities under the guidance of a teacher or independently; perform educational tasks, etc. Successful adaptation in the school environment depends on various factors, including the appropriate level of organizational skills. Thus, the students' organizational skills are purposefully formed under appropriate conditions and improved thanks to the assimilation of effective organizational behaviour models in the family, micro- and macrosociety, educational institutions.

It is necessary to understand that for a significant part of the modern generation, the values of personal achievements are a guarantee of success in life. Therefore, the family and school should form the values of effective use of time by children, rational allocation of time for study and rest, productive personal and professional development.

In the conditions of specialized education (Law of Ukraine "On Education" [3], Standard of Specialized Education of Scientific Direction [7]) education has a research-oriented nature and is aimed at in-depth study of specialized subjects and the formation of students' research-experimental, design and inventive skills. The standard of specialized scientific education defines the requirements for the students' research competence of basic and specialized schools, which provides for the

характеристик в організації діяльності школяра, з'ясовує умови формування організаційних умінь учнів, розглядає питання наукової організації праці школяра та ін.

Організованість – це особиста здатність людини, її компетентність органічно ефективно діяти для досягнення мети. Акт організації є обов'язковою умовою функціонування людини. *Передумови* для формування організаційних навичок дитини закладаються в сім'ї й закладі дошкільної освіти: стимулювання учнів до порядку, визначення місця для речей та іграшок, упорядкування осередків: ігрового, навчального, відпочинку та ін. Засобами формування організаційних навичок у дітей у цей період є гра, поведінка дорослих, вимога, зовнішня мотивація.

Безпосередньо формування організаційних умінь відбувається за умови, коли дитина орієнтує свою діяльність на конкретну мету. У період шкільного навчання постають нові *виклики* в організації життєдіяльності учня: дотримання режиму дня і шкільного розпорядку, раціональна організація пізнавальної діяльності під керівництвом учителя чи самостійно, виконання навчальних завдань та ін. Успішна адаптація в шкільному середовищі залежить від різних чинників, у тому числі й від належного рівня сформованості організаційних умінь. Таким чином, організаційні вміння цілеспрямовано формуються в особистості дитини за відповідних умов та удосконалюються завдяки засвоєнню ефективних моделей організаційної поведінки у середовищі життєдіяльності дитини: сім'ї, мікро- та макросоціумі, освітніх закладах.

Необхідно розуміти, що для значної частини сучасного покоління цінності особистих досягнень є гарантією успіху в житті. Тому сім'я і школа повинні формувати цінності ефективного використання часу дітьми, раціонального розподілу часу на виконання навчальних завдань і відпочинку, продуктивного особистісного і професійного розвитку.

В умовах *спеціалізованої освіти* (Закон України "Про освіту" [3], Стандарт спеціалізованої освіти наукового спрямування [7]) навчання має дослідно-

students' ability to apply theoretical and empirical research methods, to carry out technical processing, generalization, practical application of information and the obtained research results, to be able to organize a research search, to communicate and interact with others, to show creativity and a non-standard approach in solving problems.

The *project-technological* activity has signs of research work: the student considers the problem, searches for ways to solve the task, substantiates the ways of solving the creative idea. Project-technological activity includes various design-technological, artistic-design, research and technical tasks. Such activity is based on flexible organization of the learning process, during which the individual characteristics of students, their interests, experience of performing such activities, abilities and skills must be taken into account.

Project-technological activity consists of elements that reveal the sequence of project development and implementation: organizational-preparatory, design, technological, final stages, each of which has its own stages of implementation. To perform various types of project-technological activities (design, invention, project, etc.), students must possess the appropriate organizational skills: analyse, forecast, plan, project activities, carry out time allocation, self-control, make decisions independently, agree on their own positions during collective problem solving, etc.

Table 1 summarizes the students' organizational skills, which are manifested at each stage of project and technological activity.

орієнтований характер і спрямоване на поглиблене вивчення профільних предметів і формування вмінь дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької діяльності учнів. Стандартом спеціалізованої освіти наукового спрямування визначено вимоги до дослідницької компетентності учнів базової та профільної школи, яка передбачає здатність учнів застосовувати теоретичні й емпіричні методи дослідження, здійснювати технічну обробку, узагальнення, практичне застосування інформації та отриманих результатів дослідження, вміти організувати дослідницький пошук, спілкуватися і взаємодіяти з іншими, виявляти креативність і нестандартний підхід у розв'язанні завдань.

Ознаки дослідницької роботи має *проектно-технологічна діяльність*: учень обмірковує проблему, здійснює пошук шляхів розв'язання завдання, обґрунтовує способи розв'язання творчого задуму. Проектно-технологічна діяльність містить різноманітні конструкторсько-технологічні, художньо-конструкторські, дослідницькі, технічні завдання. Така діяльність ґрунтується на гнучкій організації процесу навчання, під час якого мають бути враховані індивідуальні особливості учнів, їх інтереси, досвід виконання такої діяльності, вміння і навички.

Проектно-технологічна діяльність складається з елементів, які розкривають послідовність розроблення і виконання проекту: організаційно-підготовчий, конструкторський, технологічний, заключний етапи, кожен з яких має свої стадії виконання. Для виконання різних видів проектно-технологічної діяльності (конструкторської, винахідницької, проектної та ін.) учні повинні володіти відповідними організаційними уміннями: аналізувати, прогнозувати, планувати, проектувати діяльність, здійснювати розподіл часу, самоконтроль, самостійно приймати рішення на основі аналізу доцільності тих чи інших дій, узгоджувати власні позиції під час колективного розв'язання завдань та ін.

У таблиці 1 узагальнено організаційні вміння учнів, які проявляються на кожному етапі проектно-технологічної діяльності.

Table 1

Students' organizational skills in the process of project-technological activity

Stage	Organizational skills
<i>Organizational-preparatory</i> – task selection	– make a conscious analysis of the problem; – define/choose a task; – self-motivate/self-stimulate one's own activity
<i>Design</i> – activity design	– perform an analysis and draw up a work plan; – develop an algorithm/technology for task performance, plan and allocate time; – choose effective and rational ways of performing the task
<i>Technological</i> – performance of the task	– adjust the sequence of actions, stages of work; – redistribute time for activities; – distribute external and internal resources, to maintain the state of working capacity; – work individually and collectively
<i>Final</i> – design/presentation of the task	– organize a presentation of work results; – choose appropriate methods of attracting the audience's attention; – carry out a self-assessment of activities, results and successes

Performing project-technological works encourages students to master new ways of learning, mastering more complex knowledge, forming skills and abilities, mastering other methods of creative activity, applying an artistic and constructive approach to creating objects of work. The solution of creative tasks of varying complexity is accompanied by educational-cognitive and organizational-project students' actions: setting tasks, finding ways to perform them, dividing technical tasks into groups, choosing means of developing artistic and design skills to solve the task.

Formation of organizational skills of scientific lyceum students can take place in the following ways:

1) acquisition by the student of the experience of applying organizational skills through the trial and error method (unguided, spontaneous, independent);

2) formation of organizational skills in the process of systematic cognitive and creative activity during training (situational, partially controlled);

3) special training for the formation of students' organizational skills (targeted management of the process).

Most often, students' organizational skills are formed in the process of studying school subjects. Having received tasks from academic disciplines and the deadlines for their completion, the student must

Виконання проектно-технологічних робіт спонукає учнів до освоєння нових способів пізнання, засвоєння більш складних знань, формування вмінь і навичок, опанування іншими способами творчої діяльності, застосування художньо-конструкторського підходу до створення об'єктів праці.

Розв'язання різноманітних завдань творчого характеру різного рівня складності супроводжується навчально-пізнавальними та організаційно-проектувальними діями учнів: постановка завдань, пошук способів їх виконання, поділ технічних завдань на групи, вибір засобів розвитку художньо-конструкторських умінь і навичок для розв'язання завдання.

Формування в учнів наукових ліцеїв організаційних умінь може відбуватися такими шляхами:

1) набуття учнем досвіду застосування організаційних умінь через метод проб і помилок (некерований, спонтанний, самостійний);

2) формування організаційних умінь у процесі систематичної пізнавально-творчої діяльності в процесі навчання (ситуативний, частково керований);

3) спеціальне навчання з формування організаційних умінь учнів (цілеспрямоване керівництво процесом).

Найчастіше організаційні уміння в учнів формуються у процесі вивчення шкільних предметів. Отримуючи завдання з навчальних дисциплін і терміни їх

organize his/her educational work, taking into account factors related to educational activities from other disciplines, extracurricular cognitive interests, important goals of extracurricular life activities. In particular, he/she must choose a rational work mode, define tasks and predict the result, design a work algorithm, allocate time for work and breaks, etc. An important role in this process is played by external incentives, the internal of student motivation, his/her cognitive interest, willpower, sometimes the manifestation of educational enthusiasm: will I be able to complete this task, how successfully can I implement it, what result will I get if I complete the task on time, etc.

IT courses, programming, design, informatics, mathematics are disciplines that logically structure thinking and teach how to perform tasks algorithmically, form the competence to organize activities. Logical, algorithmic thinking is necessary in the process of planning activities, setting goals and determining intermediate stages of their implementation.

Setting and solving educational and research problems forms the ability to analyse the situation, define a problem, formulate a hypothesis, practically verify and substantiate it, obtain the necessary information from reliable sources, present and argue the decision. To solve tasks, the student must also be able to organize interaction with other participants of the educational process in the digital space, jointly develop strategies and action plans.

Modern information and communication technologies (computer, Internet, e-mail, telecommunications, etc.) are an integral part of learning and research activities of scientific lyceums students. The use of information and communication technologies (ICT) contributes to the individualization of education, increasing the level of independence, discipline, initiative and requires the formation of the following organizational skills:

- to acquire and process information from various (printed and digital, in particular audio-visual) sources in many educational fields and contexts;
- to model processes and situations, using the capabilities of various disciplines;

виконання, учень повинен організувати свою навчальну роботу, урахувавши чинники, пов'язані з навчальною діяльністю з інших дисциплін, позанавчальними пізнавальними інтересами, важливими цілями позанавчальної життєдіяльності. Зокрема, він має обрати раціональний режим роботи, визначити завдання й спрогнозувати результат, спроектувати алгоритм роботи, розподілити час на роботу та перерви тощо. Істотну роль у цьому процесі відіграють зовнішні стимули, внутрішня мотивація учня, його пізнавальний інтерес, волеволі зусилля, іноді прояв навчального захоплення: чи зможу я це завдання виконати, наскільки успішно я можу це реалізувати, який результат я отримаю, виконавши завдання завчасно та ін.

З-поміж дисциплін, які логічно структурують мислення, навчають виконувати завдання алгоритмічно, технологічно, формують компетентність організовувати діяльність, є ІТ-курси, програмування, дизайн, інформатика, математика. Логічне, алгоритмічне мислення необхідне під час планування діяльності, постановки цілей і визначення проміжних етапів їх реалізації.

Постановка і розв'язання навчальних та дослідницьких проблем формує вміння аналізувати ситуацію, визначати проблему, формулювати гіпотезу, практично її перевіряти та обґрунтовувати, здобувати необхідну інформацію з достовірних джерел, презентувати та аргументувати рішення. Для розв'язання завдань учень повинен також уміти організовувати взаємодію з іншими учасниками освітнього процесу в цифровому просторі, спільно розробляти стратегії й плани дій.

Невід'ємною складовою процесу академічного навчання та дослідницької діяльності учнів наукових ліцеїв є сучасні *інформаційно-комунікаційні технології* (комп'ютер, інтернет, електронна пошта, телекомунікації та ін.).

Використання ІКТ сприяє індивідуалізації навчання, підвищенню рівня самостійності, дисциплінованості, ініціативності та потребує сформованості організаційних умінь:

- здобувати та опрацьовувати інформацію з різних (друкованих і цифрових, зокрема аудіовізуальних) джерел у багатьох освітніх галузях і контекстах;

– react to changes, define and set goals, motivate yourself, develop resilience and confidence to achieve success;

– use digital technologies for personal development and communication, apply ICT in education and various life situations;

– independently organize your training, evaluate it and your capabilities, make decisions.

Lack of organizational skills causes executive dysfunctions, the causes of which can be the following factors: *sociocultural*: dominant values, lifestyle, acquired experience; *pedagogical*: inappropriate learning strategies; excessive number of tasks; teaching style, school culture, student support systems; *psychological*: lack of students' motivation, lack of desire to carry out activities; *ergonomic*: mental overload of students, improper attitude to the organization of the work space and place; *organizational*: lack of basic organizational skills (planning, allocating time, independently organizing cognitive, research, creative and other activities); imbalance in the distribution of educational-cognitive activity and rest, lack of sleep, which affects the well-being and health of students, etc.

Prevention and elimination of shortcomings in the organization of students' work can be facilitated by training them in the appropriate planning strategy, organization and self-organization of educational and research work. At the same time, the school does not sufficiently include students in research activities and does not carry out purposeful training of students in the organization/self-organization of work, as evidenced by the results of the conducted survey.

In order to find out the students' assessment of the educational-pedagogical field of knowledge about the level of their readiness to perform research activities in the higher education institution, two questionnaires "Self-assessment of the level of organization", "Organizational research skills" were developed. 42 students of Zhytomyr Ivan Franko State University took part in the survey. Based on their own experience of studying at school, students of higher education gave an assessment of

– моделювати процеси і ситуації, використовуючи можливості різних дисциплін;

– реагувати на зміни, визначати і ставити цілі, мотивувати себе, розвивати стійкість і впевненість, щоб досягати успіху;

– використовувати цифрові технології для власного розвитку і спілкування, застосовувати ІКТ у навчанні та різноманітних життєвих ситуаціях;

– самостійно організовувати своє навчання, оцінювати його і свої можливості, приймати рішення.

Несформованість організаційних умінь спричиняє виконавчі дисфункції, причинами яких можуть бути такі чинники: *соціокультурні*: домінуючі цінності, спосіб життя, набутий досвід; *педагогічні*: невідповідні стратегії навчання; надмірна кількість завдань; стиль викладання, шкільна культура, системи підтримки учнів; *психологічні*: невмотивованість школярів, відсутність бажання здійснювати діяльність; *ергономічні*: розумове перевантаження учнів, неналежне ставлення до організації робочого простору, місця; *організаційні*: несформованість базових організаційних умінь (планувати, розподіляти час, самостійно організувати пізнавальну, дослідницьку, творчу та інші види діяльності); дисбаланс розподілу навчально-пізнавальної активності та відпочинку, недостатність сну, що впливає на самопочуття і здоров'я учнів та ін.

Запобіганню/усуненню недоліків організації/самоорганізації праці може сприяти навчання учнів відповідної стратегії планування, організації та самоорганізації навчальної та дослідницької праці. Водночас школа недостатньо включає учнів до дослідницької діяльності та не здійснює цілеспрямованого навчання учнів організації/самоорганізації праці, про що свідчать результати проведеного опитування.

Щоб з'ясувати оцінку студентів освітньо-педагогічної галузі знань щодо рівня власної підготовленості до виконання дослідницької діяльності в закладі вищої освіти, було розроблено два опитувальники "Самооцінка рівня організованості", "Організаційні дослідницькі вміння". В опитуванні взяло участь 42 студенти/тки Житомирського державного університету імені Івана Франка. Послуговуючись власним досвідом навчання у школі, здобувачі вищої освіти

the content and degree of their training for research activities. Thus, 26,2% of people defined the level above the average, average – 57,1% of people, low – 16,7% of people. At the same time, 9,5% of people specified that the school did not carry out special work on the development of research skills, and 2,4% of people noted that the school teachers worked in this direction within the limits of their competence.

The analysis of the responses of higher education students shows that for 11,9% of people during their studies at school, conditions were created for carrying out research activities (4,8% of people took an active part in MA), 4,8% of people did not show a desire to do it, 2,4% of people did not answer). On the other hand, 88,1% of people indicated problems and difficulties due to lack of research skills, or pointed to the absence of this type of work: lack/insufficient experience of research activities (at school they only prepared abstracts and wrote abstracts) – 23,8%, not obtained in school of proper organizational skills – 11,9%, insufficient skills to use literature and search for information – 11,9%, poor time allocation and inability to determine priorities – 11,9%, etc.

The respondents explained this state of research activity at the school by insufficient of teachers' work in this direction: "the organization of activities would have a better level if teachers provided advice and recommendations", "sometimes they wrote essays without a specific structure", "working with additional material was not taught enough at school", "at school they only prepared abstracts and wrote summaries". In addition, the respondents point to the insufficient formation of organizational skills to perform educational/research tasks: "poorly organized my time", "difficulties arose when allocating time", "Organized herself/himself as I was able", etc. Analysing the difficulties in the process of performing various types of research work in a higher education institution, future teachers provided a list of organizational skills that, in their opinion, should be formed in students. The students' answers are presented in Table 2.

надали оцінку змісту та ступеню своєї підготовки до дослідницької діяльності. Так рівень вище середнього визначили 26,2% осіб, середній – 57,1% осіб, низький – 16,7% осіб. При цьому 9,5% осіб конкретизували, що спеціальної роботи з розвитку дослідницьких умінь школа не здійснювала, і 2,4% осіб відзначили, що вчителі у школі працювали в цьому напрямі у межах своєї компетентності.

Детальний аналіз відповідей здобувачів вищої освіти показує, що для 11,9% осіб під час навчання у школі створювалися умови для виконання дослідницької діяльності (4,8% осіб брали активну участь у МАН), 4,8% осіб не виявляли бажання її виконувати, 2,4% осіб не надали відповідь). Натомість 88,1% осіб зазначили про проблеми і труднощі, пов'язані з несформованістю дослідницьких умінь і навичок, або вказали на відсутність такого виду роботи: відсутність/недостатність досвіду дослідницької діяльності (у школі лише готували реферати і писали конспекти) – 23,8%, не отримано в школі належних організаційних умінь – 11,9%, недостатність умінь користуватися літературою, здійснювати пошук інформації – 11,9%, неякісний розподіл свого часу, невміння визначати пріоритети – 11,9% та ін.

Такий стан організації дослідницької діяльності в школі респонденти пояснили недостатністю/відсутністю роботи учителів у цьому напрямі: "організація діяльності мала б кращий рівень, якби педагоги надавали поради, рекомендації", "інколи писали реферати без конкретної структури", "у школі майже не вчили працювати з додатковим матеріалом", "у школі готували лише реферати і писали конспекти". Крім того, студенти вказують на недостатню сформованість організаційних умінь виконувати навчальні/дослідницькі завдання: "неякісно організовував/ла свій час", "виникали труднощі під час розподілу часу", "як умів/уміла, так себе й організовував/ла" та ін.

Аналізуючи труднощі, які виникали під час виконання різних видів дослідницької роботи у закладі вищої освіти, майбутні вчителі надали перелік організаційних умінь, які, на їх думку, мають бути сформовані в учнів. Відповіді студентів подано в таблиці 2.

Table 2

Students' organizational skills in learning-research activities

Organizational skills	Number of persons	%
Allocate time rationally	20	47,6
Plan activities, determine the order of actions, make an algorithm of research activities	12	28,6
Determine activity priorities	9	21,4
Work independently with sources	7	16,7
Ability to maintain discipline/self-discipline	7	16,7
Understand the purpose of the activity, set goals, predict the result	6	14,3
Search for information	6	14,3
Organize the workplace, maintain order	5	11,9
Change the algorithm of actions depending on the conditions/situation	4	9,5
Organize independent educational activities	4	9,5
Analyse and make decisions	3	7,1
Ability to use ICT	3	7,1
Structure information, divide voluminous tasks into parts	2	4,8
Graphically reproduce information	2	4,8
Organize activities in interaction (pair and small group)	2	4,8
Maintain a high/adequate level of performance	2	4,8
Adhere to the regime of intellectual work	1	2,4

Organizational skills are the student's perceived ability to perform actions productively and efficiently, based on knowledge and experience. The students' organizational skills are manifested in the ability to organize activities, analyse tasks, conditions and circumstances, plan work (determine the sequence of tasks, deadlines, stages of control, etc.), assess risks and consciously make decisions, constructively manage one's own actions. The incentive to perform of students' research activities is the realization of cognitive intellectual needs, which is based on the interests, preferences, hobbies of students.

During research activities, students develop the self-organization skills of work, the ability to work individually and in a group, work with various resources (library, online resources), formulate questions and receive advice, determine work methods). Completing research educational tasks requires students to be disciplined, clear, orderly in their own actions, able to predict the results and progress of activities, project their own activity in achieving the goal, rationally distribute personal and time resources,

Організаційні уміння – заснована на знаннях, набутому досвіді усвідомлена здатність учня виконувати дії продуктивно й ефективно. Організаційні уміння учнів проявляються у здатності впорядковувати діяльність, аналізувати завдання, умови й обставини, планувати роботу (визначати почерговість виконання завдань, терміни виконання, етапи контролю та ін.), оцінювати ризики і свідомо приймати рішення, конструктивно керувати власними діями. Спонукою до виконання дослідницької діяльності учнів є реалізація пізнавальної інтелектуальної потреби, яка ґрунтується на інтересах, уподобаннях, захопленнях учнів.

У процесі дослідницької діяльності в учнів формуються вміння самоорганізації праці, вміння працювати індивідуально та в групі, працювати з різними ресурсами (бібліотека, онлайн-ресурси, сформувані питання та отримати консультацію, визначати способи праці).

Виконання дослідницьких навчальних завдань вимагає в учнів не лише відповідного рівня сформованості знань, умінь, досвіду, а й умінь організації й самоорганізації праці: дисциплінованості, чіткості, впорядкованості власних дій,

make decisions taking into account the context of activities.

The external aspect of the organization of students' research activities requires the formation of the ability to forecast, plan, project activities, establish the optimal work mode, carry out a rational allocation of time for completing tasks, determine the priority of tasks, etc. The internal aspect of the organization of students' research activities includes motivational, reflective, analytical and control activities.

In the context of forming students' organizational skills, it is important to form the ability to determine the purpose and tasks of activities in order to plan and develop ways of their productive implementation. Important organizational skills of students are the ability to determine the sequence and methods of completing tasks, the ability to self-monitor one's own activity and manage it, which involves knowledge of self-control techniques. In the process of forming organizational skills, students need to develop the ability to observe themselves, their behaviour, the level of consumption of internal and external resources (mental, physical, intellectual, material, etc.), analyse their actions, rethink, draw conclusions and make appropriate decisions.

For many, the organization of educational/research activities is a wilful act of self-compulsion, fulfilment of duty, therefore such moral and volitional qualities as discipline, responsibility, organization, conscientiousness, diligence, etc. should be formed in students. The manifestation of organizational skills is also related to the students' motivational activity.

The formation of students' organizational skills ensures a higher intensity and productivity of work. At the same time, organizational skills are not formed if the teacher acts as the organizer of the learning process, and the student performs tasks according to the teacher's regulated algorithm and does not have his own initiative.

To create the conditions under which organizational skills are formed, it is important to rebuild or develop the

здатності спрогнозувати результати і хід діяльності, спроектувати власну активність у досягненні мети, раціонально розподілити особистісні й ресурси часу, приймати рішення з урахуванням контексту діяльності.

Зовнішній аспект організації дослідницької діяльності учнів потребує сформованості умінь прогнозувати, планувати, проектувати діяльність, встановлювати оптимальний режим роботи, здійснювати раціональний розподіл часу для виконання завдань, визначати пріоритетність завдань та ін. Внутрішній аспект організації дослідницької діяльності учнів містить мотиваційні, рефлексивні, аналітичні, контрольні дії.

У контексті формування організаційних умінь учнів важливо сформуванню визначити мету та завдання діяльності, щоб спланувати та розробити способи їх продуктивної реалізації. Важливими організаційними вміннями учнів є вміння визначати послідовність і способи виконання завдань, вміння здійснювати самоконтроль власної діяльності та керувати нею, що передбачає знання прийомів самоконтролю. У процесі формування організаційних умінь в учнів потрібно виробити вміння спостерігати за собою, за своєю поведінкою, за рівнем витрачання внутрішніх і зовнішніх ресурсів (психічних, фізичних, інтелектуальних, матеріальних та ін.), аналізувати свої дії, переосмислювати, робити висновки і приймати відповідні рішення.

Організація навчальної/дослідницької діяльності для багатьох є вольовим актом самопримушування, виконання обов'язку, тому в учнів повинні бути сформовані такі морально-вольові якості, як дисциплінованість, відповідальність, організованість, сумлінність, працьовитість та ін. Прояв організаційних умінь пов'язаний також із мотиваційною активністю учнів.

Сформованість в учня організаційних умінь забезпечує вищу інтенсивність і продуктивність праці. Водночас, якщо педагог виступає організатором процесу навчання, а учень виконує завдання за регламентованим учителем алгоритмом і не має власної ініціативи, організаційні

motivational sphere of students, their ideals, and life plans. Students must understand that organizational skills are personally significant, increase the result of their social activity, contribute to personal development and self-realization.

The *conditions* for the formation of organizational skills of scientific lyceum students are:

- students' awareness of the importance of forming organizational skills (to forecast, plan, project, control and evaluate one's own efforts and work results, etc.) in research activities;

- the use of special methods in educational research activities that rationalize the students' work and promote awareness of the importance of organizational skills;

- the choice of forms and methods for the manifestation of the students' active position in the learning process, and the absence of strict regulation in the process of performing research tasks, etc.;

- creation during the educational process of a psychologically safe environment and a creative microclimate, which encourages students to freely express creativity, creative attempts, risk, experiments and promotes the disclosure of individual abilities and gifts.

It should be taken into account that such emotions as stress, fear, threats to the student's safety reduce the ability to demonstrate organizational skills. Therefore, it is important to create an atmosphere of safety and security in the educational environment, to motivate the student for success and achievements, to show faith in his possibilities and abilities, to create conditions for the development of his giftedness and talent.

The solution to the problem of forming organizational skills in scientific lyceums students is based on the application of an activity approach, which provides for special actions to organize the activities of students, to activate and transfer them to the position of subjects of scientific knowledge, work and communication. The application of the activity approach contributes to the development of a set of students' abilities to choose a goal, forecast, plan and determine ways to

вміння не формуються.

Для створення умов, за яких формуються організаційні вміння, важливим є перебудова чи розвиток мотиваційної сфери учнів, їх ідеалів, життєвих планів. Учні повинні розуміти, що організаційні уміння є особистісно значущими, підвищують результат їх соціальної активності, сприяють особистісному становленню та самореалізації.

Формування організаційних умінь учнів наукових ліцеїв відбувається за таких умов:

- усвідомлення учнями значущості сформованості організаційних умінь (прогнозувати, планувати, проектувати, здійснювати контроль і оцінку власних зусиль і результатів праці тощо) у дослідницькій діяльності;

- використання в навчальній дослідницькій діяльності спеціальних прийомів, які раціоналізують працю учнів і сприяють усвідомленню значущості організаційних умінь;

- вибір форм і методів роботи, які забезпечують умови для прояву в процесі навчання активної позиції учнів, й відсутність жорсткої регламентації виконання дослідницьких завдань та ін.;

- створення під час освітнього процесу психологічно безпечного середовища та творчого мікроклімату, який спонукає учнів до вільного вияву креативності, творчих спроб, ризику, експериментів і сприяє розкриттю індивідуальних здібностей і обдарувань.

Варто ураховувати й те, що такі емоції, як стрес, страх, загрози безпеці учня, знижують здатність проявляти організаційні уміння. Тому важливо створити в освітньому середовищі атмосферу безпеки, захищеності, мотивувати учня до успіху і досягнень, виявляти віру в його можливості й здібності, створити умови для розвитку його обдарування і таланту.

Розв'язання проблеми формування організаційних умінь в учнів наукових ліцеїв ґрунтується на застосуванні діяльнісного підходу, який передбачає спеціальні дії з організації діяльності учнів, активізації й переведення їх у позицію суб'єктів наукового пізнання, праці та спілкування. Застосування діяльнісного

implement research tasks, make independent decisions, perform, control, analyse and evaluate results.

The formation of organizational skills of scientific lyceums students requires the use of special methods that promote awareness of the importance of organizational skills, creating conditions for the manifestation of a students' active position. It is advisable to use the methods of individual (planning activities for the implementation of an individual research task) and group work: mini-projects, group research tasks, etc.

Conclusions and research perspectives. Summarizing the theoretical statements, we note that the development of students' organizational skills in research activities is an important task of the educational process, which should contribute to the formation of a competent, creatively thinking personality, and the education of an organized and confident researcher. It is noted that the study of the problem of forming students' organizational skills is carried out by scientists using neuroscientific, psychological, sociological, phenomenological, and pedagogical approaches.

It is emphasized that education in scientific lyceums has a research-oriented character and is aimed at in-depth study of specialized subjects and the formation of students' research-experimental, design, and inventive skills. Therefore, in the process of studying school subjects, students' activities should be aimed at creative search, the development of cognitive interest and the stimulation of creative activity. The system of tasks within the scope of studying school subjects should include elements of experimental, search, constructive and projective actions, aimed at obtaining a result with the characteristics of non-standard and originality.

Attention is focused on the importance of information and communication technologies in the educational and research students' activities and the need to form of students' organizational skills. It has been found that socio-cultural, pedagogic, ergonomic and organizational factors can be the reasons for insufficient

підходу передбачає вироблення в учнів комплексу умінь обирати мету, прогнозувати, планувати та визначати шляхи реалізації дослідницьких завдань, приймати самостійні рішення, виконувати, контролювати, аналізувати й оцінювати результати.

Формування організаційних умінь учнів наукових ліцеїв потребує застосування спеціальних прийомів, які сприяють усвідомленню значущості організаційних умінь, створення умов для прояву активної позиції учнів. Доцільно використовувати методи індивідуальної роботи (планування діяльності для виконання індивідуального дослідницького завдання), а також методи і прийоми групової роботи: міні-проекти, групові дослідницькі завдання та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Узагальнюючи теоретичні викладки, зауважимо, що розвиток організаційних дослідницьких умінь учнів є важливим завданням освітнього процесу, який має сприяти формуванню компетентної, творчо мислячої особистості, вихованню організованого і впевненого дослідника. Зазначено, що вивчення проблеми формування організаційних умінь учнів здійснюється науковцями з використанням нейронаукового, психологічного, соціологічного, феноменологічного, педагогічного підходів.

Підкреслено, що навчання в наукових ліцеях має дослідно-орієнтований характер і спрямоване на поглиблене вивчення профільних предметів і формування умінь дослідно-експериментальної, конструкторської, винахідницької діяльності учнів. Тому в процесі вивчення шкільних навчальних дисциплін діяльність школярів має бути спрямована на творчий пошук, розвиток пізнавального інтересу, стимулювання творчої активності. Система завдань у межах вивчення шкільних предметів має включати елементи експериментальних, пошукових, конструктивно-проектувальних дій, зорієнтованих на отримання результату з характеристиками нестандартності, оригінальності, своєрідності.

Закцентовано увагу на важливості інформаційно-комунікаційних технологій у навчальній і дослідницькій діяльності учнів

formation of students' organizational skills. The essence and content of the students' organizational skills in research activities are determined, the conditions and methods of their formation based on the activity approach are indicated.

Prospects for further research are the development of a system of criteria for the selection of educational-training tasks and exercises for the development of students' organizational skills and their approbation in the scientific lyceums educational process.

та необхідності сформованості у них організаційних умінь. З'ясовано, що причинами недостатньої сформованості організаційних умінь учнів можуть бути соціокультурні, педагогічні, ергономічні та організаційні чинники. Визначено сутність і зміст організаційних умінь учнів у дослідницькій діяльності, зазначено умови і способи їх формування на основі діяльнісного підходу.

Перспективами подальших досліджень є розроблення системи критеріїв відбору навчально-тренувальних завдань і вправ для розвитку організаційних умінь учнів та їх апробація в освітньому процесі наукових ліцеїв.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Boller, B. (2008). Teaching Organizational Skills in Middle School: Moving toward Independence. *The Clearing House. A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, № 81:4, 169-171. Retrieved from: <https://doi.org/10.3200/TCHS.81.4.169-172> [in English].
2. Bratu, M.L., & Cioca, L.-I. (2021). Is organizational skill a will or a way to a successful lifestyle and workstyle? *MATEC Web of Conferences*. Retrieved from: <https://doi.org/10.1051/mateconf/202134311001> [in English].
3. *Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "On Education"]*. (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
4. Ismoilovna, A.Z. (2021). Methodology of organizational capacity development in gifted children. *An International Multidisciplinary Research Journal*, vol. 11, issue 10, 1957-1961. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02348.X> [in English].
5. Karimova, J. (2021). Formation of Organizational Skills. *International Journal of Development and Public Policy*, vol. 1, issue 6. Retrieved from: www.openaccessjournals.eu [in English].
6. Romero-Pérez, C., & Sánchez-Lissen, E. (2022). Scientific Narratives in the Study of Student Time Management: A Critical Review. *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences*, 11(2), 60-86. Retrieved from: <https://doi.org/10.17583/rimcis.10322> [in English].
7. *Standart spetsializovanoi osvity naukovoho spryamuvannia [Standard of specialized scientific education]*. (2019). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-specializovanoyi-osviti-naukovogo-spryamuvannya> [in Ukrainian].

Received: November 11, 2022

Accepted: December 07, 2022

UDC 37.091.33:004-056.45-057.87
DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.111-117

PERSON-CENTERED APPROACH TO ORGANIZING A STUDY GROUP OF COMPUTER SCIENCE WITH GIFTED SCHOOLCHILDREN

O. Ye. Antonova*, S. A. Postova, S. L. Yatsenko***, N. P. Biruk******

In the article the main factors (dialogical, creative, professional and reflexive), the observance of which contributes to the productive implementation of a personally oriented approach, are analyzed. The authors have identified these factors as psychological and pedagogical prerequisites for the implementation of a personally-oriented approach to learning, providing assistance to students in order to improve their self-esteem, achievement of self-confidence, inspiration in the intellectual and emotional process of discovering his/her own personality (including traits) in the sphere of knowledge and development of talents. The article reveals the essence of the concept of "extracurricular activities" and distinguishes its advantages over the conventional school educational process. The authors emphasize that this type of activity allows to clearly reveal the needs of students, enables them to act in new social roles. The article determines that the most common group form of organization of extracurricular work is a circle (work group); the main types of circles in computer science are described and discussed. On the basis of experience of "Applied software" work group (circle) the authors have formulated the skills and abilities the pupils are to acquire during their extracurricular activities. The authors described the ways to implement a person-centered approach when organizing group work. The article concludes that the involvement of gifted students in various projects within the circle work helps them develop teamwork cooperation, deepen their knowledge and improve their skills in both computer science and other subjects, as well as to open new facets of knowledge concerning the surrounding world. In the long run pupils lean to adapt to different conditions of their future profession, as well as to perceive themselves as highly-qualified specialists.

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
olena.antonova2015@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3240-6297

** Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
svitlana.postova81@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0864-6290

*** Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
sl.yatsenko.gdu@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2532-7312

**** Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associated Professor
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
shcherbakova_n@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3013-2015

Key words: *gifted schoolchildren, person-centered approach, extra-curricular activity, study group, computer science.*

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ГУРТКА З ІНФОРМАТИКИ З ОБДАРОВАНИМИ ШКОЛЯРАМИ

О. Є. Антонова, С. А. Постова, С. Л. Яценко, Н. П. Бірук

У статті проаналізовано основні фактори (діалогічний, творчий, професійно-рефлексивний), дотримання яких сприяє продуктивній реалізації особистісно орієнтованого підходу. Ці фактори автори визначили як психолого-педагогічні передумови реалізації особистісно-орієнтованого підходу до навчання, надання допомоги учням з метою підвищення їх самооцінки, досягнення впевненості в собі, натхнення в інтелектуальному та емоційному процесі пізнання, розкриття власної особистості (зокрема здібностей) у сфері пізнання та розвитку талантів. У статті розкрито сутність поняття "позанавчальна робота" та виділено її переваги в порівнянні з звичайним шкільним освітнім процесом. Автори наголошують, що цей вид діяльності дозволяє чітко розкрити нахили учнів, дає їм змогу діяти в нових соціальних ролях. У статті визначено, що найпоширенішою групою формою організації позакласної роботи є гурток; описано та обговорено основні види гуртків з інформатики. На основі досвіду роботи гуртка "Прикладне програмне забезпечення" автори сформулювали уміння та навички, якими учні мають набути під час позакласної роботи. Автори описали шляхи реалізації особистісно орієнтованого підходу при організації групової роботи. У статті зроблено висновок, що залучення обдарованих учнів до різноманітних проектів у рамках гурткової роботи сприяє розвитку командної взаємодії, поглибленню знань і вдосконаленню навичок як з інформатики, так і з інших предметів, а також відкриває нові грані знань про навколишній світ. У перспективі це дасть можливість учням легше адаптуватися до різних умов своєї майбутньої професії, а також сприймати себе як висококваліфікованих спеціалістів.

Ключові слова: *обдаровані школярі, особистісно орієнтований підхід, позанавчальна робота, навчальний гурток, інформатика.*

Introduction of the issue. There is a need for extraordinary creative individuals to be able to adequately perceive change itself and to implement quality innovations, non-standard thinking, bringing new meaning to social, cultural, industrial life, define and solve future tasks in the near future. The problem of ensuring personal, social self-realization and professional self-determination of the young generation individuals in the new socio-economic conditions needs further solution. It determines the need to upgrade the educational process.

Changes in society set new demands on all participants in the educational process. It is a teachers' duty to create favorable psychological and pedagogical conditions for the maximum development of abilities of each student, realization of his/her creative potential, adherence to the principle of multivariate

forms and methods of organization of educational, cognitive and extra-curricular activity. First of all, it is about introducing a person-centered approach in education, the conceptual basis of which is the observance of subject-subject relations of teachers and students as self-sufficient equal partners, taking into account their natural inclinations and individual differences.

There is a rapid tendency to decrease the interest of young people both in the process of schooling in general and in the study of specific subjects, including computer science at nowadays. There is a contradiction between the reluctance of students to study computer science as a school subject and the challenges of a modern society that is gradually and confidently acquiring signs of complete informatization. At the same time, there is a growing interest of pupils in various

non-formal learning activities, including study groups, as well as commercially organized ones.

Current state of the issue. The analysis of scientific achievements of scientists shows that the theoretical foundations of personal orientation of the educational process were devoted to the work of a considerable amount of scientists (I. Zyazyun, S. Podmazin, V. Serikov, S. Sisoyeva, N. Talyzina etc.) [4; 6; 8]. Particular attention was paid to the peculiarities of organizing the educational process for the development of ability in works of such scientists as G. Kostyuk, A. Leonyyev, O. Matyushkin, V. Molyako, S. Rubinshtein, B. Teplov, P. Torrans and other [3]. The content of the computer science course in this context was analyzed by M. Zhaldak, T. Vakaliuk, Ya. Glynsky, A. Gurzhiy, V. Monahov, N. Morze, Yu. Ramskiy, O. Spirin, Yu. Trius etc [7]. It can be concluded that the pedagogical support of a gifted child in the educational process requires continuous improvement and involves the introduction of basic principles of person-centered learning.

Aim of research. Considering the urgency of the issue the main aim of this article is to define the basic principles of a person-centered approach for organizing a study group in computer science with gifted students.

Results and discussion. Determining the teacher and the student as subjects of the educational process and adherence to a quantity of factors, such as: dialogical, creative, professional and reflexive, contributes to the productive realization of the basic principles of person-centered education. Subject-subject relations involve the creation of an environment of trust and understanding in the class. Person-centered education can be implemented while maintaining the dialogic interaction between the teacher and the student. It aims to support and encourage student's natural desire to learn, create their own algorithm of activity, choosing ways, methods, techniques, content of educational material that satisfies his/her requests. Creative factor gets of particular

importance in the context of this approach and involves the reorientation of the teacher's function from a subject-illustrative to a facilitative (by K. Rogers) in the process of creative equal interaction with the pupil. In our opinion, relevant in this context is the provision of pedagogically appropriate influence of a teacher, which V. Sukhomlinsky called it a "harmony of pedagogical influences" [6]. The professional factor in the organization of the educational process requires that the personality of a teacher meets the high requirements that objectively reflect the psychological essence of his/her activity as integral and socially significant in modern community. The modern teacher must be a conscious subject of the educational process and an active participant of scientific, technical and social progress. The reflexive factor indicates the importance of the influence of the teacher's personality on the essence, content, method of his/her activity. It is about the psychotherapeutic nature of pedagogical activity, and the priority of comfort of the mental state of both parts.

The psychological and pedagogical self-regulation of a teacher includes: positive attitude towards children in general; a sense of satisfaction from communicating with them; psychological, professional, methodical readiness of a teacher to work with children of a particular age; the ability to experience children's problems as their own; high level of empathy; a teachers' psychological readiness to communicate and collaborate with a specific class (the ability to identify "psychological personality" class, which is defined as "quasi-person"); the psychological focus of a teacher on the main goal of the lesson; readiness for emotional action, interest in achieving the set goals; confidence in himself/herself and students; the teacher's moral qualities, such as his/her tact, positive attitude to the students, pedagogically perfect form of communication [8].

The combination of all these factors creates the psychological and pedagogical preconditions for the implementation of a person-centered approach to learning, provides

assistance to pupils with their self-esteem, develops self-confidence, inspiration in the intellectual and emotional process of discovering oneself in the sphere of knowledge, development of talent. At the same time, we proceed from the understanding of giftedness as an individual potential peculiarity of internal (inclinations), external (favorable social environment) and personal (positive "I"-conception, presence of appropriate volitional qualities, orientation, perseverance, etc.) prerequisites for the development of personality abilities to a level higher than conventionally "medium", through which it can achieve significant progress in specific areas of activity [1], including the field of information technologies.

A special place in the implementation of natural dispositions, abilities and talents of students is played by extra-curricular activities, which is a set of various activities of students of educational nature, which are organized and carried out after school. The main purpose of extra-curricular activity in all its forms is engaging students in research and community services, stimulating their initiative and independence, in the development of individual interests and abilities, formation needs in cognition, conscious, enthusiastic attitude to effective direct sources of knowledge, development of creativity, improving knowledge, expanding outlook, enriching the students' experience; disclosure, development and expansion of interests; forming students' thinking, ability to share knowledge, promotion of professional and personal self-determination, organization of comfortable communication, cooperation, stimulation of schoolchildren to self-education and "smart" leisure. Such activity allows to clearly reveal the needs of students, as well as to enable them to put on new social roles. It is a special sphere where students can satisfy their personal needs for self-examination, self-testing. This is an area of active communication in which the need for communication is met. Spare time is a condition for expanding the outlook of schoolchildren, conducting independent creative search, as well as to

deepen the emotional perception of modern life.

Despite its close connection with teaching, extra-curriculars have a number of differences that make it attractive to students:

- participation in extracurricular work is not compulsory, while the training sessions are mandatory;
- extra-curricular activities are easy-going;
- a variety of extra-curricular activities exclude control in the form of assessment of skills and knowledge;
- extra-curricular activity, in comparison with academic work, gives greater opportunities for schoolchildren to show their independence, initiative and creativity.

The most common group form of organization extra-curricular' work is a society. It is a non-coercive grouping of pupils who show increased interest in a particular area of expertise and want to practice. Classes of group study are characterized by the curriculum, are held on a regular basis and the defined profile of work.

Group study of computer science have different orientation according to various functions and features of computer: graphics, programming, modeling, web design, etc. The group classes are held in different forms: reports, featured events, quizzes, project work, excursions, production of visual materials and equipment for classrooms, laboratory classes, meeting with computer specialists, virtual trips, etc.

Considering a more detailed review of the organization of the group study work on the example of the "Applied software", which is aimed at comprehensive preparation of gifted pupils for research in the field of computer science, in-depth study of various types of modern software in particular. Mastering the course harmoniously combines the study of modern software together with assimilating methodology, including modern methods and means of scientific research.

The basic tasks of the group study are to form such competences:

cognitive: mastery of modern types of software; familiarization with the methodology (including the methodology scientific research), in particular in the field of computer engineering; formation of scientific outlook, modern scientific thinking;

practical: the formation of skills for scientific and research work, planning and organization modeling and computational experiment, processing of experimental results, independent study of scientific literature, selection, analysis, cataloging research materials and registration of research results;

creative: development of searching, inventive, research, creative activity; technical thinking; formation of skills of independent choice of methods of work, direction of scientific research; ability to navigate the information space, to find non-typical solve complex scientific problems;

social: the formation of constant interest in scientific research and creative initiative; development of positive qualities of emotional-volitional sphere of personality (diligence, perseverance, responsibility, ability to make and substantiate own decisions); upbringing of students' conscious attitude to future professional activity in the conditions of wide informatization of society.

The content of work of the group study is designed for two semesters. Pupils are introduced to basic general-purpose software, basic concepts of research activities and methodology of scientific research, learn to correctly (as required) cataloging and registering scientific work in the first semester. Each student chooses the subject of scientific research, makes the plans of future activities, analyzes the sources of information, defines the purpose and main objectives of the study, chooses methods and means of research, prepares scientific work and submits it to participate in the regional, national and international scientific contests, for example the Junior Academy of Sciences of Ukraine, "Star Way" etc. While preparing for the contests and other competitions in computer science in the

second semester the schoolchildren master a specialized software. An analysis of the scientific research by the students under the guidance of a teacher is also planned at this stage.

When conducting group study work, both theoretical and practical classes are provided, between which continuity is ensured. Discussion of educational material by students, exchange of opinions takes place at seminars. Schoolchildren gain experience in public speaking, conducting scientific debates and substantiating their point of view.

Methods of presentation of educational material are determined by a teacher and based on topic of classes, level of students' training and awareness. The following methods can be used: demonstration of examples, heuristic conversations, comparative analysis, widely used technical training, audiovisual and multimedia technologies in conducting theoretical classes. Interactive methods are preferred including brainstorming, roundtable talks, generating ideas, "educational discussion". In practical classes the teacher use methods of educational projects, programmed learning, etc. Open source software is used to study software development tools.

In the context of the realization of the main factors of person-centered education particular attention is paid to individual work with pupils, which is carried out in the form of individual lessons and consultations. Individual lessons can help children determine the topic of the research, methods and means of conducting research, etc. Individual consultations are held during students' work on the selected topic. It can include the consultations of scientists. Also, great attention is paid to independent work with scientific literature. Schoolchildren can use digital textbooks and manuals based on hypertext technology when they processing theoretical material. Students are expected to master the knowledge and to form the appropriate skills in classes of group study "Applied Software", according to the approved program [5] (Table 1).

Table 1

The List of knowledge and skills that schoolchildren acquire while attending Applied Software classes

Knowledge of	Skills
<ul style="list-style-type: none"> • modern information systems for processing the results of scientific research, software development tools, their main characteristics; • different methods of classifying modern software; • types of general-purpose software; • methods of using graphic, textual capabilities of modern software; • methods of using databases; • methods of using spreadsheets; • Internet security basics; • the requirements for conducting the research and the procedure for its implementation; • modern mathematical methods of processing of results of scientific researches, their classification and basic characteristics; • forms of generalization of the results of scientific research; • types of educational software; • types of pattern recognition systems; • types of text translation systems; • types of image processing software. 	<ul style="list-style-type: none"> • applying modern software (including software packages that support the modern mathematical apparatus) during scientific research, to analyze information systems, to select the necessary systems and tools for solving the problem of research results analysis; • using the graphical capabilities of modern software development tools to create drawings, graphics, and other graphic objects; • developing computer programs to handle complex calculations; • designing text documents of complex structure; • providing automatic execution of simple mathematical calculations in text documents; • creating automatic content and hyperlinks in a text document; • using all the features of modern software to create computing programs; • developing programs for processing complex calculations using spreadsheets; • using capabilities of databases, developing and designing methods of data input; • determining the purpose and objectives of the research; • carrying out a preliminary statement of the research problem, analyzing the methods and means of scientific research; • searching information in libraries and Internet resources; • developing computer programs to automate the research process; • working with special purpose software: Gimp, FineReader, MS Publisher, online translators, etc.; • developing the simplest educational software for educational purposes with Microsoft PowerPoint; • developing the simplest websites with the available free online designers; • using the graphical capabilities of modern software for different graphic objects, etc.

Conclusions and research perspectives. As a conclusion we assume that the group work gives an opportunity to take into account and develop the abilities and inclinations of students. This forms the most vivid advantages if the type of activity of a regular classes, thus, group

study works of computer science is always cross-curricular in nature because of the variety of possibilities and tools provided by computer including ICTs. A number of devices that are studied and used in group works, tasks of different complexity, the need for extensive theoretical and practical

knowledge allow through a thoughtful selection of topics, satisfy the interests of all members of the group, regardless of their knowledge, experience and abilities. As a result, students' research within a study group can be conducted in scientific conferences, debates, seminars, contests or other intellectual competitions where young scientists will present their research results and substantiate their work.

Thus, group work greatly contributes to the development of the creative personality of the schoolchildren, their self-realization precisely through the introduction of a person-centered approach. The involvement of gifted students to various

project-based activities within the group study work helps them to develop cooperation, interpersonal communication as well as to deepen knowledge and improve the acquired skills in both computer science and other subjects. Taking the world exploration and the cognitive processes to a completely new level with the help of computer-based technologies and newly-designed software helps students in the future to self-identify and professionally determine themselves. Therefore this field remains one of the most promising areas for childrens' educational development.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Antonova, O.Ye. (2008). Obdarovanist: sutnist, struktura, perspektyvy rozvytku [Giftedness: essence, structure, development prospects]. *Aktualni problemy psykholohii: Problemy psykholohii obdarovanosti – Current problems of psychology: Problems of the psychology of giftedness: zb. nauk. pr. / za red. S.D. Maksymenko & R.O. Semenovoi.* Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, t. 6, vyp. 3, 48-51 [in Ukrainian].
2. Kulchytska, O.I. (2001). Problemy obdarovanosti v suchasni psykholohii [Problems of giftedness in modern psychology]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka – Continuous professional education: theory and practice: zb. nauk. prats / za red. I.A. Ziaziuna: u 2-kh ch.* Kyiv, ch. 1, 263-268 [in Ukrainian].
3. Moliako, V.O. (1999). Psykholohichni problemy obdarovanosti ta yii vyjavlennia [Psychological problems of giftedness and its manifestation]. *Mudrist uchinnia. Kroky do uspikhu – Wisdom of learning. Steps to success: navch.-metod posibnyk.* Kyiv: Mahistr-S, 5-15 [in Ukrainian].
4. Podmazyn, S.Y. 2000. *Lychnostno-oryentirovannoe obrazovanye: Sotsyalno-fylosofskoe yssledovanye [Personality-oriented education: Social-philosophical research].* Zaporozhe: Prosvita, 250 [in Ukrainian].
5. Postova, S.A., & Kolesnikova, I.V. (2016). *Orhanizatsiya pozanavchalnoi diialnosti z informatyky starshoklasnykiv [Organization of extracurricular activities in informatics for high school students]: metodychni rekomendatsii.* Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
6. Sukhomlynska, O.V. (2001). Personalija v istoryko-pedahohichnomu dyskursi [Personality the historical-pedagogical discourse]. *Shliakh osvity – The way of education,* № 4, 10-15 [in Ukrainian].
7. Vakaliuk, T.A., Antoniuk, D.S., & Soloviev, V.N. (2019). The state of ICT implementation in institutions of general secondary education: a case of Ukraine. *Proceedings of the 7th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2019).* Kryvyi Rih, December 20, CEUR Workshop Proceedings 2643, 119-133. Retrieved from: <http://ceur-ws.org/Vol-2643/paper06.pdf> [in English].
8. Yatsenko, S.L. (2015). Sutnisni aspekty osobystisno orientovanoi osvity [Essential aspects of personally oriented education]. *Problemy osvity – The problem of education: nauk.-metod. zb.,* № 85, spetsvypusk, 116-122 [in Ukrainian].

Received: October 26, 2022
Accepted: November 25, 2022

UDC 37.015.31:57.081.1:373.5
DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.118-141

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ORGANIZING THE WORK OF THE SCHOOL BIOLOGY SELECTIVE

R. K. Romaniuk*, **Ye. S. Yurchuk****, **L. A. Konstantynenko*****, **N. I. Korevo******

The article is devoted to the disclosure of the methodical principles of the organization of the activities of the school biological selective. The aim of the study is to investigate new forms and methods of organizing the work of a biological selective as an accessible environment for the development of scientific research and subject competencies, activation of pupils' cognitive activity, formation of their individual educational trajectory. It was established that the tasks within the selective are the following: deepening and expanding the worldview of pupils; development of their practical skills and abilities; satisfaction of cognitive requests and interests of pupils; development of creative abilities, communication skills; assistance in the organization of effective and non-conflictual communication among members of the selective of different ages; involvement of children in socially useful work. The principles of organizing biology group work within the selective are summarized: voluntary choice of forms and content of work by pupils based on taking into account their own interests; collectiveness (as a rule, 10-15 members of the selective); reliance on individuality, independence, initiatives of the residents of the selective in holding mass events; socially beneficial orientation and creative character; scientific orientation. The conditions for the organization of safe research work in the nature corner (laboratory of living nature) are described, as well as the features of the group leader's documentation. The methodological aspects of the organization of research work in the nature corner are disclosed. Some methods have been tested in the work of the biological selective (QR-coding, lapbooking, learning through research, teaching-learning, website creation, group interactive methods, event education (gaining knowledge during participation in environmental and educational actions), conferences, webinars, educational hubs,

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
melnychenko1971@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6306-7427

** Teacher of Biology and the Basics of Health, Head of the Ecological Selective
(Zhytomyr Lyceum № 34)
zhenia_bio@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2737-1464

*** Candidate of Biological Sciences (PhD in Biology), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
lkonstantynenko@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9959-777X

**** Assistant, Director of the Agrobiological Station
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
ninakorevo@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3744-1382

forums, festivals, contests, tournaments, etc.); their efficiency has been proven. The effectiveness and practical value of extracurricular work was analyzed on the example of the activities of the "Young Biodiversity Researchers" group of Zhytomyr Lyceum №34. The motivation of schoolchildren to participate in extracurricular work in biology and their satisfaction with the organization of the work of the biology selective were studied by means of an anonymous online questionnaire.

Key words: extracurricular work, biological selective, methods and forms of work, research activity, nature corner.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ШКІЛЬНОГО БІОЛОГІЧНОГО ГУРТКА

Р. К. Романюк, Є. С. Юрчук, Л. А. Константиненко, Н. І. Корево

Стаття присвячена розкриттю методичних засад організації діяльності шкільного біологічного гуртка. Мета роботи – вивчення нових форм і методів організації роботи біологічного гуртка як доступного середовища для розвитку науково-дослідницької та предметних компетентностей, активізації пізнавальної діяльності учнів, формування їх індивідуальної освітньої траєкторії. Встановлено, що завданнями гурткової роботи є: поглиблення і розширення світогляду вихованців; розвиток їхніх практичних умінь і навичок; задоволення пізнавальних запитів та інтересів вихованців; розвиток творчих здібностей, комунікативних навичок; сприяння в організації ефективного та неконфліктного спілкування гуртківців різного віку між собою; залучення дітей до суспільно корисної роботи. Узагальнено принципи організації гурткової роботи з біології: добровільності вибору вихованцями форм і змісту роботи на основі врахування власних інтересів; масовості (як правило, 10-15 членів гуртка); опори на індивідуальність, самостійність, ініціативи гуртківців у проведенні масових заходів; суспільно-корисна спрямованість та творчий характеру; наукова спрямованість. Описано умови організації безпечної дослідницької роботи в куточку живої природи, особливості ведення документації керівника гуртка. Розкрито методичні аспекти організації дослідницької роботи в куточку живої природи. Апробовано окремі методики у роботі біологічного гуртка (QR-кодування, лепбукінг, навчання через дослідження, навчаючи – вчуся, створення сайту, групові інтерактивні методи, подієва освіта – отримання знань під час участі у природоохоронних і просвітницьких акціях, конференціях, вебінарах, освітніх хабах, форумах, фестивалях, конкурсах, турнірах тощо); доведено їх ефективність. Проаналізовано результативність та практичне значення позакласної роботи на прикладі діяльності гуртка «Юні дослідники біорізноманіття» ліцею № 34 м. Житомира. Шляхом анонімного онлайн анкетування вивчено мотивацію школярів до участі в позакласній роботі з біології та їхню задоволеність організацією роботи біологічного гуртка.

Ключові слова: позакласна робота, біологічний гурток, методи і форми роботи, науково-дослідницька діяльність, куточок живої природи.

Introduction of the issue. Searching for optimal ways of creative development of children in the learning process is one of the priority tasks of contemporary pedagogical science. Modern society does not consider subject knowledge to be the main indicators of a person's education, thus equally important is the versatile development of the individual, the ability to combine the traditions of native and world culture, as well as the ability to independently determine life, self-education and self-improvement, which is rightly reflected in the conceptual

Постановка проблеми. Пошук оптимальних шляхів творчого розвитку дітей у процесі навчання є одним з пріоритетних завдань педагогічної науки сьогодення. Сучасне суспільство не вважає предметні знання основними показниками освіченості людини. Не менш важливим є різнобічний розвиток особистості, вміння поєднати традиції рідної та світової культури, здатність до самостійного життєвого визначення, самоосвіти й самовдосконалення, що справедливо відображено в концептуальних засадах реформування

principles of the reform of the New Ukrainian School (NUS) [14].

An active combination of class- and out-of-school work, informal and extracurricular activities contributes to the formation of socially active and creative individuals who strive for self-realization in various spheres of life [3]. Extracurricular work allows one to use a wider range of learning tools and, at the same time, makes the transition from an individual form of work to a collective one. Extracurricular work at school is a component of the educational process, a part of educational work, and a form of organizing students' leisure time.

The activity of selectives plays a leading role in biology extracurricular work. Group work contributes to the formation of potential opportunities for the development of a child's interest in the specifics of biological science, the activation of cognitive and research activities, the formation of ecological and aesthetic culture, which plays an important role in the formation of a person's identity [13; 27]. Participating in group work outside of school hours stimulates the formation of self-discipline and the skills of meaningful spending of free time, the development of self-organization and self-control. Moreover, it makes it possible to form practical skills of a healthy lifestyle in children as well as the ability to counteract the negative impact of the environment.

Current state of the issue. Analysis of the available sources indicates intensive scientific research dedicated to organization of extracurricular and out-of-school activities in biology in particular. Thus, the educational potential of out-of-school education was revealed in the studies of I. Bekh [1] and H. Pustovit [18]. Scientific research by N. Bryzhak [3] and L. Tsibulko with co-authors [27] is devoted to the methodical aspect of group work and the peculiarities of selectives in institutions of general secondary and extracurricular education. Educators consider group work within the selectives an effective means of activating students' cognitive activity [20], a mechanism for developing their scientific and research abilities, environmental competence and culture [8; 12]. Separate

Нової української школи [14].

Активне поєднання роботи на уроці та позаурочної, позакласної, позашкільної діяльності сприяє формуванню суспільно активних і креативних особистостей, які прагнуть до самореалізації у різних сферах життя [3]. Позакласна робота дозволяє використовувати більш широкий спектр засобів навчання і, водночас, здійснює перехід від індивідуальної форми роботи до колективної. Позакласна робота у школі є складовою освітнього процесу, частиною навчально-виховної роботи, формою організації дозвілля учнів.

Провідну роль у позакласній роботі з біології відіграє діяльність гуртків.

Гурткова робота сприяє формуванню потенційних можливостей для розвитку зацікавленості дитини до специфіки біологічної науки, активізації пізнавальної та дослідницької діяльності, формуванню еколого-естетичної культури, яка відіграє важливу роль у формуванні особистості людини [13; 27]. Участь у гуртковій роботі у позаурочний час сприяє формуванню самодисципліни, розвитку самоорганізованості й самоконтролю, навичок змістовного проведення вільного часу, дає змогу формувати в дітей практичні навички здорового способу життя, уміння протидіяти негативному впливу довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про інтенсивність наукового пошуку щодо організації позакласної і позашкільної роботи взагалі, і з біології, зокрема. Так, у дослідженнях І. Беґа [1] та Г. Пустовіт [18] розкрито виховний потенціал позашкільної освіти. Методичному аспекту гурткової та клубної роботи в закладах загальної середньої та позашкільної освіти присвячено науковий пошук Н. Брижак [3] та Л. Цибулько зі співавторами [27]. Педагоги вважають гурткову роботу ефективним засобом активізації пізнавальної діяльності учнів [20], механізмом розвитку їх науково-дослідницьких здібностей, екологічної компетентності і культури [8; 12]. Окремі дидактичні питання використання

didactic issues of using the objects of the nature corner in the study of biology are revealed in the works of L. Gomli [6], O. Drachuk and T. Buialo [9].

The issue of the intellectual development of the pupil's personality through involvement in extracurricular environmental and naturalistic and scientific research work is summarized in the work of O. Vashchuk [4]. The dissertation study of O. Sorochynska reveals the components of the preparation of a future biology teacher for extracurricular ecological and naturalistic work [21], and the textbooks of I. Moroz and N. Hrytsai summarize various forms, methods, and principles of organizing extracurricular work in biology [7; 13].

Outline of unresolved issues brought up in the article. Despite the understanding of the importance of extracurricular work in biology, most of the scientific and pedagogical research in this direction is theoretical in nature. That is why the disclosure of various aspects of the organization of the work of biological selectives based on practical experience is relevant and meets the requirements of the time.

Aim of research is to generalize practical experience of extracurricular work in biology, disclosure of methodological principles of organizing the work of a biological selective and motivating schoolchildren to participate in its work (on the example of the "Young Biodiversity Researchers" selective of Zhytomyr Lyceum № 34).

Results and discussion. It is well known that extracurricular activities are a form of organization of various voluntary work of students under the guidance of a teacher, aimed at developing cognitive interests, creative abilities, expanding and supplementing the curriculum. Unlike extracurricular work in biology, which is a mandatory component of the educational process, is assessed and is a continuation of the school curriculum, extracurricular work is voluntary, not assessed, although various awards of success and encouragement (diplomas, certificates, prizes, etc.) play an important role. Forms of extracurricular work are individual work

об'єктів куточку живої природи при вивченні біології розкрито у роботах Л. Гомлі [6], О. Драчук і Т. Буяло [9].

Питання інтелектуального розвитку особистості учня шляхом залучення до позакласної еколого-натуралістичної та науково-дослідницької роботи узагальнене у роботі О. Ващук [4]. Дисертаційне дослідження О. Сорочинської розкриває складові підготовки майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи [21], а навчальні посібники І. Мороза та Н. Грицай узагальнюють різноманітні форми, методи, принципи організації позакласної роботи з біології [7; 13].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Незважаючи на розуміння важливості позакласної роботи з біології, більшість науково-педагогічних досліджень з даного напрямку носить теоретичний характер. Саме тому розкриття різноманітних аспектів організації роботи біологічних гуртків з опорою на практичний досвід є актуальним і відповідає вимогам часу.

Основною **метою статті** є узагальнення практичного досвіду позакласної роботи з біології, розкриття методичних засад організації роботи біологічного гуртка і мотивації школярів до участі в його роботі (на прикладі гуртка "Юні дослідники біорізноманіття" ліцею № 34 м. Житомира).

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що позакласні заняття є формою організації різноманітної добровільної роботи учнів під керівництвом педагога, направленої на розвиток пізнавальних інтересів, творчих здібностей, розширення і доповнення навчальної програми. На відміну від позаурочної роботи з біології, яка є обов'язковою складовою освітнього процесу, оцінюється і є продовженням шкільної програми, позакласна робота є добровільною, не оцінюється, хоча важливу роль відіграють різноманітні відзнаки успіхів, заохочення (грамоти, сертифікати, призи тощо). Формами позакласної роботи є індивідуальна робота (написання дослідницьких робіт),

(writing research papers), group work (associations, selectives, clubs) and collective work (subject weeks, thematic evenings, holidays, tournaments, etc.) [7: 198-199].

In addition, there is out-of-school work, which is also performed outside of school hours, but mainly based on out-of-school institutions (environmental and naturalistic centers, palaces of creativity of children and youth, houses of culture, etc.). Institutions of general secondary education during extracurricular hours can acquire the status of out-of-school education centers, therefore the work of school clubs, sections, selectives, and creative associations should be organized in accordance with Article 5 of the Law of Ukraine "On Extracurricular Education" [10]. In total, more than 70 normative legal acts on out-of-school education have been developed and approved in Ukraine, which are summarized in the "Strategy for the Development of Extracurricular Education", the purpose of which is to improve the quality and accessibility of out-of-school education, expand the functions of out-of-school institutions as centers of educational, socio-cultural and civic activities, able to provide lifelong learning [22].

The main form of activity in out-of-school education institutions, as well as the most common type of extracurricular work in GSEI, are classes in selectives. As stated in the Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language, "a selective is an organization of persons united for joint classes and activities" [5: 267]. Scientific research by N. Bryzhak shows that it is selective that plays a leading role in extracurricular and out-of-school work. The author considers the concept of a selective as the main traditional form of implementation of the content of extracurricular work and out-of-school education and upbringing of pupils in Ukraine. Usually, selectives are organized for in-depth study of theoretical and practical material interesting for children, revealing their aptitudes and inclinations, talents, meeting the needs of schoolchildren in professional self-determination [3: 37].

групова (товариства, гуртки, клуби) і масова (предметні тижні, вечори, свята, турніри та ін.) [7: 198-199].

Крім того, виділяють позашкільну роботу, що виконується також в не урочний час, але, переважно, на базі позашкільних установ (еколого-натуралістичних центрів, палаців творчості дітей та молоді, будинків культури та ін.). Заклади загальної середньої освіти в позаурочний час можуть набувати статусу центрів позашкільної освіти, тому робота шкільних гуртків, секцій, творчих об'єднань має бути організованою відповідно до статті 5 Закону України "Про позашкільну освіту" [10]. Загалом в Україні розроблено і затверджено понад 70 нормативно-правових актів з питань позашкільної освіти, що узагальнено в «Стратегії розвитку позашкільної освіти», метою якої є підвищення якості і доступності позашкільної освіти, розширення функцій закладів позашкільної освіти як центрів освітньої, соціокультурної та громадянської діяльності, здатних забезпечити навчання впродовж життя [22].

Основною формою діяльності в закладах позашкільної освіти, а також найбільш поширеним різновидом позакласної роботи у ЗЗСО, є заняття в гуртках. Як зазначено у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, "гурток – це організація осіб, об'єднаних для спільної діяльності, спільних занять" [5: 267]. Наукове дослідження Н. Брижак свідчить про те, що саме гуртки відіграють провідну роль у позакласній та позашкільній роботі. Автором розглядається поняття гуртка як основної традиційної форми реалізації змісту позакласної роботи та позашкільної освіти та виховання учнів в Україні. Зазвичай, гуртки організовуються для поглибленого вивчення цікавого для дітей теоретичного та практичного матеріалу, розкриттю їх задатків і схильностей, обдарувань, задоволення потреб учнів у професійному самовизначенні [3: 37].

Керівник гуртка має програму, де відображено мета, завдання,

The head of the selective has a program that contains the goal, tasks, periodicity of work, areas of activity, etc. They create calendar plans in accordance with the selected program and records the conduct of classes in a special accounting journal. According to regulatory documents, the average number of groups is usually 10-15 pupils. Children's participation in the selective is voluntary, so the supervisor must consider the children's interests and abilities, and their real desires during work. The methods of conducting classes (interactive, research) are the key to the development of a child's emotional intelligence, creative potential and independent search abilities.

The modern biological selective is a platform for the formation of ecological, information-communication, cultural competences, as well as the competence(s) in the field of natural sciences, engineering and technologies according to the concept of NUS [14]. The principles of search and research activity provide significant potential opportunities for modern biological education and prospects for the organization of the educational process.

During the organization of extracurricular and out-of-school work, the teacher must take into account and adhere to the main principles: 1) *voluntary choice* of other forms and content of work by pupils based on taking into account their interests; 2) *collectiveness* of activities; 3) *reliance* on individuality, independence, initiatives of participants in conducting mass events; 4) *socially beneficial orientation* and creative nature of various types of extracurricular and out-of-school work [3: 31]. We also single out the principle of scientific orientation, because the use of scientific sources and methods of scientific research during the work and classes is a guarantee of successful activity and work effectiveness. Practical activities, observations and research are aimed at teaching children independence during experiments, where group members prepare material for study, the ability to think critically, generalize and draw conclusions.

The result of group work on biology in the selective is the formation of a valuable

періодичність роботи, напрями діяльності тощо. Він створює календарні планування відповідно до обраної програми і фіксує проведення занять у спеціальному журналі обліку. Відповідно до нормативних документів середня наповнюваність гуртків, як правило, 10-15 вихованців. Участь дітей у гуртку є добровільною, тому керівник під час роботи має враховувати інтереси і здібності дітей, їхні реальні бажання. Методи проведення занять (інтерактивні, дослідницькі) є запорукою розвитку у дитини емоційного інтелекту, творчого потенціалу та пошукових здібностей.

Сучасний біологічний гурток є платформою для формування екологічної, інформаційно-комунікаційної, культурної компетентностей, компетентності в галузі природничих наук, техніки та технологій згідно концепції Нової української школи [14]. Засади пошуково-дослідницької діяльності дають вагомі потенційні можливості для сучасної біологічної освіти і перспективи організації освітнього процесу.

Під час організації позакласної та позашкільної роботи педагогу необхідно врахувати і дотримуватися основних *принципів*: 1) добровільності вибору учнями інших форм і змісту роботи на основі врахування інтересів гуртківців; 2) масовості; 3) опори на індивідуальність, самостійність, ініціативи гуртківців у проведенні масових заходів; 4) суспільно-корисної спрямованості та творчого характеру різних видів позакласної та позашкільної роботи [3: 31]. Виокремлюємо також принцип наукової спрямованості, адже використання у роботі і заняттях наукових джерел, методів науково-дослідницької роботи є запорукою успішної діяльності і результативності роботи. Практичні роботи, спостереження і дослідження мають на меті навчити дітей самостійності під час проведення експериментів, де гуртківці готують матеріал для вивчення, уміння критично мислити, робити узагальнення і висновки.

Результатом гурткової роботи з біології є формування у здобувачів освіти

attitude to nature in students of education; a sense of personal involvement in the preservation of natural resources; ecological culture; skills of safe behavior in nature, understanding oneself as an integral part of it, the need to participate in nature preservation activities; awareness of responsibility for pets [12].

Among the forms of work of the biology selective, the following can be identified as the most common and effective: group presentations of the results of independent scientific research; production of visual aids in biology, lapbooks; conducting experiments and observations, working on projects; care, observation, experiments with plants and animals in the corner of living nature; maintaining a website/page in social networks; organization of scientific evenings, subject weeks in biology, ecology, natural science; conducting educational and promotional events for other pupils (for example, for junior schoolers); event-based training - participation in environmental and educational campaigns, conferences, webinars, research competitions, etc.

In pedagogical practice, the issue of evaluating the work of pupils and motivating them for further extracurricular activities is acute. It is important to develop an effective and efficient means of assessing the quality of knowledge of the pupils of the selective. Heads of selectives do not officially put evaluations in the journals of group work [10], and at the same time, they can use elements of formative assessment, where special successes of members of the selective can be recognized with the help of diplomas, certificates, prizes or other attributes. It is important for today's children to receive public recognition, highlighting the achievements of their work on the website of the educational institution, pages in social networks, etc. Therefore, due attention should be paid to the informational support and promotion of the selective.

We believe that the presence of a nature corner in an educational institution is effective for the work of a biological selective, however organization of such activities is a difficult stage for the group leader. When creating a working space for

ціннісного ставлення до природи; почуття особистої причетності до збереження природних багатств; екологічної культури; навичок безпечної поведінки у природі, розуміння себе як невід'ємної її частини, потреби участі у природоохоронній діяльності; усвідомлення відповідальності за домашніх улюбленців [12].

Серед форм роботи гуртка з біології можна виділити наступні, найбільш поширені та ефективні: виступи гуртківців з доповідями та презентаціями результатів власного інформаційного чи дослідницького пошуку; виготовлення наочності з біології, лепбуків; проведення дослідів і спостережень, робота над проектами; догляд, спостереження, експерименти з рослинами і тваринами в куточку живої природи; ведення сайту/сторінки в соціальних мережах; організація наукових вечорів, предметних тижнів з біології, екології, природознавства; проведення виховних та пізнавальних заходів для інших учнів (наприклад, молодшої школи); подієве навчання – участь у природоохоронних і просвітницьких акціях, конференціях, вебінарах, конкурсах дослідницьких робіт тощо.

У педагогічній практиці гостро стоїть питання оцінки роботи гуртківців, мотивації їх до подальшої позакласної діяльності. Важливою є розробка дієвого та ефективного засобу оцінки якості знань вихованців гуртка. Керівники офіційно не виставляють у журналах гурткової роботи оцінки [10], та, водночас, мають змогу використовувати елементи формувального оцінювання, де за допомогою грамот, сертифікатів, призів чи інших атрибутів можуть відзначати особливі успіхи гуртківців. Сьогоднішнім дітям важливо публічне визнання, висвітлення досягнень їхньої роботи на сайті закладу освіти, сторінках у соціальних мережах тощо. Тому інформаційній підтримці роботи гуртка слід приділяти належну увагу.

Вважаємо, що ефективним для роботи саме біологічного гуртка є наявність у закладі освіти куточка живої природи. Організація роботи у куточку живої

pupils, it is necessary to focus on the safety of children, which requires taking into account the age of the young researchers, the level of their academic training, the biological characteristics of the object under research, etc. The head of the selective needs to correctly adjust the sequence of work in the nature corner and ensure corresponding guidance of the legal framework [17]. Before each practical lesson, the head of the selective is obliged to remind the pupils about the rules of behavior in the corner of living nature and to provide instruction on safety techniques [28].

When organizing work with plant objects, the head of the group must help the pupil choose a place for plants with a suitable temperature regime, humidity and degree of illumination in the room; it is imperative to draw the researcher's attention to possible dangerous protective measures some plant samples may possess (needles, thorns) [6]. When organizing work with animals, it is necessary to consider their biological features and capacity for keeping (for example, a glass terrarium, an aquarium, a cage or a plastic terrarium). Each of them has its own disadvantages and advantages such as different cost, convenience of observing animals, resistance to scratches and rubs, mobility, ease of cleaning, etc.

In order to organize work in the nature corner, it is advisable to create laminated tags with numbers, which can be placed on each container with animals or pots with plants. The number can correspond to the location of the object in the room or coincide with the number of the member of the selective in the journal. The method is effective and quite convenient, for it allows to rationally distribute work and time, as well as enable the head of the selective tasks to efficiently monitor the research process [28].

One of the most effective technologies for learning natural (environmental) sciences is learning through research. In pedagogical literature regarding student activity, the most frequently used concepts are "educational-research" and "search-research" work. The educational and methodological manual edited by

природи – складний етап для керівника гуртка. При створенні робочого простору для гуртківців необхідно орієнтуватися на безпеку дітей, врахувати вікові особливості дослідників, рівень їх академічної підготовки, біологічні особливості досліджуваного об'єкту тощо. Керівнику гуртка необхідно правильно скоригувати послідовність роботи в куточку живої природи, обов'язково керуватися нормативними законодавчими документами [17]. Перед кожним практичним заняттям керівник гуртка зобов'язаний нагадати вихованцям про правила поведінки у куточку живої природи та надати інструктаж з техніки безпеки [28].

При організації роботи з рослинними об'єктами керівнику гуртка необхідно допомогти вихованцеві підібрати місце для рослин з підходящим температурним режимом, вологістю і ступенем освітлення у приміщенні; обов'язково звернути увагу дослідника на можливі захисні пристосування у рослин (голки, колючки), що можуть нести небезпеку [6]. При організації роботи з тваринами необхідно враховувати їх біологічні особливості та ємність для утримання (наприклад, скляний тераріум, акваріум, клітка чи пластиковий тераріум). Кожна з них має свої недоліки і переваги – різну вартість, зручність спостереження за тваринами, стійкість до подряпин і затирань, мобільність, легкість прибирання тощо.

Для організації роботи в куточку живої природи доцільно створити заламіновані бірочки з номерами, які розташувати на кожну ємність з тваринами чи горщик з рослинами. Номер може відповідати розташуванню об'єкта у кімнаті або збігатися із порядковим номером гуртківця у журналі. Метод є ефективним і досить зручним, дозволяє раціонально розподіляти роботу і час, а керівнику – давати завдання і контролювати перебіг дослідження [28].

Однією із найбільш ефективних технологій навчання природничих наук є навчання через дослідження. В педагогічній літературі щодо учнівської діяльності найбільш часто уживаними поняттями є «навчально-дослідницька» та

S. Panchenko and L. Tykhenko "Research work of schoolchildren in biology" highlights the following types of research activity of pupils: 1) educational and research work according to the curricula of disciplines or groups in workrooms, laboratories, educational and research areas, in the field (field practice); 2) experimental and research work, which involves conducting research, experiments on a particular topic according to a certain plan with a further description of the results; 3) monitoring – systematic observations with mandatory log keeping, execution of an analytical report for a certain period; 4) scientific and technical creativity – activity involving the production of creative product (design, modeling, programming, construction, etc.); 5) search and research work on the subject of certain educational hubs, contests, promotions; 6) individual research work carried out within the branches of the Junior Academy of Sciences of Ukraine (JASU), all-Ukrainian and international competitions of scientific works [8: 11-13].

In order to ensure the effective involvement of pupils in research work, the head of the selective needs to familiarize the group members with the possible topics of research projects, the content of which should coincide with the interests of the children [20]. At the same time, the topics should contribute to the expansion of knowledge acquired in biology lessons. In order to effectively study a certain topic, a member of the selective must independently find and form their own systems of knowledge, and not receive them in a solved form, implementing the principle of "learning through research".

Thus, the biology study program of the 6th grade pupils involves the performance of various experiments on plant physiology (study of photosynthesis, respiration, transpiration, growth and development of plants, etc.), which allows students to learn in-depth information about processes and phenomena of nature. Application of mineral and bacterial fertilizers, biologically active substances, growth stimulants, etc. makes it possible to effectively influence individual life processes of plants [2]. It goes without saying that during a short

"пошуково-дослідницька" робота. У навчально-методичному посібнику за редакцією С. Панченко, Л. Тихенко "Дослідницька робота школярів з біології" виділено наступні різновиди дослідницької діяльності учнів: 1) навчально-дослідницька робота за навчальними програмами дисциплін чи гуртків у кабінетах, лабораторіях, навчально-дослідних ділянках, у природі; 2) експериментально-дослідницька робота, що передбачає проведення дослідів, експериментів певної тематики за певним планом з подальшим описом їх результатів; 3) моніторинг – систематичні спостереження з обов'язковим веденням журналу, здійсненням аналітичного звіту за певний період; 4) науково-технічна творчість – діяльність, що передбачає вироблення якогось творчого продукту (дизайн, моделювання, програмування, конструювання тощо); 5) пошуково-дослідницька робота за тематикою певних освітніх хабів, конкурсів, акцій; 6) індивідуально-дослідницька робота, що здійснюється в межах відділень МАН України, всеукраїнських і міжнародних конкурсів наукових робіт [8: 11-13].

Щоб забезпечити ефективно залучення вихованців до дослідницької роботи, керівнику гуртка необхідно на перших заняттях ознайомити гуртківців з можливими темами дослідницьких проєктів, зміст дослідження яких має співпадати з інтересами дітей [20]. Водночас, теми мають сприяти розширенню знань, здобутих на уроках біології. Для ефективного вивчення певної теми гуртківцеві необхідно самостійно віднайти і сформулювати власні системи пізнання, а не отримати їх у вирішеному вигляді, реалізувати принцип «навчання через дослідження».

Зокрема, програма вивчення біології у 6-му класі передбачає виконання різноманітних дослідів з фізіології рослин (вивчення фотосинтезу, дихання, транспірації, росту і розвитку рослин тощо), що дозволяє учням глибше пізнати процеси і явища у природі. Застосування мінеральних і бактеріальних добрив, біологічно активних речовин, стимуляторів росту та ін. дає можливість ефективно впливати на окремі процеси

lesson it is difficult to demonstrate changes in the morphology, growth and development of a plant. Extracurricular group work gives more opportunities in the implementation of these experiments. Thus, we agree with L. Gomley and Yu. Gittiatulina [6], who believe that most experiments with plants require a long-term experiment and/or observation, so it is advisable to start them in class, and conduct all the necessary procedures outside the class during work within selective. Research results should be demonstrated and discussed in class during the study of certain topics according to the biology curriculum. This approach will allow schoolchildren to better understand the relationship between the plant organism and environmental conditions.

During the biology lessons, students of the 7th grade can use the aquariums of the nature corner when studying the superclass "Fish", in particular, the structure of these hydrobionts, their movement, nutrition and breathing, development of conditioned reflexes, etc. There are great opportunities to use aquariums when schoolchildren are introduced to the topic "Organism and habitat", studying the circulation of substances and the flow of energy in the ecosystem [2]. An aquarium is identified as a closed, dependent ecosystem, where, by removing/changing one of the components, changes can be observed, sometimes very quickly. That is why it is advisable to use it for the organization of research work by students of the selective.

The use of aquariums turned out to be effective for various projects of the members of the "Young Biodiversity Researchers" selective of Zhytomyr Lyceum № 34, who became the winners of the All-Ukrainian competition for aquarium science and the art of aqua design "AQUASCAPE" multiple times. Olha Doroshchuk's research work "Peculiarities of keeping Aulonocara multicolor in an aquarium", dedicated to keeping unique representatives of the ichthyofauna of the African continent in the conditions of a school aquarium, was presented at the "Young researcher" competition, where it

життєдіяльності рослин [2]. Звичайно, протягом короткотривалого уроку важко продемонструвати зміни у морфології, рості і розвитку рослини. Позакласна гурткова робота дає більше можливостей у реалізації даних дослідів. Погоджуємося з Л. Гомлею та Ю. Гіттіатуліною [6], які вважають, що більшість дослідів із рослинами вимагає тривалого часу, тому їх доцільно закладати на уроці, а спостереження проводити у позаурочний час під час гурткової роботи. Результати досліджень варто обов'язково демонструвати і обговорювати в класі під час вивчення певних тем згідно навчальної програми з біології. Такий підхід дозволить школярам глибше зрозуміти взаємозв'язок рослинного організму з умовами довкілля.

На уроках біології учні 7-го класу можна використовувати акваріуми куточку живої природи при вивченні надкласу Риби, зокрема, будови цих гідробіонтів, їх руху, живлення і дихання, вироблення умовних рефлексів тощо. Великі можливості використання акваріумів при знайомстві школярів з темою "Організм і середовище існування", вивченні колообігу речовин та потоку енергії в екосистемі [2]. Акваріум є замкненою, залежною екосистемою, де, прибравши/змінивши один із компонентів, можна спостерігати зміни, іноді, дуже швидкі. Саме тому його доцільно використовувати для організації дослідницької роботи вихованцями гуртка.

Використання акваріумів виявилось ефективним для різних проєктів вихованців гуртка «Юні дослідники біорізноманіття» ліцею № 34 м. Житомира. Вони неодноразово були переможцями всеукраїнського конкурсу з акваріумістики та мистецтва аквадизайну "AQUASCAPE". Дослідницька робота Дорошук Ольги «Особливості утримання аулонокари мультиколор в акваріумі», присвячена утриманню унікальних представників іхтіофауни африканського континенту в умовах шкільного акваріуму, була представлена на конкурсі "Юний дослідник", де посіла перше місце на Всеукраїнському рівні.

took first place at the All-Ukrainian level.

In the course of the work of the biological selective, it is important to teach schoolchildren to present the results of their own work, to form the ability to defend their own opinion during the presentation. For the development of speaking abilities of members of the selective, interactive learning methods can be effectively used [11; 19; 23]. Work in pairs and groups ensures interaction between participants and makes the teacher's management indirect. The latter acts as the organizer of the work, formulates the task, joint instructions for its implementation, and takes part in the evaluation of the results together with the pupils. In the activities of the biological selective, we use such interactive methods as: brainstorming, group discussions, debates, analysis of situations, discussion of films, PRESS, teaching-learning, optimist-pessimist, presenting the results of others, expert evaluation of the performance, etc. The game methods of working in the group classes have proven themselves well ("Who am I/what am I?", "Bingo", quests, environmental lotto, "Crocodile", etc.).

In the educational process of the XXI century the concept of BYOD technology (Bring Your Own Device) was introduced, which is based on the use of students' own gadgets with 3G and 4G connections in the educational process. It is hard to imagine modern students without smartphones. Their potential, combined with the capabilities of the wireless Internet, has led to the fact that in recent years the concept of mobile learning (m-learning) has been highlighted in the scientific and pedagogical literature. Mobile learning involves the use of a wide range of mobile digital devices and their applications; turning smartphones into the main means of learning and access to educational resources; it does not require specially equipped computer classes, complex programs, and is understandable for young people, as well as relevant for distance and mixed learning [26].

QR codes (concept that is familiar to everyone) are widely used in the work of the biological selective, and act as the

У процесі роботи гуртка біологічного спрямування важливо навчити школярів презентувати результати власної роботи, сформувати вміння відстояти власну думку під час презентації. Для розвитку мовленевих здібностей гуртківців ефективно використовувати методи інтерактивного навчання [11; 19; 23]. Робота в парах, групах забезпечує взаємодію між гуртківцями і робить непрямим керування педагога. Останній виступає організатором роботи, формулює завдання, спільну інструкцію по його виконанню, разом з вихованцями приймає участь в оцінці результатів. У діяльності біологічного гуртка використовуємо такі інтерактивні методи як: мозковий штурм, обговорення в групі, дебати, аналіз ситуацій, обговорення фільмів, ПРЕС, навчаючи – вчуся, оптиміст – песиміст, представ результати іншого, експертна оцінка виступу та ін. Добре зарекомендували себе ігрові методи роботи на заняттях гуртка ("Хто я/що я?", "Бінго", квести, екологічне лото, "Крокодил" та ін.).

В освітній процес XXI ст. увійшло поняття BYOD-технологія (*Bring Your Own Device*, з англ. «принеси свій власний пристрій»), яка базується на використанні в освітньому процесі власних гаджетів учнів з передбаченим у них 3G-, 4G-зв'язком. Сучасних учнів важко уявити без смартфонів. Їх потенціал, у поєднанні із можливостями бездротового Інтернету, призвів до того, що в останні роки в науково-педагогічній літературі виокремилася поняття мобільного навчання (*m-learning*). Мобільне навчання передбачає застосування широкого спектру мобільних цифрових пристроїв та їх застосунків; перетворення смартфонів в основний засіб навчання і доступу до освітніх ресурсів; не потребує спеціально обладнаних комп'ютерних класів, складних програм, є зрозумілим для молоді, є актуальним при дистанційному і змішаному навчанні [26].

У роботі біологічного гуртка широко використовуються QR-коди, які є звичною для усіх, швидкою і зручною системою сприйняття інформації. QR-код ("*quick response*") – абревіатура, що в

quick and convenient system of information perception. QR code is the abbreviation of "quick response", which is a form of optical marker containing data about the object to which it is attached [16; 26; 31; 32].

The QR code makes it possible to store large amounts of data (text, numbers and symbols, hyperlinks, audio and video files, geographical coordinates and geolocations, links to the site page or profile in social networks, etc.) [16; 26; 31; 32]. There is a large number of both free and paid resources for creating QR codes, in particular, the free and convenient resource "The QRcode generator" (www.the-qrcode-generator.com) that was used.

Implementation of the use of QR codes in the work of a biological selective has several vectors of use. The first one is *informational*, that is, the teacher encrypts certain information and, if necessary, the player (member of the selective) can quickly and conveniently find it by scanning the QR code.

The second direction is *exploratory*, when members of the selective themselves search for and prepare information for encryption in the code. For the convenience of popularizing and organizing the work of the "Young Biodiversity Researchers" selective of Zhytomyr Lyceum № 34, the website of the group (<https://sites.google.com/view/collegium-zt-biodiversity/main-page>) was developed with the help of the Googlesites resource, where the users can find out about their activities. Each tab of the site is encrypted in a special code, by which you can easily redirect a person to the necessary information (Fig. 1). For example, the site has created a "News of the selective" page, which highlights the main events that take place during work. On the "Our achievements" page, victories in competitions, certificates and thanks to the members of the selective are highlighted, because the publication of children's achievements stimulates their further aspiration for development and participation in competitions [29].

перекладі з англійської означає – "швидкий відгук". Це своєрідний оптичний маркер, що містить дані про об'єкт, до якого він прив'язаний [16; 26; 31; 32]. QR-код дає можливість зберігати великі обсяги даних (текст, цифри і символи, гіперпосилання, аудіо і відео файли, географічні координати та геолокації, посилання на сторінку сайту або профілю у соціальних мережах тощо) [16; 26; 31; 32].

Для створення QR-кодів існує велика кількість як безкоштовних, так і платних ресурсів, зокрема було використано безкоштовний і зручний ресурс "The qrcode generator" (www.the-qrcode-generator.com).

Впровадження використання QR-кодів у роботі біологічного гуртка має декілька векторів реалізації. Перший – інформаційний, тобто керівник зашифрує певну інформацію і гуртківець за потреби може швидко і зручно віднайти її, просканувавши QR-код. Другий напрям – пошуково-дослідний, коли гуртківці самі шукають і готують інформацію для шифрування у код.

Для зручності популяризації та організації роботи гуртка "Юні дослідники біорізноманіття" Житомирського ліцею № 34 за допомогою ресурсу Googlesites розроблено сайт гуртка (<https://sites.google.com/view/collegium-zt-biodiversity/головна-сторінка>), де можна дізнатися про його діяльність. Кожна вкладка сайту зашифрована у спеціальний код, за яким з легкістю можна перенаправити людину на необхідну інформацію (рис. 1). Наприклад, на сайті створено сторінку "Новини гуртка", де висвітлено основні події, які відбуваються під час роботи. На сторінці "Наші досягнення" висвітлено перемоги у конкурсах, сертифікати та подяки гуртківцям, адже оприлюднення здобутків дітей стимулює їх подальше прагнення до розвитку і участь у конкурсах [29].

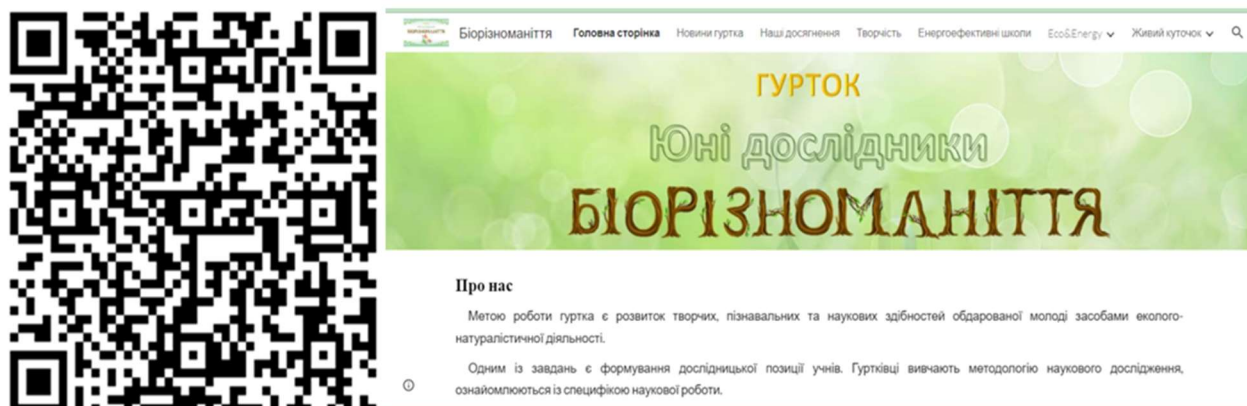

Fig. 1. QR-code and screenshot of the main page of the biological selective website

Also, the site features created pages of projects that are implemented on the basis of the selective. The first and main project is a living nature corner, where every member of the selective is assigned to an aquarium or terrarium. Separate attachments on the website with a QR-code have been created for each animal or plant contained in the selective. Information for filling out attachments about their research object is selected by each young researcher individually. The use of such a digital method contributed to the development of interest in the object of research and in group work in general, the creation of a digital information space for excursions, quests for lyceum students, etc.

The combination of lapbooking with the "teaching-learning" method turned out to be an effective and efficient technology for the work of the biological selective. It is common knowledge that at the end of the 20th century, teachers began to create various mini-books for easy and interesting assimilation of information by children. Later, individual small elements began to be placed in one folder designed according to the theme. Such self-made books are called "lapbooks". Today, the idea of creating thematic books with attachments, folders, envelopes of various shapes with a creative design has turned into a new and effective learning technology – "lapbooking" [24; 30].

During the biology lessons or group work, the creation of educational lapbooks can be used to study new material and consolidate what has already been learned. This technique allows students to better

Також на сайті сформовано сторінки проєктів, які реалізуються на базі гуртка. Найпершим і основним проєктом є створений і функціонуючий на базі гуртка куточок живої природи, де за кожним гуртківцем закріплений акваріум чи тераріум. На сайті гуртка сформовано окремі вкладення з QR-кодом для кожної тварини чи рослини, що міститься в гуртку. Інформацію для наповнення вкладень підбирає кожен гуртківець індивідуально про свій об'єкт дослідження. Використання такого цифрового методу сприяло розвитку інтересу до об'єкту дослідження і до гурткової роботи в цілому, створення цифрового інформаційного простору для проведення екскурсій, квестів для ліцеїстів тощо.

Ефективною і результативною технологією роботи біологічного гуртка виявилось поєднання лепбукінгу з методом "навчаючи – вчуся". Загальновідомо, що в кінці ХХ сторіччя педагоги почали створювати різноманітні міні-книги для легкого й цікавого засвоєння інформації дітьми. Згодом почали окремі дрібні елементи вкладати в одну теку, що оформлена відповідно до теми. Такі виготовленні власноруч книги здобули назву – лепбук (lapbook). Сьогодні ідея створення тематичних книг із вкладеннями, тек, папок різноманітної форми з креативним оформленням перетворилася в нову і дієву технологію навчання – лепбукінг [24; 30].

На уроках біології або під час гурткової роботи створення навчальних лепбуків можна використати для вивчення нового

analyze and remember information, forms children's social, educational, scientific, technological, engineering and linguistic competence, positively affects the development of independence and personal responsibility for the obtained result [15; 24].

A lapbook can be presented in the form of a book with attachments or a folder. During group biology activities in elementary and high school classes, it is most appropriate to use folders. For example, during the biology lesson of the 6th grade program, pupils study the topic "Unicellular organisms. Transition to multicellularity". In the selective, the student can expand his knowledge about single-celled animals by creating a lapbook "Single-celled organisms and aquarium algae". Here, for each organism, you can allocate a page on which this organism will be depicted, and cells will be created to fill in: taxonomic position, structural features, habitat in the reservoir, reproduction and the effect of this organism on the environment.

A lapbook can be used as a method of presenting the results of your own research. For example, after successfully defending her work at the All-Ukrainian contest "Small River of my Motherland", Uliana Podoliak, a member of the selective, familiarized the group members with the results of the research by creating a lapbook. The title page indicated the topic of the study, and the content determined the characteristics of the river Teteriv (temperature regime, hydrochemical composition, animal and plant diversity, geographical location, etc.).

The experience of using lapbooks during classes in the selective for junior school students is positive. Thus, Anna Ahieieva, a member of the selective, became a participant in the All-Ukrainian online conference for schoolchildren "Let's save forests for future generations", where she presented her own research work. Anna successfully transfers the acquired knowledge to younger students during the joint creation of lapbooks on the topics "I and the forest", "Diversity of trees in the forests", "I take care of the forest" (Fig. 2).

матеріалу та закріплення вивченого. Ця методика дозволяє учням краще аналізувати та запам'ятовувати інформацію, формує у дітей соціальну, навчальну, наукову, технологічну, інженерну та мовну компетентності, позитивно впливає розвиток самостійності та особистої відповідальності за отриманий результат [15; 24].

Лепбук може бути представленим у вигляді книги із вкладеннями чи теки. Під час гурткової діяльності з біології у класах базової та старшої школи найбільш доцільно використовувати теки. Наприклад, на уроці з біології за програмою 6-го класу вивчають тему "Одноклітинні організми. Перехід до багатоклітинності". На гуртку учень може розширити свої знання про одноклітинних, створивши лепбук "Одноклітинні тварини і водорості акваріума". Тут на кожен організм можна відвести сторінку, на якій буде зображений даний організм та створено комірки для заповнення – таксономічне положення, особливості будови, місце існування у водоймі, розмноження та вплив даного організму на середовище існування.

Лепбук можна використати як метод представлення результатів учнівського дослідження. Наприклад, після успішного захисту роботи на Всеукраїнському конкурсі "Мала річка моєї Батьківщини", вихованка гуртка Подоляк Уляна ознайомила гуртківців з результатами дослідження за допомогою створення лепбуку. На титульній стороні було вказано тему дослідження, а наповнення визначало характеристики річки Тетерів (температурний режим, гідрохімічний склад, тваринне і рослинне різноманіття, географічне положення та ін.).

Позитивним є досвід використання лепбуків під час проведення занять гуртківцями для учнів молодшої школи. Вихованка гуртка Агеєва Анна стала учасницею Всеукраїнської онлайн конференції для учнівської молоді "Збережемо ліси для наступних поколінь", де презентувала власну дослідницьку роботу. Здобуті знання Анна успішно передає молодшим школярам під час

спільного створення лепбуків на теми "Я і ліс", "Різноманіття дерев у лісах", "Я бережу ліс" (рис. 2).

Fig. 2. Combination of lapbooking with the "Teaching - learning" method

With the help of a lapbook, it is very convenient to summarize the material on the care of indoor plants in the office. This allows other students to use the ready-made algorithm in the absence of a member of the selective who was constantly taking care of a certain plant. On the title page of the lapbook, you can write down the Ukrainian and Latin names of the plants and attach images and fill in the following detail: requirements for lighting, watering, reproduction features, and interesting facts.

One of the educational trends of the 21st century is event-based education, which implies gaining knowledge while participating in conferences, educational hubs, forums, festivals, tournaments, etc. The process of preparation and participation in such scientific and educational events stimulates students' curiosity, increases motivation to study, and is an effective tool for education and learning. During the two years of work of the biological selective "Young Biodiversity

За допомогою лепбуку дуже зручно узагальнювати матеріал про догляд за кімнатними рослинами у кабінеті. Це дає змогу за відсутності гуртківця, який вів постійний догляд за певною рослиною, іншим вихованцям скористатися готовим алгоритмом. На титульному боці лепбуку можна зазначити українську та латинську назви рослин та прикріпити зображення, а наповнення створити за наступними комірками: вимоги до освітлення, поливу, особливості розмноження, цікаві факти.

Одним із трендів освіти XXI століття є подія освіта – отримання знань під час участі в конференціях, освітніх хабах, форумах, фестивалях, турнірах тощо. Процес підготовки і участі в таких наукових і освітніх подіях зацікавлює учнів, підвищує мотивацію до навчання, є ефективним інструментом виховної і навчальної роботи. Впродовж двох років роботи в ліцеї біологічного гуртка «Юні дослідники біорізноманіття» інтенсивність подійового навчання в ліцеї

Researchers", the intensity of event-based learning at the lyceum increased almost threefold. Among the most significant educational and scientific events, the members of the selective highlight the following: All-Ukrainian competition "Small river of my Motherland"; "Young researcher" competition; "AQUASCAPE" competitions in aquarium science and art of aqua design; the city competition "Gift of the Year" in the nomination "Talent of the Year"; participation with reports at the online conference for schoolchildren "Let's save forests for future generations"; participation in the social action project "Digital dendrological guide of Zhytomyr"; joining eco-hubs; performances of environmental agitation teams; organizing promotion during World Day of Animal Protection, etc.

Summarizing the results of the two-year work of the biological selective "Young Biodiversity Researchers", an online questionnaire was developed <https://forms.gle/229yjFDmvPhK3Sty7> in order to analyze the level of satisfaction of group members with the forms, methods, organization of the group, studying pupils' motivation to work. 20 members of the selective participated in the survey, indicated period – 2021/22 y.; 23 respondents were surveyed to cover the 2022/23 y.

Research results. The survey results show that in 2021/22 most of the members of the selective (95%) were pupils at the secondary school (grades 5-9). In 2022/23 the tendency of the predominance of basic school students remained – 91.3%, but the distribution between parallels is increasing. In particular, the number of students of 9th grade (21%), 6th grade (13%) increased, and at the same time, 8th and 5th grade students began to occupy a leading position (26.1% for each parallel) (Fig. 3).

зросла майже втричі. Серед найбільш знакових освітніх і наукових подій гуртківців: перемоги у Всеукраїнському конкурсі "Мала річка моєї Батьківщини"; конкурсі "Юний дослідник"; конкурсі з акваріумістики та мистецтва аквадизайну "AQUASCAPE"; міському конкурсі "Обдарованість року" у номінації "Талант року"; участі з доповідями на онлайн-конференції для учнівської молоді "Збережемо ліси для наступних поколінь"; у проєкті соціальної дії "Цифровий дендрологічний гід Житомира"; екохабах; виступах екологічних агіт-бригад; Всесвітньому дні захисту тварин та ін.

Узагальнюючи результати дворічної роботи біологічного гуртка «Юні дослідники біорізноманіття», з метою вивчення рівня задоволеності гуртківців формами, методами, організацією гуртка, вивченням мотивації їх до роботи було розроблено онлайн анкетування <https://forms.gle/229yjFDmvPhK3Sty7>. Респондентами стали 20 гуртківців у 2021/22 н.р. і 23 – у 2022/23 н.р.

Результати дослідження. Результати анкетування свідчать, що у 2021/22 н.р. більшість гуртківців (95 %) – учні базової середньої школи (5-9-ті класи). У 2022/23 н.р. зберігається тенденція переважання учнів базової школи – 91,3%, але збільшується розподіл між паралелями. Зокрема, зросла кількість учнів 9 класів (21 %), 6 класів (13 %) та, водночас, учні 8-х і 5-х класів стало займають провідне положення (26,1 % для кожної паралелі) (рис. 3).

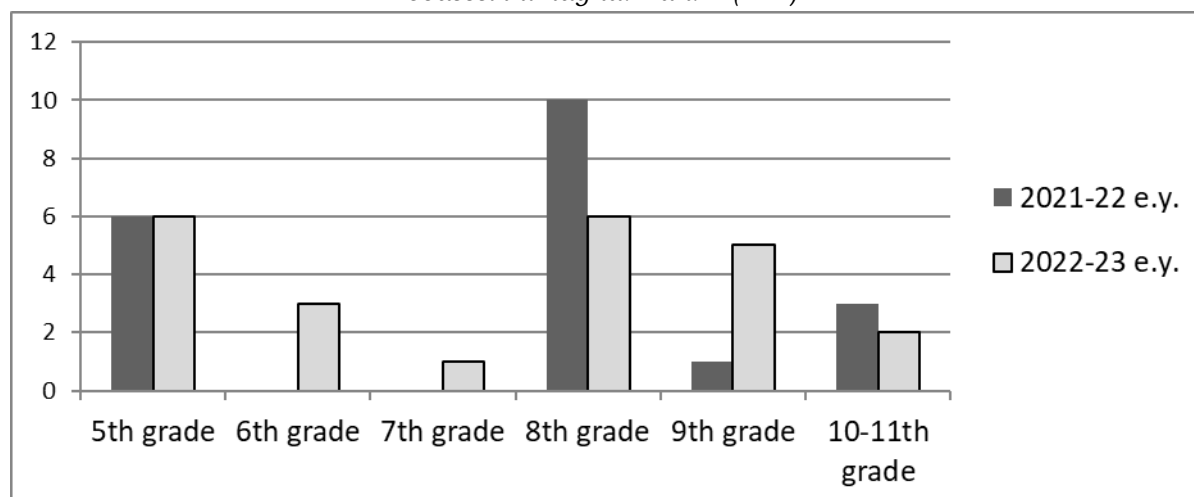

Fig. 3. Members of biology selective – diagram (number of pupils from different classes)

In 2021/22, half of the members of the selective studied for the first year, 35% – for two years, and 15% – had three years of extracurricular work experience in biology. Analyzing the results of 2022/23, we note an increase in interest in group work among lyceum students – 69.6% of students in the first year of study, 17.4% in the second and 13% in the third year of study.

Among the motives for which children attend the "Young researchers of biodiversity" selective in 2021/22 were the following: love for nature, plants and animals, which dominates (95%), desire to develop their own abilities; 70% of children chose the group to communicate with friends – 65; for improving success in biology – 15; and for life and professional self-determination – 5% (Fig. 4).

Analyzing the results of the 2022/23 survey, we see that love of nature remains at the top of children's priorities (69.6%). Moreover, children choose a group for the opportunity to communicate with peers and friends (60.9%) and to develop their own abilities (56.5%). At the same time, there is a positive trend regarding the desire to improve success in biology (from 15 to 30.4%), and the use of knowledge and skills acquired while attending the selective for professional and life self-determination (from 5 to 26.1%) (Fig. 4).

To the question "What do you like most as a member of the group?" in the 2021/22 a.y. survey the following answers predominated: group classes within the

У 2021/22 році половина гуртківців займалися перший рік, 35% – два роки і 15% – мали трирічний досвід позакласної роботи з біології. Аналізуючи результати 2022/23 року, констатуємо зростання серед ліцеїстів інтересу до гурткової роботи – 69,6% вихованців першого року навчання, 17,4 – другого і 13% – третього року навчання.

Серед мотивів, за якими діти відвідують гурток "Юні дослідники біорізноманіття" у 2021/22 н.р., домінують любов до природи, рослин і тварин (95%), задля розвитку власних здібностей обрали гурток 70% дітей, щоб спілкуватися з друзями – 65, для покращення успішності з біології – 15 і для життєвого і професійного самовизначення – 5% гуртківців (рис. 4).

Аналізуючи результати опитування 2022/23 н.р., ми бачимо, що любов до природи залишається на першому місці серед дитячих пріоритетів (69,6%). Вже традиційно гурток діти обирають для можливості спілкування з однолітками і друзями (60,9%) і для розвитку власних здібностей (56,5%). Водночас, спостерігається позитивна динаміка щодо бажання покращення успішності з біології (з 15 до 30,4%) і використання знань і умінь, набутих при відвідуванні гуртка для професійного і життєвого самовизначення (з 5 до 26,1%) (рис. 4).

На питання "Що тобі подобається найбільше як учаснику гуртка?" у опитуванні 2021/22 н.р. домінують відповіді: проведення занять гуртка

selective (100%), head of the selective/supervisor (95%). Participation in competitions, meetings with friends, excursions are important for 65% of respondents (Fig. 5).

(100 %), керівник гуртка (95 %). Участь у конкурсах, зустрічі з друзями, екскурсії є значимими для 65 % респондентів (рис. 5).

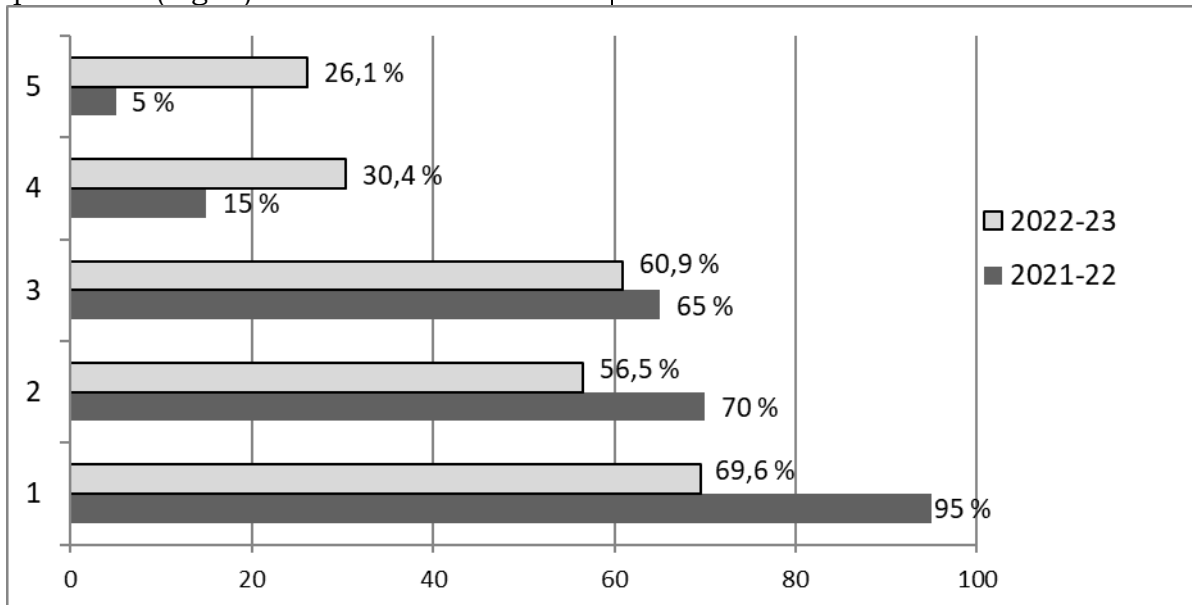

Fig. 4. Motivation of pupils to attend the biology selective: 1. curiosity, love for plants, animals, nature; 2. development of own abilities and interests; 3. communication with friends, like-minded people; 4. desire to improve success in biology; 5. life self-determination, future profession

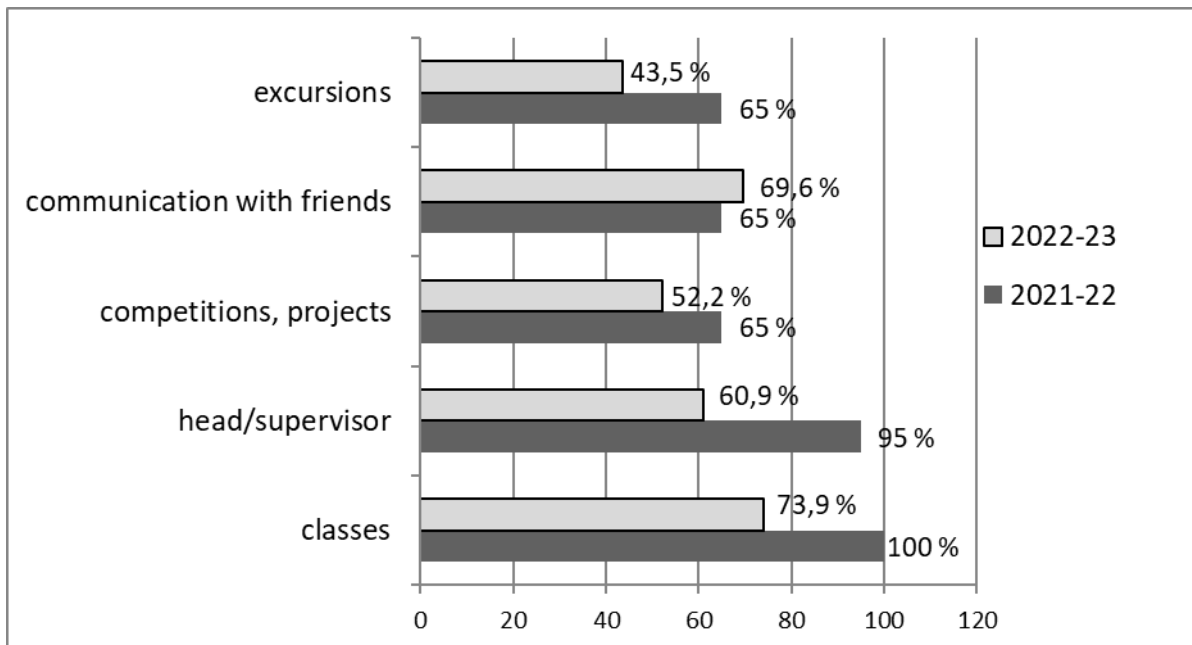

Fig. 5. Analysis of the preferences and interests of the members of the selective based on the results of the questionnaire

In the 2022/23 a.y. survey, the following options predominated: interest in classes (73.9%); meetings with friends (69.6%); work of the group leader/supervisor (60.9%). Fewer children are interested in

В опитуванні 2022/23 н.р. домінує інтерес до занять (73,9%), зустрічі з друзями (69,6%), робота керівника гуртка (60,9%). Менше дітей цікавлять участь у різноманітних конкурсах (52,2%)

participating in various competitions (52.2%) and excursions (43.5%), which, in our opinion, is directly related to the state of war in Ukraine, the cancellation of many competitions and projects, the need for psychological support that they receive children during communication with peers, animals, plants, etc. (Fig. 5).

Analyzing the impact of attending the selective on the success of schoolchildren in biology, we note positive dynamics over the course of two years. Thus, in 2021/22 and 2022/2023 a.y., 55% of respondents significantly improved academic successfulness in biology, moreover, such changes occurred in 48.5% of the members of the selective. Accordingly, 35 and 34.8% of the pupils of the group noted an improvement, although not significant over two years; in only 10% of respondents in 2021/22 a.y. and 16.7% in 2023/23 a.y. the success rate did not change. Not a single member of the selective noted a deterioration in academic performance (Fig. 6).

і екскурсії (43,5%), що, на нашу думку, напряму пов'язано із воєнним станом в Україні, відміні багатьох конкурсів і проектів, необхідністю психологічної підтримки, яку отримують діти під час спілкування з однолітками, тваринами, рослинами тощо (рис. 5).

Аналізуючи вплив відвідування гуртка на успішність школярів з біології, констатуємо позитивну динаміку впродовж двох років. Так, у 2021/22 н.р. значно покращилася успішність з біології у 55% респондентів, у 2022/23 н.р. такі зміни відбулися у 48,5% гуртківців. Відповідно, 35 і 34,8% вихованців гуртка зазначили покращення, хоча і не суттєве впродовж двох років; у лише у 10 % респондентів у 2021/22 н.р. та 16,7% у 2023/23 н.р. – не змінилася успішність. Жоден гуртківець не зазначив погіршення успішності (рис. 6).

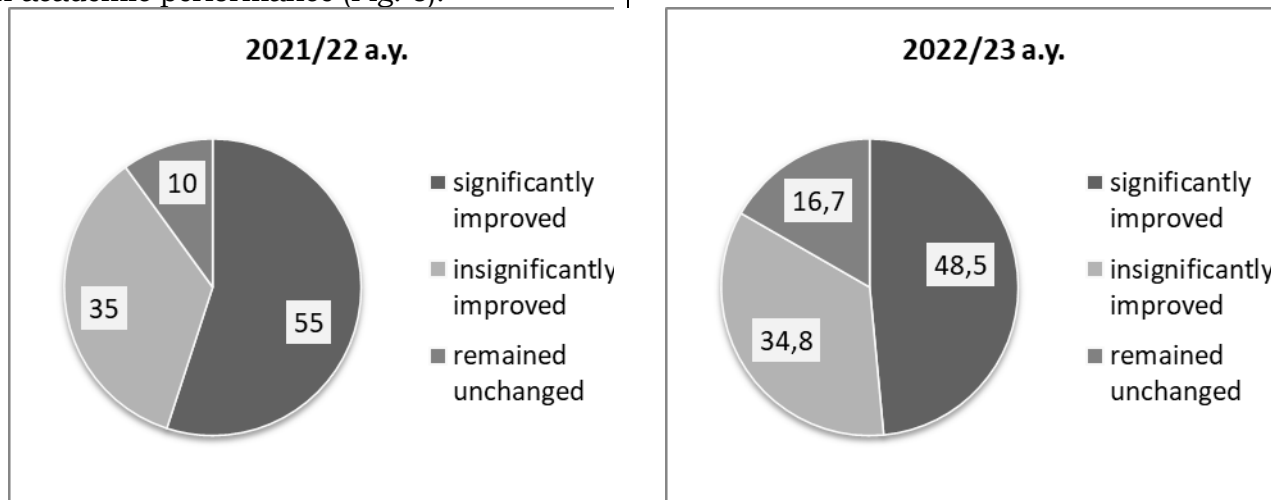

Fig. 6. The impact of attending the selective on the academic successfulness of pupils in biology, %

We should note that in 2021/22 a.y., 85% of schoolchildren are "completely satisfied" with the work of the selective; 15% are more likely to say "yes" than "no". In 2022/23 a.y., all pupils are "quite satisfied" with the work of the group.

To the multiple-choice question "Who influenced your choice to attend the selective?" in 2021/22 a.y, respondents mostly indicated that it was their own choice (75%), nine children (45%) indicated that their friends encouraged them to join

Про вдало підібрану тематику занять, оптимальне поєднання форм і методів роботи гуртка свідчить той факт, що у 2021/22 н.р. повністю задоволені його роботою 85 % школярів, 15% – швидше так, ніж ні. У 2022/23 н.р. – цілком задоволені роботою гуртка всі вихованці.

На запитання з декількома варіантами відповіді "Хто вплинув на твій вибір відвідувати гурток?" у 2021/22 н.р. респонденти переважно зазначали, що це їх самостійний вибір (75%), дев'ятеро дітей

the group, three (15%) answered that they were encouraged by teachers and one child (5%) indicated that her parents encouraged her to attend the selective. In 2022/23 a.y., a similar trend persisted (Fig. 7).

(45%) вказали, що друзі спонукали їх відвідувати гурток, троє (15%) відповіли, що їх агітували вчителі і одна дитина (5%) вказала, що батьки посприяли відвідуванню нею гуртка. У 2022/23 подібна тенденція збереглася (рис. 7).

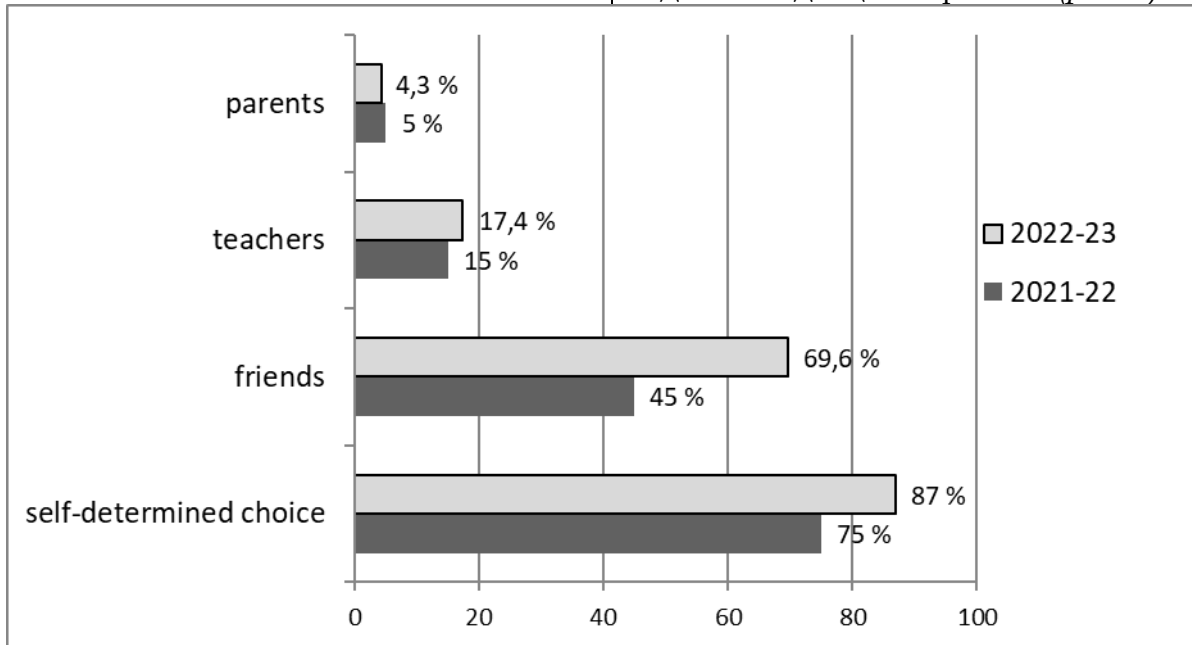

Fig. 7. Factors impacting the decision to visit the selective.

Thus, analyzing the answers to the question whether the members of the selective plan to choose a profession related to biology or ecology in 2021/22 a.y.; 65% of children have not yet decided on their future profession, and 35% have no plans at all. However, in 2022/23 a.y., four pupils (17.4%) plan to connect their profession with the field of ecology or biology, the vast majority (65.2%) of the members of the selective have not yet decided.

Among the children's proposals for changes in the work of the group (an open question of the survey), we most often find the statement that everything is fine and requests to increase the number of animals and plants, as well as the number of classes and their duration.

Conclusions and research perspectives.

The main principles of the work and activities of the biological selective are the following: voluntary choice of forms and content of work by pupils; taking into account the interests and inclinations of the members of the selective; collective essence of the activities; relying on the individuality,

Вважаємо позитивним вплив відвідування гуртка на професійне самовизначення гуртківців. Так, аналізуючи відповіді на питання, чи планують вихованці гуртка обрати професію, пов'язану з біологією чи екологією, у 2021/22 н.р. 65% дітей ще не визначилися зі своєю майбутньою професією, а 35% – не планують. Проте, у 2022/23 н.р., четверо вихованців (17,4%) планують пов'язати свою професію з галуззю екології чи біології, переважна більшість (65,2%) гуртківців – ще не визначилась

Серед пропозицій дітей щодо змін у роботі гуртка (відкрите питання анкети) найчастіше зустрічаємо твердження, що все чудово і прохання збільшити кількість тварин і рослин, а також кількість занять і їх тривалість.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Основними принципами роботи біологічного гуртка є: добровільність вибору вихованцями форм і змісту роботи; врахування інтересів та схильностей гуртківців; масовість; опора

independence and initiative of pupils in conducting events; carrying out socially beneficial orientation, research and creative character. Among the forms of work of the biology selective, the most effective are the performances of group members with reports and presentations of the results of their own data and findings or creative search; production of lapbooks; work on research projects; care, observation, experiments with plants and animals of the corner of living nature; maintaining a website/page in social networks; learning-based events.

The results of the survey of the members of the "Young Biodiversity Researchers" group of Zhytomyr Lyceum № 34 showed a voluntary and conscious choice made by the members of the group, a high level of satisfaction with the subject of classes and the organization of the group's work, and the activities of the head of the selective. Among the motives for attending the selective and participating in corresponding activities are the following: focus on communication with nature, friends and like-minded people; the development of one's own abilities; the impact of visiting the selective on the professional self-determination of pupils. The effectiveness of the group's work is evidenced by the fact that its members are winners of All-Ukrainian, regional, city contests and competitions on biological and environmental topics as well as by the significant increase in their academic successfulness in biology.

We consider the development of forms and methods of training the heads of the selective to be a promising direction for further research, both in institutions of professional pre-higher and higher education, and during post-graduate pedagogical education, professional development through informal and sustainable education of adults.

на індивідуальність, самостійність та ініціативу гуртківців у проведенні заходів; суспільно-корисна спрямованість, дослідницький та творчий характер. Серед форм роботи гуртка з біології найбільш ефективними є виступи гуртківців з доповідями та презентаціями результатів власного інформаційного чи дослідницького пошуку; виготовлення лепбуків; робота над дослідницькими проектами; догляд, спостереження, експерименти з рослинами і тваринами куточка живої природи; ведення сайту/сторінки в соціальних мережах; подієве навчання.

Результати опитування членів гуртка "Юні дослідники біорізноманіття" ліцею № 34 м. Житомира засвідчили добровільний і свідомий вибір учнями гуртка, високий рівень задоволеності тематикою занять і організацією роботи гуртка, діяльністю керівника. Серед мотивів відвідування гуртка домінують спрямованість на спілкування з природою, друзями і однодумцями, розвиток власних здібностей, позитивним є вплив відвідування гуртка на професійне самовизначення вихованців. Про результативність роботи гуртка свідчить те, що його учасники є переможцями Всеукраїнських, обласних, міських конкурсів і змагань біологічної та екологічної тематики; зростає успішність з біології.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо розробку форм і методів підготовки керівників гуртків, як в закладах фахової передвищої та вищої освіти, так і під час післядипломної педагогічної освіти, підвищення кваліфікації шляхом неформальної та інформальної освіти дорослих.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bekh, I.D. (2006). Vychovna komponenta pozashkilnoi osvity [Educational component of out-of-school education]. *Pozashkilna osvita ta vykhovannia – Out of school education and upbringing*, № 1, 2-5 [in Ukrainian].
2. *Biologhii. 6-9 klasy. Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Biology. 6-9 classes. Curriculum for general educational institutions]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 07.06.2017 № 804. Retrieved from:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/15.biologiya-6-9.docx> [in Ukrainian].

3. Bryzhak, N.Yu. (2017). *Metodyka hurtkovoї ta klubnoi roboty v zahalnoosvitnikh ta pozashkilnykh navchalnykh zakladakh [Methodology of group and selective work in general education and out-of-school educational institutions: study guide]: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Lohos, 126 [in Ukrainian].

4. Vashchuk, O.V. (2017). Intelektualnyi rozvytok osobystosti uchnia shliakhom zaluchennia do pozaklasnoi ekolohe-naturalistychnoi ta naukovo-doslidnytskoi roboty [Intellectual development of the student's personality through involvement in extracurricular environmental and naturalistic and scientific research work]. *Osobowość, społeczeństwo, polityka – Personality, society, politics: Mater. VI Międzynarodowa konferencja naukowa / pod. red. J. Kota*. Lublin: WSEI, 109-112 [in Ukrainian].

5. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000 [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250,000]*. (2005) / uklad. ta holov. red. V.T. Busel. Kyiv: Irpivn: Perun, VIII, 1728 [in Ukrainian].

6. Homlia, L.M., & Hattiatullina, Yu.O. (2012). Doslidna robota uchniv z kimnatnymi roslynamy [Research work of students with indoor plants]. *Metodyka vykladannia pryrodnych dystsyplin u vyshchii shkoli. XIX Karyshynski chytannia – Methods of teaching natural sciences in higher education. XIX Karyshyn readings: Materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. / Poltav. nats. ped. un-t imeni V.H. Korolenka / za zah. red. prof. M.V. Hrynovoi*. Poltava: Astraia, 253-254 [in Ukrainian].

7. Hrytsai, N.B. (2019). *Metodyka navchannia biologii [Biology teaching method]: navchalnyi posibnyk*. Lviv: Novyi svit – 2000, 312 [in Ukrainian].

8. *Doslidnytska robota shkoliariv z biologii [Research work of students in biology]: navch.-metod. posib.* (2008) / za red.: S.M. Panchenka, L.V. Tykhenko. Sumy: Univ. kn., 368 [in Ukrainian].

9. Drachuk, O.V., & Buialo, T.Ye. (2016). Dydaktychni mozhyvosti vykorystannia ob'ektiv kutochka zhyvoi pryrody na urokakh biologii 6 klasu [Didactic possibilities of using the objects of the corner of living nature in biology lessons of the 6th grade]. *Pedahohika: tradytsii ta innovatsii – Pedagogy: traditions and innovations: materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Lviv, 15-16 kvitnia 2016 roku). Kherson: VD "Helvetyka", 32-34 [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrainy "Pro pozashkilnu osvitu": za stanom na 9.01. 2014 r. (2014) [Law of Ukraine "On out-of-school education"]. *Verkhov. Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 26 [in Ukrainian].

11. *Interaktyvni metody navchannia [Interactive learning methods]: navch. posibnyk*. (2005) / za zah. red. P. Shevchuk i P. Fenrykha. Shchetsin: Vyd-vo WSAP, 170 [in Ukrainian].

12. Kalinichenko, N.A., & Paskul, N.A. (2014). Rozvytok doslidnytskykh umin uchniv pry vyvchenni shkilnoho kursu biologii [Development of students' research skills when studying a school biology course]. *Navchalno-doslidnytska diialnist ditei: dosvid orhanizatsii, dydaktychni napratsiuвання, osoblyvosti formuvannia navchalno-doslidnytskykh umin – Educational and research activity of children: organizational experience, didactic work, features of the formation of educational and research skills: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Kirovohrad, 9-10 kvitnia 2014 r.)*. Kyiv, 7-9 [in Ukrainian].

13. Moroz, I.V., & Hrytsai, N.B. (2008). *Pozaklasna robota z biologii [Extracurricular work in biology]: navch. posib.* Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 272 [in Ukrainian].

14. *Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school: conceptual foundations of secondary school reform]*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (Last accessed 20.11.2022) [in Ukrainian].

15. Pavliuchenko, O.V., & Yermoshyna, T.V. (2021). Vykorystannia lepbukinhu pid chas vyvchennia parazytiv liudyny v novii ukrainskii shkoli [The use of lapbooking

during the study of human parasites in a New Ukrainian School]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: pedahohika i psykhohohiia – Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical Mykhailo Kotsiubynskiyi University. Series: pedagogy and psychology*, vyp. 66, 12-17. DOI: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2021-66-12-17> [in Ukrainian].

16. Pozdniakova, T. (2020). QR-kody: yikh stvorennia ta vykorystannia [QR codes: their creation and use]. *Nova pedahohichna dumka – A new pedagogical thought*, № 1 (101), 36-42. DOI: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2020-101-1-36-42> [in Ukrainian].

17. Polozhennia pro kutochok zhyvoi pryrody zahalnoosvitnikh i pozashkilnykh navchalnykh zakladiv [Regulations on the corner of living nature of general education and out-of-school educational institutions] (2002). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official journal of Ukraine*, № 36, 217 [in Ukrainian].

18. Pustovit, H. (2010). Pozashkilna osvita ta vykhovannia kriz pryzmu sohodennia [Out-of-school education and upbringing through the prism of today]. *Ridna shkola – Native school*, № 3, 28-32 [in Ukrainian].

19. Savchuk, O.A. (2004). Dyskusii u systematyzatsii ta uzahalnenniakh [Discussion in systematization and generalizations]. *Doba – Era*, № 4, 16-23 [in Ukrainian].

20. Sapohov, V.A., & Kondratiuk, O.I. (2014). Hurtkova robota yak zasib aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti uchniv [Group work as a means of activating students' cognitive activity]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Pedahohika i psykhohohiia – Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical Mykhailo Kotsiubynskiyi University. Series: pedagogy and psychology*, № 41, 124-127 [in Ukrainian].

21. Sorochnytska, O.V. (2017). *Pidhotovka maibutnoho vchytelia biolohii do pozaklasnoi ekoloho-naturalistychnoi roboty z uchniamy osnovnoi shkoly [Preparation of the future biology teacher for extracurricular environmental and naturalistic work with elementary school students]*. Candidate's thesis. Zhytomyr, 227 [in Ukrainian].

22. *Stratehiia rozvytku pozashkilnoi osvity [Strategy for the development of out-of-school education]* (2018) / za red. prof. O.V. Bykovskoi. Kyiv: IVTs ALKON, 96 [in Ukrainian].

23. *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [Modern lesson. Interactive learning technologies]: nauk.-metod. posibn.* (2004) / uklad. O.I. Pometun, L.V. Pyrozhenko. Kyiv: Vyd-vo A.S.K., 192 [in Ukrainian].

24. Tarasenko, Yu.K. (2018). Lepbuk yak innovatsiina forma roboty pid chas vyvchennia chastyn movy v pochatkovii shkoli [Laptop as an innovative form of work during learning parts of the language in primary school]. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia "NPK-2018" – International scientific and practical conference "SPC-2018"*. Sumy, 114-115. Retrieved from: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/7036/1/Tarasenko%20Y..pdf> [in Ukrainian].

25. Tkachuk, H.V. (2018). Osoblyvosti vprovadzhennia mobilnoho navchannia: perspektyvy, perevahy ta nedoliky [Features of the implementation of mobile learning: prospects, advantages and disadvantages]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*, t. 64, № 2, 13-22. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v64i2.1948> [in Ukrainian].

26. Trendy v osviti: yak vykorystovuvaty QR-kody u navchanni [Trends in Education: how to Use QR codes in Education]. (2018). *Na urok – Per lesson*. Retrieved from: <https://naurok.com.ua/post/trendi-osviti-yak-vikoristovuvati-qr-kodi-u-navchanni> [in Ukrainian].

27. Tsybulko, L.H., Biletskyi, O.A., & Bondarenko, Ye.O. (2020). Orhanizatsiia i zmist hurtkovoï roboty [Organization and content of group work]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Journal of Taras Shevchenko LNU*, № 5 (336), 176-183. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-5\(336\)-176-183](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-5(336)-176-183) [in Ukrainian].

28. Yurchuk, Ye.S., & Romaniuk, R.K. (2021). Orhanizatsiia doslidnytskoi roboty u kutochku zhyvoi pryrody pid chas roboty biolohichnoho hurtka [Organization of research work in the corner of living nature during the work of the biological selective]. *Didzhytalizatsiia nauky yak vyklyk sohodennia – Digitization of science as a challenge of today: Materialy II Mizhnar. student. nauk. konf. (Odesa, 17 hrudnia 2021 r.).* Vinnytsia, tom 3, 34-36 [in Ukrainian].

29. Yurchuk, Ye.S., & Romaniuk, R.K. (2022). Vykorystannia tekhnolohii QR-koduvannia dlia stvorennia interaktyvnoho seredovyshcha pid chas hurtkovoï roboty [Use of QR-coding technologies to create an interactive environment during group work]. *Nauka, osvita ta suspilstvo: tendentsii, vyklyky, perspektyvy – Science, education and society: trends, challenges, prospects: zb. tez dopovidei mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Poltava, 1 liutoho 2022 r.),* Poltava: TsFEND, 26-27 [in Ukrainian].

30. Herrbach, T. (2022). *What is a Lapbook?* Retrieved from: <https://thehappyhousewife.com/homeschool/what-is-a-lapbook/> [in English].

31. *How to use QR codes in education?* Retrieved from: <https://www.qrcode-tiger.com/how-to-use-qr-codes-for-education-and-books> [in English].

32. Romaniuk, R.K., Konstantynenko, L.A., & Vasilieva, L.A. (2021). The use of QR-codes in professional training of students of environmental and educational industries. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences, vol. 4 (107),* 70-77. DOI: [https://doi.org/10.35433/pedagogy.4\(107\).2021.70-77](https://doi.org/10.35433/pedagogy.4(107).2021.70-77) [in English].

Received: November 10, 2022

Accepted: December 05, 2022

TERTIARY EDUCATION ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

UDC [811.111:001.895]:159.923.2 (07)
DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.142-154

FORMATION OF STUDENTS' CREATIVE PERSONALITY IN ENGLISH CLASSES BY INTRODUCING INNOVATIVE METHODS

L. V. Denysiuk*, N. R. Danilova**

The article deals with the innovation of the educational process. Interactive methods of working in English classes as a means of forming a creative personality are described. The article presents the formation of communicative competence through the introduction of innovative methods.

Innovative methods of teaching English are analyzed and the expediency of their use in higher educational institutions is justified. The process of teaching English in higher educational institutions has certain features associated with different initial levels of language training of students.

The main goal of a foreign language teaching in higher educational institutions is to form students' communicative competence, which is based on communicative approaches formed on the basis of language knowledge and skills. Moreover, without the introduction of innovative teaching methods, the proper result cannot be achieved. It is necessary to reorient the educational process to partnership, that is, to the cooperation of all participants in the educational process. Learning English should be more active, not informative, because students learn languages more successfully through actions – speech and non-speech and their integration. For students, training in the form of practical activities forms the basis of their true knowledge.

High-quality foreign language training of students is possible subject to the introduction of modern educational methods, such as: professionally oriented training, project method, intensive and distance learning methods, information and telecommunications technologies, working with computer programs in foreign languages, creating presentations, training systems of education. It is possible to significantly increase the effectiveness of the lesson if the content of the discipline "foreign language" in higher educational institutions is professionally oriented. The use of interactive teaching methods involves turning to communicative and constructivist approaches to teaching English. The use of innovative methods for teaching English and multimedia teaching tools allows students to increase motivation to learn English, provide access to new, alternative sources of information, develop independent mental activity, form communication skills, intercultural and professional competence.

* Senior Lecturer
(Rivne State University for the Humanities)
lilyagemga@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2235-0290

** Senior Lecturer
(Rivne State University for the Humanities)
luckydanilovanata@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9916-4106

The communicative approach is largely aimed at the student. Its purpose is to interest them in learning the language by accumulating and expanding their knowledge and experience. It is necessary to develop knowledge and skills on the methodology of teaching foreign languages, reveal the essence of the methods, principles and practice of the communicative approach of teaching English, and improve the practice of foreign language proficiency.

To achieve these goals, it is important to use active forms of work and innovative methods. The use of interactive methods in English classes will increase students' motivation to learn English.

Key words: communicative approach, creative personality, innovative, interactive, innovation, innovative methods.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ

Л. В. Денисюк, Н. Р. Данілова

У статті використано інноватику навчального процесу. Описано інтерактивні методи роботи на заняттях англійської мови як засіб формування творчої особистості. Представлено формування комунікативної компетентності через впровадження інноваційних методів.

Проаналізовано інноваційні методи викладання англійської мови й обґрунтовано доцільність їх використання в закладах вищої освіти (ЗВО). Процес викладання англійської мови в ЗВО має певні особливості, пов'язані з різним початковим рівнем мовної підготовки студентів.

Головна мета навчання іноземної мови у закладах вищої освіти полягає у формуванні комунікативної компетентності студентів, базою для якої є комунікативні підходи, сформовані на основі мовних знань і навичок. Звичайно, без впровадження інноваційних методів навчання належного результату досягти неможливо. Потрібно переорієнтувати навчально-виховний процес на партнерський, тобто на співпрацю всіх учасників навчально-виховного процесу. Навчання англійській мові має бути діяльнішим, а не інформативним, оскільки студенти успішніше вивчають мови через дії – мовленнєві і немовленнєві – та їх інтеграцію. Для студентів навчання у формі практичної діяльності складає основу їх справжніх знань.

Якісна іншомовна підготовка студентів можлива за умови впровадження сучасних освітніх методів, таких як: професійно орієнтоване навчання, метод проектів, методи інтенсивного й дистанційного навчання, інформаційні та телекомунікаційні технології, робота з навчальними комп'ютерними програмами з іноземних мов, створення презентацій, тренінгові системи навчання. Значно підвищити результативність заняття можна за умови професійно орієнтованого наповнення змісту дисципліни "Іноземна мова" в ЗВО. Застосування інтерактивних методів навчання передбачає звернення до комунікативного та конструктивістського підходів викладання англійської мови. Використання інноваційних методів до викладання англійської мови та мультимедійних засобів навчання дозволяє студентам підвищити мотивацію до вивчення англійської мови, забезпечити доступ до нових, альтернативних джерел інформації, розвинути самостійну розумову діяльність, сформувати комунікативні навички, міжкультурну й професійну компетентність.

Комунікативний підхід у значній мірі направлений на студента. Його мета полягає в тому, щоб зацікавити їх у вивченні мови через накопичення та розширення їх знань та досвіду. Необхідно сформувані знання й уміння з методики викладання іноземних мов, розкрити сутність методів, принципів і практики комунікативного підходу навчання англійській мові, удосконалити практику володіння іноземною мовою.

Для досягнення цих цілей важливо використовувати активні форми роботи, інноваційні методи. Використання інтерактивних методів на заняттях англійської мови дасть змогу підвищити рівень мотивації студентів у вивченні англійської мови.

Ключові слова: комунікативний підхід, творча особистість, інноваційний, інтерактивний, інноватика, інноваційні методи.

Introduction of the issue. At the present stage, English is the main tool of international communication in academic and business circles. Mastering it as a means of communication is one of the requirements for a future specialist. The main goal of teaching foreign languages in higher educational institutions is to acquire students' skills and abilities to use English correctly in daily, business and professional communication, the ability to adequately meet the challenges of the 21st century, which is relevant in the light of today's events. The scientific and technological revolution gave rise to the era of communication and global networks, and also raised a number of problematic questions for modern people regarding the readiness for innovation. Today we are witnessing the processes of globalization, which manifests itself in the expansion and deepening of international relations, the interdependence of the subjects of the world community, and the presence of many problems that have gone beyond the borders of individual states and concern the interests of all mankind.

A student's personal success depends on the ability to think creatively, navigate a rapidly changing world, and rationally combine innovation with classical working methods.

Currently, it has become necessary to train competitive specialists. Today, despite the recognition by leading domestic and foreign scientists of the importance of developing students' creative abilities (D.B. Bogoyavlenskaya, L.V. Wenger, J. Guilford, O.M. Luk, V.O. Molyako, Ya.O. Ponomarev, V.A. Romenets, O.I. Savenkova, O.Ya. Savchenko, E. Torrens, etc.), higher education remains mainly a means of generalization and restoration of existing social structures. An important provision of creative education is the definition of creativity according to P. Torrens as a process of emergence of sensitivity to problems, lack of knowledge, their disharmony, inconsistency, fixing these problems, searching for their solution, putting forward hypotheses, verifying and formulating the results of solving the

Актуальність теми. На сучасному етапі англійська мова є головним інструментом міжнародного спілкування в академічних та ділових колах. Володіння нею як засобом комунікації є однією з вимог до майбутнього спеціаліста. Головною метою навчання іноземних мов у закладах вищої освіти (ЗВО) є набуття студентами вмінь і навичок грамотного використання англійської мови в щоденному, діловому та професійному спілкуванні, здатність адекватно задовольняти виклики ХХІ ст., що є актуальним у світлі сьогоденних подій. Науково-технічна революція спричинила зародження ери комунікації та глобальних мереж, а також поставила перед сучасною людиною ряд проблемних питань щодо готовності до інновацій. Сьогодні ми є свідками процесів глобалізації, яка виявляється у розширенні та поглибленні міжнародних зв'язків, взаємозалежності суб'єктів світового співтовариства, у наявності багатьох проблем, які вийшли за межі окремих держав і стосуються інтересів усього людства.

Особистий успіх студента залежить від умінь творчо мислити, вміти орієнтуватися в світі, що швидко змінюється, та умінь раціонально поєднувати інновації із класичними методами роботи.

В наш час стала необхідною підготовка конкурентноспроможних спеціалістів. Сьогодні, незважаючи на визнання провідними вітчизняними та зарубіжними вченими важливості розвитку творчих здібностей студентів (Д.Б. Богоявленська, Л.В. Венгер, Дж. Гілфорд, О.М. Лук, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов, В.А. Роменець, О.І. Савенкова, О.Я. Савченко, Е. Торренс та ін.), вища школа залишається переважно засобом узагальнення і відновлення існуючих соціальних структур. Важливим положенням творчої освіти є визначення креативності за П. Торренсом як процесу виникнення чутливості до проблем, дефіциту знань, їх дисгармонії, невідповідності, фіксації цих проблем, пошуку їх рішення, висунення гіпотез, перевірок і формулювання результатів

problem. It is impossible to understand what creative education is in isolation from pedagogical innovation and synergetics [9].

Current state of the issue. Each innovation has a number of advantages and requires solving some problematic issues. Both domestic and foreign teachers, such as O. Pekhota, Yu. Vaskova, L. Pavlova, and G. Sazonenko, were engaged in the study of creative learning. The analysis and description of psychological features of personal development practices is provided in modern psychological and pedagogical developments (L. Krivshenko, N. Moiseyuk, M. Kholodnaya, etc.). Research by teachers practitioners allows us to state that a high level of knowledge, skills and abilities is achieved only through students' assimilation of mental actions. According to L. Pavlova, a special place in educational practices is occupied by the personal Model [6]. Modern teaching methods reduce the volume of reproductive elements of activity. Among them, a free model that meets the criterion "maximum freedom of subject choice – minimum controlling actions" (similar to the concept of K. Rogers) is more attractive in terms of choosing methods (innovative, informational), which is relevant.

Many Ukrainian and foreign specialists are exploring ways to introduce innovative educational methods into the educational process of higher education, improve the methodology of teaching foreign languages, and improve personnel by means of foreign languages.

Aim of research is to use innovative methods of the educational process through interesting technological approaches. Teachers should enrich the practice of educational and cognitive activity in its three planes: provide a basis for searching for information, provide psychological and pedagogical assistance, and form communicative competence through the introduction of interactive working methods. To consider interactive methods of work as a means of forming a creative personality, analysis of modern teaching methods (communicative and

рішення проблеми. Зрозуміти, що таке креативна освіта, неможливо у відриві від педагогічної інноватики та синергетики [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кожна інновація має низку як переваг, так і вимагає вирішення деяких проблемних питань. Дослідженням творчого навчання займалися як вітчизняні, так і зарубіжні педагоги, як О. Пехота, Ю. Васькова, Л. Павлової, Г. Сазоненко. Аналіз та опис психологічних особливостей практик особистісного розвитку надано в сучасних психолого-педагогічних розробках (Л. Крившенко, Н. Мойсеюк, М. Холодна та ін). Дослідження педагогів-практиків дають змогу стверджувати, що високий рівень знань, умінь і навиків досягається тільки за рахунок засвоєння студентами розумових дій. За словами Л. Павлової, – особливе місце в освітніх практиках займає особистісна модель [6]. Сучасні методики навчання зменшують об'єм репродуктивних елементів діяльності. Серед них більш привабливою в плані вибору методів (інноваційних, інформаційних) є вільна модель, яка відповідає критерію "максимум свободи суб'єктного вибору – мінімум дій, що керують" (подібно концепції К. Роджерса), що є актуальною.

Багато українських і зарубіжних фахівців досліджують шляхи впровадження інноваційних освітніх методів у навчальний процес вищої школи, удосконалення методики викладання іноземних мов, підвищення кадрів засобами іноземних мов.

Мета статті – використати інноваційні методи навчального процесу через цікаві технологічні підходи. Педагоги мають збагатити практику навчально-пізнавальної діяльності в трьох її площинах: надати основу для пошуку інформації, забезпечити психолого-педагогічну допомогу та формувати комунікативну компетентність через впровадження інтерактивних методів роботи. Розглянути інтерактивні методи роботи як засіб формування творчої особистості.

Проаналізувати сучасні методи навчання (комунікативний і конструктивістський) і використання ІКТ, які сприяють підвищенню мотивації до

constructivist) and the use of information and communication technologies was carried out, for it contributes to increasing motivation to master English and, accordingly, the development and self-realization of students within the framework of the discipline "foreign language" in higher educational institutions.

Outline of unresolved issues brought up in the article. Innovations in education consist in the creation, implementation and dissemination of the latest ideas, approaches, techniques and methods that are aimed at updating, modernizing, and transforming the educational process in accordance with the requirements of the time. Information technologies are becoming an integral tool in the modern teaching process and one of the components of an innovative method of teaching students of higher educational institutions in general and foreign languages in particular [8: 163].

The main tasks for the teacher of the academic disciplines "English" and "English for professional purposes" are as follows: ensuring the proper level of training of students in English; education and development of students by means of English through scientific and organizational and methodological work.

The choice of methods depends on a number of conditions: the specifics of the content of educational material, the general tasks of training future specialists, the time that the teacher has to study this discipline, and the specifics of the composition of students. High-quality language training of students is impossible without the use of modern educational methods. Modern methods of teaching English in higher education institutions are professionally oriented training, methods of intensive and distance learning, information and telecommunications methods, working with educational and controlling computer programs in foreign languages, creating presentations (forums, blogs, e-mail), training systems for education, the latest test methods, namely, creating a database of materials in English for conducting computer testing in order to control

опанування англійської мови та, відповідно, розвитку й самореалізації студентів у межах дисципліни "Іноземна мова" в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Інновації в освіті полягають у створенні, упровадженні та поширенні новітніх ідей, підходів, прийомів і методів, які спрямовані на оновлення, модернізацію, трансформацію навчального процесу відповідно до вимог часу. Інформаційні технології стають невід'ємним інструментом у сучасному процесі викладання та одним зі складників інноваційного методу навчання студентів ЗВО загалом й іноземних мов зокрема [8: 163].

Основними завданнями для викладача навчальних дисциплін "Англійська мова" та "Англійська мова за професійним спрямуванням" є таке: забезпечення належного рівня підготовки студентів з англійської мови; виховання та розвиток студентів засобами англійської мови за допомогою наукової та організаційно-методичної роботи.

Вибір методів залежить від низки умов: специфіки змісту навчального матеріалу, загальних завдань підготовки майбутніх фахівців, часу, який викладач має для вивчення цієї дисципліни, особливостей складу студентів. Якісна мовна підготовка студентів неможлива без використання сучасних освітніх методів. Сучасними методами викладання англійської мови в ЗВО є професійно орієнтоване навчання, методи інтенсивного й дистанційного навчання, інформаційні та телекомунікаційні методи, робота з навчальними та контролюючими комп'ютерними програмами з іноземних мов, створення презентацій (форуми, блоги, електронна пошта), тренінгові системи навчання, новітні тестові методи, а саме створення бази матеріалів з англійської мови для проведення комп'ютерного тестування з метою контролю знань студентів [3: 56] тощо.

Вивчення іноземних мов з інтеграцією сучасних інтернет-технологій в освітній процес надає змогу студентам удосконалити свої вміння аудіювання та читання; подолати мовний бар'єр завдяки зануренню в мовне середовище;

students' knowledge [3: 56], etc.

Learning foreign languages with the integration of modern internet technologies in the educational process allows students to improve their listening and reading skills; overcome the language barrier due to immersion in the language environment; introduces students to online resources that offer a lot of interesting and useful information, with the help of which the student solves the tasks set by the teacher; encourages discussion of topics and discussions in English during extracurricular hours, which ultimately leads to increased motivation to learn English as such and further success in professional activities. Due to the rapid growth of the scientific and technical base and Information Technologies, the requirements for teachers are increasing. The use of modern internet technologies in the educational process leads not to the replacement of teachers with computer systems, but to changes in the role and functions of teachers, complicating teaching activities [8].

The use of computer technologies in learning English not only opens students access to new sources of information, but also increases the effectiveness of independent work (independent preparation of mini-projects on the topic of communication and their presentation), provides new opportunities for creativity. Thanks to this, students can learn more material than in traditional training, show their real knowledge [7: 98].

The use of Information and communication technologies in teaching a foreign language is mainly aimed at solving four types of didactic tasks, including:

1. The computer helps you effectively solve an existing system of didactic tasks.

2. The computer solves individual didactic tasks while maintaining the overall structure, goals, and objectives of machine-free learning. At the same time, the educational content itself is not embedded in the computer. This function is widely represented in dialog learning systems that model the teacher's activity.

3. The computer helps to set and solve

знайомить студентів з онлайн-ресурсами, які пропонують багато цікавої та корисної інформації, за допомогою якої студент вирішує поставлені викладачем завдання; стимулює обговорення тем та дискусій англійською мовою в позааудиторний час, що в кінцевому підсумку приводить до підвищення мотивації до вивчення англійської мови як такої й подальших успіхів у професійній діяльності. У зв'язку із швидким зростанням науково-технічної бази та інформаційних технологій, підвищуються вимоги до викладачів. Використання сучасних інтернет-технологій у навчальному процесі приводить не до заміщення викладачів комп'ютерними системами, а до змін ролі та функцій викладачів, ускладнення викладацької діяльності [8].

Використання комп'ютерних технологій під час вивчення англійської мови не лише відкриває студентам доступ до нових джерел інформації, а й підвищує ефективність самостійної роботи (самостійна підготовка міні проектів за тематикою спілкування та їх презентація), надає нові можливості для творчості. Завдяки цьому студенти можуть засвоювати більше матеріалу, ніж при традиційному навчанні, показувати свої реальні знання [7: 98].

Використання ІКТ в навчанні іноземної мови спрямоване переважно на розв'язання чотирьох типів дидактичних завдань, а саме:

1. Комп'ютер допомагає ефективному розв'язанню вже існуючої системи дидактичних завдань.

2. Комп'ютер вирішує окремі дидактичні завдання при збереженні загальної структури, мети і завдань безмашинного навчання. При цьому сам навчальний зміст не закладається в комп'ютер. Цю функцію широко подано в діалогових навчальних системах, які моделюють діяльність викладача.

3. Комп'ютер допомагає ставити і вирішувати нові дидактичні завдання, не розв'язувані традиційним шляхом.

4. Комп'ютер як демонстраційний засіб для презентації автентичних текстів, записів, фільмів, тощо.

Але є недоліки в роботі з джерелами інформації, тому що іншомовні матеріали

new didactic tasks that cannot be solved in the traditional way.

4. Computer as a demonstration tool for presenting authentic texts, recordings, movies, etc.

But there are disadvantages in working with information sources, because foreign-language materials are absorbed rather inefficiently: students treat them not as a means of information exchange, but as a subject of study [8: 22]. So, working with foreign-language sources is aimed at encouraging students to change their attitude to language acquisition. For example, you can use translation programs.

The presented methods are aimed at creating a personal intellectual and informational product for students and comparing it with existing cultural samples. It is necessary to transform information so that "learning is useful, interesting and not difficult for the child" (Ya. Komensky). It should be remembered that the teacher's activity should be aimed at pedagogical innovations and the content of educational information and adapting it to the possibilities of assimilation by students [8]. And pedagogical innovations are characterized by such specific content features:

1. In personal models, training is conducted at a high level of complexity. In the personality-oriented model, the educational material adapts in accordance with the difficulties that appear during assimilation and is transformed as much as it is necessary to do this for its full assimilation [8: 177-178].

2. Modern educational methods are aimed at transforming the educational material, its adaptation in relation to the features of individual-personal psychophysiological development of the individual.

3. Innovative models, like the type of training, are about openness and originality.

4. Pedagogical innovations allow us to form an innovative personality. Most researchers of pedagogical innovations argue that one of the main principles in the 21st century should be the principle of encouraging creativity, where the

засвоюються доволі неефективно: студенти відносяться до них не як до засобів інформаційного обміну, а як до предмету навчання [8: 22]. Отже, робота з іншомовними джерелами має на меті стимулювати студентів змінити своє відношення до оволодіння мовами. Наприклад, можливо використання програм-перекладачів.

Надані методи зорієнтовано на створення студентами особистого інтелектуального і інформаційного продукту та порівняння його з існуючими культурними зразками. Трансформувати інформацію потрібно так, щоб "навчання було корисним, цікавим і не важким для дитини" (Я. Коменський). Необхідно пам'ятати, що діяльність педагога має бути спрямована на педагогічні інновації та зміст навчальної інформації і адаптацію її до можливостей засвоєння студентами [8]. А педагогічним інноваціям властиві такі характерні змістовні ознаки:

1. В особистісній моделі, навчання ведеться на високому рівні складності. В особистісно-орієнтованій моделі навчальний матеріал адаптується відповідно до труднощів, що з'являються під час засвоєння і трансформується настільки, наскільки необхідно це зробити для повного його засвоєння [8: 177-178].

2. Сучасні освітні методи спрямовані на трансформацію навчального матеріалу, його адаптацію стосовно особливостей індивідуально-особистісного психофізіологічного розвитку особистості.

3. Інноваційні моделі, як і тип навчання – це відвертість і оригінальність.

4. Педагогічні інновації дають змогу формувати інноваційну особистість. Більшість дослідників педагогічних інновацій стверджують, що одним з головних принципів у XXI столітті має бути принцип заохочення креативності, де розвиток творчих здібностей вимагає як від педагога, так і від студентів здатності мозку формувати образи, і може відбуватися в рамках будь-якої дисципліни.

Основна компетентність, яка формується на заняттях англійської мови – комунікативна. А це означає, що необхідно впроваджувати особистісно-орієнтоване

development of creative abilities requires both the teacher and students the ability of the brain to form images, and can occur within any discipline.

The main competence that is formed in English classes is communicative. This means that it is necessary to introduce personality-oriented communication. This is exactly what interactive learning methods contribute to, the essence of which is that the educational process takes place under the condition of constant, active interaction of all students. In English classes, preference is given to interactive methods of cooperative, collective and group learning, intuitive modeling technologies, and discussion questions.

A cooperative form of educational activity is a form of organizing training in small groups (subgroups) of students united by a common goal.

With such an organization of training, the teacher directs the work of each subject of training through the tasks with which he directs the activities of the group. Pair work is used both as a separate teaching method and as a preparatory stage for group work, which helps students develop interactive skills.

1. Reading.

Reading authentic texts is an essential part of any activity. The ability to get the necessary information from a large text in a short time is formed by skimming.

If the text is very long, it can be divided into separate parts, and each student will work on his or her own part of the text. When the message is announced, students listen carefully and take some notes. Then a few minutes are given to recreate the sequence of all the passages in the text. Students read out their answers. The version that matches the original wins.

2. Listening in pairs.

You can diversify listening to authentic monologue speech and motivate students to be attentive by working in pairs on the task. The practical goal is to teach students to listen to an authentic text in order to obtain the necessary information, to develop monologue and dialogic speaking skills.

спілкування. Саме цьому сприяють методи інтерактивного навчання, суть яких полягає у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх студентів. На заняттях англійської мови перевага надається інтерактивним методам кооперативного, колективно-групового навчання, технологіям інтуїтивного моделювання, опрацювання дискусійних питань.

Кооперативна форма навчальної діяльності – це форма організації навчання у малих групах (підгрупах) слухачів, об'єднаних спільною метою.

За такої організації навчання викладач керує роботою кожного суб'єкта навчання через завдання, якими він спрямовує діяльність групи. Робота в парах застосовується і як окремий метод навчання, і як підготовчий етап до роботи в групах, який допомагає розвинути в студентів інтерактивні вміння і навички. Розглянемо декілька прикладів застосування кооперативно-інтерактивних методів на заняттях англійської мови.

1. Читання.

Читання автентичних текстів є невід'ємною частиною будь-якого заняття. Вміння за короткий термін отримувати необхідну інформацію з великого за обсягом тексту формується за допомогою переглядового читання (skimming).

У випадку, коли текст є дуже великим за обсягом, його можна поділити на окремі частини, і кожен студент буде працювати над своєю частиною тексту. Під час оголошення повідомлення, студенти уважно слухають і роблять деякі нотатки. Далі надається кілька хвилин на відтворення послідовності розташування усіх прослуханих уривків у тексті. Студенти зачитують варіанти відповіді. Перемагають версії, які співпали з оригіналом.

2. Аудіювання в парах.

Урізноманітнити прослуховування автентичного монологічного мовлення та змотивувати слухачів бути уважними можна за допомогою парної роботи над завданням. Практичною метою є навчити слухати автентичний текст з метою отримання потрібної інформації,

First, the teacher introduces the questions to the audio text and divides the students into pairs. The audio recording of the text is played. After listening, students tell each other what they have learned. This way, both students will have the answers to the questions as a result of this activity.

Role-playing can be the final productive stage of working with the audio recording. Students are asked to recreate the events of the listening message by acting out the events in pairs.

3. Advantages of using interactive methods.

English classes using interactive methods have a number of advantages:

1) a lot of work with authentic material, dramatizations or discussions, after listening; reacting to drawings and objects; arguing about events;

2) dialogue of cultures;

3) interactive communication between the reader and the text;

4) practical orientation contributes to the formation of social competence;

5) students learn a living language;

6) communication in the language environment through the involvement of audio films, songs, newspapers, magazines, correspondence in the educational process.

4. Introduction of interactive working methods in English classes.

For the effectiveness of using interactive working methods in English classes, the following tasks are included:

- communication – to teach the creative application of acquired knowledge in new situations, to analyze and systematize information, and to express one's opinion;

- educational – to deepen and systematize knowledge on the topic;

- educational – to teach independent work and work in groups, taking into account the individual characteristics, interests and capabilities of accomplices in the process.

The use of interactive teaching methods involves the introduction of such approaches to teaching English.

A communicative approach. In teaching English, it is important to develop student's communicative competence,

розвивати навички монологічного і діалогічного мовлення.

Спочатку викладач ознайомлює слухачів із запитаннями до аудіо тексту і ділить слухачів на пари. Звучить аудіо запис тексту. Після прослуховування студенти переказують один одному отриману інформацію. Таким чином в результаті цієї роботи обидва слухачі матимуть відповіді на запитання.

Рольова гра може стати завершальним продуктивним етапом роботи з аудіо записом. Студентам пропонується відтворити події прослуханого інформаційного повідомлення шляхом розігрування подій у парах.

3. Переваги використання інтерактивних методів.

Заняття англійської мови з використанням інтерактивних методів мають низку переваг:

1) багато роботи з автентичним матеріалом, інсценування або дискусії, після прослуховування; реагування на малюнки і предмети; сперечання щодо подій;

2) діалог культур;

3) інтерактивне спілкування між читачем і текстом;

4) практична спрямованість сприяє формуванню соціальної компетентності;

5) студенти опановують живу мову;

6) спілкування у мовному середовищі через залучення до навчального процесу аудіо плівок, пісень, газет, журналів, кореспонденції.

4. Впровадження інтерактивних методів роботи на заняттях англійської мови.

Для ефективності застосування інтерактивних методів роботи на заняттях англійської мови включають такі завдання:

- комунікативні – вчити творчого застосування набутих знань у нових ситуаціях, аналізувати та систематизувати інформацію, висловлювати свою думку;

- навчальні – поглиблювати та систематизувати знання з теми;

- виховні – учити самостійної роботи та роботи у групах з урахуванням індивідуальних особливостей, інтересів та можливостей співучасників процесу.

Застосування інтерактивних методів

which is based on communication skills formed on the basis of language knowledge and skills.

In the process of learning using a communicative approach, students acquire communicative competence – the ability to use the language correctly and appropriately, depending on the specific speech situation. Therefore, the educational goal of the communicative approach is to master communicative competence.

The communicative approach as a means of teaching foreign languages, aimed at the development and improvement of the individual, the disclosure of its reserve capabilities and creative potential, creates prerequisites for effective improvement of the educational process in higher educational institutions [1: 152-153].

Its variety is the cognitive and communicative approach of teaching. It is based on the principle of awareness during learning. According to this approach, the study of any linguistic phenomenon should be based on an understanding of its origin and use in speech. Exercises of a cognitive and communicative nature should capture students' attention, encourage their interest in further assimilation, teach them to analyze, compare, generalize, and find relationships [5: 58].

The communicative approach as a means of teaching foreign languages, aimed at the development and improvement of the individual, the disclosure of its reserve capabilities and creative potential, creates prerequisites for effective improvement of the educational process in higher educational institutions [1: 152-153].

A constructivist approach is also important in learning English. It consists in active training of students. The task of the teacher is not to teach, but to promote the educational process. The lesson is action-oriented. Students are encouraged to build their own knowledge.

A positive feature of the constructivist approach is the ability of students to approach real life situations, "survive" them using a foreign language, and be

навчання передбачає впровадження таких підходів викладання англійської мови.

Комунікативний підхід. У викладанні англійської мови важливим є формування в студентів комунікативної компетентності, базу для якої становлять комунікативні вміння, сформовані на основі мовних знань та навичок.

У процесі навчання за комунікативним підходом студенти набувають комунікативної компетентності – здатності правильно та доречно користуватись мовою залежно від конкретної мовленнєвої ситуації. Тому навчальною метою комунікативного підходу є оволодіння комунікативною компетентністю.

Комунікативний підхід як засіб навчання іноземних мов, спрямований на розвиток і вдосконалення особистості, розкриття її резервних можливостей та творчого потенціалу, створює передумови для ефективного покращення навчального процесу в закладах вищої освіти [1: 152-153].

Його різновидом є когнітивно-комунікативний підхід викладання. Він має в своїй основі принцип усвідомлення під час навчання. Згідно із цим підходом вивчення будь-якого лінгвістичного явища повинно спиратися на розуміння його виникнення та використання в мові. Вправи когнітивно-комунікативного характеру повинні захоплювати увагу студентів, підштовхувати їх зацікавленість у подальшому засвоєнні, вчити аналізувати, порівнювати, узагальнювати, відшукувати взаємозв'язки [5: 58].

Комунікативний підхід як засіб навчання іноземних мов, спрямований на розвиток і вдосконалення особистості, розкриття її резервних можливостей та творчого потенціалу, створює передумови для ефективного покращення навчального процесу в закладах вищої освіти [1: 152-153].

Важливим у вивченні англійської мови є також конструктивістський підхід. Він полягає в активному навчанні студентів. Завдання викладача не навчити, а сприяти навчальному процесу. Заняття є орієнтованим на дію. Студентів спонукають самостійно конструювати свої знання.

ready to communicate in English in similar situations in the future [5: 57].

When choosing certain approaches, the teacher must adhere to certain criteria and set goals that will be achieved, namely: 1) analysis of students' language needs depending on the chosen specialty; 2) orientation to practical use of the language; 3) focus on teaching orientation in foreign-language material and in a foreign-language environment; 4) teaching students to conduct conversations on professional topics and develop their own projects [2: 21-22].

These teaching goals should be realized through a number of techniques, approaches and methods. One of the most effective approaches is communicative, which allows you to introduce such a technique as brainstorming, game and problem methods into the learning process. Brainstorming is the process of solving a problem based on stimulating creative activity, developing search and research competencies, creativity and communication skills, and helping you master the skills of working in a group. The game method forces students to solve a variety of problems, contributing to the formation of appropriate types of speech activity. The problem method is based on real-life examples and involves students' independent formation of problem situations and collective search for their solution [2: 22].

The content and method of teaching English should meet the current interests and meet the needs of the student, that is, recreate the environment that is closest to real life. To do this, the English teacher should show more interest in the specialties of students, be aware of the main achievements in the relevant industries. It is necessary to constantly keep in touch with teachers of special disciplines to determine topical issues of future professions of students [4: 51].

The education system trains a specialist to work not only in the near future, but also in the rather long term. The detailed conditions and nature of these activities are difficult to predict. Therefore, the choice and justification of the content of education, in particular the

Позитивною рисою конструктивістського підходу є можливість студентів наблизитися до реальних життєвих ситуацій, "пережити" їх, користуючись іноземною мовою, та бути готовими спілкуватися англійською мовою в подібних ситуаціях у майбутньому [5: 57].

Обираючи ті чи інші підходи, викладач мусить дотримуватись певних критеріїв та ставити перед собою цілі, які будуть досягнуті, а саме: 1) аналіз мовних потреб студентів залежно від обраної спеціальності; 2) орієнтування на практичне використання мови; 3) націленість на навчання орієнтування в іншомовному матеріалі та в іншомовному середовищі; 4) навчання студентів вести бесіди на професійні теми та розробляти власні проекти [2: 21-22].

Ці цілі викладання повинні реалізуватися за допомогою низки прийомів, підходів та методів. Одним з найбільш ефективних підходів є комунікативний, який надає змогу впровадити в процес навчання такий прийом, як мозковий штурм (brainstorming), ігровий і проблемний метод. Мозковий штурм – це процес вирішення проблеми на основі стимулювання творчої активності, що розвиває пошуково-дослідницькі компетентності, креативність і комунікативні вміння, допомагає оволодіти навичками роботи в групі. Ігровий метод змушує студентів вирішувати різноманітні проблеми, сприяючи формуванню відповідних видів мовленнєвої діяльності. Проблемний метод базується на прикладах із життя й передбачає самостійне формування студентами проблемних ситуацій і колективний пошуку їх вирішення [2: 22].

Зміст і метод навчання англійської мови повинні відповідати актуальним інтересам та задовольняти потреби студента, тобто відтворювати оточення, найбільш наближене до реального життя. Для цього викладач англійської мови має виявляти більший інтерес до спеціальностей студентів, бути обізнаним в основних досягненнях у відповідних галузях. Необхідно постійно підтримувати зв'язок з викладачами спеціальних дисциплін для визначення актуальних питань майбутніх

study of English, should also perform some predictive function. This means that the teacher of each academic discipline should be guided by himself and orient students on the prospects of effective use of the acquired knowledge, skills and abilities in future activities, on the formation of their ability and internal need for constant self-study, self-education and self-improvement throughout active work [4: 51].

Conclusions and research perspectives. The main goal of teaching English in higher educational institutions is to form students' communicative competence, which is based on communicative approaches formed on the basis of language knowledge and skills. Of course, without the introduction of innovative teaching methods, the proper result cannot be achieved.

We must reorient the educational process to partnership, that is, to the cooperation of all participants in the educational process. Teaching a foreign language should be more active, not informative, because students learn languages more successfully through actions – speech and non – speech-and their integration. For students, training in the form of practical activities forms the basis of their true knowledge.

The communicative approach is largely aimed at the student. Its purpose is to interest them in learning the language by accumulating and expanding their knowledge and experience. It is also necessary to develop knowledge and skills on the methodology of teaching English, reveal the essence of the methods, principles and practice of a communicative approach to teaching English, and improve the practice of foreign language proficiency.

To achieve these goals, it is important to use active forms of work and innovative methods. The use of interactive methods in English classes will increase the level of students' motivation in learning English.

професій студентів [4: 51].

Система освіти готує фахівця для роботи не лише в найближчому майбутньому, а й у досить віддаленій перспективі. Детальні умови та характер цієї діяльності важко передбачити. Тому вибір і обґрунтування змісту освіти, зокрема вивчення англійської мови, повинні виконувати й деяку прогностичну функцію. Це означає, що викладач кожної навчальної дисципліни повинен орієнтуватися сам і орієнтувати студентів на перспективи ефективного використання здобутих знань, умінь і навичок у майбутній діяльності, на формування в них здатності й внутрішньої потреби в постійному самонавчанні, самовихованні та самовдосконаленні протягом усієї активної трудової діяльності [4: 51].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Головна мета навчання англійської мови у закладах вищої освіти полягає у формуванні комунікативної компетентності студентів, базою для якої є комунікативні підходи, сформовані на основі мовних знань і навичок. Звичайно, без впровадження інноваційних методів навчання належного результату досягти неможливо.

Ми повинні переорієнтувати навчально-виховний процес на партнерський, тобто на співпрацю всіх учасників навчально-виховного процесу. Навчання іноземної мови має бути діяльнішим, а не інформативним, оскільки студенти успішніше вивчають мови через дії – мовленнєві і немовленнєві – та їх інтеграцію. Для студентів навчання у формі практичної діяльності складає основу їх справжніх знань.

Комунікативний підхід у значній мірі направлений на студента. Його мета полягає в тому, щоб зацікавити їх у вивченні мови через накопичення та розширення їх знань та досвіду. Необхідно також сформувані знання й уміння з методики викладання англійської мови, розкрити сутність методів, принципів і практики комунікативного підходу навчання англійській мові, удосконалити практику володіння іноземною мовою.

Перспективи подальших досліджень. Для досягнення цих цілей важливо використовувати активні форми роботи,

інноваційні методи. Використання інтерактивних методів на заняттях англійської мови дасть змогу підвищити рівень мотивації студентів у вивченні англійської мови.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bilan, N. (2012). Komunikatyvnyi metod navchannia inozemnykh mov studentiv nemovnykh vyshchych navchalnykh zakladakh [Communicative method of teaching foreign languages to students of non-linguistic universities]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 5, 149-153 [in Ukrainian].
2. Bilotserkovets, A. (2017). Novitni metody vykladannia inozemnoi movy za profesiinym spriamuvanniam u vyshchomu navchalnomu zakladi [New methods of teaching a foreign language in a professional direction in higher education institutions]. *Doslidzhennia ta vprovadzhennia v nachalni protses suchasnykh modelei vykladannia inozemnoi movy za fakhom – Research and implementation in the educational process of modern models of teaching a foreign language in the specialty: zb. materialiv vseukr. nauk.-prakt. internet konf. z pytan metodyky vykladannia inoz. movy* (Odesa, Ukraine, May 15, 2017). Odessa: National. I.I. Mechnikov University, 21-22 [in Ukrainian].
3. Dychkivska, I.M. (2004). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies]*. Kyiv: Akademvydav, 338-339 [in Ukrainian].
4. Honcharenko, T.E. (2010). Motyvatsiia vyvchennia inozemnoi movy yak sotsialna funktsiia osvity [Motivation of learning a foreign language as a social function of education]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemamy: filozofii, psykholohiia, pedahohika, sotsiolohiia – Theory and practice of managing social systems: philosophy, psychology, pedagogy, sociology*, 4, 47-55 [in Ukrainian].
5. Melnykova, T. (2014). Suchasni metody vykladannia inozemnykh mov. [Modern methods of teaching foreign languages]. *Linhvistychni ta linhvokulturolohichni aspekty navchannia inozemnykh studentiv u vyshchych navchalnykh zakladakh Ukrainy – Linguistic and linguoculturological aspects of teaching foreign students in higher educational institutions of Ukraine: materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Dnipropetrovsk, April 24-25, 2014)*. Dnipropetrovsk, 57-59 [in Ukrainian].
6. Nikolaenko, O., & Ushata, T. (2009). Informatsiini ta komunikatsiini tekhnolohii modeliuвання protsesu navchannia inozemnoi movy u nemovnomu VNZ [Information and communication technologies of modeling the process of teaching a foreign language in a non-linguistic University]. *Naukovi pratsi. Serii: Pedahohika, psykholohiia i sotsiolohiia – Scientific works. Series: pedagogy, psychology and sociology*. Donetsk: DVNZ "DonNTU", vyp. 5 (155), chastyna I, 368 [in Ukrainian].
7. Osada, Z.O., & Matveenko, O.I. (2015). Suchasni metodyky ta tekhnolohii vykladannia inozemnykh mov u tekhnichnykh VNZ [Modern methods and technologies of teaching foreign languages in technical universities]. *Anhlistyka ta amerykanistyka – Anglistics and americanistics: zb. nauk. pr. / red. col.: A.I. Anisimova (hol. red.), T.M. Potnitseva (zast. hol. red.) ta in. Dnipro: LIRA, issue 12*, 95-101 [in Ukrainian].
8. Pasichnyk, O.O. (2019). Suchasni tekhnolohii navchannia yak zasib samorealizatsii studentiv v osvitnomu seredovyshchi ZVO [Modern technologies of training as a means of self-realization of students in the educational environment of the institutions of higher education]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Dragomanova. Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific journal of NPU named after M.P. Dragomanov. Series 5. Pedagogical Sciences: realities and prospects*, issue 69, 162-166 [in Ukrainian].
9. Toffler, E. (2000). *Tretia Khvyliia [The Third Wave]*. Kyiv: Vyd.dim "Vsesvit", 480 [in Ukrainian].

Received: November 15, 2022
Accepted: December 12, 2022

UDC 378.016:811.111

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.155-168

COMPETENCE-BASED APPROACH TO THE TRAINING OF ENGLISH PHILOLOGY BACHELORS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

N. V. Zhuravel*

The article examines the preparation of bachelors of English philology in higher education institutions of Ukraine based on the competence approach. A competence approach to the professional training of future specialists deepens the practical orientation of education, emphasizes the role of experience, the ability to practically implement knowledge, establishing the subordination of knowledge to skills and emphasizes the results of education, considering them not as the sum of learned information, but the ability of a person to solve life and professional tasks, to act in various problem situations. It is focused the attention on the content of the Standard of Higher Education of Ukraine in the field of knowledge 03 "Humanities" in the specialty 035 "Philology", analytical competences of future philology bachelors (integral, general, special), which are components of their professional competence. The developed general and professional competences will contribute to the introduction of qualitative changes to the training system of the student philologists. On the example of the educational and professional program of Kyiv National Linguistic University (bachelor's degree in specialty 035 "Philology" field of knowledge 03 "Humanities" with specialization 035.041 – German languages and literature (including translation), the first – English) the content of the competence paradigm of bachelor's training is specified, the terms of training are determined, the competences are clarified according to the specialization, the content of the educational components that allow students to achieve the program results are outlined.

A conclusion was made about the importance of preparing a bachelor in English philology in the modern conditions of the globalization and integration character of the development of the educational field, precisely on the basis of the competence approach, which gives the specialists the opportunity to realize themselves in the future professional field not only in Ukraine, but also on the European and world labor markets.

Key words: English philology, standard of higher education, competence approach, bachelor's degree, educational and professional program.

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Н. В. Журавель

Стаття присвячена підготовці бакалаврів англійської філології в закладах вищої освіти України на засадах компетентнісного підходу. Компетентнісний підхід до професійної

* Postgraduate

(Ukrainian State Mykhailo Drahomanov University, Kyiv)

zhuravelnataliya.89@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7046-8800

підготовки майбутніх фахівців поглиблює практичну зорієнтованість освіти, підкреслює роль досвіду, вмінь практично реалізовувати знання, встановлюючи підпорядкованість знань умінням та акцентує увагу на результатах освіти, розглядаючи їх не як суму засвоєних відомостей, а здатність людини вирішувати життєві й професійні завдання, діяти в різних проблемних ситуаціях. Акцентована увага на змісті Стандарту вищої освіти України з галузі знань 03 "Гуманітарні науки" за спеціальністю 035 "Філологія", аналізові компетентностей майбутніх бакалаврів-філологів (інтегральної, загальних, спеціальних), які є складовими їхньої професійної компетентності. Розроблені загальні та фахові компетентності сприятимуть впровадженню якісних змін до системи підготовки майбутнього філолога. На прикладі освітньо-професійної програми Київського національного лінгвістичного університету (ступінь бакалавра зі спеціальності 035 "Філологія" галузь знань 03 "Гуманітарні науки" за спеціалізацією 035.041 – германські мови та література (переклад включно), перша – англійська) конкретизовано зміст компетентнісної парадигми підготовки бакалавра, визначено терміни навчання, уточнено компетентності відповідно до спеціалізації, окреслено зміст освітніх компонентів, які дозволяють досягти програмних результатів.

Зроблено висновок про важливість підготовки бакалавра з англійської філології у сучасних умовах глобалізаційного та інтеграційного характеру розвитку освітньої галузі саме на засадах компетентнісного підходу, який дає можливість фахівцеві самореалізовуватись у майбутній професійній сфері не лише в Україні, а й на європейському та світовому ринках праці.

Ключові слова: англійська філологія, стандарт вищої освіти, компетентнісний підхід, бакалавр, освітньо-професійна програма.

Introduction of the issue. Today, the domestic system of higher education is characterized by reform processes. The changes concern not only the content, forms, and methods of education, but also the methodology of the educational process, in particular, the principles and methodological approaches to its organization, which affected all areas of professional training of students of higher education. In the wake of globalization and the frantic pace of development of modern technologies, the English language is gaining special relevance as a means of multicultural unity. This language has become a universal means of interaction and communication of different cultures and peoples, and this is precisely why the interest in the specialty "English philology" and the international demand for specialists in this specialty are determined by this. At the same time, domestic institutions of higher education strive to train specialists who are competitive and suitable for professional activities not only in our country, but also in Europe and the world. Therefore, when developing the Standard of Higher Education of the first (bachelor) level of the field of knowledge 03 Humanities, specialty 035 "Philology", which was approved and put into effect by

Постановка проблеми. Сьогодні вітчизняній системі вищої освіти властиві процеси реформування. Зміни стосуються не лише змісту, форм, методів навчання, а й методології освітнього процесу, зокрема принципів і методологічних підходів до його організації, що позначилось на всіх галузях професійної підготовки здобувачів вищої освіти. На хвилі глобалізації та шаленого темпу розвитку сучасних технологій особливої актуальності набуває англійська мова як засіб полікультурного єднання. Ця мова стала універсальним засобом взаємодії та комунікації різних культур і народів, саме цим зумовлені інтерес до фаху "англійська філологія" і міжнародна затребуваність фахівців цієї спеціальності. Водночас вітчизняні заклади вищої освіти з їхньої підготовки прагнуть сформувати фахівця, конкурентоспроможного й придатного до професійної діяльності не лише на теренах нашої країни, а й Європи та світу. Тому при розробленні Стандарту вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 "Філологія", який затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 20.06.2019 р. № 869, враховано не лише результати багаторічних напрацювань

the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 20.06.2019 No. 869, it was not taken into account only the results of many years of work of Ukrainian scientists and practitioners in English philology, but as well as Standards and recommendations for quality assurance in the European Higher Education Area (ESG) [15: 32], A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area [16], Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (2011), the National Framework of Qualifications [13: 14], the Law of Ukraine "On Higher Education" (2014).

The analysis of the industry standard allows us to state that the main factor in the development of this document was a competence-based approach to the training of philologists. The standard outlines the system of competences necessary for the preparation of bachelors in the specialty 035 "Philology" for successful qualified professional activity. Its components are integral, general and professional competences that determine the specifics of bachelor's training in specialty 035 "Philology".

Research methodology includes general theoretical methods: analysis and synthesis of pedagogical and philological literature on the research issue, documentary base on the training of philologists; comparison, systematization, generalization, interpretation of existing theoretical approaches; analytical induction as a technique for the formation of universal statements regarding the determination of the requirements of the competence approach to the training of bachelors in the specialty 035 "Philology" (035.041 – Germanic languages and literature (including translation), the first – English).

Current state of the issue. Studying the results of scientists' research confirms that the issue of using the competence approach in education is urgent in modern pedagogy. The theory of the competence approach was developed and presented in the works of both foreign (R. Badera, D. Mertensa, B. Oskarsona, A. Sheltena)

українських учених і практиків з англійської філології, а й Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) [15], A Framework for Qualifications of the European Higher Education Area [16], Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment (2011), Національну рамку кваліфікацій [13], Закон України "Про вищу освіту" (2014).

Аналіз галузевого стандарту дозволяє стверджувати, що основним при розробленні цього документа був компетентнісний підхід до підготовки філологів. Стандарт окреслює систему компетентностей, необхідних для підготовки бакалаврів за спеціальністю 035 "Філологія" до успішної кваліфікованої професійної діяльності. Її компонентами є інтегральна, загальні та фахові компетентності, що визначають специфіку підготовки бакалаврів за спеціальністю 035 "Філологія".

Методологія дослідження включає загальнотеоретичні методи: аналіз і синтез педагогічної, філологічної літератури з проблеми дослідження, документальної бази щодо підготовки філологів; порівняння, систематизація, узагальнення, інтерпретація наявних теоретичних підходів; аналітична індукція як прийом для формування універсальних тверджень щодо визначення вимог компетентнісного підходу до підготовки бакалаврів із спеціальності 035 "Філологія" (035.041 – германські мови та література (переклад включно), перша – англійська).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення результатів досліджень учених підтверджує, що проблема використання компетентнісного підходу в освіті є нагальною в сучасній педагогіці. Теорія компетентнісного підходу розроблялася і була представлена в працях як зарубіжних (Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, А. Шелтена), так і вітчизняних дослідників. Українські перспективи компетентнісного підходу в сучасній освіті досліджували вчені І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачова та інші. Практичну реалізацію

and domestic researchers. Ukrainian perspectives of the competence approach in modern education were studied by scientists I. Bekh, N. Bibik, L. Vashchenko, I. Yermakov, O. Lokshyna, O. Ovcharuk, L. Parashchenko, O. Pometun, O. Savchenko, S. Trubachova and others. Scientists I. Ahapov, V. Bolotov, A. Verbytskyi, I. Zymnia, E. Zeier, A. Zolotarova, M. Katunova, V. Laptiev, O. Lebediev, N. Radionova, V. Serikov, A. Triapysyna, A. Khutorskyi, S. Shyshov and others.

So, in particular, S. Vitvytska, V. Lozova, T. Sydorenko, L. Baranovska and other scientists investigated the aspect of using the competence approach in the professional training of philologists. Researcher N. Aristova considered the competence approach to the formation of the professional subjectivity of future philologists [1: 32]. S. Vitvytska paid attention to the conceptual apparatus on this issue, noting that in the definitions of the concepts of competency, competence, readiness, mastery, professionalism, one can trace the relationship, interdependence, gradual building up and expansion of knowledge, abilities, skills, enrichment of erudition, improvement of qualities and personality properties [6: 7]. T. Sydorenko, considered the terminological correlation of the basic concepts of the competence approach, in particular competency, competence, competent, professionalism was analyzed. A cluster analysis of professionally significant competences and competencies of a teacher in their hierarchical relationship and interdependence was carried out [14: 8]. In L. Baranovska's scientific work, the use of the experience of forming a philologist in the universities of European countries to improve the language training of a domestic student was analyzed [2: 29].

All scientists are unanimous in their opinion that the unity of philological theory and practice (acquired philological knowledge and its implementation during professional activity) is an integral part of the process of professional training of philologists, regardless of specialty. The researchers emphasized that philological

компетентнісного підходу, формування компетентностей особистості розкрили у своїх роботах вчені І. Агапов, В. Болотов, А. Вербицький, І. Зимня, Е. Зеєр, А. Золотарьова, М. Катуніова, В. Лаптев, О. Лебедев, Н. Радіонова, В. Серіков, А. Тряпицина, А. Хуторський, С. Шишов та інші.

Так, зокрема, С. Вітвицька, В. Лозова, Т. Сидоренко, Л. Барановська та ін. учені досліджували проблему використання компетентнісного підходу в професійній підготовці філологів. Дослідницею Н. Арістовою розглянуто компетентнісний підхід до формування професійної суб'єктності майбутніх філологів [1: 32]. С. Вітвицька приділила увагу поняттєвому апарату з даного питання, зауваживши, що в дефініціях понять компетенція, компетентність, готовність, майстерність, професіоналізм можна простежити взаємозв'язок, взаємозалежність, поступове нарощування та розширення знань, умінь, навичок, збагачення ерудиції, вдосконалення якостей і властивостей особистості [6: 7]. Т. Сидоренко розглянув термінологічну кореляцію базових понять компетентнісного підходу, зокрема аналізувались компетентність, компетенція, компетентний, професіоналізм. Здійснено кластерний аналіз професійно значущих компетентностей і компетенцій педагога в їхньому ієрархічному взаємозв'язку і взаємозумовленості [14: 8]. У науковій праці Л. Барановської проаналізовано використання досвіду формування філолога в університетах європейських країн для вдосконалення мовної підготовки вітчизняного студента [2: 29].

Усі учені є одностайними щодо думки про те, що невід'ємною складовою процесу професійної підготовки філологів, незалежно від спеціальності, є єдність філологічної теорії і практики (набутих філологічних знань та їх реалізація під час професійної діяльності). Дослідниками наголошено, що філологічна підготовка сприяє виробленню професійно важливих якостей фахівця: гуманітарна спрямованість, інтерес до носіїв та їхньої мови, літератури, культури, історії.

Актуальність досліджуваної проблеми

training contributes to the development of professionally important qualities of a specialist: humanitarian orientation, interest in native speakers and their language, literature, culture, and history.

The relevance of the investigated issue is due to the fact that to be competent means to be able to implement knowledge, apply experience, will and emotional state to solve problems in specific situational conditions. According to many Ukrainian scientists, competence is not reduced to knowledge and skills in quantitative terms, but without knowledge and acquired personal experience, mastering key competences is not possible.

Aim of research: substantiation of the significance of the competence approach for training specialists in philology and clarifying the structure of professional competence of bachelors in the specialty 035 "Philology", 035.041 – Germanic languages and literature (including translation), the first – English.

Results and discussion. The Law of Ukraine "On Education" directly states that: "The purpose of education is the comprehensive development of a person as an individual and the highest value of society, talents, intellectual, creative and physical abilities, the formation of values and competences necessary for successful self-realization, the education of responsible citizens, who are capable of making a conscious social choice and directing their activities for the benefit of other people and society, enriching on this basis the intellectual, economic, creative, and cultural potential of the Ukrainian people, raising the educational level of citizens in order to ensure the sustainable development of Ukraine and its European choice" [9]. Therefore, we faced an urgent task of clarifying the structure of the professional competence of bachelors in English philology who are being trained at the Higher Education Institutions of Ukraine.

We would like to build the coverage of this issue by analyzing it according to the following algorithm: 1) clarification of the specifics of the professional competence of the future bachelor of philology, who is a student of higher education at the Higher

обумовлена тим, що бути компетентним — означає вміти реалізовувати знання, застосовувати досвід, волю і емоційний стан для вирішення проблем у конкретних ситуативних умовах. На думку багатьох українських вчених, компетентність не зводиться до знань і вмінь в кількісному відношенні, але без знань і набутого особистого досвіду, освоєння ключових компетентностей є не можливою.

Мета статті: обґрунтування значущості компетентнісного підходу для підготовки фахівців з філології та уточнення структури професійної компетентності бакалаврів спеціальності 035 "Філологія", 035.041 – германські мови та література (переклад включно), перша – англійська.

Виклад основного матеріалу. У Законі України "Про освіту" безпосередньо зазначається про те, що: "Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору" [9]. Тому перед нами постало актуальне завдання щодо уточнення структури професійної компетентності бакалаврів з англійської філології, які готуються у ЗВО України.

Висвітлення цієї проблеми хотілось би побудувати шляхом її аналізу за таким алгоритмом: 1) з'ясування специфіки професійної компетентності майбутнього бакалавра-філолога, який є здобувачем вищої освіти у ЗВО України; 2) здійснення характеристики системи його компетентностей за змістом Стандарту вищої освіти України (ступінь бакалавра, спеціальність 035 "Філологія"); 3) аналіз освітньо-професійної програми

Education Institution of Ukraine; 2) carrying out the characterization of the system of their competences according to the content of the Standard of Higher Education of Ukraine (bachelor's degree, specialty 035 "Philology"); 3) analysis of the educational and professional training program for bachelors in the field of knowledge 03 "Humanities" with the specialty 035 "Philology", 035.041 – German languages and literature (including translation), the first – English.

First of all, the essence of competence should be clarified; determine which principles cause the relevant statements; how the level of the student's formed competence manifests itself. In scientific works, you can often find two similar concepts that are closely related: competency and competence. According to the large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language, these concepts are interpreted as follows: "competency" is identified as good knowledge of something; scope of authority of a certain organization or person. "Competent" is a characteristic of an individual who has a sufficient level of knowledge in any field; qualified, based on knowledge, well versed in something, understanding. Professional competence is a basic characteristic of a specialist's activity; it includes both substantive (knowledge) and procedural (skills) components and has the main essential features, namely: mobility of knowledge, flexibility of methods of professional activity and critical thinking [5].

The concept of "competence", according to the Law of Ukraine "On Higher Education" (2014), is "a dynamic combination of knowledge, abilities, skills, ways of thinking, views, values, and other personal qualities, which determines a person's ability to successfully socialize, conduct a professional or further educational activity" [8].

V. Miliaieva considers competence as a personal category, and competence as separate integrated knowledge and skills [11: 208]. M. Ronald proposed the definition of professional competence as the habitual and intelligent use of communication, knowledge, technical

підготовки бакалаврів галузі знань 03 "Гуманітарні науки" за спеціальністю 035 "Філологія", 035.041 – германські мови та література (переклад включно), перша – англійська.

Передусім слід уточнити сутність компетентності; визначити, які принципи зумовляють відповідні твердження; як проявляється рівень сформованої компетентності у студента. У наукових роботах часто можна зустріти два схожі поняття, які тісно пов'язані між собою: компетенція та компетентність. За великим тлумачним словником сучасної української мови дані поняття тлумачаться так: компетенція – гарна обізнаність із чим-небудь; коло повноважень певної організації або особи. Компетентний – який має достатній рівень знань в якій-небудь галузі; кваліфікований, ґрунтується на знанні, з чим-небудь гарно обізнаний, тямущий. Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення [5].

Поняття "компетентність", згідно із Законом України "Про вищу освіту" (2014 р.), це "динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну або подальшу навчальну діяльність" [8].

В. Міляєва розглядає компетентність як особистісну категорію, а компетенцію – як окремі інтегровані знання й уміння [11: 208]. М. Рональд запропонував визначення професійної компетентності як звичне та розумне використання спілкування, знань, технічних навичок, міркувань, емоцій, цінностей та роздумів у щоденній практиці з користю не тільки для себе, а й для спільноти в цілому.

Нам імпонує думка Н. Білоус, що основною цінністю компетентнісної моделі навчання є сформованість у студентів здатності визначати свої цілі, готовності приймати рішення й діяти за типових і нестандартних обставин. Тож,

skills, reasoning, emotions, values and reflections in daily practice with the benefit not only for oneself, but also for the community as a whole.

We are impressed by the opinion of N. Bilous that the main value of the competence model of education is the formation of students' ability to determine their goals, readiness to make decisions and act in typical and non-standard circumstances. Therefore, competence is a generic scientific concept that denotes the integrated personal quality of a specialist or a person mastering a profession in an educational institution, which is formed by a set of relevant knowledge, skills and experience in their use, and certifies the readiness and ability of an individual for productive professional activity. Therefore, the final result of professional training should not be separate knowledge, abilities and skills, but an integrative new formation, a complex quality formed from the system of these knowledge, abilities and skills [4: 250].

Analyzing the structure of competence, L. Baranovska considers its integral result of the interaction of the following components: motivational, target, orientation, functional and evaluation [3: 13].

Having analyzed the main provisions of the investigated issue, we can conclude that the goal of a modern institution of higher education is the formation of a specialist who possesses a high level of professionalism and culture. The professional competence of the future philologist is a system consisting of theoretical knowledge, practical skills and personal qualities and which ensures the readiness for qualified performance of the professional duties.

Training of specialists with higher education is carried out according to relevant educational or scientific programs at different levels of higher education: primary level (short cycle); first (bachelor) level; second (master's) level; the third (educational-scientific/educational-creative) level; scientific level. These levels are regulated by the National Framework of Qualifications, which is intended for use by executive authorities, institutions and

компетентність – церодове наукове поняття, яким позначають інтегровану особистісну якість фахівця чи особи, що оволодіває професією в закладі освіти, котра сформована сукупністю відповідних знань, умінь і досвіду їх використання, і засвідчує готовність і здатність особистості до продуктивної професійної діяльності. Тому кінцевим результатом професійного навчання мають стати не окремі знання, уміння та навички, а інтегративне новоутворення, комплексна якість, сформована із системи цих знань, умінь і навичок [4: 250].

Аналізуючи структуру компетентності, Л. Барановська вважає її інтегральним результатом взаємодії таких компонентів: мотиваційного, цільового, орієнтаційного, функціонального та оцінного [3: 13].

Проаналізувавши основні положення з досліджуваної проблеми, можна зробити висновок, що метою сучасного закладу вищої освіти є формування фахівця, який володіє високим рівнем професіоналізму та культури. Професійна компетентність майбутнього філолога є системою, що складається з теоретичних знань, практичних умінь та особистих якостей і яка забезпечує його готовність до кваліфікованого виконання своїх професійних обов'язків.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми чи науковими програмами на різних рівнях вищої освіти: початковий рівень (короткий цикл); перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень; третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень; науковий рівень. Ці рівні регулюються Національною рамкою кваліфікацій, яка призначена для використання органами виконавчої влади, установами та організаціями, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудова відносин, навчальними закладами, роботодавцями, іншими юридичними і фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій.

Принагідно зауважимо, що в Україні, як і в більшості країн світу, фахова підготовка з англійської філології є

organizations implementing state policy in the field of education, employment and social-labor relations, educational institutions, employers, other legal entities and individuals for the purpose of developing, identifying, correlation, recognition, planning and development of qualifications.

It is appropriate to note that in Ukraine, as in most countries of the world, professional training in English philology is graded, as higher education institutions prepare bachelors, masters and Doctor of Philosophy in this specialty. According to the current legislation on higher education in Ukraine, a bachelor's degree is an educational degree obtained at the first level of higher education and awarded by a higher education institution as a result of the successful completion by the student of higher education of an educational and professional program, the volume of which is 180-240 ECTS credits.

The first (bachelor's) level of higher education corresponds to the seventh level of the National Framework of Qualifications and provides for a person to acquire theoretical knowledge and practical skills and abilities sufficient for the successful performance of professional duties in the chosen specialty. A person has the right to obtain a bachelor's degree, if there is a complete general secondary education [7: 148].

Continuing the analysis of the key provisions on the issue of the competence approach, one should refer directly to the Standard of Higher Education of Ukraine: first (bachelor) level, field of knowledge 03 Humanities, specialty 035 "Philology", which guarantees the acquisition of professional competences sufficient for training a bachelor of philology in institutions of higher education of Ukraine. According to the Standard of Higher Education, the main goals of training in the specialty 035 "Philology" are to train specialists capable of solving complex specialized tasks and practical items in the field of philology, which are characterized by the complexity and uncertainty of conditions, namely in activities related to analysis, creation (in particular, translation) and evaluation of written and

ступеневою, оскільки ЗВО готують з цієї спеціальності бакалаврів, магістрів та докторів філософії. Відповідно до чинного законодавства про вищу освіту в Україні, бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС.

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає сьомому рівню Національної рамки кваліфікації передбачає здобуття особою теоретичних знань і практичних умінь та навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю. Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти [7: 148].

Продовжуючи аналіз ключових положень з проблеми компетентнісного підходу, слід звернутися безпосередньо до Стандарту вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 "Філологія", який гарантує отримання фахових компетентностей, достатніх для підготовки бакалавра-філолога у закладах вищої освіти України. Згідно із Стандартом вищої освіти, головні цілі навчання за спеціальністю 035 "Філологія" полягають у підготовці фахівців, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі філології, що характеризуються комплексністю і невизначеністю умов, а саме в діяльності, пов'язаній з аналізом, творенням (зокрема перекладом) і оцінюванням письмових та усних текстів різних жанрів і стилів, організацією успішної комунікації різними мовами. Передбачається використання таких методів, методик та технологій як загальнонаукові та спеціальні філологічні методи аналізу лінгвістичних одиниць, методи і методики дослідження мови і літератури, інформаційно-комунікаційні технології [12].

У розрізі нашого дослідження у майбутнього бакалавра-філолога передбачене формування шляхом

oral texts of various genres and styles, organization of successful communication in different languages. The use of such methods, techniques and technologies as general scientific and special philological methods of analysis of linguistic units, methods and techniques of language and literature research, information and communication technologies is envisaged [12].

In the scope of our research, the formation of the system of program competences: integral, general and special is envisaged for the future bachelor of philology through training in this specialty. Thus, the integral competence of a graduate consists in the ability to solve complex specialized tasks and practical items in the field of philology (linguistics, literary studies, folkloristics, translation) in the process of professional activity or training, which involves the application of theories and methods of philological science. General competences form a number of important vectors of a specialist's development (both professional and personal): the ability to realize one's rights and responsibilities as a member of society, to be aware of the values of civil society and the need for its sustainable development, the rule of law, the rights and freedoms of a person and a citizen in Ukraine; the ability to communicate in the state language both orally and in writing; the ability to learn and master modern knowledge; ability to work in a team and autonomously; skills in using information and communication technologies.

Particular attention should be paid to the formation of special (professional) competences, which, in turn, form a future specialist, an expert in the field. Thus, the following is formed in the learning process: awareness of the structure of philological science and its theoretical foundations; the ability to use knowledge about language as a special sign system, its nature, functions, levels in professional activities; ability to collect and analyze, systematize and interpret linguistic, literary, folklore facts, interpret and translate text; the ability to organize business communication [12].

It should be noted that the list of competences and learning outcomes given

навчання за даною спеціальністю системи програмних компетентностей: інтегральна, загальні та спеціальні. Так, *інтегральна* компетентність випускника полягає у здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі філології (лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу) в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій і методів філологічної науки. *Загальні* компетентності формують низку важливих векторів розвитку фахівця (як професійних, так і особистісних): здатність реалізовувати свої права та обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями; здатність працювати в команді та автономно; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

Особливу увагу слід приділити формуванню *спеціальних (фахових)* компетентностей, які, своєю чергою, формують майбутнього фахівця, знавця своєї справи. Таким чином, у процесі навчання формується наступне: усвідомлення структури філологічної науки та її теоретичних основ; здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні; здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних, літературних, фольклорних фактів, інтерпретації та перекладу тексту; здатність до організації ділової комунікації [12].

Доцільно зазначити, що наведений у Стандарті перелік компетентностей і результатів навчання не є вичерпним. Заклади вищої освіти при формуванні освітніх програм конкретизують визначені ним компетентності й результати відповідно до певної філологічної спеціалізації та можуть визначати додаткові. В якості ілюстрації

in the Standard is not exhaustive. Institutions of higher education, when forming educational programs, specify the competences and results determined by them in accordance with a certain philological specialization and may define additional ones. As an illustration of the above, we will carry out an analysis of a specific educational and professional program of higher education institutions for a broader idea and understanding of its importance in the preparation of a bachelor's degree in English philology in modern conditions.

So, in particular, Kyiv National Linguistics University offers to obtain a bachelor's degree in the specialty 035 "Philology" branch of knowledge 03 "Humanities" with the specialization 035.041 – German languages and literature (including translation), the first – English in 3 years and 10 months. The total volume of the educational program is 240 ECTS. The professionally oriented educational program is focused on comprehensive training of philologist specialists who possess a wide range of professional abilities and skills. The training of such specialists is carried out in directions that are relevant in the modern labor market and are related to information-analytical, translation, literary studies, and teaching activities. The program envisages a possible further scientific and professional career. The main focus of the program is aimed at forming the ability to carry out foreign language communicative activities in various professional spheres, as well as conducting research in the fields of linguistics, translation studies and literature studies based on the acquired knowledge and skills in English and a second foreign language, their teaching methods, and translation.

A bachelor of philology can work in the scientific, literary, publishing, and educational fields; in teaching positions in institutions of general secondary education (if the educational program includes a cycle of psychological-pedagogical and methodical disciplines and the completion of pedagogical practice); in mass media; in various foundations, unions, humanitarian foundations, museums, art and cultural

вказаного вище здійснимо аналіз конкретної освітньо-професійної програми ЗВО для ширшого уявлення і розуміння її значення у підготовці бакалавра з англійської філології в сучасних умовах.

Так, зокрема *Київський національний лінгвістичний університет* пропонує отримати ступінь бакалавра зі спеціальності 035 "Філологія" галузь знань 03 "Гуманітарні науки" за спеціалізацією 035.041 – германські мови та література (переклад включно), перша – англійська за 3 роки і 10 місяців. Загальний обсяг освітньої програми становить 240 ЄКТС. Професійно спрямована освітня програма зорієнтована на комплексну підготовку фахівців-філологів, які володіють широким спектром професійних умінь і навичок. Підготовка таких фахівців здійснюється за напрямками, які актуальні на сучасному ринку праці та пов'язані з інформаційно-аналітичною, перекладацькою, літературознавчою, викладацькою діяльністю. Програма передбачає можливу подальшу наукову та професійну кар'єру. Основний фокус програми спрямований на формування здатності здійснювати іншомовну комунікативну діяльність у різних професійних сферах, а також проводити дослідження в галузях лінгвістики, перекладознавства і літературознавства на основі набутих знань і вмінь з англійської та другої іноземної мови, методики їх викладання, перекладу.

Бакалавр-філолог може працювати в науковій, літературно-видавничій та освітній галузях; на викладацьких посадах у закладах загальної середньої освіти (за наявності в освітній програмі циклу психолого-педагогічних та методичних дисциплін і проходження педагогічної практики); у засобах масової інформації; у різноманітних фондах, спілках, фундаціях гуманітарного спрямування, музеях, мистецьких і культурних центрах тощо; у різних галузях господарства, де потрібні послуги зі створення, аналізу, перекладу, оцінювання текстів.

75% обсягу освітньої програми "Англійська мова і література, друга іноземна мова, переклад" спрямовано на

centers, etc.; in various branches of the economy, where services are needed for the creation, analysis, translation, evaluation of texts.

75% of the volume of the educational program "English language and literature, second foreign language, translation" is aimed at ensuring general and special (professional) competences, defined by the Standard of Higher Education by specialty. In addition to the list of the formation of the above-mentioned general competences in accordance with the Standard of Higher Education of Ukraine in the educational program of Kyiv National Linguistic University in the specialty 035 "Philology", additional competences are also presented, which are necessarily significant, namely: the ability to adhere to the principles of academic integrity, to carry out creative scientific research; the ability to understand the essence and social significance of the future profession; to forecast prospects for the development of the sphere of professional activity; the ability to carry out politically correct and ethical communication in a foreign language with representatives of various social groups of national cultures, realizing and respecting the phenomenon of multiculturalism as an important feature of the modern world.

In turn, the formation of special competences includes: understanding the main functions and tasks of pedagogy, psychology; the ability to use the latest technologies, innovative teaching methods, as well as acquired linguistic translation and methodical knowledge in practice in English and a second foreign language; understanding of the methodological, organizational and legal background necessary for carrying out professional research work, its presentation to the scientific community and protection of intellectual property and its results; awareness of the importance of practical philosophy for the formation of a modern communicative society; ability to scientific-linguistic thinking, understand the nature of linguistic phenomena and processes, freely navigate scientific linguistic information and verification of scientific concepts [10: 19].

забезпечення загальних і спеціальних (фахових) компетентностей, визначених Стандартом вищої освіти за спеціальністю. До переліку формування вище зазначених загальних компетентностей згідно із Стандартом вищої освіти України в освітній програмі Київського національного лінгвістичного університету за спеціальністю 035 "Філологія" ще представлені додаткові компетентності, які є неодмінно значущими, а саме: здатність дотримуватись принципів академічної доброчесності, здійснювати творчий науковий пошук; здатність розуміти сутність й соціальну значущість майбутньої професії; прогнозувати перспективи розвитку сфери професійної діяльності; здатність до здійснення політкоректної та етичної комунікації іноземною мовою з представниками різних соціальних груп національних культур, усвідомлюючи та поважаючи феномен мультикультурності як важливої ознаки сучасного світу.

Своєю чергою, формування спеціальних компетентностей включає: розуміння основних функцій та завдань педагогіки, психології; здатність до використання новітніх технологій, інноваційних методів навчання, а також набутих лінгвістичних перекладацьких і методичних знань на практиці англійською та другою іноземними мовами; розуміння методологічного, організаційного та правового підґрунтя, необхідного для здійснення фахової науково-дослідницької роботи, її презентації науковій спільноті і захисту інтелектуальної власності та її результатів; усвідомлення значущості практичної філософії для формування сучасного комунікативного суспільства; здатність до науково-лінгвістичного мислення, розуміти природу лінгвістичних явищ та процесів, вільно орієнтуватися у науковій лінгвістичній інформації та верифікації наукових концепцій [10].

Важливою складовою освітньо-професійної програми є освітні компоненти: обов'язкові та вибіркові. Зміст обов'язкової компоненти має чітку кореляцію з визначеними програмою компетентностями. Так, зокрема, для

An important component of the educational and professional program are educational components: mandatory and optional. The content of the mandatory component has a clear correlation with the competences defined by the program. So, in particular, the following educational disciplines are particularly significant for the formation of special competences: practice of oral and written English, practical English phonetics, practical English grammar, introduction to linguistics, introduction to translation studies, second foreign language, history of foreign literature, pedagogy and methods of teaching foreign languages, introduction to Germanic philology, history of the English language, theory and practice of English translation, etc. The variable component of the educational program contributes to the formation of the individual educational trajectory of the student, the future bachelor of English philology [10: 19].

Conclusions and research perspectives. Therefore, the analysis of scientific sources, the Standard of Higher Education of Ukraine, the educational and professional program, the result of own research allows us to conclude that the preparation of a future bachelor in English philology should be based on the principles of the competence approach. The implementation of this methodological approach in the process of becoming a future philologist creates the necessary conditions for the formation of integral, general and special competences, which will provide higher education students with the opportunity to achieve successful self-realization and self-actualization in various areas of future professional activity. Education using a competence-based approach, standardized according to international and European requirements, prepares a bachelor of English philology to work in unforeseen circumstances.

We see the perspective of future research in the analysis of the Australian system of training a bachelor in English philology for further comparative analysis of the obtained results and improvement of the domestic experience in training a future specialist in the philological profile.

формування спеціальних компетентностей особливо значущими є такі навчальні дисципліни: практика усного і писемного мовлення англійської мови, практична фонетика англійської мови, практична граматики англійської мови, вступ до мовознавства, вступ до перекладознавства, друга іноземна мова, історія зарубіжної літератури, педагогіка та методика навчання іноземних мов, вступ до германської філології, історія англійської мови, теорія і практика перекладу англійської мови та ін. Варіативна складова освітньої програми сприяє формуванню індивідуальної освітньої траєкторії студента, майбутнього бакалавра англійської філології [10].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Отже, аналіз наукових джерел, Стандарту вищої освіти України, освітньо-професійної програми, результатів власних досліджень дає змогу резюмувати, що підготовка майбутнього бакалавра з англійської філології має базуватися на засадах компетентнісного підходу. Реалізація цього методологічного підходу в процесі становлення майбутнього філолога створює необхідні умови для формування інтегральних, загальних і спеціальних компетентностей, що забезпечить здобувачам вищої освіти можливість здійснювати успішну самореалізацію і самоактуалізацію в різних сферах майбутньої професійної діяльності. Навчання з використанням компетентнісного підходу, стандартизоване за міжнародними та європейськими вимогами, формує в бакалавра англійської філології готовність до діяльності і за непередбачуваних обставин.

Перспективу майбутніх досліджень вбачаємо в аналізі австралійської системи підготовки бакалавра з англійської філології для подальшого компаративного аналізу отриманих результатів і вдосконалення вітчизняного досвіду з підготовки майбутнього фахівця філологічного профілю.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Aristova, N.O. (2015). Kompetentnisnyi pidkhdid do formuvannia profesiinoi subiektnosti maibutnikh filolohiv [A competent approach to the formation of the professional subjectivity of future philologists]. *Humanitarnyi visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu "Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody". Psykholohiia – Humanitarian bulletin of the State higher educational institution "Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda". Psychology*, 37, 32-40 [in Ukrainian].
2. Baranovska, L.V. (2016). Vykorystannia dosvidu formuvannia filoloha v universytetakh yevropeyskykh krain dlia vdoskonalennia movnoi pidhotovky vitchyznianoho studenta [The use of experience in the formation of a philologist in the universities of European countries to improve the language training of a domestic student]. *Problemy osvity – Problems of education*, 86, 29-34 [in Ukrainian].
3. Baranovska, L.V. (2015). *Pedahohika ta psykholohiia vyshchoi shkoly [Pedagogy and psychology of the higher school]: navch. posibnyk*. Kyiv: NAU, 13 [in Ukrainian].
4. Bilous, N.P. (2018). *Formuvannia profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti u maibutnikh perekkladachiv aviatsiinoi haluzi [Formation of professional and communicative competence of future translators in the aviation industry]*. Candidate's thesis. Kyiv: National Aviation University, 250 [in Ukrainian].
5. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]: 250000 / hol. red. V.T. Busel. (2005)*. Kyiv-Irpin: Perun, VIII, 1728 [in Ukrainian].
6. Vitvytska, S.S. (2017). Modernizatsiia zmistu profesiinoi osvity – umova pidhotovky kompetentnoho fakhivtsia novoi formatsii [Modernization of the content of professional education is a condition for training a competent specialist of a new formation]. *Kompetentnisnyi pidkhdid do pidhotovky fakhivtsiv yak umova yakisnoi osvity – A competent approach to the training of specialists as a condition for quality education*. Zhytomyr, 7-17 [in Ukrainian].
7. Zhuravel, N.V. (2021). Pidhotovka bakalavra z anhliiskoi filolohii u zakladakh vyshchoi osvity yak pedahohichna problema [Bachelor's training in English philology in institutions of higher education as a pedagogical problem]. *Podolannia movnykh ta komunikatyvnykh barieriv: osvita, nauka, kultura – Overcoming language and communication barriers: education, science, culture*. Kyiv: National Aviation University, 148-153 [in Ukrainian].
8. *Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu". Abzats pershyi chastyny chetvertoi statti 5 iz zminamy, vneseny my zghidno iz Zakonom № 2145-VIII vid 05.09.2017; v redaktsii Zakonu № 2745-VIII vid 06.06.2019 [Law of Ukraine "On Higher Education". The first paragraph of the fourth part of Article 5, as amended in accordance with Law No. 2145-VIII dated September 5, 2017; as amended by Law No. 2745-VIII of June 6, 2019]*. (2019) [in Ukrainian].
9. *Zakon Ukrainy "Pro osvitu". Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2017. № 38-39 [Law of Ukraine "On Education". Verkhovna Rada information. 2017. No. 38-39]*. (2017) [in Ukrainian].
10. *Osvitno-profesiina prohrama "Anhliiska mova i literatura, druha inozemna mova, pereklad. Spetsialnist 035 Filolohiia" [Educational and professional program "English language and literature, second foreign language, translation. Specialty 035 Philology"]* (2022). Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi lnhvistychniy universytet, 19 [in Ukrainian].
11. Miliaieva, V.R., & Breus, Yu.V. (2012). Formuvannia kompetentnosti samorozvytku osobystosti v umovakh realizatsii kompetentnisnoho pidkhdodu u fakhovii osviti [The formation of the competence of self-development of the individual in the conditions of the implementation of the competence approach in vocational education]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy – Actual*

problems of education and upbringing of people with special needs, 11(9), 208-213 [in Ukrainian].

12. *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 20.06.2019 r. № 869. Standart vyshchoi osvity Ukrainy: pershyi (bakalavrskyi) riven, haluz znan 03 Humanitarni nauky, spetsialnist 035 "Filolohiia" [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 20.06.2019 No. 869. Standard of higher education of Ukraine: first (bachelor) level, field of knowledge 03 Humanities, specialty 035 "Philology"]*. (2019). Vydannia ofitsiine. MON Ukrainy [in Ukrainian].

13. *Natsionalna ramka kvalifikatsii. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 lystopada 2011 r. № 1341 [National Qualifications Framework. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 23, 2011 No. 1341]*. (2011). 14 [in Ukrainian].

14. Sydorenko, V.V. (2017) *Rozvytok profesiinoi kompetentnosti suchasnoho pedahoha v umovakh vidkrytoi osvity: klasternyi analiz [Development of the professional competence of a modern teacher in the conditions of open education: cluster analysis]. Profesiina kompetentnist pedahoha v umovakh onovlenoho zmistu osvity ta vymoh rynku pratsi – The professional competence of the teacher in the conditions of the updated content of education and the requirements of the labor market: III rehionalna nauk.-prakt. konf. Vinnytsia: Vyd-vo Vinnytska miska drukarnia, 8-17 [in Ukrainian]*.

15. *Standarty i rekomendatsii shchodo zabezpechennia yakosti v Yevropeiskomu prostori vyshchoi osvity (ESG)[Standards and recommendations for quality assurance in the European Higher Education Area (ESG)]*: ukhvaleno Ministerskoiu konferentsiieiu v Yerevani. (2015), 32 [in Ukrainian].

16. *The report by the Bologna Working Group on Qualifications Frameworks*. (2005). Retrieved from: http://eacea.ec.europa.eu/Education/eurydice/documents/thematic_reports/138EN.pdf [in English].

Received: November 10, 2022

Accepted: December 14, 2022

UDC 37.091.33:005.336.2:004.9:54
DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.169-183

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PHARMACY SPECIALISTS IN THE PROCESS OF STUDYING CHEMICAL DISCIPLINES

I. S. Kovalchuk*

The article highlights the main provisions that are key to understanding the terms "conditions" and "pedagogical conditions". Pedagogical conditions for the formation of professional competence of future pharmacy specialists in the process of studying chemical disciplines by means of innovative technologies based on a survey of teachers of pharmaceutical colleges, graduate students, and pharmacy workers, are distinguished and justified.

The article contains the results and analysis of the responses of pharmacy students regarding their motivation to study chemistry in college, collected through an anonymous survey. It was found that the formation of positive motivation to study chemical disciplines is facilitated by both external and internal motives, which are interconnected and mutually determined. It has been proven that the motivational sphere is of leading importance in the formation of professional competence of a specialist. The role of preparation and implementation of professionally oriented scientific and methodical support in the implementation of professionally oriented chemistry training in the pharmaceutical professional college is highlighted. The concepts of "professional focus of chemistry education" and "professional focus of a college graduate" are distinguished. It has been established that such innovative technologies as project, problem, case-study, information and communication, gaming are relevant, promising, integrative, and student-centered, which contribute to the awareness of students of the need for chemical knowledge in work and are oriented towards the formation of professional competence of future pharmacy specialists. The need to introduce extracurricular work into the practice of vocational higher education institutions: professionally oriented and socially oriented.

The result of the creation and implementation of selected pedagogical conditions is the purposeful formation of professional competence of future specialists in the field of pharmacy.

Key words: professional competence, pharmacy specialist, pedagogical conditions, motivation, chemical disciplines, professional focus, scientific and methodological support, innovative technologies, extracurricular activities.

* Postgraduate Student
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
Educator of Chemical Disciplines
(Municipal Institution of Higher Education Zhytomyr College of Pharmacy)
Kovalchuk.Iryna@pharm.zt.ua
ORCID: 0000-0001-9700-8399

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

І. С. Ковальчук

У статті виділено головні положення, які є ключовими для розуміння термінів "умови", "педагогічні умови". Виокремлені та обґрунтовані педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх фахівців фармації у процесі вивчення хімічних дисциплін засобами інноваційних технологій на основі опитування викладачів фармацевтичних коледжів, студентів-випускників, а нині працівників аптек.

Стаття містить результати та аналіз відповідей здобувачів фармацевтичної освіти щодо мотивації до вивчення хімічних дисциплін у коледжі, що зібрані шляхом анонімного опитування. З'ясовано, що формуванню позитивної мотивації до вивчення хімічних дисциплін сприяють як зовнішні, так і внутрішні мотиви, які є взаємопов'язаними та взаємообумовленими. Доведено, що мотиваційна сфера має провідне значення у формуванні професійної компетентності фахівця. Висвітлено роль підготовки та упродовження професійно спрямованого науково-методичного забезпечення у реалізації професійно спрямованого навчання хімії у фармацевтичному фаховому коледжі. Розмежовано поняття "професійна спрямованість навчання хімії" та "професійна спрямованість випускника коледжу". Встановлено, що актуальними, перспективними, інтегративними, студентоцентрованими є такі інноваційні технології як проектна, проблемна, кейс-стаді, інформаційно-комунікаційна, ігрова, які сприяють усвідомленню здобувачами освіти необхідності хімічних знань в трудовій діяльності та зорієнтовані на формування професійної компетентності майбутніх фахівців фармації. Доведено потребу введення в практику закладів фахової передвищої освіти позааудиторної роботи: професійно спрямованої та соціально спрямованої.

Результатом створення та реалізації виділених педагогічних умов є цілеспрямоване формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі фармація.

Ключові слова: професійна компетентність, фахівець фармації, педагогічні умови, мотивація, хімічні дисципліни, професійна спрямованість, науково-методичне забезпечення, інноваційні технології, позааудиторна діяльність.

Introduction of the issue. The training of pharmacy specialists in accordance with international standards and the Laws of Ukraine "On Higher Education", "On Professional Higher Education", the Code of Ethics of pharmaceutical workers of Ukraine is one of the urgent problems of today, which poses renewed tasks and requirements to educational institutions: the formation of social and legal responsibility of the students; professional mobility; abilities for self-development, self-education, increasing professionalism; increasing the level of theoretical professional knowledge and practical skills; the ability to apply theoretical knowledge in practical activities; creative potential of the individual; mastery of reflection.

The implementation of the set tasks and the improvement of the quality of training of pharmacy specialists necessitate the identification and justification of appropriate pedagogical conditions

Постановка проблеми. Підготовка фахівців фармації відповідно до світових стандартів та Законів України "Про вищу освіту", "Про фахову передвищу освіту", Етичного кодексу фармацевтичних працівників України є однією з актуальних проблем сьогодення, яка ставить перед освітніми закладами оновлені завдання та вимоги: формування у здобувачів освіти соціальної та юридичної відповідальності; професійної мобільності; здатності до саморозвитку, самоосвіти, підвищення професіоналізму; підвищення рівня теоретичних професійних знань та практичних умінь; здатність застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності; творчий потенціал особистості; володіння рефлексією.

Реалізація поставлених завдань та підвищення якості підготовки фахівців фармації в цілому зумовлює необхідність виокремлення, обґрунтування доцільних

necessary for the effective formation of the professional competence of future pharmaceutical workers in the process of professional training.

Current state of the issue. The numerous works of scientists present an analysis of the definitions of the concept of "condition" (V. Blihar, L. Horokhova, V. Kishchuk, M. Kozlovets, Z. Kurliand, A. Trofymenko, V. Fedorenko) and "pedagogical condition" (V. Budak, I. Zyazyun, Z. Kurliand, O. Pehota, A. Stareva, H. Stechak, T. Shmonina). The methodological foundations of the concept of "pedagogical conditions" are revealed in the works of A. Lytvyn. The definition of pedagogical conditions for the formation of professional competence of future specialists in various fields of activity is studied by many scientists in various aspects: pedagogical conditions for the introduction of information and communication technologies (O. Hermak, O. Zymovets); pedagogical conditions for the formation of competence and competences (I. Boichuk, Yu. Hvozdetzka, S. Vitvytska, V. Krupa, O. Korolop, I. Kladiкова); pedagogical conditions for the formation of professional competence based on the principles of an integrated approach (O. Melnyk, O. Turitsa); pedagogical conditions using simulation modeling technology (L. Zaika) and others.

Outline of unresolved issues brought up in the article. However, despite the large number of studies on the outlined issue, the problem of defining and substantiating the pedagogical conditions for the formation of professional competence of future pharmacy specialists in the process of studying chemical disciplines by means of innovative technologies remained neglected.

Aim of research is the identification and substantiation of effective pedagogical conditions for the formation of professional competence of future pharmacy specialists in the process of studying chemical disciplines by means of innovative technologies.

Results and discussion. The analysis of scientific literature, dictionary sources, various approaches to the definition of the concept of "condition" makes it possible to

педагогічних умов, необхідних для ефективного формування професійної компетентності майбутніх фармацевтичних працівників в процесі фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У чисельних працях науковців представлено аналіз дефініцій "умова" (В. Бліхар, Л. Горохова, В. Кішук, М. Козловець, З. Курлянд, А. Трофименко, В. Федоренко) та "педагогічна умова" (В. Будак, І. Зязюн, З. Курлянд, О. Пехота, А. Старева, Г. Стечак, Т. Шмоніна). Методологічні засади поняття "педагогічні умови" розкрито в роботах А. Литвина. Визначення педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців різних сфер діяльності досліджується багатьма вченими в різних аспектах: педагогічні умови упровадження інформаційно-комунікаційних технологій (О. Гермак, О. Зимовець); педагогічні умови формування компетенції та компетентностей (І. Бойчук, Ю. Гвоздецька, С. Вітвицька, В. Крупа, О. Королоп, І. Кладікова); педагогічні умови формування професійної компетентності на засадах інтегрованого підходу (О. Мельник, О. Туриця); педагогічні умови із застосуванням технології імітаційного моделювання (Л. Заїка) та ін.

Проте, незважаючи на багаточисельність досліджень з окресленого питання, поза увагою залишилася проблема визначення та обґрунтування педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців фармації в процесі вивчення хімічних дисциплін засобами інноваційних технологій.

Метою статті є виокремлення та обґрунтування ефективних педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх фахівців фармації в процесі вивчення хімічних дисциплін засобами інноваційних технологій.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури, словникових джерел, різних підходів щодо визначення поняття "умова" дає змогу стверджувати, що "умова" є узагальненим поняттям, яке в

assert that "condition" is a generalized concept, which in pedagogical research is used in the sense of "condition-circumstance", "condition-factor" [1: 1506, 1526, 1601]. The conditions influence the content and technological directions of the educational process, ensure the implementation of didactic principles of education, contribute to the effective construction of the process of formation of professional competence, and guarantee the high quality of training of pharmaceutical education seekers. In our research, we understand the "condition" as a driving force, the reason for the process of formation of professional competence and use it in the sense of "condition-factor".

Analysis of the concept of "pedagogical conditions" makes it possible to conclude that scientists interpret it differently. Thus, in the dictionary-handbook on professional pedagogy it is stated that "pedagogical conditions are the circumstances under which a holistic productive pedagogical process of professional training of specialists depends on and takes place, which is mediated by the activity of an individual, a group of people" [7: 193]. A number of scientists (V. Budak, I. Ziaziun, O. Pehota, A. Stareva) define pedagogical conditions as a system of forms, methods, material conditions, real situations, objectively developed or subjectively created, necessary to achieve a specific pedagogical goal [6]. Researcher T. Shmonina interprets pedagogical conditions as the qualitative characteristics of the main factors, processes and phenomena of the educational environment [8: 68]. Relevant for our research are the conclusions of A. Lytvyn, who considers the pedagogical conditions of professional training to be such that they should consider the totality of external circumstances and internal aspects of the educational process, as well as the internal, subjective features of the education seekers [5: 32].

Based on the results of the analysis of scientific psychological and pedagogical, philosophical, reference literature and, summarizing the views of scientists regarding the definition of the outlined

педагогічних дослідженнях вживається у значенні "умова-обставина", "умова-чинник", "умова-фактор" [1: 1506, 1526, 1601]. Умови впливають на змістовий і технологічний напрями освітнього процесу, забезпечують реалізацію дидактичних принципів навчання, сприяють ефективній побудові процесу формування професійної компетентності, гарантують високу якість підготовки здобувачів фармацевтичної освіти. У нашому дослідженні розуміємо умову як рушійну силу, причину процесу формування професійної компетентності і вживаємо у значенні "умова-фактор".

Аналіз терміну "педагогічні умови" дає можливість зробити висновок, що науковці по-різному його трактують. Так, у словнику-довіднику з професійної педагогіки зазначено, що педагогічними умовами є обставини за яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей [7: 193]. Ряд науковців (В. Будака, І. Зязюна, О. Пехота, А. Старєва) визначають педагогічні умови як систему форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, що об'єктивно склалися чи суб'єктивно створених, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети [6]. Дослідниця Т. Шмоніна розуміє під педагогічними умовами якісну характеристика основних факторів, процесів і явищ освітнього середовища [8: 68]. Актуальними для нашого дослідження є висновки А. Литвина, який вважає педагогічні умови професійної підготовки такими, що мають враховувати сукупність зовнішніх обставин і внутрішніх аспектів освітнього процесу, а також внутрішніх, суб'єктивних особливостей особистості здобувача освіти [5: 32].

Спираючись на результати аналізу наукової психолого-педагогічної, філософської, довідникової літератури та, узагальнюючи погляди науковців щодо дефініції окресленого поняття спробуємо виділити головні положення, які є ключовими для розуміння терміну "педагогічні умови": 1) педагогічні умови є динамічною складовою освітнього

concept, we will try to highlight the main provisions that are key to understanding the term "*pedagogical conditions*": 1) pedagogical conditions are a dynamic component of the educational process that influence its effectiveness; 2) pedagogical conditions combine a set of external and internal factors that ensure the effectiveness of the formation of a certain competence; 3) the choice of pedagogical conditions depends on the specifics of the professional training of future specialists.

In the context of research on the formation of professional competence of future pharmacists in the process of studying chemical disciplines by means of innovative technologies, we define pedagogical conditions as interconnected, mutually conditioned, dynamic components of the pedagogical process, which ensure the purposeful formation of professional competence in the process of professional training and contribute to increasing its effectiveness.

Based on the analysis of scientific psychological and pedagogical literature, long-term practical pedagogical experience, we have identified a number of diverse pedagogical conditions that will contribute to the effective formation of professional competence of future specialists in the field of pharmacy. Based on a survey of pharmacy college teachers, graduate students, and pharmacy workers, pedagogical conditions were singled out, which received more than 75% positive feedback, namely: 1. Formation of positive motivation to study chemical disciplines. 2. Preparation and implementation of professionally oriented scientific and methodical support. 3. Implementation of innovative technologies in the process of studying chemical disciplines. 4. Application of professionally oriented forms and methods in educational and extracurricular activities of future pharmacists.

The first pedagogical condition: *formation of positive motivation to study chemical disciplines*. The purpose of the specified condition is the development of the goal-motivational component of the professional competence of future pharmacy specialists. The development of

процесу, які впливають на його результативність; 2) педагогічні умови поєднують сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників, які забезпечують ефективність формування певної компетентності; 3) вибір педагогічних умов залежить від специфіки фахової підготовки майбутніх спеціалістів.

У контексті дослідження формування професійної компетентності майбутніх фармацевтів у процесі вивчення хімічних дисциплін засобами інноваційних технологій визначаємо педагогічні умови як взаємопов'язані, взаємообумовлені, динамічні складові педагогічного процесу, які забезпечують цілеспрямоване формування професійної компетентності у процесі фахової підготовки та сприяють підвищенню його ефективності.

На основі аналізу наукової психолого-педагогічної літератури, тривалого практичного педагогічного досвіду, нами було виділено низку різнопланових педагогічних умов, які сприятимуть ефективному формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців галузі фармація. На основі опитування викладачів фармацевтичних коледжів, студентів-випускників, а нині працівників аптек було виокремлено педагогічні умови, що отримали понад 75% позитивних відгуків, а саме: 1. Формування позитивної мотивації до вивчення хімічних дисциплін. 2. Підготовка та упровадження професійно спрямованого науково-методичного забезпечення. 3. Упровадження інноваційних технологій у процес вивчення хімічних дисциплін. 4. Застосування професійно спрямованих форм і методів у навчальній та позанавчальній діяльності здобувачів фармацевтичної освіти.

Перша педагогічна умова: *формування позитивної мотивації до вивчення хімічних дисциплін*. Метою означеної умови є розвиток ціле-мотиваційного компонента професійної компетентності майбутніх фахівців фармації. Розвиток мотивації є одним із завдань формування професійної компетентності здобувачів фахової передвищої освіти у коледжі, яка пов'язана з потребою особистості досягти поставленої мети. Ціле-мотиваційний

motivation is one of the tasks of forming the professional competence of students of professional preliminary education at the college, which is related to the need of the individual to achieve the set goal. The goal-motivational component determines a positive attitude towards the chosen profession; involves the ability to determine one's own goals, overcome difficulties in activities, as well as the ability to learn throughout life, the ability to achieve success in life; contributes to the awareness of education seekers of the importance of knowledge for successful mastery of the profession. The effectiveness of the development of professional competence also depends on motivation, cognitive interest in studying chemical disciplines.

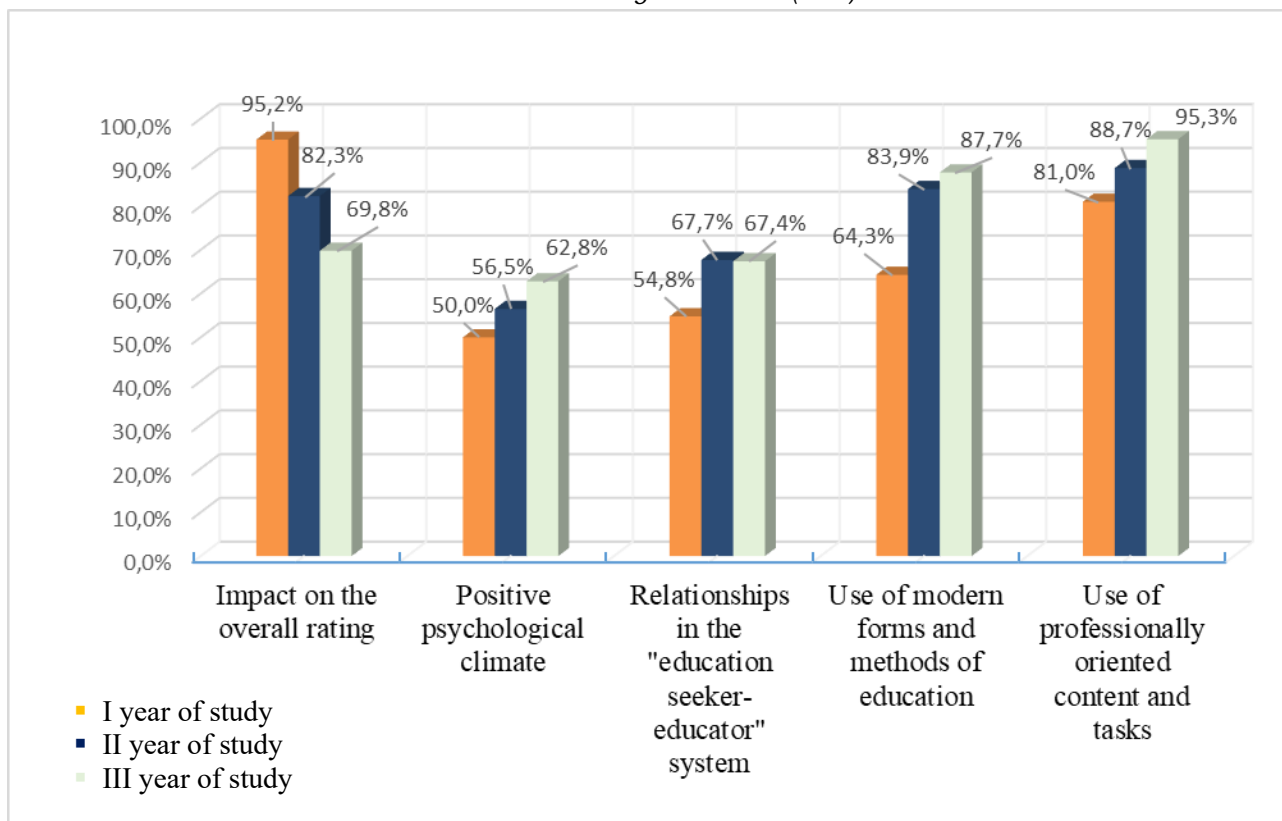
In the 2021/2022 academic year, we conducted a survey to determine the motivation to study chemical disciplines of the first (42 persons), second (62 persons) and third (43 persons) courses of the specialty 226 "Pharmacy, industrial pharmacy", educational-professional degree – professional junior full-time bachelor of Zhytomyr College of Pharmacy. As a result of the survey, we received the following results: 88.5% of respondents consider the study of chemical disciplines necessary in pharmaceutical educational institutions; 82.3% are sure that knowledge of chemical disciplines contributes to the understanding and study of professional, pharmaceutical disciplines; 76.2% of applicants are convinced that knowledge of chemistry, laboratory techniques, inorganic, organic, analytical, pharmaceutical chemistry influence the formation of professional competence of future pharmacy specialists; 78.2% – understand the importance of chemical knowledge in future professional activity, and 69.4% – believe that the formed knowledge in chemical disciplines affects the process and result of the professional activity of a pharmacy specialist.

On the basis of the conducted research, it was found that the formation of positive motivation to study chemical disciplines is facilitated by both external and internal motives (Fig. 1).

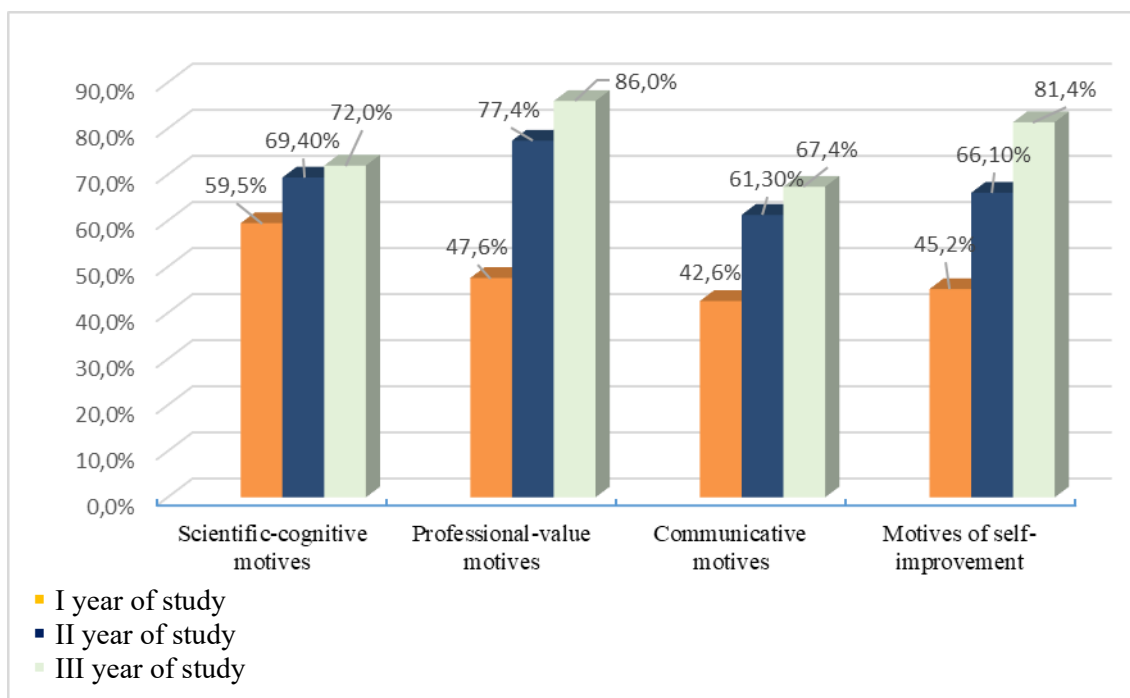
компонент визначає позитивне ставлення до обраної професії; передбачає вміння визначити власні цілі, переборювати труднощі в діяльності, а також здатність навчатися впродовж життя, вміння досягати успіху в житті; сприяє усвідомленню здобувачами освіти важливості знань для успішного оволодіння професією. Ефективність розвитку професійної компетентності залежить і від мотивації, пізнавального інтересу до вивчення хімічних дисциплін.

У 2021/2022 навчальному році ми провели анкетування щодо визначення мотивації до вивчення хімічних дисциплін здобувачів фахової передвищої освіти першого (42 особи), другого (62 особи) та третього (43 особи) курсів спеціальності 226 Фармація, промислова фармація освітньо-професійного ступеня – фаховий молодший бакалавр денної форми навчання Житомирського базового фармацевтичного фахового коледжу. У результаті опитування ми отримали наступні результати: 88,5% респондентів вважають вивчення хімічних дисциплін необхідним у фармацевтичних закладах освіти; 82,3% – впевнені, що знання хімічних дисциплін сприяють розумінню та вивченню фахових, фармацевтичних дисциплін; 76,2% здобувачів переконані, що знання хімії, техніки лабораторних робіт, неорганічної, органічної, аналітичної, фармацевтичної хімії впливають на формування професійної компетентності майбутніх фахівців фармації; 78,2% – розуміють важливість хімічних знань у майбутній професійній діяльності, а 69,4% – вважають, що сформовані знання з хімічних дисциплін впливають на процес та результат професійної діяльності фахівця фармації.

На основі проведеного дослідження з'ясовано, що формуванню позитивної мотивації до вивчення хімічних дисциплін сприяють як зовнішні, так і внутрішні мотиви (Рис. 1).

a) External motives

б) Internal motives

Fig. 1. Motivation to study chemical disciplines

External motives include: the organization of educational classes (lecture, laboratory, practical) considering the needs of professional training; improvement of the

До зовнішніх мотивів віднесемо: організацію навчальних занять (лекційних, лабораторних, практичних) з урахуванням потреб професійної

content of chemical disciplines in accordance with the development of science; student-centered learning; use of modern relevant forms and methods of training and professionally oriented tasks; relations in the "teacher-student of vocational education" system; psychological climate and relevant learning environment. *The internal motives include:* professional-value (awareness of the value of chemical knowledge in future professional activities), scientific-cognitive (desire and need to obtain modern high-quality professional knowledge), communicative (development of speech competence necessary for successful pharmaceutical activity), self-determination and self-improvement motives (increasing the level of professional competence, development of abilities, preferences). However, external and internal motives are inextricably linked and mutually conditioned.

Thus, external motives for studying chemical disciplines prevail among first-year students. In the process of training, the teacher motivates students of professional pharmaceutical education to study the disciplines of the chemical cycle through the professional potential of the content of these disciplines as follows: selects the appropriate educational material, taking into account the specifics of the future professional activity, needs, interests, values, preferences, motives of the students of education; uses certain methods and tools that enhance the cognitive activity of the applicants, encourage them to master solid knowledge of chemical disciplines, encourage the formation of their own professional competence and the development of creative abilities. And, as a result, second-year students' internal motivations increase, and third-year students' internal motivation to study chemical disciplines and awareness of their role in future professional activity prevails.

Motivation to study chemical disciplines is one of the most important factors that ensures success in educational and future professional activities. The motivational sphere is the driving force of human behavior and is of leading importance in

підготовки; удосконалення змісту хімічних дисциплін у відповідності розвитку науки; студентоцентроване навчання; використання сучасних актуальних форм і методів навчання та професійно орієнтованих завдань; відносини в системі «викладач-здобувач фахової освіти»; психологічний клімат у студентському колективі. *До внутрішніх мотивів належать:* професійно-ціннісні (усвідомлення цінності хімічних знань у майбутній професійній діяльності), науково-пізнавальні (бажання і потреба отримати сучасні якісні професійні знання), комунікативні (розвиток мовленнєвої компетентності, необхідної для успішної фармацевтичної діяльності), мотиви самовизначення та самовдосконалення (підвищення рівня професійної компетентності, розвиток здібностей, уподобань). Але зовнішні та внутрішні мотиви є нерозривно взаємопов'язаними та

взаємообумовленими. Так, у першокурсників переважають зовнішні мотиви до вивчення хімічних дисциплін. В процесі навчання викладач мотивує здобувачів фахової фармацевтичної освіти до вивчення дисциплін хімічного циклу через професійний потенціал змісту зазначених дисциплін: добирає відповідний навчальний матеріал, з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності, потреб, інтересів, цінностей, уподобань, мотивів здобувачів освіти; застосовує певні методи, засоби, які посилюють пізнавальну діяльність здобувачів, спонукають до оволодіння міцними знаннями з хімічних дисциплін, заохочують до формування власної професійної компетентності та розвитку творчих здібностей. І, як наслідок, у другокурсників зростають внутрішні мотиви, а у здобувачів третього курсу переважає внутрішня мотивація до вивчення хімічних дисциплін та усвідомлення їх ролі в майбутній професійній діяльності.

Мотивація до вивчення хімічних дисциплін – один із найважливіших чинників, який забезпечує досягнення успіху у навчальній та майбутній

the formation of professional competence.

The second pedagogical condition is the preparation and implementation of professionally oriented scientific and methodological support.

According to our point of view, the professional focus of teaching the subjects of the chemical cycle in the college of pharmacy should be considered as a complex, complicated, multifunctional process, aimed at taking into consideration students' awareness of the motives and needs of future activities as well as the combination of theoretical and practical components of the content of professional education, the assimilation of which will ensure the formation of professional knowledge and skills, creative development of education seekers and successful assimilation of pharmaceutical disciplines. This requires the introduction of professionally significant material into the content of laboratory techniques, inorganic, organic, analytical, cosmetic, physical and colloidal chemistry courses [9: 63-64].

The professional orientation of chemistry education is provided by the introduction of additional material that arouses interest in chemical disciplines, contributes to the formation of professional (specialized) competence and the assimilation of pharmaceutical disciplines. The result of such training is the professional orientation of the future pharmacist as an individual and as a specialist as well. The professional focus of a specialist is determined by the following criteria: motivational (awareness of education seekers of the importance of chemical disciplines in future professional activity); content (filling the content of chemical disciplines with professionally oriented material); value (formation of the need for self-education, self-improvement and professional development; a positive attitude towards future professional activity); activity (presupposes the ability to apply knowledge of chemical disciplines in professional activity); effectiveness (formation of professional competence of the future pharmacist in the process of studying chemical disciplines).

The implementation of professionally

професійній діяльності. Мотиваційна сфера є рушійною силою поведінки людини та має провідне значення у формуванні професійної компетентності.

Другою педагогічною умовою визначено *підготовку та упровадження професійно спрямованого науково-методичного забезпечення.*

У нашому розумінні, професійну спрямованість навчання предметів хімічного циклу у фармацевтичному коледжі слід розглядати як складний комплексний багатофункціональний процес, спрямований на усвідомлення здобувачами освіти мотивів, потреб майбутньої діяльності, на поєднання теоретичної і практичної складових змісту фахової освіти, засвоєння якого забезпечить формування професійних знань, навичок, умінь, творчий розвиток здобувачів та успішне засвоєння фармацевтичних дисциплін. Це потребує введення у зміст курсів техніки лабораторних робіт, неорганічної, органічної, аналітичної, косметичної хімії, фізичної та колоїдної хімії професійно значущого матеріалу [9: 63-64].

Професійна спрямованість навчання хімії забезпечується внесенням додаткового матеріалу, який викликає інтерес до хімічних дисциплін, сприяє формуванню фахової професійної компетентності та засвоєнню фармацевтичних дисциплін. Результатом такого навчання є професійна спрямованість майбутнього фармацевта як особистості, як фахівця. Професійна спрямованість фахівця визначається за такими критеріями: *мотиваційний* (усвідомлення здобувачами освіти значення хімічних дисциплін у майбутній професійній діяльності); *змістовий* (наповнення змісту хімічних дисциплін професійно-орієнтованим матеріалом); *ціннісний* (формування потреби в самоосвіті, самовдосконаленні та професійному розвитку; позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності); *діяльнісний* (передбачає уміння застосовувати знання хімічних дисциплін у професійній діяльності);

oriented chemistry education in the pharmaceutical college is carried out in the following stages: informational-theoretical, laboratory-practical, independent-creative. An important role is played by the preparation and implementation of professionally oriented scientific and methodological support at each stage. Thus, in co-authorship with Hyryna N.P., Honcharuk S.V., Tumanova I.V., Shlyanina A.V., professionally oriented educational and teaching-methodical manuals approved by the Ministry of Health of Ukraine for students of medical and pharmaceutical higher education institutions were prepared and published [2; 3; 4]. The next pedagogical condition is the *introduction of innovative technologies into the process of studying chemical disciplines*. In the process of scientific research, we established that such innovative technologies as *project, problem solving, case-study, use of ICT, gaming* are oriented to practical learning and the formation of the ability to work in a team, analyze the situation, make decisions independently and contribute to the formation of professional competence of future pharmacy specialists in the process of studying chemical disciplines. They are relevant, forward-looking, integrative, realistic, manageable, useful, and student-centered. Each of the disciplines of the chemical cycle studied by graduates of pharmaceutical colleges has its own purpose and a clearly defined subject area, which determines the choice of interesting topics for the introduction of the latest technologies. Often, such topics are at the interdisciplinary intersection of chemical and pharmaceutical disciplines, go beyond the purely educational process, and affect professional aspects (Table 1).

результативний (формування професійної компетентності майбутнього фармацевта у процесі вивчення хімічних дисциплін).

Реалізація професійно спрямованого навчання хімії у фармацевтичному фаховому коледжі здійснюється за етапами: *інформаційно-теоретичний, лабораторно-практичний, самостійно-творчий етап*. Вагому роль відіграє підготовка та упровадження професійно спрямованого науково-методичного забезпечення на кожному етапі. Так, у співавторстві з Гириною Н.П., Гончарук С.В., Тумановою І.В., Шлянїною А.В. було підготовлено та видано професійно спрямовані навчальні та навчально-методичні посібники, затверджені МОЗ України для студентів медичних, фармацевтичних ЗВО I-III р.а. України [2; 3; 4].

Наступною педагогічною умовою є *упровадження інноваційних технологій у процес вивчення хімічних дисциплін*. В процесі наукового пошуку нами встановлено, що такі інноваційні технології як *проектна, проблемна, кейс-стаді, інформаційно-комунікаційна (ІКТ), ігрова* зорієнтовані на практичне навчання, на формування уміння працювати в команді, аналізувати ситуацію, самостійно приймати рішення та сприяють формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців фармації в процесі вивчення хімічних дисциплін. Вони є актуальними, перспективними, інтегративними, реалістичними, керованими, корисними та студентоцентрованими. Кожна з дисциплін хімічного циклу, яка вивчається здобувачами фармацевтичних коледжів має свою мету і чітко визначену предметну область, що зумовлює вибір цікавих тем для впровадження новітніх технологій. Часто такі теми знаходяться на міждисциплінарному перетині хімічних та фармацевтичних дисциплін, виходять за межі суто навчального процесу, зачіпають професійні аспекти (таблиця 1).

Table 1

Implementation of innovative technologies in the process of studying chemical disciplines

Technology	Examples
Projects	<p><i>Inorganic chemistry</i> Projects: "The role of iodine in human life", "Inorganic substances as medicines"</p> <p><i>Organic chemistry</i> Projects: "Physiological effect of alcohol on the human body. The use of ethyl alcohol of various concentrations in medicine", "Phenols as drugs", "Sulfonamide preparations", "Heterocyclic compounds and antibiotics", "Use of polymeric materials in medicine", "Alkaloids and drugs"</p> <p><i>Cosmetic chemistry</i> Projects: "Ingredients of medical and preventive cosmetic products", "Sports cosmetics"</p>
Problem-based learning	<p><i>Organic chemistry, topic "Arena"</i> Problem: benzene belongs to highly unsaturated compounds, but under normal conditions it does not enter into addition reactions: it does not decolorize bromine water, potassium permanganate. Easier to undergo substitution reactions. Establish the reason for this chemical activity of the compound.</p>
Case-technology	<p><i>Cosmetic chemistry, topic: Antibacterial cosmetics. Darling</i> Case: A girl, 18 years old, turned to a pharmacist for protection against COVID 19. She has an anxiety state. Antibacterial soap is used very often. The skin of the hands is dry, with small cracks, and has painful sensations. Task: 1. What influenced the deterioration of the condition of the skin of the hands? 2. Offer effective methods of protection against COVID 19. 3. What cosmetic products can be recommended for daily care of the skin of the hands?</p>
ICT	<p>Acquaintance of students of pharmaceutical education with numerous <i>electronic materials</i> on chemical disciplines on the Google Classroom web service (Google Class), the Vseosvit platform: electronic textbooks, manuals, lecture materials, instructions for laboratory and practical classes, instruction cards, video lessons, video experiments, methodical recommendations for self-study work, educational test tasks and tasks for self-control and control of knowledge, a list of exam questions, etc.</p>
Game	<p>Web quests: "Puzzles", "Chemical race", "Vitamins", "Chemistry in the cosmetics box". Games: "Find the error", "Solve the crossword", "Believe-don't believe", etc.</p>

One of the best, in our opinion, examples of the formation and development of the professional competence of a future specialist is *project technology*. It is this method that stimulates the natural curiosity and creative potential of the student and, as a result, forms a creative, competitive and responsible specialist who can make independent optimal decisions

Одним із кращих, на нашу думку, прикладів формування та розвитку професійної компетентності майбутнього фахівця є *проектна технологія*. Саме цей метод стимулює природну допитливість та творчий потенціал здобувача освіти і, як наслідок, формує креативного, конкурентоспроможного та відповідального фахівця, який здатний

and use knowledge of chemical disciplines in professional activities. The purpose of using the project method in the process of studying chemical disciplines is to develop skills in the effective use of information and communication, computer technologies (tools for creating multimedia presentations; text, graphic and table processors; computer programs for creating publications; searching information in the Internet space; working with e-mail, etc.).

The choice of *project topics* is unlimited: the teacher offers topics according to the program of the relevant chemical discipline. At the Zhytomyr College of Pharmacy, we use group projects that have an experimental component and are professionally oriented. Working on group projects forms in students the skills of teamwork, cooperation, mutual understanding, mutual respect and responsibility for choosing a decision; increases motivation to study chemical disciplines. One of the important requirements for project activities in the study of chemistry is the presence of a significant problem that requires the integration of knowledge and skills from various educational disciplines by students.

During chemistry classes, we use the following forms of *problem-based learning*: problem-based lecture presentation of educational material in the form of a monologue or dialogue; search and research activity in the process of performing a chemical experiment, laboratory work, research; independent research activity. We use the *case method*, which contributes to the acquisition by applicants of the necessary set of professional knowledge, skills and abilities; formation of constructive and critical thinking in future specialists and their inclusion in the context of practical activity [9].

A component of the professional competence of future pharmacy specialists is the ability to work with information sources, including electronic means (computer, smartphone, television, etc.); telematics means (access to information resources, e-mail services, transmission of facsimile, audio and video messages).

приймати самостійні оптимальні рішення та використовувати знання хімічних дисциплін в професійній діяльності. Метою використання методу проєктів в процесі вивчення хімічних дисциплін є формування у здобувачів фахової передвищої освіти навичок ефективного використання інформаційно-комунікаційних, комп'ютерних технологій (засобів створення мультимедійних презентацій; текстового, графічного й табличного процесорів; комп'ютерних програм для створення публікацій; здійснення пошуку інформації в Інтернет-просторі; роботи з електронною поштою тощо).

Вибір тематики проєктів необмежений: викладач пропонує теми за програмою відповідної хімічної дисципліни. У Житомирському базовому фармацевтичному фаховому коледжі використовуємо групові проєкти, які мають експериментальну складову та професійно спрямовані. Робота над груповими проєктами формує у здобувачів освіти навички командної роботи, співробітництва, взаєморозуміння, взаємоповаги та відповідальність за вибір рішення; підвищує мотивацію до вивчення хімічних дисциплін. Однією з важливих вимог до проєктної діяльності при вивченні хімії є наявність значущої проблеми, яка вимагає інтегрування знань, умінь з різних навчальних дисциплін здобувачами освіти.

На заняттях хімічних дисциплін використовуємо такі форми *проблемного навчання*: проблемний лекційний виклад навчального матеріалу у вигляді монологу або діалогу; пошуково-дослідницька діяльність у процесі виконання хімічного експерименту, лабораторних робіт, досліджень; самостійна науково-дослідна діяльність. Застосовуємо *кейс-метод*, який сприяє отриманню здобувачами необхідного комплексу професійних знань, навичок та вмінь; формуванню у майбутніх фахівців конструктивного і критичного мислення та включенню їх у контекст практичної діяльності [9].

Складовою професійної компетентності майбутніх фахівців фармації є вміння працювати з джерелами інформації, у тому числі з електронними засобами (комп'ютер,

Conducting educational classes in chemical disciplines using an interactive SMART Boards allows to demonstrate video experiments, dynamic presentations (structure of an atom, formation of a chemical bond, etc.); concentrates the attention of students, promotes deeper and faster assimilation of educational material, increases success rate. Information technologies help other pedagogical technologies to be more effective.

In professional education, we pay special attention to *game technology*, which diversifies the educational process, increases the quality of education, promotes the development of the creative potential of the future specialist and allows to optimize the system of professional education. The goal of using game technology is to form pharmaceutical education students the ability to integrate theoretical knowledge into solving specific production problems, clarifying production situations, and, therefore, into future professional activity.

Game technologies contribute to the development and manifestation of individual abilities of future specialists; stimulate their intellectual activity, the assimilation of knowledge takes place in action, in the context of a life, professional situation; teach forecasting, research and check the correctness of decisions and hypotheses, cultivate a culture of communication, develop the ability to work in a team.

The fourth pedagogical condition for the formation of professional competence defined by us is *the use of professionally oriented forms and methods in the educational and extracurricular activities of pharmaceutical education students*.

The formation of the professional competence of the future pharmacy specialist takes place in the process of both educational and extracurricular activities that have a *professional orientation* (participation in International, All-Ukrainian student scientific and practical conferences, student scientific society, search and research projects, Olympiads, seminars, etc.) and *social orientation* (participation in holding chemical evenings, experts' competition, tournament of young

смартфон, телебачення та ін.); засобами телематики (доступ до інформаційних ресурсів, служб електронної пошти, передачі факсимільних, аудіо- і відеоповідомлень). Проведення навчальних занять з хімічних дисциплін з використанням інтерактивної дошки SMART Boards дозволяє демонструвати відео досліди, динамічні презентації (будова атома, утворення хімічного зв'язку тощо); концентрує увагу здобувачів, сприяє глибшому та швидшому засвоєнню навчального матеріалу, підвищує успішність. Інформаційні технології допомагають іншим педагогічним технологіям бути результативнішими.

У фаховій освіті надаємо особливу увагу *ігровій технології*, яка урізноманітнює освітній процес, підвищує якість навчання, сприяє розвитку творчого потенціалу майбутнього фахівця та дозволяє оптимізувати систему фахової освіти. Метою застосування ігрової технології є формування у здобувачів фармацевтичної освіти умінь інтегрувати теоретичні знання в розв'язання конкретних виробничих задач, з'ясування виробничих ситуацій, а, отже, в майбутню професійну діяльність.

Ігрові технології сприяють розвитку та прояву індивідуальних здібностей майбутніх фахівців; стимулюють їх інтелектуальну діяльність, засвоєння знань відбувається в дії, в контексті життєвої, професійної ситуації; вчать прогнозувати, досліджувати та перевіряти правильність прийнятих рішень і гіпотез, виховують культуру спілкування, формують вміння працювати в колективі.

Четвертою визначеною нами педагогічною умовою формування професійної компетентності є *застосування професійно спрямованих форм і методів у навчальній та позанавчальній діяльності здобувачів фармацевтичної освіти*.

Формування професійної компетентності майбутнього фахівця фармації відбувається у процесі як навчальної, так і під час позанавчальної діяльності, яка має *професійну спрямованість* (участь у Міжнародних, Всеукраїнських студентських науково-практичних конференціях, студентському

chemists, brain-ring and other events; in the volunteer movement, social and charity projects).

The purpose of professionally oriented extracurricular work is to increase professional motivation, stimulate cognitive and mental activity, develop the ability to perform information search, as well as deepen the professional subject-based knowledge. Moreover, it also aims at developing the communication skills at a professional level, forming practical skills and abilities, involving students in innovative activities, self-development, self-realization. The purpose of socially oriented extracurricular work are the development of creative abilities, individual personality qualities; manifestation of organizational abilities and formation of leadership skills; improvement of teamwork skills as well as the ability to find a common language with others; formation of tolerance, moral and ethical norms of behavior, which will be reflected in future professional activity and provide future specialists with competitiveness in the labor market.

Classes and out-of-class activities are carried out in parallel and complement each other, therefore it is important to choose appropriate, effective forms and methods of professional training that have a professional direction and can be used in the educational and extracurricular activities of future pharmacists.

All considered pedagogical conditions are interconnected and are intended to contribute to the effective training of a specialist in the field of pharmacy and the formation of his professional competence.

Conclusions and research perspectives. The process of forming the professional competence of future specialists in the field of pharmacy in institutions of professional pre-higher education is purposeful, regular, systematic, and its effectiveness depends on the created pedagogical conditions in which it takes place.

The prospects for further research lie in the creation of a structural model of the formation of the professional competence of a future pharmacy specialist in the process of studying chemical disciplines by means of innovative technologies, considering the

науковому товаристві, пошуково-дослідницьких проектах, олімпіадах, семінарах та ін.) та соціальну спрямованість (участь у проведенні хімічних вечорів, конкурсі знавців, турнірі юних хіміків, брейн-рингу та інших заходах; у волонтерському русі, соціальних та благодійних проектах).

Метою професійно орієнтованої позааудиторної роботи є посилення фахової вмотивованості; активізація пізнавальної та розумової діяльності; розвиток вмінь здійснювати інформаційний пошук, поглиблення знань з фаху (предмета); розвиток комунікативних умінь на професійному рівні; формування практичних умінь та навичок; залучення студентів до інноваційної діяльності, саморозвитку, самореалізації. Метою соціально спрямованої позааудиторної роботи є розвиток творчих здібностей, індивідуальних якостей особистості; прояв організаторських здібностей та формування лідерських навичок; удосконалення навичок командної роботи, вміння знаходити спільну мову із оточуючими; виховання толерантності та морально-етичних норм поведінки, що знайде відображення у майбутній професійній діяльності та надасть майбутнім фахівцям конкурентоспроможності на ринку праці.

Аудиторна та позааудиторна діяльність здійснюються паралельно, доповнюють одна одну, тому важливим є вибір доцільних, ефективних форм і методів фахової підготовки, які мають професійне спрямування та можуть бути використані у навчальній та позанавчальній діяльності здобувачів фармацевтичної освіти.

Усі розглянуті педагогічні умови є взаємопов'язаними та покликані сприяти ефективній підготовці фахівця галузі фармації та формуванню його професійної компетентності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців галузі фармація у закладах фахової передвищої освіти є цілеспрямованим, закономірним, систематичним, його ефективність залежить від створених педагогічних умов, у яких він відбувається.

pedagogical conditions we have identified and experimental verification of its effectiveness.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у створенні структурної моделі формування професійної компетентності майбутнього фахівця фармації в процесі вивчення хімічних дисциплін засобами інноваційних технологій з урахуванням виділених нами педагогічних умов та експериментальної перевірки її ефективності.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Busel, V.T. (2009). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod., dopov. ta SD) [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with appendices, supplements and CD)]*. Kyiv–Irpın: VTF "Perun", 1736 [in Ukrainian].
2. Hyryna, N.P., Kovalchuk, I.S., Shlianina, A.V., & Tumanova, I.V. (2017). *Tekhnika laboratornykh robot: navch.-metod. posib. dlia stud. vyshchych medychnykh, farmatsevtychnykh navchalnykh zakladiv spetsialnosti 226 "Farmatsiia" [Techniques of laboratory work: teaching methodological manual for students of higher medical and pharmaceutical educational institutions, specialty 226 "Pharmacy"]*. Kyiv: VSV "Medytsyna", 72 [in Ukrainian].
3. Hyryna, N.P., Shlianina, A.V., & Kovalchuk, I.S. (2019). *Tekhnika laboratornykh robot: navch. posib. [Techniques of laboratory work: training manual]*. 2-e vyd. Kyiv : VSV "Medytsyna", 304 [in Ukrainian].
4. Kovalchuk, I.S., Honcharuk, S.V., Hyryna, N.P. & in. (2017). *Neorhanichna khimiia: navch.-metod. posib. dlia stud. vyshchych medychnykh, farmatsevtychnykh navchalnykh zakladiv spetsialnosti 226 "Farmatsiia" [Inorganic chemistry: educational methodological manual for students of higher medical and pharmaceutical educational institutions, specialty 226 "Pharmacy"]*. Kyiv: VSV "Medytsyna", 80 [in Ukrainian].
5. Lytvyn, A.V. (2018). *Metodolohichni zasady poniattia "pedahohichni umovy" : prakt. posib. [Methodological principles of the concept of "pedagogical conditions": practice manual]*. 2-e vyd., dop. i pererob. Lviv: LDUBZhD, 88 [in Ukrainian].
6. Piekhota, O.M., Budak, V.D., Stareva, A.M. & in.; za red. I.A. Ziaziuna, O.M. Pekhoty (2003). *Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vprovadzhennia pedahohichnykh tekhnolohii: navch. posib. [Preparation of the future teacher for the implementation of pedagogical technologies: a study guide]*. Kyiv: A.S.K., 240 [in Ukrainian].
7. Semenova, A.V., Kurliand, Z.N., & Khmeliuk, R.I.; za red. A.V. Semenovoi (2006). *Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky [Dictionary-handbook on professional pedagogy]*. Odesa: Palmira, 221 [in Ukrainian].
8. Shmonina, T.A. (2011). Suchasni pidkhody do rozuminnia poniattia "Pedahohichni umovy" [Modern approaches to understanding the concept of "Pedagogical conditions"]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences: zb. nauk. prats, vyp. 59*, 65-69 [in Ukrainian].
9. Vitvytska, S.S., Kovalchuk, I.S. (2021). Application of case technology in the process of teaching chemistry to future specialists in the field of pharmacy. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Science*, vol. 1 (104), 59-68 [in English].

Received: November 09, 2022
Accepted: December 12, 2022

UDC 378+613.8-057.87

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.184-194

THE FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE STUDENT YOUTH AS A COMPLEX TASK OF UKRAINIAN EDUCATION

S. O. Kubitskiy*, O. V. Voznyuk**

The research deals with the problem of the formation of a healthy lifestyle in the student youth of Ukraine. The aim of the research is to develop appropriate organizational and pedagogical conditions providing the reduction of bad habits in the students, as well as enhancing their somatic health and improving their healthy lifestyle.

The tasks of the research stemming from its aim are as follows: studying the peculiarities of the intensity of students' physical exercise activity, their going in for sports and their motivation for corresponding activities; studying the peculiarities of students' healthy lifestyle and their somatic health; developing and experimentally proving the organizational and pedagogical conditions for improving students' healthy lifestyle. The study of mentioned characteristics of the students has been realized due to their self-assessment. The participants in the pedagogical experiment have been the students at the universities of Kyiv and university teachers as experts.

The methodological foundations of the study relate to scientific concepts, philosophical, psychological and pedagogical ideas concerning the problems of formation a healthy lifestyle in all participants in educational process.

The organizational and pedagogical conditions for improving students' healthy lifestyle were developed with the help of theoretical analysis of mentioned problems as well as with involving teachers-experts from higher education institutions. Three groups of organizational and pedagogical conditions were differentiated: axiological, information-cognitive, implementation ones.

It has been shown that one of the main complex areas of formation of a healthy lifestyle of student youth is connected with the professional activities of the staff of educational institutions directed at promoting a healthy lifestyle, as well as at developing the system of prevention of the impact of harmful factors on the health of the students. Therefore, intensification of physical culture and sports, improving students' health, combating their bad habits can be achieved not only by a certain explanatory work of the teachers, but also by the whole system of organizational and pedagogical conditions.

The pedagogical experiment has proved that due to the implementation of pertinent organizational and pedagogical conditions the students of the experimental group, in contrast to the control group, have a positive trend in both physical health and healthy behaviour.

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Professor
(National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv)
kubitskiy@ukr.net

ORCID: 0000-0002-7691-8606

** Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
alexvoz@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4458-2386

Key words: healthy lifestyle; teaching staff; student youth; bad habit; organizational and pedagogical conditions; somatic health.

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ – СКЛАДНЕ ЗАВДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

С. О. Кубицький, О. В. Вознюк

Дослідження присвячено проблемі формування здорового способу життя студентської молоді в Україні. Метою дослідження є розробка відповідних організаційно-педагогічних умов, що забезпечують зменшення шкідливих звичок у студентів, а також зміцнення їх соматичного здоров'я та вдосконалення здорового способу життя.

Завданнями дослідження, що випливають з його мети, є: вивчення особливостей інтенсивності занять фізичними вправами студентів, їх занять спортом та мотивації до спорту; вивчення особливостей здорового способу життя студентів та їх соматичного здоров'я; розробка та експериментальне обґрунтування організаційно-педагогічних умов удосконалення здорового способу життя студентів. Вивчення зазначених характеристик студентів реалізовано за рахунок їх самооцінки. Учасниками педагогічного експерименту були студенти київських університетів та викладачі університету як експерти.

Методологічні основи дослідження пов'язані з науковими концепціями, філософськими, психолого-педагогічними ідеями щодо проблем формування здорового способу життя в усіх учасників освітнього процесу.

За допомогою теоретичного аналізу зазначених проблем, а також із залученням викладачів-експертів вищих навчальних закладів розроблено організаційно-педагогічні умови вдосконалення здорового способу життя студентів. Виділено три групи організаційно-педагогічних умов; аксіологічну, інформаційно-пізнавальну, реалізаційну.

Показано, що один із основних комплексних напрямів формування здорового способу життя студентської молоді пов'язаний з професійною діяльністю колективу навчальних закладів, спрямованою на пропаганду здорового способу життя, на розвиток системи профілактики впливу шкідливих факторів, що впливають на здоров'я учнів. Тому активізація занять фізичною культурою і спортом, зміцнення здоров'я учнів, боротьба з їхніми шкідливими звичками можуть бути досягнуті не лише певною роз'яснювальною роботою вчителів, а й цілою системою організаційно-педагогічних умов.

Педагогічний експеримент довів, що завдяки реалізації відповідних організаційно-педагогічних умов у студентів експериментальної групи, на відміну від контрольної, спостерігається позитивна динаміка як фізичного здоров'я, так і здорової поведінки.

Ключові слова: здоровий спосіб життя; педагогічний колектив; студентська молоді; погана звичка; організаційно-педагогічні умови; соматичне здоров'я.

Introduction of the issue. The level of somatic health and healthy lifestyle of a human being are important factors in combating the global pandemic. The formation of a healthy lifestyle is most effectively realized in a person at a young age since this process presupposes conscious approach on the part of young people (Rybalka, Samodryn, Voznyuk, 2020).

Current state of the issue. The study of modern life of adolescents and student youth allows differentiating eight risk

factors that can be traced in the youth environment and which characterize the lifestyle and health of adolescents as risky. The results of the national survey enable to consider these risk factors for young people's health not only theoretically, but also to confirm their significance empirically. Let us outline the indicators of these risk factors [3; 4; 6; 7].

Overweight as exceeding the normative indicators of weight according to gender, height and age.

The presence of chronic diseases. This indicator was calculated according to the respondents' self-assessment regarding the problems with their health.

Dangerous sexual behaviour. This indicator was used only for young people over the age of 15, and was defined by the fact of their having sporadic sexual intercourse.

Decreased physical activity (hypodynamia) was calculated as an indicator of the absence of regular physical activity in the presence of mental activity (watching TV or working on a computer, etc.) for more than 12 hours a week.

Psychological discomfort presupposes

constant discomfort of a student while interacting with parents, teachers, friends.

Smoking more than one cigarette daily.

Alcohol consumption of any alcoholic beverage (beer, wine, strong alcoholic drinks) more than 4 times a month, i.e. weekly.

Drug use. This risk group consists of the respondents who have used drugs more than three times in their lives (excluding those who have had only one attempt to use drugs).

Figure 1 shows the indicators of dynamics of various risk factors in age categories of young people in Ukraine.

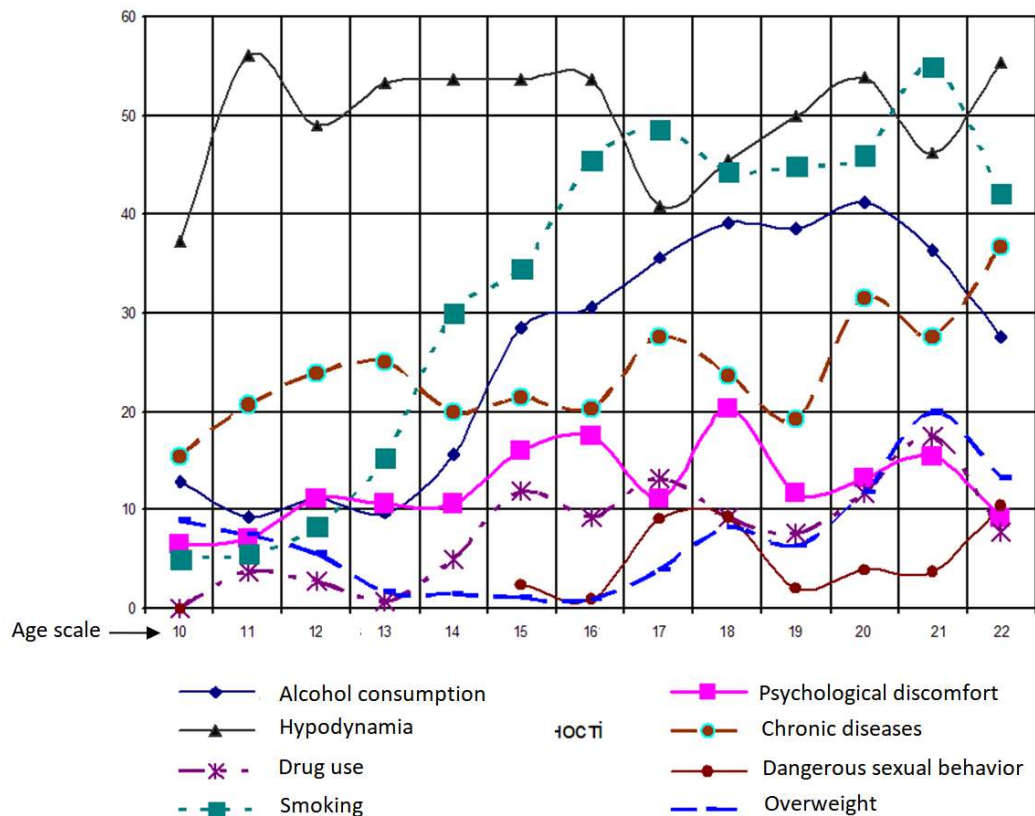

Fig. 1. Risk factors according to age groups of youth

As you can see, the active growth of most bad habits takes place in adolescence. Therefore, one of the main problems of adolescence can be considered the escalation of bad habits at this age. It is this process that characterizes the main features of adolescence, since bad habits affect both the physical and spiritual health of a young person – a student of higher

education, his/her "self-concept", adequate self-esteem, personality development in general, the main direction of which is the formation of self-regulatory and volitional, human qualities, the ability to free and conscious actions, independent decision-making.

Forming bad habits, as evidenced by the analysis of current socio-cultural

situation and the scientific literature, is one of the main factors of health deterioration in modern youth being critical to his/her axiological sphere.

One of the main complex areas of formation of a healthy lifestyle by student youth relates to the professional activities of the staff of educational institutions directed at promoting a healthy lifestyle, at developing the system of prevention of the impact of harmful factors on the health of the students.

Aim of research. The aim of the research is to develop appropriate organizational and pedagogical conditions providing the reduction of bad habits in the students, as well as enhancing their somatic health and improving their healthy lifestyle.

The tasks of the research stemming from its aim are as follows:

Studying the peculiarities of the intensity of students' physical exercise activity, their going in for sports and their motivation for sports.

Studying the peculiarities of students' healthy lifestyle and their somatic health.

Developing and experimentally proving the organizational and pedagogical conditions for improving students' healthy lifestyle.

Research methods. The study of somatic health of the students, the

peculiarities if their healthy lifestyle is realized due to their self-assessment. The organizational and pedagogical conditions for improving students' healthy lifestyle were developed with the help of theoretical analysis of mentioned problems as well as with involving teachers-experts from higher education institutions, who had to approve or deny the conditions we differentiated.

The methodological foundations of the study are connected with scientific concepts, philosophical, psychological and pedagogical ideas concerning the problems of formation a healthy lifestyle in the participants of educational process of higher educational institutions.

Results and discussion. During 2021-2022, we studied the peculiarities of the actualization of students' healthy lifestyle with the aimed to develop the appropriate organizational and pedagogical conditions for improving the latter. The experimental work was carried out based on higher educational institutions of Kyiv and presupposed the participation of 490 students and 145 teachers (experts).

We analysed the prevalence of bad habits among students as well as the peculiarities of students' healthy lifestyle and the level of their somatic health.

Table 1

Frequency of smoking by the students (n = 490)

Number of cigarettes							
Practically do not smoke		1-3 cigarettes		5-15 cigarettes		A pack of cigarettes and more	
47,0 %	230	19,1%	93	22,1%	108	12,1%	59

Table 2

Frequency of alcohol consumption by the students (n = 490)

Periodicity							
Do not use		Occasionally		1-2 times a week		Once in 1-2 days	
2,1%	10	68,2%	333	22,2%	108	8,1%	39

If about 47% of students do not smoke, then almost all students drink

alcohol. This is a concern because, according to the results of the study,

regular alcohol consumption is one of the indicators of students' poor health as well as their maladaptation to the educational process in higher educational institutions [4].

Another important indicator of the actualization of students' healthy lifestyle is connected with frequency of

students' physical exercise activity and their going in for sports. Here we investigated such indicators as the regularity of morning exercise, the intensity of students' physical exercise activity and their going in for sports, as well as students' motivation for participating in sporting events.

Table 3.

The intensity of students' physical exercise activity and their going in for sports (n = 490)

Number of hours					
0 hours	1-2 hours	3-4 hours	5-6 hours	> 7 hours	M
2,1%	20,2%	50,1%	17,1%	10,4%	4,18
10	98	246	83	50	

Table 4

The intensity of students' physical exercise activity and their going in for sports in a week (n = 490)

Periodicity						
Are not engaged	1 time	2-3 times	4-5 times	6-7 times	M	Σ
0%	20,1%	57,4%	12,3%	10,3%	2,10	0,99
	98	279	59	50		

Table 5

Regularity of morning exercise by the students (n = 490)

Periodicity				
Missing	Occasionally	From time to time	Often	Constantly
20,3%	23,3%	30,1%	22,1%	4,1%
100	110	147	108	20

Table 6

The desire of the students to participate in sports events

Motivation for sports					
Try not to take part		With indifference		With pleasure	
30,1%	147	31,2%	148	38,4%	186

According to the results of the study, more than half of the students are engaged in physical culture and sports 2-3 times a week (which coincides with the number of hours of physical education in higher educational institutes of Ukraine). For about a quarter of the students, the amount of physical culture classes is insufficient, which indicates that students have certain health problems.

Only 39% of the students enjoy

participating in sports activities, and about two-thirds of the students are indifferent to these activities, trying to avoid them, which indicates to their health problems.

These data can be considered in the connection with the somatic health and healthy behaviour of the students.

Thus, in this context, it was important for us to study the somatic health of students according to certain criteria and to evaluate the healthy behaviour of

the students. The level of students' somatic health has been self-assessed by the students according to a gradation: 1) low, 2) below average, 3) average, 4) above average, 5) high.

The test of self-assessment of

students' healthy behaviour has revealed their attitude to their own health, which varies within such limits as: 1) perfect, 2) good, 3) average, 4) below average, 5) critical.

Table 7

Students' somatic health indicators (n = 490)

Levels of somatic health	A3	%
High	14	6,2
Above average	14	6,2
Average	62	25,0
Below average	61	25,4
Low	89	37,0

Table 8

Indicators of students' healthy lifestyle (n = 490)

Levels of healthy behaviour	A3	%
Perfect	13	5,8
Good	17	7,5
Average	61	24,5
Below average	62	25,8
Critical	87	36,2

As we can see, more than half of the students have shown below average and low levels of both physical health and healthy behaviour, which is a significant problem for the functioning of educational institutions.

To solve this problem, we have developed appropriate organizational and pedagogical conditions on the basis of theoretical analysis of the problem field with taking into consideration the experts' opinions on the relevance and effectiveness of three groups of such conditions. Here they are.

Axiological conditions

1. Development of axiological sphere in the students, with focusing on universal values of a healthy lifestyle, the formation of their positive "self-concept" and subjectivity.

2. Intensification of students' self-educational activity.

3. Formation of students' volitional qualities and skills for self-regulation.

4. Development of social role repertoire in the students, their integration into different socio-educational environments.

5. Involvement of the students in the

process of psychological correction of their behaviour concerning their negative habits.

6. Creating a situation of success in students' educational activities.

7. Creating an adaptively favourable educational environment, including the optimal microclimate in student groups.

8. Considering the social requirements for a healthy lifestyle and national healthy traditions.

Information and cognitive conditions

9. Information and content support of the process of development of students' professional qualities necessary for the formation of students' healthy lifestyle.

10. Updating the content of students' professional training (fundamentalization and actualization of the resource potential of the students on the basis of introduction of interdisciplinary links between different academic disciplines).

11. Acquaintance of the students with the competences of their programmed learning outcome in a higher educational institution.

Implementation conditions

12. The use of modern integrative innovative training methods during

students' professional training, in particular the organization of creative dialogue training, which is aimed at forming a healthy lifestyle in all participants in the educational process.

13. The application of certain psychological, psychophysiological and medico-somatic means of actualization and maintenance of a healthy lifestyle in the students.

14. Participation of the students in educational and extracurricular activities related to a healthy lifestyle.

15. Providing professional orientation of the process of students' professional training in the sphere of healthy lifestyle, in particular, acquaintance of university teachers with the methodological arsenal of forming a healthy lifestyle in student youth.

16. Introduction of the above-mentioned organizational and pedagogical conditions into the educational process of higher education institutions.

To confirm the level of validity of the developed organizational and pedagogical conditions, we, using the methods of mathematical statistics, involved teachers-experts from higher education institutions, who had to approve or deny the conditions we differentiated. Here are the corresponding mathematical notation and calculations.

The group of experts j is [1... 145].

Indicators j are [1... 16],

The value of K is [1... 5]

On the set J

$$(1) \quad F = \sum_{i=1}^n K_i$$

$$(2) \quad J = J * \sum_{j=1}^{n=145} K_j = F$$

$$(3) \quad F_{\max} = 145 * 5 = n_{\max} * K_{\max} = 240$$

We calculate the relative frequency φ by the formula:

$$(4) \quad \varphi = \frac{F_i}{F_{\max}} = \frac{\sum_{i=1}^n K_i}{n_{\max} * K_{\max}} = \frac{\sum_{i=1}^{145} K_i}{145 * 5}$$

Regarding the creation of a situation of success in educational activities, we are to emphasize that this very important

condition presupposes student's personal experience of joy, satisfaction with the fact that the realization of the purpose of educational activities have coincided with expectations or exceeded them. It is important that success in academic activities is focused on the practice of students' partnership (so called 'team spirit'), which promoted their integration into social groups, through which the students are shaped as personalities and could develop skills for planning, self-management and influencing on others working in a team.

It is believed that success in any field of activity determines the further life trajectory of a young person and overall success in his/her future adult life, when success is associated with self-realization of the personality, which, according to A. Maslow, is a spiritual guideline for human development, because success denies egocentrism (and selfishness); so more, the failure in this sphere tends to provoke the development of a protective reaction of a person – increased self-esteem, that is a function of person's egocentric position [1; 2; 5; 8-10].

Thus, students' academic performance is related to the level of their educational self-efficacy, which, in turn, is a component of such quality of a personality as general self-efficacy. It determines a person's success and self-expression in various spheres of his/her activity being a powerful factor in personality development [1].

The student's academic performance is directly related to such indicators as stable life activity, health status, physical education. An important aspect in the development of the principles of a healthy lifestyle in the students is connected with facilitation of the conditions of their perception, processing and acquisition of educational information. It should be emphasized that an important didactic condition for this process stems from the elements of information novelty, since with monotonous and reiterating activity the functional activity of the barrier of mental adaptation of the student falls

below the level that provides pertinent tension when involuntary mental activity is activated.

That is why in order to maintain a high level of activation of perception and processing of information in educational activities, there must be novelty and unpredictability of the incoming information. Accordingly, university teaching staff need to plan and build their classes in order to activate a variety of emotional states in the students, to develop in them certain professional intelligence and professional qualities.

This is included in the context of optimizing the learning process of the students in terms of updating the factors of a healthy lifestyle [4].

There are positive examples of the use of modern methods of optimizing the students' mental state (which is part of the formation of their healthy lifestyle); in particular, these are the methods of self-psychocorrection, mental self-regulation, autogenic training, programmed psychophysiological self-regulation, physical education classes, methods of reducing distress by compiling written reports on students' experiencing stressful situations in educational activities and life in general, and others.

Thus formation of healthy lifestyle in the students is connected, first of all, with their individualized behavioural orientation since for successful activity in emotionally saturated, stressful situations of contemporary life the formation of adequate strategy of student's individual behaviour is of a great importance. This presupposes the education of skills of volitional control and self-control, creation of individual anti-stress resistance in the students, etc. [3].

In this regard, we can note certain psychological, psychophysiological and medico-somatic areas of actualization and maintenance of a healthy lifestyle in the students, which we partially used:

1) Individual optimization of activity, the essence of which is to implement an individual approach to each student in order to organize his/her educational

activities in accordance with his/her psycho-physiological characteristics, which involves planning the optimal studying load, optimizing work, rest, nutrition.

2) Physiological and hygienic and physiotherapeutic means are massage, self-massage, sauna, tempering, air, sun and water baths, physical exercises, which are a kind of universal regulators that improve the neurohumoral system and ensure the normal course of life of a person.

3) Psychoregulatory methods: hypnosuggestive, suggestion and self-regulation – non-verbal (breathing, relaxation, meditation) and verbal (self-suggestion, self-orders of self-persuasion) include the removal of nervous tension and stress, formation of skills for self-control of anxiety, for recovery and improvement of health, for motivation management and mobilization for certain activities.

4) Some pharmacological and phytotherapeutic means which are used to eliminate anxiety, fear, depression, fatigue, etc. or to maintain a high level of vital activity, efficiency.

5) Instrumental methods involve the use of various tools (contact and non-contact) in order to improve the psychophysiological state of a man.

6) Measures of administrative and managerial orientations, which are aimed at improving the conditions of training, production, service and other activities, the organization of moral and material incentives for employees.

7) Training activities concerning motivational, social role, etc. training exercises.

In this process, it is also important to monitor the activities of high educational institution by the teachers to analyse the actualization of students' healthy lifestyle [3]. Thus, if it turns out that there is an increased student's self-assessment of his/her overall workload, it is necessary to determine the objective and subjective reasons that caused it (poor health, insufficient ability to work; insufficient motivation to study; inappropriate creative abilities,

unpleasant relationships with students, teachers, relatives; extra work, etc.) and outline the ways to correct this state of things (for example, to structure student's study time, to streamline educational and extracurricular activities in the direction of priority tasks, to increase the academic efficiency through health promotion due to physical culture, to develop motivation for learning and to enrich a system of students' value orientations for prospective professional activities, etc.).

Decreased students' interest in educational activities (due to frustration with their future profession; negative relationships with groupmates and teachers; the presence of negative habits, hobbies, aspirations that significantly distract from educational activities) requires on the part of the teaching staff to take corrective and educational measures (targeted interviews, trainings, advice on correction of lifestyle).

So, the increased level of social frustration and personality anxiety, the tension of the mechanisms of psychic adaptation of the students require the establishment of the causes of these problems and the development of specific recommendations on how to optimize students' adaptive resources.

Insufficient students' physical exercise

activity requires finding out the reasons for this situation (lack of time, considering the physical exercise activity to be insignificant for improving student's health, negative attitude towards this activity on the part of student's reference group, low organization, poor structuring of students' time, poor health, etc.) and outlining the ways to solve this problem.

If a student possesses bad habits, so the corrective activities should be directed towards overcoming them through certain trainings, explanatory and educational work in the student environment.

Therefore, intensification of physical culture and sports, improving students' health, combating their bad habits can be achieved not only by a certain explanatory work of the teachers, but also by the whole system of our organizational and pedagogical conditions.

Conclusions and research perspectives. According to the results of the formative stage of the pedagogical experiment, the dynamics of changes in the general level of actualization of a healthy lifestyle in the students and other parameters of their readiness to follow a healthy lifestyle are shown in tables below.

Table 9

Dynamics of somatic health in the students of control and experimental groups

Levels of somatic health	Before the formative stage of the experiment				After the formative stage of the experiment			
	Control group n = 238		Experimental group n = 252		Control group n = 238		Experimental group n = 252	
	Number of students	%	Number of students	%	Number of students	%	Number of students	%
High	15	6,2	10	4,0	14	6,8	48	20
Above average	15	6,2	11	4,4	12	6,0	69	27,6
Average	59	25,1	59	23,6	60	21,8	62	24,8
Below average	60	25,4	51	20,4	61	26,8	49	19,6
Low	89	37,0	119	47,6	91	37,9	20	8,0

Table 10

Dynamics of healthy lifestyle in the students of control and experimental groups

Levels of healthy behavior	Before the formative stage of the experiment				After the formative stage of the experiment			
	Control group n = 238		Experimental group n = 252		Control group n = 238		Experimental group n = 252	
	Number of students	%	Number of students	%	Number of students	%	Number of students	%
Perfect	13	5,8	11	4,4	15	6,2	52	20,8
Good	17	7,5	13	4,8	13	5,8	72	28,4
Average	59	24,9	58	22,8	60	25,4	65	25,6
Below average	62	25,8	50	20,0	63	26,4	46	18,4
Critical	87	36,2	120	48,0	87	36,2	17	6,8

According to the data obtained, the students of the experimental group, in contrast to the control group, have a positive trend in both physical health and healthy behaviour. At the same time, this dynamics is more convincing in the students of the experimental group regarding their healthy behaviour than somatic health, because, as our study has shown students' positive attitude to their health at the level of conviction and appropriate behaviour is somewhat easier to achieve than positive shifts in students' somatic health since the latter requires a considerable amount of time, due to the fact that the functional foundations of somatic health are laid in a person in preschool and school age.

Our article relates to environmental problems that cover not only drastic climatic changes, the energy transition

and renewables, hydric stress and water scarcity, protecting biodiversity. Among the environmental problems are there also a sustainable food model, extreme meteorological phenomena, overpopulation and waste management, sustainable urban development. It is these problems that are directly related to human health. The latter is connected with the environment in a reciprocal way. So, truly healthy lifestyle is one of the major factors of sustainable environmental development of humankind. That is why the development of appropriate organizational and pedagogical conditions providing the improving students' healthy lifestyle, being the key objective of our paper, can be considered one of the perspective directions to solving environmental problems.

REFERENCES`

1. Bandura, A. (1997). Self-efficacy. *Harvard Health Letter*, 13, 3-39 [in English].
2. Bandura, A., & Locke, E. A. (2003). Negative self-efficacy and goal effects revisited. *Journal of Applied Psychology*, 88 (1), 87-99 [in English].
3. Kokun, O.M. (2014). Features and factors of professional self-fulfilment of skilled people. *Social Welfare. Interdisciplinary Approach*, 4 (1), 18-30 [in English].
4. Lumley, M.A., & Provenzano, K.M. (2003). Stress management through written emotional disclosure improves academic performance among college students with physical symptoms. *Journal of Educational Psychology*, 95 (3), 641-649 [in English].
5. Maslow, A.H. (1976). *The Farther Reaches of Human Nature*. Penguin Books, New York, 407 [in English].
6. O'Connell, M.E., Boat, T., & Warner, K.E. (2009). *Preventing mental, emotional, and behavioral disorders among young people: Progress and possibilities*. Washington, DC:

The National Academies Press; and U.S. Department of Health and Human Services, Substance Abuse and Mental Health Services Administration, 592. DOI: 10.17226/12480 [in English].

7. Rybalka, V.V., Samodryn, A.P., & Voznyuk, O.V. (ed.) (2020). *Philosophy, psychology and pedagogics against COVID-19*. Private enterprise Euro-Volyn, Zhytomyr, 392 [in English].

8. Voznyuk, A.V. (2017). New paradigm of psychotherapy correction (rehabilitation) of the children with special needs. *American Journal of Fundamental. Applied & Experimental Research*, 3, 6 [in English].

9. Voznyuk, A.V. (2018). Aggression and health: an attempt at conceptual integrating these phenomena. *Technologies of intellect development*. DOI: 10.31108/3.2019.2.8.2 [in English].

10. Weinzweig, P. (1988). *The ten commandments of personal power. Creative strategies for shared happiness and success*. Meridian Press, New York, 175 [in English].

Received: November 10, 2022

Accepted: December 16, 2022

UDC 378.027.7

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.195-212

**PROBLEMS OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF THE FUTURE
SPECIALIST IN THE HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS AT THE STAGE
OF STUDYING AT AN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION**

S. V. Lisova*

The article substantiates the strategy of improving the system of theoretical and practical training of hotel and restaurant bachelors in the conditions of a higher education institution. Based on the analysis of the current state of specialist training for the hotel industry, the trends determining its development were identified: training in accordance with the best global standards of service technologies; the priority of a client-oriented approach; increase in the importance of education, which takes into account the individual development of the student's personality; introduction of modern information technologies into education based on the use of computer networks, taking into account which technological training of students in the field of hotel and restaurant business will be carried out effectively.

The model of technological training of students in the field of hotel and restaurant business is considered, which represents the formation of students' ability to design, implement, control and evaluate the results of the implementation of integral technological processes at the system level.

The conditions aimed at improving the quality of technological training of students of higher education institutions in the field of hotel and restaurant business have been determined as follows: correlation of the content of technological training of students in the field of hotel and restaurant business with the requirements of employers; use of relevant educational literature; mutual integration of academic disciplines, increasing the time allocated to practice; integration with advanced hotel enterprises; conducting master classes by experts-practitioners; use of specialized educational and training classrooms; development of topical tasks for course and diploma projects. It is extremely important to provide methodological support for the technological training of students of higher education institutions in the field of hotel and restaurant business, which includes: educational and methodological complexes of disciplines, study guides, a program for organizing and conducting students' practice; methodical materials for students (workbooks for performing practical tasks in academic disciplines, methodical instructions for performing practice reports) and methodical recommendations for teachers.

Keywords: *competencies, competence, competence approach, technological training, quality of education, standard of higher education, content of education, educational and professional program, hotel and restaurant business.*

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Rivne State University of Humanities)
lisovasvval@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6230-0805

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ НА ЕТАПІ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

С. В. Лісова

У статті обґрунтовано стратегію удосконалення системи теоретичної і практичної підготовки бакалаврів готельно-ресторанної справи в умовах закладу вищої освіти. На основі аналізу сучасного стану підготовки фахівця для готельної індустрії, виявлено тенденції, що визначають її розвиток: навчання відповідно до найкращих світових стандартів технологій обслуговування; пріоритетність клієнтоорієнтованого підходу; підвищення значущості навчання, яке враховує індивідуальний розвиток особистості студента; впровадження у навчання сучасних інформаційних технологій на основі використання комп'ютерних мереж, з урахуванням яких технологічна підготовка студентів у галузі готельно-ресторанної справи здійснюватиметься ефективно.

Розглянуто модель технологічної підготовки студентів у галузі готельно-ресторанної справи, що представляє на системному рівні формування у студентів умінь проектувати, реалізовувати, контролювати та оцінювати результат здійснення цілісних технологічних процесів.

Визначено умови, спрямовані на підвищення якості технологічної підготовки студентів ЗВО у галузі готельно-ресторанної справи. Такими є: кореляція змісту технологічної підготовки студентів у галузі готельно-ресторанної справи з вимогами роботодавців; використання актуальної навчальної літератури; взаємна інтеграція навчальних дисциплін, збільшення часу, що відводиться на практику; інтеграція із передовими готельними підприємствами; проведення майстер-класів фахівцями – практиками з галузі; використання у навчанні спеціалізованих навчально-тренінгових аудиторій; розробка актуальних завдань для курсових та дипломних проектів. Вкрай важливим є методичне забезпечення технологічної підготовки студентів ЗВО у галузі готельно-ресторанної справи, що включає: навчально-методичні комплекси дисциплін, навчальні посібники, програму організації та проведення практики студентів; методичні матеріали для студентів (робочі зошити для виконання практичних завдань з навчальних дисциплін, методичні вказівки щодо виконання звітів з практики) та методичні рекомендації для викладачів.

Ключові слова: компетенції, компетентність, компетентнісний підхід, технологічна підготовка, якість освіти, стандарт вищої освіти, зміст освіти, освітньо-професійна програма, готельно-ресторанна справа.

Introduction of the issue. The hospitality industry is one of the most important components of the service sphere in the modern world, for it is a sphere of entrepreneurship, which consists of such types of service, which are based on the principles of complex social and service provision of clients, a friendly attitude towards guests and is characterized by the manifestation of professional competence of the service staff.

The modern socio-economic situation in our country, the development of market relations put forward new requirements for the level of practical qualification of the personnel of the hotel industry infrastructure institutions. The system of higher professional education is designed to ensure the necessary high level of

Постановка проблеми. Індустрія гостинності є однією з найважливіших складових сфери послуг у сучасному світі – це сфера підприємництва, що складається з таких видів обслуговування, які спираються на принципи комплексного соціально-сервісного забезпечення клієнтів, доброзичливого ставлення по відношенню до гостей і характеризується проявом професійної компетентності обслуговуючого персоналу.

Сучасна соціально-економічна ситуація в нашій країні, розвиток ринкових відносин висувають нові вимоги до рівня практичної кваліфікації персоналу установ інфраструктури готельної індустрії. Забезпечити необхідний високий рівень практичної компетентності фахівців готельно-ресторанної справи покликана система вищої професійної освіти за

practical competence of hotel and restaurant specialists with the help of practice-oriented training of future specialists [11].

The analysis of research and experience of the practical training of bachelors in hotel and restaurant business made it possible to single out the contradictions between: the modern labor market requirements of hospitality and service specialists and the limited possibilities of their satisfaction with the modern system of professional education; the need to improve the quality of professional education of service specialists and the insufficient development of the methodology, theory and technology for its achievement; the needs of the personality in intellectual, cultural and professional development, which ensures its competitiveness in the labor market and the limitation of their satisfaction in the conditions of higher education [12]. The specificity of the training of specialists in the hotel and restaurant business consists in the assimilation of specific service technologies, most of which are learned in the process of practical activity, and this leads to a change in the ratio of theory and practice in the direction of increasing the share of practical training, which in current conditions is difficult to implement due to a number of objective reasons that humanity has faced recently.

In the system of professional training of students, the technological component is extremely important, i.e. mastering special knowledge, abilities and skills for solving specific production tasks. In this regard, it is necessary to pay special attention to such an important link in the professional education system as the technological training of students of higher education institutions in the field of hotel and restaurant business [13].

Current state of the issue. The number of scientific works in the field of professional education in the direction of hotel and restaurant business is so insignificant that we can only talk about separate studies: studying the peculiarities of this process (M. Morozov, M. Nemoliaeva, I. Riabova); ensuring the principles of its continuity and sustainability (A. Vindiuk);

допомогою практико-орієнтованої підготовки майбутніх фахівців [11].

Аналіз досліджень і досвіду практичної підготовки бакалаврів готельно-ресторанного обслуговування дозволив виокремити суперечності між: сучасними вимогами ринку праці фахівців сфери гостинності та сервісу й обмеженими можливостями їх задоволення сучасною системою професійної освіти; необхідністю підвищення якості професійної освіти фахівців сфери сервісу і недостатньою розробленістю методології, теорії та технологій її досягнення; потребами особистості в інтелектуальному, культурному і професійному розвитку, що забезпечує її конкурентоспроможність на ринку праці й обмеженістю їх задоволення в умовах ЗВО [12]. Специфіка підготовки фахівців з готельно-ресторанної справи полягає у засвоєнні конкретних технологій обслуговування, більшість з яких засвоюється в процесі практичної діяльності, і це веде до зміни співвідношення теорії та практики у напрямку збільшення частки практичної підготовки, що в нинішніх умовах важко здійснювати через низку об'єктивних причин, з якими зіткнулося людство останнім часом.

У системі професійної підготовки студентів надзвичайно важливим виявляється технологічний компонент, тобто оволодіння спеціальними знаннями, вміннями та навичками для розв'язання конкретних виробничих завдань. У зв'язку з цим необхідно приділити особливу увагу такій важливій ланці у системі професійної освіти, як технологічна підготовка студентів ЗВО у галузі готельно-ресторанної справи [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кількість наукових доробок у галузі професійної освіти за напрямом готельно-ресторанної справи настільки незначна, що ми можемо говорити лише про окремі дослідження: вивчення особливостей цього процесу (М. Морозов, М. Немоляєва, І. Рябова); забезпечення принципів його неперервності та наступності (А. Віндюк); навчально-методичного забезпечення (І. Абдуліна); визначення сутності професійної компетентності фахівців готельно-

educational and methodological support (I. Abdullina); determination of the essence of the professional competence of hotel and restaurant specialists and the conditions for its formation (D. Em, M. Kurdakova, H. Naumova, V. Poluda, K. Starodub, T. Tymokhina, K. Trofimuk, etc.); formation of competitiveness of these specialists (N. Zhuranova, N. Korneichenko); definition of content and organization of their practical training (L. Povazhna).

The analysis of scientific sources on the problem of professional competence formation indicated that this issue is studied by such domestic and foreign scientists as R. Hilmeeva, L. Danylenko, N. Kozlova, V. Oliinyk, M. Lobanov, V. Maslov, I. Zhernosek and others. They define professional competence as an integral quality of personality, which has its own structure and allows a specialist to carry out his activities in the most effective way, and promotes their self-development and self-improvement. The works of such scientists as V. Adolf, N. Bibik, I. Isaiev, O. Ovcharuk, O. Pometun, S. Rakova, O. Savchenko and others are devoted to the development of professional and pedagogical competence.

The study of foreign experience proves that in the last thirty years, sufficient attention has been paid to various models, which are used for a visual and adequate presentation of the future professional activity of a specialist and the design of the effectiveness of his work, the development of appropriate technological training for it [6; 8].

Outline of unresolved issues brought up in the article. At the same time, the problem of professional training of hotel and restaurant specialists in the process of obtaining higher education is insufficiently developed.

Aim of research is to substantiate the new strategy for improving the system of theoretical and practical training of bachelors in the hotel and restaurant business in the higher education institutions.

Results and discussion. The stage of professional formation of a future specialist in a higher education institution is the beginning of the process of determining the

ресторанної справи та умов її формування (Д. Ем, М. Курдакова, Г. Наумова, В. Полуда, К. Стародуб, Т. Тимохіна, К. Трофімук та ін.); формування конкурентоспроможності цих фахівців (Н. Журанова, Н. Корнейченко); визначення змісту та організація їх практичної підготовки (Л. Поважна).

Аналіз наукової літератури з проблем формування професійної компетентності засвідчує, що дослідженню окремих питань зазначеного предметного простору приділяли значну увагу такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: Р. Гільмеєва, Л. Даниленко, Н. Козлова, В. Олійник, М. Лобанов, В. Маслов, І. Жерносек та ін. Вони визначають професійну компетенцію як інтегральну якість особистості, що має свою структуру та дозволяє фахівцеві у найбільш ефективний спосіб здійснювати свою діяльність, а також сприяє його саморозвитку і самовдосконаленню. Розвитку професійно-педагогічної компетентності присвячені праці таких учених, як: В. Адольф, Н. Бібик, І. Ісаєв, О. Овчарук, О. Пометун, С. Ракова, О. Савченко та ін.

Вивчення зарубіжного досвіду засвідчує, що в останні тридцять років достатньо уваги приділяється різноманітним моделям, які використовуються для наочного й адекватного представлення майбутньої професійної діяльності фахівця та проектування ефективності його праці, розробці технологій відповідної підготовки до неї [6; 8].

Водночас недостатньо розробленою є проблема професійної підготовки фахівців готельно-ресторанної справи у процесі здобуття вищої освіти.

Метою статті є обґрунтування нової стратегії удосконалення системи теоретичної й практичної підготовки бакалаврів готельно-ресторанної справи в умовах закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Етап професійного становлення майбутнього фахівця у закладі вищої освіти – це початок процесу визначення відповідності обраній професії. Високий рівень професіоналізму передбачає успішну взаємодію у процесі діяльності, яка ґрунтується на пізнанні людиною

suitability of the chosen profession. A high level of professionalism implies successful interaction in the process of activity, which is based on a person's knowledge of the meaningful side of their existence, awareness of their own vision of the future profession, as well as it forms a meaningful model of their own professional activity [4].

It is necessary to train a highly qualified specialist in the hotel and restaurant business while studying at a higher education institution, thus the individual acquires not only knowledge and improves their skills, but also deeply understands the essence of the chosen profession [3: 96].

However, in modern conditions, one of the problems that directly affect professional development, the choice of a career path, is the problem of employment after graduating from higher education institution. The modern labor market makes serious demands both on the level of theoretical knowledge and on professional competence. Unfortunately, not every graduate of a vocational educational institution meets these requirements, which is due to certain reasons, in particular, the fact that the educational institution prepares graduates who do not always adapt to production conditions [7].

There is a significant discrepancy between the professional skills acquired in the training process and the requirements of employers. A graduate's chances of getting a job are lower compared to a specialist with experience and qualifications [7]. Among the problematic issues related to the professional adaptation of graduates, the following are singled out:

➤ inflated expectations of graduates of higher education institutions, who come to get a job with the confidence that they can immediately apply for management positions;

➤ insufficient language training of graduates of higher education institutions.

Good command of a foreign language is a mandatory requirement when starting a job in a hotel company. In international hotel corporations, the standard of quality service is knowledge of at least one foreign

змістовної сторони свого існування, пізнанні своєї здатності до нового, власного бачення майбутньої професії, формує змістовну модель власної професійної діяльності [4].

Сформувавши висококваліфікованого фахівця з готельно-ресторанної справи необхідно ще під час навчання у закладі вищої освіти, щоб він не просто набував знання, удосконалював уміння, а й глибоко усвідомлював сутність обраної професії [3: 96].

Проте в сучасних умовах однією з проблем, що безпосередньо впливають на професійне становлення, вибір професійного шляху, є проблема працевлаштування після закінчення ЗВО. Сучасний ринок праці висуває серйозні вимоги як до рівня теоретичних знань, так і до професійної компетентності. На жаль, не кожен випускник професійного навчального закладу відповідає цим вимогам. Це пов'язано з певними причинами, зокрема з тим, що навчальний заклад готує випускників, які не завжди адаптуються до виробничих умов [7].

Спостерігається суттєва розбіжність професійних умінь, отриманих у процесі навчання, і вимог роботодавців. Шанси отримання роботи у випускника нижчі, порівняно з фахівцем, що має досвід і кваліфікацію [7]. Серед проблемних питань, пов'язаних з професійною адаптацією випускників, виокремлюються такі:

➤ завищені очікування випускників закладів вищої освіти, які приходять влаштовуватися на роботу з упевненістю, що вони відразу можуть претендувати на управлінські позиції;

➤ слабка мовна підготовка випускників закладів вищої освіти.

Знання іноземної мови є обов'язковою вимогою під час вступу на роботу в готельне підприємство. У міжнародних готельних корпораціях стандартом якісного обслуговування є знання, як мінімум, однієї іноземної мови.

Етап підготовки у закладі вищої освіти – це процес професійного становлення, коли майбутнім фахівцем готельно-ресторанної справи відбувається пізнання професії, осмислення соціокультурної ситуації, самопізнання. Ефективність професійного

language.

The stage of training in a higher education institution is a process of professional formation, when a future specialist in the hotel and restaurant business gets to know the profession, comprehends the socio-cultural situation, and conducts self-assessment. The effectiveness of professional development at this stage can be defined as the difference between the requirements and content of professional activity and the degree of correspondence between the student's personal qualities and expectations [6].

Professional formation requires more complete consideration not only of the dynamics of personality development, but also of changes in the content of professions, positive and negative aspects of the chosen professional activity.

Problems related to the quality of specialist training remain unsolved. Under the conditions of a shortage of qualified personnel for the field of hospitality, there is a lack of demand for graduates of higher education institutions due to their lack of practical skills and proper knowledge of specific specializations. In the conditions when the number of educational institutions increases, there is a need for qualified teachers. They must have modern professional skills and knowledge and must also have work experience in this field [8].

There is a growing need for educational institutions to provide adequate methodological support for the educational process, to master innovative technologies of professional education, and to implement distance learning methods and corresponding tools.

Due to the difficult socio-economic situation, there is a lack of state-wide coordination regarding the provision of the professional education system with modern educational and methodological developments. Students lack practical skills that can be acquired in the process of practice, training and gaining professional experience [11; 12].

Knowledge of the technology of production and provision of certain types of services is also required, taking into account the diversity and peculiarities of

становлення на цьому етапі можна визначити як різницю між вимогами та змістом професійної діяльності та ступенем відповідності особистісних якостей і очікувань студента [6].

Професійне становлення вимагає більш повного врахування не лише динаміки розвитку особистості, а й зміни змісту професій, позитивних і негативних аспектів обраної професійної діяльності.

Залишаються невирішеними проблеми, пов'язані з якістю підготовки фахівців. За умов нестачі кваліфікованих кадрів для сфери гостинності існує незатребуваність випускників ЗВО через відсутність у них практичних навичок та належних знань з конкретних спеціалізацій. В умовах, коли збільшується кількість навчальних закладів, є потреба у кваліфікованих викладачах. Вони повинні володіти сучасними професійними вміннями та знаннями, а також повинні мати досвід роботи у цій сфері [8].

Зростає потреба навчальних закладів у адекватному методичному забезпеченні навчального процесу, в освоєнні інноваційних технологій професійної освіти, впровадженні методів і засобів дистанційного навчання.

У зв'язку із складним соціально-економічним становищем, у країні відсутня координація з питань забезпечення системи професійної освіти сучасними навчально-методичними розробками. Студентам не вистачає практичних навичок, яких можна набути у процесі практики, навчального стажування та тренінгів [11; 12].

Потрібні також знання з технології виробництва і надання окремих видів послуг, враховуючи різноманітність і особливості підготовки різних типів програм сфери гостинності. Це вимагає величезних практичних навичок. Тому, система теоретичної і практичної підготовки бакалаврів з готельно-ресторанної справи має базуватися на особливостях підприємницької діяльності у сфері гостинності й спиратися на принципи педагогічної дидактики [12].

Система теоретичної і практичної підготовки бакалаврів готельно-ресторанної справи в умовах закладу вищої освіти повинна бути побудована на

the preparation of various types of programs in the field of hospitality. This requires enormous practical skills. Therefore, the system of theoretical and practical training of bachelors in the hotel and restaurant business should be based on the peculiarities of entrepreneurial activity in the field of hospitality and be based on the principles of pedagogical didactics [12].

The system of theoretical and practical training of bachelors in the field of hotel and restaurant business in the conditions of a higher education institution should be built on an eye-level competent approach. The indicator of the quality of education, which was introduced by the structural reform of higher education in the European Union (Bologna process), is competence, which is identified as complex systemic formation that consists of professional knowledge, skills, methods and techniques of professional activity, a set of institutions and orientations, acquired experience, which enables the teacher to achieve high educational results.

A person's ability to effectively respond to changes in the labor market as well as to adapt to them, is reflected in modern interpretations of the concept of the quality of education. The key element included in most definitions of the essence of the concept of quality of education is the concept of competence [2].

Thus, a close connection between the concepts of "competence", "competency" and "quality of education" has been established, which is explained by the fact that the latter summarizes a huge number of characteristics and properties of the educational process, the education system itself, all components of education, including the results of educational activities, in other words, the competencies acquired by the student and the competencies formed [2].

Accordingly, the quality of educational achievements of a graduate of higher education institution should be evaluated not by the amount of knowledge acquired and certain algorithms of activity, but by a set of key competencies that determine his ability to independently acquire knowledge and use it in various situations, apply a

основі компетентнісного підходу. Індикатором якості освіти, який було уведено структурною реформою вищої освіти у європейському просторі (Болонський процес), є компетенція. Це складне системне утворення, що складається із професійних знань, умінь, способів і технік фахової діяльності, сукупності установок та орієнтацій, набутого досвіду й дає змогу педагогу досягати високих освітніх результатів.

Здатність людини ефективно реагувати на зміни ринку праці, адаптуватися до них відображена у сучасних тлумаченнях поняття якості освіти. Ключовим елементом, що входить до більшості визначень сутності поняття якості освіти, є *поняття компетентності* [2].

Цілком закономірна наявність тісного зв'язку між поняттями "компетентність", "компетенція" та "якість освіти". Це пояснюється тим, що останнє узагальнює величезну кількість характеристик і властивостей освітнього процесу, самої системи освіти, усіх компонентів навчання, у тому числі результатів навчальної діяльності, інакше кажучи, набутих студентом компетентностей та сформованих компетенцій [2].

Відповідно, якість навчальних досягнень випускника ЗВО має оцінюватися не за обсягом засвоєного знання та певних алгоритмів діяльності, а за сукупністю ключових компетенцій, які визначають його здатність до самостійного здобуття знань та використання їх у різноманітних ситуаціях, застосування творчого підходу до вирішення життєвих проблем і виконання завдань, пов'язаних із майбутньою спеціальністю [6].

Розглядаючи упровадження або застосування компетентнісного підходу стосовно підготовки фахівців готельно-ресторанної справи, слід позначити низку питань, які потребують особливої уваги, а саме: перелік компетентностей, необхідний для майбутніх фахівців готельного й ресторанного сервісу з урахуванням особливостей діяльності як готелів та інших засобів розміщення, так і ресторанних підприємств різних категорій і різного призначення; співвідношення й взаємозв'язок загальних і спеціальних (фахових, предметних) компетентностей

creative approach to solving life's tasks and challenges, related to the future specialty [6].

When considering the implementation or application of a competency-based approach to the training of specialists in the sphere of hotel and restaurant business, a number of issues that require special attention should be noted, namely: the list of competencies, which is necessary for future hotel and restaurant service specialists, taking into account the peculiarities of the activity and other means of hotels and restaurant enterprises of various categories and for various purposes; correlation and interrelationship of general and special (professional, subject-based) competencies (part of the competencies assigned to the category of general for other specialties may show a professional character in hotel and restaurant service, for example, to communicate effectively with colleagues, clients); structure and content of modular programs for different levels of professional training: courses, professional and technical education (administrator, porter, waiter, cook), higher education (specialist in hotel and restaurant business, managers (supervisors) in the hotel and restaurant industry, managers of small enterprises – hotels and restaurants without management apparatus, etc.); necessary and sufficient conditions for the formation of professional competences; methods of diagnosis and assessment of formed competencies.

The domestic market of hotel services, unfortunately, is going through difficult times due to a number of reasons, including the insufficient supply of qualified specialists. It should be noted that personnel problems at hotel enterprises are determined by a number of factors of both objective and subjective nature, in particular, insufficient level of development of practical training of specialists [7].

The new professional standard of higher education in the specialty 015 "Vocational education (by specializations)" of the field of knowledge 01 "Education/Pedagogy" for the first (bachelor's) level of higher education (2019), aims at implementing

(частина компетентностей, віднесених до категорії загальних для інших спеціальностей, може виявляти фаховий характер у готельному та ресторанному сервісі, наприклад, ефективно спілкуватися з колегами, клієнтами); структура й зміст модульних програм для різних рівнів фахової підготовки: курси, професійно-технічна освіта (адміністратор, портьє, офіціант, кухар), вища освіта (фахівець з готельної і ресторанної справи, менеджери (управителі) в готельному та ресторанному господарстві, керівники малих підприємств – готелів та закладів ресторанного господарства без апарату управління тощо); необхідні й достатні умови формування професійних компетентностей; способи діагностики сформованих компетентностей.

Вітчизняний ринок готельних послуг, на жаль, переживає складні часи, що зумовлено низкою причин, серед яких називається й недостатня забезпеченість кваліфікованими фахівцями. Відзначимо, що кадрові проблеми на підприємствах готельного господарства детерміновані низкою чинників і об'єктивного, і суб'єктивного характеру, зокрема, недостатнім рівнем розвитку практичної підготовки фахівців [7].

Новий професійний стандарт вищої освіти за спеціальністю 015 "Професійна освіта (за спеціалізаціями)" галузі знань 01 "Освіта/Педагогіка" для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2019), націлює на зміни за напрямками в освітньому процесі: в методичному забезпеченні навчального процесу; в підходах до оцінки результатів запровадження освітніх програм; у змісті програмного матеріалу; стимулює до розробки нових методик і технологій освітньої діяльності, форм контролю за їх здійсненням [11].

Стандарт 2019 р., маючи компетентно-орієнтоване спрямування, спонукає не тільки до переосмислення цілей, але вимагає пошуку оптимальних способів формування професійної компетентності фахівців готельно-ресторанної справи і, в першу чергу, шляхом удосконалення системи теоретичної і практичної підготовки.

У новому стандарті вищої освіти

changes into the educational process, namely: in the methodical support of the educational process; in approaches used to evaluate the results of the implementation of educational programs; in the content of the program material; in means and tools of stimulation of the development of new methods and technologies of educational activity, forms of control over their implementation [11].

The educational standard of 2019, having a competence-oriented direction, encourages not only rethinking the goals, but also requires the search for optimal ways of forming the professional competence of hotel and restaurant specialists and, first of all, by improving the system of theoretical and practical training.

Thus, the document states that "at least 50% of the scope of the educational program should be directed to the acquisition of general and special (professional) competencies in the specialty specified by the standard of higher education." The formation of the practical competence of a hotel and restaurant specialist combines the idea of the student's development as an individual, first of all, and then as a specialist with a deep understanding of the situation in the hotel industry.

In 2019, Rivne State University of Humanities began to train specialists at the first level of higher education (bachelor) according to the following qualifications: Bachelor of Professional Education (service sector), teacher of vocational training, specialist in hotel and restaurant business [10].

The educational and professional training program of a specialist defines the purpose, conditions, content, forms and methods, expected results from practice-oriented vocational training of future specialists in specialization 015.16 "Professional education (Sphere of service (Hotel and restaurant business))" [10].

Accordingly, after determining the key general and special (professional, subject) competencies, the content of education was developed on the basis of modular programs that ensure real integration of educational disciplines with practical

зазначено, що "мінімум 50% обсягу освітньої програми має бути спрямовано для здобуття загальних та спеціальних (фахових) компетентностей за спеціальністю, визначених стандартом вищої освіти". Формування практичної компетентності фахівця з готельно-ресторанної справи поєднує уявлення про розвиток студента як індивідуальності, в першу чергу, а потім як фахівця з глибоким розумінням ситуації у сфері готельної індустрії.

У Рівненському державному гуманітарному університеті розпочали здійснювати у 2019 році підготовку фахівців за першим рівнем вищої освіти (бакалавр) за кваліфікацією – бакалавр з професійної освіти (Сфера обслуговування), педагог професійного навчання, фахівець з готельно-ресторанної справи [10].

Зазначимо, що саме використання умов розширення академічної самостійності, варіативності та альтернативності підготовки фахівців дозволило розробити освітньо-професійну програму підготовки висококваліфікованого конкурентоздатного педагога професійного навчання, фахівця з готельно-ресторанної справи не тільки на ринку освітніх послуг, а також у сфері обслуговування.

Освітньо-професійна програма підготовки фахівця визначає мету, умови, зміст, форми і методи, очікувані результати від практико-орієнтованої професійної підготовки майбутніх фахівців за спеціалізацією 015.16 "Професійна освіта (Сфера обслуговування (Готельно-ресторанна справа))" [10].

Відповідно, після визначення ключових загальних і спеціальних (фахових, предметних) компетентностей розроблено зміст освіти на основі модульних програм, що забезпечують реальну інтеграцію навчальних дисциплін з практичною діяльністю в готельно-ресторанній сфері.

У переліку програмних результатів навчання висунуто вимоги до певних компетенцій, які можна розділити на:

- вимоги до теоретичної підготовленості: глибокі знання із загальноосвітніх, профільних і прикладних

activities in the hotel and restaurant sphere.

In the list of program learning outcomes, requirements for certain competencies are put forward, which can be divided into:

- requirements for theoretical training: in-depth knowledge of general education, professional and applied disciplines, necessary for professional activity in the field of hospitality; possession of information on current regulatory and legal documents, legislation, industry standards; knowledge of a foreign language of the general European classification of foreign language proficiency levels; basic knowledge in the field of information technologies, computer terminology and working principles of various computer programs;

- requirements for practical training: the ability to assess the market situation of services and products of the hotel and restaurant industry, to interpret the results of research and to predict the directions of development of the subject of entrepreneurial activity in the field of service; the ability to provide pedagogical guidance for independent work of students to master professional activities; apply the latest methods and tools of educational research; introduce elements of electronic learning based on computer telecommunications into the educational process;

- requirements for a specialist's personality: creativity, loyalty, flexibility and adaptability, optimism, commitment, benevolence, purposefulness, client orientation, independence, empathy, ability for intellectual, cultural, moral self-development, which, in particular, are specified in such competencies as: the ability to analyze socially and personally significant worldview problems, to realize the value of protecting the independence, territorial integrity and democratic system of Ukraine; to understand the peculiarities of communication, interaction and cooperation in international cultural and professional contexts; choose the optimal communication strategy in communicating with groups and individuals [10].

The formation of the necessary practical competence of a hotel and restaurant

дисциплін, необхідні для професійної діяльності в сфері гостинності; володіння інформацією чинних нормативно-правових документів, законодавства, галузевих стандартів; знання іноземної мови загальноєвропейської класифікації рівнів володіння іноземною мовою; базові знання в галузі інформаційних технологій, володіння комп'ютерною термінологією і принципами роботи різних комп'ютерних програм;

- вимоги до практичної підготовленості: здатність оцінювати кон'юнктуру ринку послуг і продукції готельно-ресторанного господарства, інтерпретувати результати дослідження та прогнозувати напрями розвитку суб'єкта підприємницької діяльності в сфері обслуговування; уміння здійснювати педагогічне керівництво самостійною роботою студентів для опанування професійною діяльністю; застосовувати новітні методи та інструментальні засоби освітніх досліджень; впроваджувати в освітній процес елементи електронного навчання на базі комп'ютерних телекомунікацій;

- вимоги до особистості фахівця: креативність, лояльність, гнучкість і адаптивність, оптимізм, обов'язковість, доброзичливість, цілеспрямованість, клієнтоорієнтованість, незалежність, емпатійність, здатність до інтелектуального, культурного, морального саморозвитку, які, зокрема, зазначені в таких компетенціях, як – вміння аналізувати суспільно й особистісно значущі світоглядні проблеми, усвідомлювати цінність захисту незалежності, територіальної цілісності та демократичного устрою України; розуміти особливості комунікації, взаємодії та співпраці в міжнародному культурному та професійному контекстах; обирати оптимальну комунікаційну стратегію у спілкуванні з групами та окремими особами [10].

Формування необхідної практичної компетентності фахівця з готельно-ресторанної справи у процесі його професійної підготовки у закладі вищої освіти може бути забезпечено, якщо:

- базується на кваліфікованих вимогах до професіоналізму різних

specialist in the process of their professional training at a higher education institution can be ensured if:

- it is based on qualified requirements for professionalism of various structural links of hotel and restaurant industry specialists, requests of employers, objective requirements of clients;

- it is an integration of various aspects of educational disciplines (socio-cultural, professional-communicative, psychological, legal, economic, social-pedagogical, etc.) in the formation of practical competence of future specialists is ensured;

- students are included in real personal and business interaction with clients of hotel complexes in the process of implementing tasks of various types of practice;

- the level of formation of practical competence is assessed and adjusted based on the monitoring results [13].

One of the main features of student training in higher education is its connection with real life and specific features of future practical activities. The relationship between theoretical and practical training is possible under the conditions of updating the content of education, considering the achievements of science, the latest technologies and advanced experience. Practical training in the field of professional education acts, on the one hand, as a part of basic professional education, and on the other, it is the basis of further professional self-improvement of the specialist, growth of his professional competence [6].

Practice, as a philosophical category, is interpreted as the activity of people aimed at the transformation of the material world (the creation of material and spiritual goods, the necessary conditions for the existence of society, the implementation of ideas, plans, intentions) [4].

Practice is a sensory-objective activity of an individual, and the general experience of all mankind in its historical development. Practical activity always has a social character in terms of its content and method of implementation. In the broadest sense, practice unites all types of sensory and object activity of a person: industrial, artistic, administrative, technical, sports,

структурних ланок фахівців готельно-ресторанного господарства, запитів роботодавців, об'єктивних вимог клієнтів;

- забезпечується інтеграція різних аспектів навчальних дисциплін (соціокультурного, професійно-комунікативного, психологічного, правового, економічного, соціально-педагогічного та ін.) в формуванні практичної компетентності майбутніх фахівців;

- здійснюється включення студентів до реальної особистісно-ділової взаємодії з клієнтами готельних комплексів у процесі реалізації завдань різних видів практики;

- оцінюється і коригується рівень сформованості практичної компетентності на основі результатів моніторингу [13].

Одна з головних особливостей підготовки студентів у вищій школі – її зв'язок з життям, з конкретними особливостями майбутньої практичної діяльності. Взаємозв'язок теоретичної та практичної підготовки можливий за умови оновлення змісту освіти з урахуванням досягнень науки, новітніх технологій та передового досвіду. Практична підготовка в галузі професійної освіти виступає, з одного боку, як частина базової професійної освіти, а з іншого – є основою подальшого професійного самовдосконалення фахівця, зростання його професійної компетентності [6].

Практика, як філософська категорія, тауначиться, як діяльність людей, спрямована на перетворення матеріального світу (на створення матеріальних і духовних благ, необхідних умов існування суспільства, втілення в життя ідей, планів, намірів) [4].

Практика – це чуттєво-предметна діяльність окремої людини, і загальний досвід усього людства в його історичному розвитку. Практична діяльність за своїм змістом і за способом здійснення завжди має суспільний характер. У широкому розумінні, практика об'єднує всі види чуттєво-предметної діяльності людини: виробничу, художню, адміністративну, технічну, спортивну, педагогічну і т.д.

Разом з тим зазначимо, що істинний сенс поняття "практика" розкривається в єдності з поняттям "теорія". Теорія і практика – філософські категорії для

pedagogical, etc.

At the same time, we note that the true meaning of the concept of "practice" is revealed in unity with the concept of "theory". Theory and practice are philosophical categories to denote the spiritual and material sides of a single social-historical process [4].

It is known that the practical training of students begins in the process of theoretical education, when laboratory-practical classes are conducted, tasks of a certain production content are solved.

Traditionally, in professional pedagogy, the term "practical training" is used to define the nature of training as a component of professional education. It reflects the regularities, content, methods and forms of organization of the process of formation of skills, which is aimed at forming the ability of students for qualified work in the chosen specialty. The practical training of specialists at different levels has a large pedagogical (practice becomes a criterion for assimilation of knowledge, checking its quality and quantity), psychological (a positive attitude to work, can be manifested as a vital necessity and as an internal need of a person), as well as psychophysiological (alternation of mental work with physical the activity helps to improve blood circulation, improves the muscular system, increases mental capacity; during work, training of various analyzers takes place, their development; professional attention is improved) value [5].

In pedagogical science, it is a well-established opinion that the activity of human consciousness and cognition is conditioned by their connection with practical activity. The cognitive subject's activity is caused by their practical attitude to reality. Therefore, knowledge and practice, as one of the successive stages of practical training, are closely interconnected and are an organic combination of two sides of a single process, since cognitive activity is impossible without active interaction between the subject and the object [5].

Thus, we can draw a following conclusion: one of the main determinants of the structure of practical education is

позначення духовної й матеріальної сторін єдиного суспільно-історичного процесу [4].

Відомо, що практична підготовка студентів починається в процесі теоретичного навчання, коли проводяться лабораторно-практичні заняття, розв'язуються завдання певного виробничого змісту.

Традиційно в професійній педагогіці термін "практична підготовка" використовується для визначення характеру навчання як складової частини професійної освіти. Вона відображає закономірності, зміст, методи і форми організації процесу формування умінь і навичок, який спрямований на формування здатності студентів до кваліфікованої праці за обраною спеціальністю. Практична підготовка фахівців різних рівнів має велике педагогічне (практика стає критерієм засвоєння знань, перевірки їх якості і кількості), психологічне (позитивне ставлення до праці, може виявлятися як життєва необхідність і як внутрішня потреба людини), а також психофізіологічне (чергування розумової праці з фізичною діяльністю сприяє поліпшенню кровообігу, удосконалює м'язову систему, підвищує розумову працездатність; під час роботи відбувається тренування різних аналізаторів, їх розвиток; вдосконалюється професійна увага) значення [5].

У педагогічній науці усталеною є думка про те, що активність людської свідомості та пізнання обумовлена їх зв'язком з практичною діяльністю. Активність пізнавального суб'єкта спричинена його практичним ставленням до дійсності. Отже, пізнання і практика, як один з послідовних етапів практичної підготовки, тісно взаємопов'язані і є органічним поєднанням двох сторін єдиного процесу, так як пізнавальна діяльність неможлива без активної взаємодії між суб'єктом і об'єктом [5].

Отже, із зазначеного вище можна зробити висновок: однією з основних детермінант структури практичної освіти є структура поетапного засвоєння діяльності. Ця структура є наскрізною. Можна виокремити низку її наскрізних компонентів, які й утворюють зміст

the structure of step-by-step mastery of activities. This structure is end-to-end, so it is possible to single out a number of its cross-cutting components, which form the content (program) of each individual practice.

The document that regulates practice for the entire period of study in a specialty and defines organizational relations, as well as methods and forms of practical training – an end-to-end program [11].

The following principles are taken into account in the process of developing the training program for Bachelor of Professional Education:

- the content of the end-to-end program is determined by the specialist's activity model, educational and professional program, qualification characteristics and curriculum;

- the connection between practices provides for the continuity of educational activities in the formation of abilities and skills in the general process of professional formation of future bachelors;

- the description of the methods and forms of activity of students and practice managers is the basis of the content;

- the head of practice plans which theoretical knowledge and in which specific situation should be applied by students in practice;

- during the compilation of the program, fundamental differences in methods, forms and methods used in educational practical activities are taken into account.

The end-to-end program determines the purpose, content and sequence of student practice at certain practice bases, and also allows to ensure:

- the integrity of professional training, determined by the content of professional activity, i.e. the didactically justified consistency of the process of forming the system of professional competences among students;

- optimal connection of the content of the practice with the content of the curriculum (the content and terms of the practice program should be connected with the relevant material of the theoretical training programs);

- consistent expansion of the circle of abilities and skills, their gradual

(програму) кожної окремої практики.

Документом, який регламентує практику на весь термін навчання за фахом і визначає організаційні відносини, а також методи і форми практичної підготовки, є наскрізна програма [11].

У процесі розробки програми підготовки бакалаврів професійної освіти враховуються такі принципи:

- зміст наскрізної програми визначається моделлю діяльності фахівця, освітньо-професійною програмою, кваліфікаційною характеристикою та навчальним планом;

- зв'язок між практиками передбачає наступність навчальної діяльності при формуванні умінь і навичок у загальному процесі професійного становлення майбутніх бакалаврів;

- в основу змісту покладено опис методів і форм діяльності студентів і керівників практики;

- керівник практики планує, які теоретичні знання і в якій конкретній ситуації мають бути застосовані студентами на практиці;

- під час складання програми враховуються принципові відмінності методів, форм і прийомів, що використовуються в навчальній практичній діяльності.

Наскрізна програма визначає мету, зміст і послідовність проведення практики студентів на певних базах практики, а також дозволяє забезпечити:

- цілісність професійної підготовки, визначеної змістом професійної діяльності, тобто дидактично обгрунтовану послідовність процесу формування у студентів системи професійних компетенцій;

- оптимальний зв'язок змісту практики зі змістом навчального плану (програму практики за змістом і термінами потрібно пов'язувати з відповідним матеріалом програм теоретичного навчання);

- послідовне розширення кола умінь і навичок, їх поступове ускладнення при переході від одного виду практики до іншого;

- безперервність і наступність практик (на підґрунті наскрізної програми щорічно розробляються або затверджуються робочі програми відповідних видів студентської

complication when moving from one type of practice to another;

- continuity and sustainability of practices (on the basis of the end-to-end program, work programs of appropriate types of student practice are developed or approved annually).

The practical competence of a hotel and restaurant specialist is a complex personal development that reflects the unity of motivational readiness to work in the hospitality industry and mastery of practical technologies for solving work tasks in the field of personal hospitality-business colleagues in the "employment-employment" system.

The content-technological component of the training of bachelors in the hotel and restaurant business is determined by the segmentation and differentiation of the market of hotel services, the specifics of the marketing positioning of a specific institution of the hotel industry.

The practical competence of a hotel and restaurant specialist combines the following professional and applied competences:

- professional and communicative (possession of social perception skills in personal and business communication);

- the ability to prevent and resolve conflict situations; the ability to explain one's point of view in an argumentative manner (to convince, to negotiate, etc.), using foreign languages and knowledge of respective culture;

- organizational-administrative (mastering the technologies of working with colleagues of different qualification levels);

- corporate-ethical (observance of the system of norms and rules of corporate etiquette; ability to work in a team with representatives of various structural units, etc.);

- socio-economic (ability to substantiate and implement business plans for the development of the hotel industry, etc.);

- socio-pedagogical (mastery of pedagogical technologies of interaction with different categories of clients, students, people of different ages);

- ethnopedagogical educational technologies.

The complex of conditions that ensure

практики).

Практична компетентність фахівця з готельно-ресторанної справи – складне особистісне утворення, що відображає єдність мотиваційної готовності до діяльності в індустрії гостинності та володіння практичними технологіями розв'язання трудових завдань у сфері особистісно-ділової взаємодії в системі "клієнт – співробітник готелю".

Змістовно-технологічна складова підготовки бакалаврів готельно-ресторанної справи обумовлена сегментацією і диференціацією ринку готельних послуг, специфікою маркетингового позиціонування конкретної установи готельної індустрії.

Практична компетентність фахівця з готельно-ресторанної справи поєднує сукупність таких професійно-прикладних компетенцій:

- професійно-комунікативні (володіння навичками соціальної перцепції в особистісно-діловій комунікації);

- вміння попереджувати і розв'язувати конфліктні ситуації; вміння аргументовано викладати свою точку зору, переконувати, вести переговори і ін.), користуючись знанням іншомовної культури;

- організаційно-адміністративні (володіння технологіями роботи з співробітниками різного рівня кваліфікації);

- корпоративно-етичні (дотримання системи норм і правил корпоративного етикету; вміння працювати в команді з представниками різних структурних підрозділів і ін.);

- соціально-економічні (вміння обґрунтовувати і реалізовувати бізнес-плани розвитку готельного господарства та ін.);

- соціально-педагогічні (володіння педагогічними технологіями взаємодії з різними категоріями клієнтів, студентів, людей різних за віком);

- етнопедагогічні виховні технології.

Комплекс умов, що забезпечують результативність формування практичної компетентності фахівців з готельно-ресторанної справи, поєднує такі складові:

- 1) варіативність, динамічність змістовно-технологічного базису професійної освіти, дисциплін

the effectiveness of the formation of the practical competence of specialists in the hotel and restaurant business combines the following components:

1) variability, dynamism of the content-technological basis of professional education, specialized disciplines, elective courses and practice programs;

2) integration and continuity of socio-humanitarian, cultural, psychological-pedagogical, normative-legal, socio-economic and special-subject training of a specialist;

3) prognosticity of the formation of practical competences, taking into account the prospects for the development of the hotel industry;

4) pedagogical monitoring of the student's personal advancement in the process of forming the practical skills of a specialist, etc.

A necessary condition for the formation of professional competencies of hotel and restaurant specialists is the presence of specialized laboratories for the organization of restaurant and hotel service, bases for conducting all types of practice.

Conclusions and research perspectives. Diagnostics and assessment of the developed competencies of hotel and restaurant specialists at the level of a higher education institution is mostly focused on the evaluation of cognitive competencies and practically does not have tools for the evaluation of special ones (professional, subject) competencies.

The solution to this problem is possible at the expense of borrowing the appropriate tools from the practice of the professional environment, namely: under the conditions of social partnership, comprehensive support from the operating enterprises of the hotel and restaurant business and its leading specialists, who must establish specific requirements for the standards of professional activity within the framework of industry (profession).

Social partnership involves the joint development of a socio-economic and pedagogical program of interaction in the interests of society, employees and employers and includes: industrial practice with the possibility of further employment; involvement of specialists who have

спеціалізації, курсів за вибором і програм практики;

2) інтеграція і спадкоємність соціогуманітарної, культурологічної, психолого-педагогічної, нормативно-правової, соціально-економічної та спеціально-предметної підготовки фахівця;

3) прогностичність формування практичних компетенцій з урахуванням перспектив розвитку готельної індустрії;

4) педагогічний моніторинг особистісного просування студента в процесі формування практичних компетентностей фахівця тощо.

Необхідною умовою формування професійних компетентностей фахівців готельно-ресторанної справи є наявність спеціалізованих лабораторій з організації ресторанного та готельного обслуговування, баз для проведення всіх видів практики.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок.

Діагностика сформованих компетентностей фахівців з готельно-ресторанної справи на рівні закладу вищої освіти здебільшого орієнтована на оцінку когнітивних компетентностей та практично не має інструментів для оцінки багатьох спеціальних (фахових, предметних) компетентностей.

Розв'язання цієї проблеми можливе за рахунок запозичення відповідного інструментарію із практики професійного середовища, а саме: за умов соціального партнерства, всебічної підтримки з боку діючих підприємств готельно-ресторанного бізнесу та її провідних фахівців, які повинні встановити вимоги до стандартів діяльності в рамках конкретної професійної галузі (професії).

Соціальне партнерство передбачає спільну розробку соціально-економічної та педагогічної програми взаємодії в інтересах суспільства, працівників і роботодавців та включає: проходження виробничої практики з можливістю подальшого працевлаштування; залучення до проведення навчальних занять фахівців, які мають досвід професійної діяльності у сфері готельного та ресторанного бізнесу; спільна розробка основних професійних освітніх програм за

professional experience in the field of hotel and restaurant business to conduct training classes; joint development of basic professional educational programs by specialty, examination and adjustment of work programs of educational disciplines and practices by employers taking into account modern and prospective requirements; interaction with local bodies of the state employment service, personnel departments of practice bases, which will allow students to be informed about the state of the labor market, form a database of vacancies, involvement in specialized exhibitions, job fairs of enterprises, etc.; participation of employers in competitions of professional skills, scientific and practical conferences, seminars, organization of internships for teachers and students.

In the future, this will make it possible to form requirements for learning outcomes, for what the student will be able to do after graduation – the competencies mastered. In the process of determining the learning outcomes, it is also necessary to consider the needs of employers and the regional aspect of the development of the hotel and restaurant business, which will significantly affect the list of formed competencies.

Therefore, the strategy of improving the system of theoretical and practical training of hotel and restaurant bachelors in the conditions of a higher education institution should be based on the following principles:

- formation of the content of education (distribution of the amount of study hours, definition of disciplines according to the student's choice, specializations, list and content of disciplines), which should be aimed at ensuring the competitiveness of graduates in accordance with the demands of the modern labor market, the needs of the industry, the requirements of the professional standard;

- educational technologies should have a practical orientation and contribute to the formation of students' readiness for professional activity;

- the process of course and diploma design should be based on the use by students of real projects of enterprises in

спеціальностями, експертиза і коригування робочих програм навчальних дисциплін і практик роботодавцями з урахуванням сучасних і перспективних вимог; взаємодія з місцевими органами державної служби зайнятості, відділами кадрів баз практик, що дозволить інформувати студентів про стан ринку праці, формувати банк даних вакансій, залучення до спеціалізованих виставок, ярмарок вакансій підприємств тощо; участь роботодавців у конкурсах професійної майстерності, науково-практичних конференціях, семінарах, організація стажувань викладачів та студентів.

У подальшому це дасть змогу сформуванню вимог до результатів навчання, до того, що реально буде вміти студент після закінчення навчання, тобто до компетентностей. У процесі визначення результатів навчання також потрібно брати до уваги потреби роботодавців та регіональний аспект розвитку готельно-ресторанного бізнесу, що значною мірою впливатиме на перелік сформованих компетентностей.

Отже, стратегія удосконалення системи теоретичної і практичної підготовки бакалаврів готельно-ресторанної справи в умовах закладу вищої освіти має будуватися на таких засадах:

- формування змісту освіти (розподіл обсягу навчальних годин, визначення дисциплін за вибором студента, спеціалізацій, переліку та змісту дисциплін) – має бути спрямовано на забезпечення конкурентоспроможності випускників відповідно до запитів сучасного ринку праці, потреб галузі, вимог професійного стандарту;

- освітні технології повинні мати практичну спрямованість і сприяти формуванню готовності студентів до професійної діяльності;

- процес курсового і дипломного проектування має бути побудовано на використанні студентами реальних проектів підприємств сфери гостинності за пропозиціями роботодавців та соціальних партнерів;

- успішному розв'язанню завдань з розбудови системи підготовки фахівців туристичного і готельного бізнесу

the field of hospitality according to the proposals of employers and social partners;

- the implementation of the experience of foreign countries in the learning process, taking into account national specifics, will contribute to the successful solution of tasks related to the development of the training system for tourism and hotel business specialists;

- obligatory improvement the bases of practices of students studying in the programs of the educational institution;

- expediency of involvement of practitioners among authoritative (successful) employees in the field of hotel and restaurant business in the teaching of professional disciplines;

- necessity of preparing and issuing specialized textbooks, methodological recommendations for the study of specialized disciplines in a higher education institution;

- improving the opportunities for students (future specialists to gain study experience in tourism higher schools of European countries);

- improving the mechanism of employment of graduates of the hotel and restaurant business, to provide opportunities for internships with further employment in successful structures of tourism and hotel enterprises.

сприятиме впровадження в процес навчання досвіду зарубіжних країн з урахуванням національної специфіки;

- необхідно удосконалити бази практик студентів, що навчаються за програмами навчального закладу;

- доцільно залучати до викладання фахових дисциплін практиків серед авторитетних (успішних) працівників сфери готельного-ресторанного бізнесу;

- варто готувати і видавати за участю практиків фахові навчальні підручники, методичні рекомендації щодо вивчення спеціалізованих дисциплін у закладі вищої освіти;

- збільшити для студентів – майбутніх фахівців можливості отримання досвіду навчання в туристичних вищих школах європейських держав;

- удосконалювати механізм працевлаштування випускників сфери готельно-ресторанного бізнесу, надавати можливості проходити практику з подальшим працевлаштуванням в успішних структурах туризму і готельних господарств.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. *Akademichnij tlumachnij slovník ukrajinskoyi movi [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language]*. Retrieved from: <http://sum.in.ua/s/praktyka> [in Ukrainian].

2. Goncharenko, S. (2000). *Profesijna osvita: slovník [Professional education: dictionary]*. Kyiv, 380 [in Ukrainian].

3. Grinkevich, O.S., Yunko, M.M., & Macelyuh, A.V. (2007). Monitoring profesijnih znan ta navikiv menedzheriv u sferi gotelno-turistichnogo biznesu [Monitoring of professional knowledge and skills of managers in the field of hotel and tourism business]. *Visnik Lvivskogo institutu ekonomiki i turizmu – Bulletin of the Lviv institute of economics and tourism: zb. nauk. statej*. Lviv, № 2, 92-96 [in Ukrainian].

4. *Zhittyeva kompetentnist osobistosti [Life competence of the individual]*. (2003): nauk.-metod. posibnik / za red. L.V. Sohan, I.G. Yermakova, G.M. Nesen. Kyiv: Bogdana, 520 [in Ukrainian].

5. Kremen, V. (2008). *Enciklopediya osviti [Encyclopedia of education]* / Akad. ped. nauk Ukraini. Kyiv: Hrinkom Inter, 1040 [in Ukrainian].

6. Krul, G.Ya. (2011). *Osnovi gotelnoyi spravi [Basics of the hotel business]: navch. posib.* Kyiv: Centr uchbovoyi literaturi, 368 [in Ukrainian].

7. Lyubiceva, O.O. (2003). *Rinok turistichnih poslug (geoprostorovi aspekti) [Market of tourist services (geospatial aspects)]*. 2-e vid., pererob. ta dop. Kyiv: Alterpres, 436 [in Ukrainian].
8. Nosova, I.O., Mashkova, O.V., & Hayet, L.G. *Konceptualni pidhodi do pidgotovki fahivciv gotelno-restorannoyi spravi [Conceptual approaches to the training of hotel and restaurant specialists]*. Retrieved from: [http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/nosova_i_mashkova_o_hayet_l_the_concept_of_education_in_hotel_and_re staurant_business.pdf](http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/nosova_i_mashkova_o_hayet_l_the_concept_of_education_in_hotel_and_re_staurant_business.pdf) [in Ukrainian].
9. Nosova, I.O., & Hayet, L.G. (2013). *Treningovi metodi u rozvitku profesijnih kompetencij fahivciv gotelno-restorannoyi spravi [Training methods in the development of professional competencies of hotel and restaurant specialists]*. *Informacijni tehnologiyi v osviti, nauci ta virobnictvi – Information technologies in education, science and production*, vip. 1(2). Retrieved from: [http://sbornik.college.ks.ua/downloads/sbornik2/ df/38.pdf](http://sbornik.college.ks.ua/downloads/sbornik2/df/38.pdf) [in Ukrainian].
10. OPP. *Pershij (bakalavrskij) riven vishhoyi osviti. 015 Profesijna osvita (Sfera obslugovuvannya). Profesijna osvita. Sfera obslugovuvannya (gotelno-restoranna sprava) [EPP. First (bachelor) level of higher education. 015 Professional education (Sphere of service). Professional education. The field of service (hotel and restaurant business)]*. Retrieved from: <http://www.rshu.edu.ua/navchannia/osvitni-prohramy/bakalavr> [in Ukrainian].
11. *Standart vishhoyi osviti Ukrayini pershij (bakalavrskij) riven, galuz znan 01 – "Osvita/Pedagogika", specialnist 015 – "Profesijna osvita (za specializacijami)" [Standard of higher education of Ukraine first (bachelor) level, field of knowledge 01 – "Education/Pedagogy", specialty 015 – "Professional education (by specializations)"] / Zatverdzheno i vvedeno v diyu nakazom Ministerstva osviti i nauki Ukrayini vid 21.11.2019 r. № 1460.* Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-015-B.pdf> [in Ukrainian].
12. Fomenko, N.A. (2005). *Pedagogika vishhoyi shkoli: metodologiya, standartizaciya turistskoyi osviti. Navchalnij posibnik dlya studentiv vishhih navchalnih zakladiv [Higher school pedagogy: methodology, standardization of tourism education. Study guide for students of higher educational institutions]*. Kyiv: Vidavnichij Dim "Slovo", 216 [in Ukrainian].
13. *Formuvannya profesijnoyi kompetentnosti fahivcya sferi poslug i turizmu [Formation of professional competence of a specialist in the field of services and tourism]: navch.-metod. posibnik (2010) / [V.T. Lozovecka, L.B. Luk'yanova, L.V. Kozak, L.B. Palamarchuk, L.V. Gribova, L.V. Gusechko, N.S. Martinova, O.G. Oliferchuk]. Za zag. red. Lozoveckoyi, V.T. Kyiv: Pedagogichna dumka, 134 [in Ukrainian]*.

Received: November 14, 2022

Accepted: December 15, 2022

UDC 378.147:37.091.33:004

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.213-234

USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES FOR CONTROL OF KNOWLEDGE AND SKILLS OF STUDENTS

A. V. Melnyk*

The article examines the experience of using modern digital technologies to control and accurately assess the quality of students' knowledge and skills. It is shown how digital technologies allow us to quickly implement high-quality pedagogical control and objectively assess with high accuracy the level of the student's knowledge, allowing us to conduct testing more efficiently and quickly, as they are able to automate the process of creating tests, evaluating them and reporting results. In addition, the positive side of the systematic control of knowledge based on the use of digital technologies is its objectivity, based on the realization of the possibilities of their informative functions, since they do not allow the teacher to influence the test results, and also allow to establish the accuracy of the answer. When performing this type of control, conditions are created under which the student is not afraid of the control procedure and does not try to invent new ways to increase the grade. Digital technologies allow the teacher to create individual training programs, which makes it possible to adjust testing to the needs of each student and create a personalized approach to the educational process. The teacher has the opportunity to objectively assess the real level of students' knowledge and their compliance with the declared competencies. Digital tests can be taken at any time and from any place, making the testing process convenient and accessible for students. The use of digital technologies to monitor knowledge can be motivating for students, as it allows them to participate more actively in the learning process and increase their achievements.

The text of the article briefly describes the need for digital technologies in education, types and applications of control and diagnostic systems and online services, justified expediency and advantages of digital testing technologies, as well as examples of modern services and programs for creating tests. It is also noted that digital technologies make it possible to save test results and obtain statistics on student answers, which allows for a more objective analysis of the level of knowledge. The use of digital technologies also makes it possible to increase the efficiency of knowledge control and reduce time spent on preparing tests and evaluating results.

Key words: digital technologies, educational process, quality education, self-development, assessment system, interactive technologies, test control system, learning process, computer testing, knowledge control.

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Senior Lecturer
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
balanna@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7983-3598

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ТА УМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

А. В. Мельник

У статті розглядається досвід використання сучасних цифрових технологій для контролю та точної оцінки якості знань та умінь студентів. Показано, як цифрові технології дозволяють оперативно реалізувати якісний педагогічний контроль та об'єктивно оцінити з високою точністю рівень сформованості знань студента, дозволяють проводити тестування ефективніше і швидше, оскільки вони здатні автоматизувати процес формування тестів, їх оцінювання та звітування про результати. Крім того, позитивною стороною систематичного контролю знань на основі застосування цифрових технологій є його об'єктивність, заснована на реалізації можливостей їх інформативних функцій, оскільки вони не дають можливості викладачу впливати на результати тестування, а також дозволяють встановлювати точність відповідей. При здійсненні такого виду контролю створюються умови, за яких студент не боїться процедури контролю та не намагається винайти нові способи підвищення оцінки. Цифрові технології дозволяють викладачу створювати індивідуальні програми навчання, що дає змогу підлаштовувати тестування під потреби кожного студента і створювати персоналізований підхід до освітнього процесу. У викладача з'являється можливість об'єктивної оцінки реального рівня знань студентів та їх відповідності заявленим компетенціям. Цифрові тести можна проводити в будь-який час і з будь-якого місця, що робить процес тестування зручним і доступним для студентів. Використання цифрових технологій для контролю знань може бути мотивуючим для студентів, оскільки це дозволяє їм більш активно брати участь у навчальному процесі та збільшувати свої досягнення.

У тексті статті коротко описується потреба в цифрових технологіях в освіті, види та застосування контрольних-діагностичних систем та он-лайн сервісів, обґрунтована доцільність та переваги цифрових технологій тестування, а також наводяться приклади сучасних сервісів та програм для створення тестів. Також зазначається, що цифрові технології дозволяють зберігати результати тестування та отримувати статистику про відповіді студентів, що дозволяє зробити більш об'єктивний аналіз рівня знань. Використання цифрових технологій також дозволяє підвищити ефективність контролю знань та зменшити витрати часу на підготовку тестів та оцінювання результатів.

Ключові слова: цифрові технології, навчальний процес, якісна освіта, саморозвиток, система оцінювання, інтерактивні технології, система тестового контролю, процес навчання, комп'ютерне тестування, контроль знань.

Introduction of the issue. One of the fundamental components of the UN sustainable development agenda until 2030 is quality education [1]. It is aimed at providing inclusive and fair quality education for all. Digital technology has become important a tool for achievement this goal. They intensively penetrate the educational process of all institutions of higher education. In the system of higher education, there is a problem in finding promising directions for the development of modern methods of quality control of students' knowledge using computer technologies. An important element of the assessment of the quality of the learning process is the system of pedagogical control of the level of formation of knowledge, abilities and skills, which is the basis of the professional competences of future

Актуальність теми. Одним із фундаментальних компонентів порядку денного сталого розвитку ООН до 2030 року є якісна освіта [1]. Вона спрямована на забезпечення інклюзивної та справедливої якісної освіти для всіх. Цифрові технології стали важливим інструментом для досягнення цієї мети. Вони інтенсивно проникають у навчально-виховний процес усіх закладів вищої освіти. У системі вищої освіти існує проблема в пошуку перспективних напрямів розробки сучасних методів контролю якості знань студентів з використанням комп'ютерних технологій. Важливим елементом оцінки якості процесу навчання є система педагогічного контролю рівня сформованості знань, умінь та навичок, що є основою професійних компетенцій майбутніх

specialists. In addition to the individualization of learning and the development of practical skills, the means and methods of knowledge control are extremely important for the higher education system. Therefore, today digital technologies are used to control and assess students' knowledge within the framework of competences established by the state [1].

Current state of the issue. Concepts "digital technologies" are studied by many scientists from various industries. Here are a few examples of scientists who are investigating this topic:

- Don Tapscott is a Canadian business strategist and author of books on digital technologies such as *The Digital Economy* and *Blockchain: The Future of Money, Business and the World*.

- Eric Schmidt is the head of Alphabet Inc. (parent of Google) and author of book *"The New Digital Age: Reshaping the Future of People, Nations and Business"* [33].

- Winton Surfing is American engineer, known as "one of the parents of Internet", and the researcher of digital technologies and their impact on society [1].

Ukrainian scientists are also actively researching the concept of digital technologies and their impact on different spheres of life:

- O. Osadchy and L. Lysenko are considered current topics related to the implementation of digital technologies in business processes, as well as their impact on management by enterprises [12].

- O. Panchenko and I. Parkhomenko describe in detail the main concepts and methods of machine learning, as well as their use in the digital economy [13].

- I. Myasoedov and I. Strilchuk describe advantages and disadvantages of using digital technologies in the education process, as well as present recommendations of their effective use [10].

This and famous there are only scientists with several examples of those who investigate the essence of the concept of "digital technologies" and their impact on different aspects of people's lives

The terminological apparatus and technologies of educational information environment formation are the subject of

фахівців. Окрім індивідуалізації навчання та розвитку практичних умінь, засоби та методи контролю знань є надзвичайно важливими для системи вищої освіти. Тому на сьогоднішній день цифрові технології використовуються для контролю та оцінки знань студентів в рамках встановлених державою компетенцій [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття "цифрові технології" вивчають багато науковців з різних галузей знань. Ось декілька прикладів відомих науковців, які досліджують цю тему:

- Дон Тапскотт – канадський бізнес-стратег та автор книг про цифрові технології, такі як *"Цифрова економіка"* та *"Блокчейн: майбутнє грошей, бізнесу та світу"*.

- Ерік Шмідт – керівник Alphabet Inc. (материнської компанії Google) та автор книги *"The New Digital Age: Reshaping the Future of People, Nations and Business"* [33].

- Вінтон Серф – американський інженер, відомий як "один з батьків Інтернету", та дослідник цифрових технологій та їх впливу на суспільство [1].

Українські науковці також активно досліджують поняття цифрові технології та їх вплив на різні сфери життя:

- О. Осадчий та Л. Лисенко розглядають актуальні теми, пов'язані з впровадженням цифрових технологій в бізнес-процеси, а також їх вплив на управління підприємствами [12].

- О. Панченко та І. Пархоменко детально описують основні поняття та методи машинного навчання, а також їх використання у цифровій економіці [13]. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**

- І. М'ясоєдова та І. Стрільчука описують переваги та недоліки використання цифрових технологій у навчальному процесі, а також представлені рекомендації щодо їх ефективного використання [10].

Ці відомі науковці є лише кількома прикладами тих, хто досліджує сутність поняття "цифрові технології" та їх вплив на різні аспекти життя людей.

Термінологічний апарат та технології формування освітнього інформаційного середовища є предметом досліджень А. Гуржій, М. Жалдак, Т. Коваль, А. Коломієць, К. Колос, В. Олійник та ін. До

research by A. Gurzhii, M. Zhaldak, T. Koval, A. Kolomiets, K. Kolos, V. Oliinyk, and others. Scientists who studied the information environment include representatives of the following scientific fields:

1. Information technologies: M. Castells, J. Levin, T. Mitchell, V. Bulgakov, V. Klymenko, M. Cowley and others.

2. Information science: K. Shannon, K. Landauer, T. Berners-Lee, B. Broadbent, P. Thoma, J. von Neumann, K. Blaslow, and others.

3. Communication sciences: M. McLuhan, J. Habermas, D. Morris, S. Kuznetsov, I. Hansen, I. Bocharov, and others.

4. Pedagogy: V. Bezkorovainy, Yu. Lapa, I. Marchuk, M. Slobodianyuk, L. Khutorska and others.

Many studies and publications in scientific journals, in particular in the field of pedagogy and information technologies, are devoted to the problem of using computer testing and the formation of information and communication competence of the subjects of the educational process.

One of the problems of using computer-based testing is the need to prepare appropriate tests, which requires time and resources. In addition, it is important to take into account the specifics of the test, since the probability of a correct answer may depend on the form of the test, the number of questions and the complexity of the tasks. Insufficient test preparation can lead to an incorrect assessment of students' knowledge and skills.

Regarding the formation of information and communication competence of the subjects of the educational process, the problem is the need for constant updating of knowledge and skills in connection with the rapid development of information technologies and the information space in general. It is also important to consider the individual needs and capabilities of each student, as their level of competence may vary.

In addition, the insufficient use of interactive learning methods and a low level of motivation can become an obstacle in the formation of information and

науковців, які вивчали інформаційне середовище, можна віднести представників наступних наукових галузей:

1. Інформаційні технології: М. Кастеллс, Дж. Левін, Т. Мічелл, В. Булгаков, В. Клименко, М. Коулі та ін.

2. Інформаційна наука: К. Шенон, К. Ландауер, Т. Бернерс-Лі, Б. Бродбент, П. Тома, Й. фон Нейман, К. Блездоу та ін.

3. Комунікаційні науки: М. Маклюен, Й. Хабермас, Д. Морріс, С. Кузнецов, І. Ганзен, І. Бочаров та ін.

4. Педагогіка: В. Безкоровайний, Ю. Лапа, І. Марчук, М. Слободяник, Л. Хугорська та ін.

Проблемі використання комп'ютерного тестування та формування інформаційно-комунікаційної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу присвячені багато досліджень та публікацій в наукових журналах, зокрема в галузі педагогіки та інформаційних технологій.

Однією з проблем використання комп'ютерного тестування є необхідність підготовки відповідних тестів, що вимагає часу та витрат ресурсів. Крім того, важливо враховувати специфіку тестування, оскільки вірогідність правильної відповіді може залежати від форми тестування, кількості запитань та складності завдань. Недостатня підготовка тестів може привести до невірної оцінки знань та навичок студентів.

Щодо формування інформаційно-комунікаційної компетентності суб'єктів навчально-виховного процесу, проблемою є необхідність постійного оновлення знань та навичок у зв'язку з швидким розвитком інформаційних технологій та інформаційного простору загалом. Також важливо враховувати індивідуальні потреби та можливості кожного студента, оскільки рівень його компетентності може варіюватись.

Окрім того, недостатнє використання інтерактивних методів навчання та низький рівень мотивації можуть стати перешкодою у формуванні інформаційно-комунікаційної компетентності. Тому важливо застосовувати різноманітні методи та підходи до навчання, які дозволяють стимулювати інтерес та мотивацію.

Існує багато науковців, які досліджують комп'ютерне тестування для контролю знань. Ось декілька прикладів відомих

communication competence. Therefore, it is important to use a variety of methods and approaches to learning that stimulate interest and motivation.

There are many scholars who research computer-based testing for knowledge control. Here are some examples of famous scientists studying this topic:

- Richard M. Felder, professor of chemistry and engineering at Seaver University, who is researching the use of computer-based tests to assess students' knowledge and skills;

- Michael G. Allen, professor of pedagogy and computer-based testing researcher at Arizona State University;

- Linda Susan Insell, computer science instructor and computer testing researcher at Colorado State University;

- Rosemarie Lowndesbury, professor of psychology and computer-based testing researcher at Florida State University;

- John D. Bennett, professor of information technology and computer testing researcher at Ohio State University.

These scientists are only a few of the many researchers who have devoted their research to computer testing and its use for knowledge control.

The problem of using computer testing is investigated by the following Ukrainian scientists:

1. Iryna Savchenko – researches the use of ICT in education and their impact on the process of learning and knowledge control [32];

2. Anatoliy Panfilov – researches the use of electronic learning tools and their impact on the formation of students' knowledge [26];

3. Nataliya Kobzarenko – researches the use of computer technologies for knowledge control and their impact on the level of mastery of the material [23];

4. Oleksandra Hrytsenko – investigates the use of computer testing for evaluating and controlling the knowledge of students of higher educational institutions [22];

5. Yuliya Makarenko – investigates the use of digital technologies in the process of learning and monitoring the knowledge of students and students [24].

Outline of unresolved issues brought up in the article. At the same time, the

науковців, які вивчають цю тему:

- Річард М. Фелдер, професор хімії та інженерії на Сіверському університеті, який досліджує використання комп'ютерних тестів для оцінки знань та навичок студентів;

- Майкл Г. Аллен, викладач педагогіки та дослідник комп'ютерного тестування в Університеті штату Арізона;

- Лінда Сусан Інселл, викладач інформатики та дослідник комп'ютерного тестування в Університеті штату Колорадо;

- Роузмарі Лоундсбері, професор психології та дослідник комп'ютерного тестування в Університеті штату Флорида;

- Джон Д. Беннетт, професор інформаційних технологій та дослідник комп'ютерного тестування в Університеті штату Огайо.

Зазначені вчені є тільки декількома з численних дослідників, які присвятили свої дослідження комп'ютерному тестуванню та його використанню для контролю знань.

Проблему використання комп'ютерного тестування досліджують такі українські науковці:

1. Ірина Савченко – досліджує використання ІКТ в освіті та їх вплив на процес навчання і контролю знань [32];

2. Анатолій Панфілов – досліджує використання електронних засобів навчання та їх вплив на формування знань студентів [26];

3. Наталія Кобзаренко – досліджує використання комп'ютерних технологій для контролю знань та їх вплив на рівень засвоєння матеріалу [23];

4. Олександра Гриценко – досліджує використання комп'ютерного тестування для оцінювання та контролю знань студентів вищих навчальних закладів [22];

5. Юлія Макаренко – досліджує використання цифрових технологій у процесі навчання та контролю знань студентів та студентів [24].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Водночас недостатньо відображений позитивний досвід і не визначені шляхи поліпшення використання цифрових технологій в закладах вищої освіти. Виявлено лише поодинокі розвідки, підтверджені за

positive experience is not sufficiently reflected and the ways of improving the use of digital technologies in higher education institutions are not defined. Only a few investigations, confirmed with the help of statistical methods, dedicated to the study of the effectiveness of digital technologies for controlling knowledge and skills in the educational process have been identified.

Aim of research is to analyze the essential characteristics of digital technologies for the control of knowledge and skills, which are actively used in the professional training of students of higher education institutions.

Results and discussion. The organization of independent work of students is given a significant place in the system of higher education, as it has wide opportunities for including a student in a digital educational environment for the purpose of his professional self-development. However, its implementation involves the implementation of systematic control over the assimilation of educational material by students, the use of which provides the teacher with significant time savings. Research by a number of authors has established that systematic control over the level of students' knowledge formation is a factor that stimulates the improvement of the quality of education by focusing attention on provisions that are difficult for students to understand and assimilate and their awareness of responsibility for the results of independent educational activities [5].

An effective tool for pedagogical diagnosis of students' knowledge is computer testing, which expands the possibilities of monitoring and evaluating the level of educational achievements and is an alternative to traditional methods of testing knowledge. The introduction of computer control into the university education system is an effective means of managing the student's educational and cognitive activities, which should be organized on the basis of comprehensive diagnostics and ensure a reliable relationship between the controlling, developing and educational functions of control in order to successfully master the learning content [15].

допомогою статистичних методів, присвячені вивченню ефективності цифрових технологій контролю знань та умінь освітньому процесі.

Мета: проаналізувати сутнісні характеристики цифрових технологій для контролю знань та умінь, які активно використовуються в професійній підготовці студентів ЗВО.

Виклад основного матеріалу.

Організації самостійної роботи студентів відводиться значне місце у системі вищої освіти, оскільки вона має широкі можливості для включення студента в цифрове освітнє середовище з метою його професійного саморозвитку. Проте її реалізація передбачає здійснення систематичного контролю за засвоєнням студентами навчального матеріалу, використання якого забезпечує викладачеві значну економію часу. Дослідженнями низки авторів встановлено, що систематичний контроль за рівнем сформованості знань студентів є фактором, що стимулює підвищення якості освіти за допомогою акцентування уваги на важких для розуміння та засвоєння студентами положень та усвідомлення ними відповідальності за результати самостійної навчальної діяльності [5]. [С1]

Ефективним інструментом педагогічної діагностики знань студентів є комп'ютерне тестування, яке розширює можливості контролю та оцінювання рівня навчальних досягнень і є альтернативою традиційним методам перевірки знань. Впровадження у вузівську систему навчання комп'ютерного контролю є ефективним засобом управління навчально-пізнавальною діяльністю студента, який має організовуватись на основі комплексної діагностики та забезпечувати надійний взаємозв'язок контролюючої, розвиваючої та освітньої функцій контролю з метою успішного засвоєння змісту навчання [15].

Необхідність стандартизації засобів оцінки якості професійної підготовки студентів актуалізувала проблему ефективного застосування цифрових технологій в освітньому середовищі ЗВО.

Створення та реалізація на практиці валідних тестів, що дозволяють викладачеві об'єктивно виміряти реальний рівень знань студентів, передбачає наявність у

The need to standardize the means of assessing the quality of professional training of students actualized the problem of effective application of digital technologies in the educational environment of higher education institutions.

Creation and practical implementation of valid tests that allow the teacher to objectively measure the real level of students' knowledge requires the teacher to have not only deep knowledge in the subject area, but also experience in applying subject tests in practice [1].

Digital technologies have obvious advantages in testing, as they allow:

- create personalized tests for each student by randomly selecting questions from the bank that are not repeated in other people's tasks;

- reduce financial costs for organization and testing; to allow students to independently assess their level of knowledge, and teachers to systematize and simplify the process of assessing the quality of knowledge of those who pass the test;

- free the teacher from routine tasks related to the preparation of tests, their processing and record keeping.

- the use of digital technologies allows students to be more open and natural during knowledge control, as it creates objective conditions in which the student is not afraid of the control procedure and does not try to invent new ways to increase the grade. Thus, the systematic control of knowledge based on the application of digital technologies has an advantage in objectivity, which is provided by the realization of the possibilities of their informative functions;

- avoid errors when processing results, if the program is configured properly;

- digital technologies always use the same algorithm, they do not tire and do not tire. The teacher can provide an objective assessment of the students' level of knowledge and their compliance with the declared competencies;

- improve the quality of the analysis of the educational process and provide a comprehensive analysis of the test results,

викладача не лише глибоких знань у предметній галузі, а й досвіду застосування предметних тестів на практиці [1].

Цифрові технології мають очевидні переваги у тестуванні, оскільки вони дозволяють:

- створювати персоналізовані тести для кожного студента шляхом випадкового відбору питань з банку, що не повторюються у завданнях інших осіб;

- зменшувати фінансові витрати на організацію та проведення тестування; дозволяти студентам самостійно оцінювати свій рівень знань, а викладачам - систематизувати та спростити процес оцінювання якості знань тих, хто проходить тестування;

- звільнити викладача від рутинних завдань, пов'язаних з підготовкою тестів, їх обробкою та веденням протоколу.

- застосування цифрових технологій дозволяє студентам бути більш відвертими і природними під час проходження контролю знань, оскільки це створює об'єктивні умови, в яких студент не боїться процедури контролю і не намагається винайти нові способи підвищення оцінки. Таким чином, систематичний контроль знань на основі застосування цифрових технологій має перевагу в об'єктивності, яка забезпечується реалізацією можливостей їх інформативних функцій;

- уникнути помилок при обробці результатів, якщо програма налагоджена належним чином;

- цифрові технології завжди застосовують один і той же алгоритм, вони не втомлюються і не втомлюються. Викладач може надати об'єктивну оцінку рівня знань студентів і їх відповідності заявленим компетенціям;

- підвищити якість аналізу проходження навчального процесу і надати всебічний аналіз результатів тестування, включаючи навіть хронологічні дані щодо тестування;

- використовувати мультимедійні технології під час тестування, що дозволяє створювати типи завдань, які неможливо побачити під час проходження тесту у письмовій формі.

Крім того, під час дистанційного навчання цифрові технології є основним

including even chronological data on the test;

– use multimedia technologies during testing, which allows you to create types of tasks that cannot be seen when taking a test in written form.

In addition, during distance learning, digital technologies are the main means of pedagogical control [1].

The use of digital technologies in the educational process of higher education institutions for testing provides high-quality feedback between the teacher and students. The use of digital technologies to monitor knowledge provides the teacher with objective information about the level of mastery of the educational material by the students of the group at the same time. The technical implementation of such control completely avoids the possibility of writing off, allowing each student to be offered an individual task to solve the educational problem.

The use of digital technologies for knowledge control also has certain disadvantages:

1. Lack of opportunity to check the level of understanding of the material. Digital testing systems often cannot assess students' understanding of the material, only their memorization.

2. Insufficient interaction with students. The use of digital technologies in the control of knowledge can lead to a decrease in interaction between teachers and students, which can negatively affect the quality of learning and student motivation.

3. Part of the control process. Digital technologies do not provide full adaptability and flexibility in assessing student knowledge, as they are based on standardized tests.

4. Possibility of fraud. There is a possibility of cheating during the test because the student may use prohibited sources, such as e-textbooks or communication with other people during the test.

5. Incomplete reflection of the student's knowledge. Digital technologies may be limited in assessing skills that cannot be described or assessed by means of testing, such as practical skills or creativity.

засобом педагогічного контролю [1].

Застосування цифрових технологій у навчальному процесі ЗВО для проведення тестування забезпечує високоякісний зворотний зв'язок між викладачем та студентами. Використання цифрових технологій для контролю знань надає викладачеві об'єктивну інформацію про рівень освоєння навчального матеріалу студентами групи одночасно. Технічна реалізація такого контролю повністю уникає можливості списування, дозволяючи запропонувати кожному студенту індивідуальне завдання для вирішення навчальної задачі.

Використання цифрових технологій для контролю знань має також певні недоліки:

1. Відсутність можливості перевірити рівень розуміння матеріалу. Цифрові тестувальні системи часто не можуть оцінити розуміння студентами матеріалу, а лише їх запам'ятовування.

2. Недостатня взаємодія зі студентами. Використання цифрових технологій у контролі знань може призвести до зменшення взаємодії між викладачами та студентами, що може негативно позначитися на якості навчання та мотивації студентів.

3. Штучність процесу контролю. Цифрові технології не забезпечують повної адаптивності та гнучкості в оцінюванні знань студентів, оскільки вони базуються на стандартизованих тестах.

4. Можливість шахрайства. Існує можливість шахрайства під час тестування, оскільки студент може використовувати заборонені джерела, такі як електронні підручники або зв'язок з іншими людьми під час тестування.

5. Неповне відображення знань студента. Цифрові технології можуть бути обмежені в оцінюванні навичок, які не можуть бути описані або оцінені засобами тестування, таких як практичні навички або здатність до креативності.

Процедура оцінювання рівня знань за допомогою цифрових технологій складається з кількох етапів. Перший етап – початкова діагностика, що спрямована на визначення дидактичних можливостей освітнього середовища та рівня предметної підготовленості студента. Для цього використовуються тести з

The procedure for assessing the level of knowledge using digital technologies consists of several stages. The first stage is an initial diagnosis aimed at determining the didactic capabilities of the educational environment and the level of the student's subject preparation. For this, tests with a small number of control tasks of the same and low level of complexity (informative and operational) are used. The second stage is the basic diagnosis, which consists in determining the basic level of subject preparation of the student. This stage involves the use of a large number of full-fledged test tasks of various levels of complexity on a specific topic or section. At the final stage of testing, a final control of the formation of knowledge in the academic discipline is carried out. Thus, the procedure for assessing the level of knowledge with the help of digital technologies has a phased nature and includes several stages for the detailed determination of the level of mastery of the material by students [1].

Modern digital testing technologies may include:

1. Interactive tests that allow students to interact with the test using a computer. This can include visual elements, such as multimedia effects, as well as interactive elements, such as dragging objects or selecting options from drop-down lists.

2. Adaptive tests that provide a more individual approach to testing. This means that the test can change the level of difficulty of the questions depending on how the student answers them, which allows for a better assessment of the level of knowledge.

3. Online tests that can be conducted using the Internet. This may include tests that require a video conference or other form of online interaction with the student, or tests that can be completed at any time on a remote server.

4. Machine learning that can help use test data to understand which types of questions are most effective in assessing knowledge and which questions may not be sufficiently difficult.

5. Virtual or augmented reality that can create immersive test environments that allow students to interact with a

невеликою кількістю контрольних завдань однакового та низького рівня складності (інформативного та операційного характеру). Другий етап – основна діагностика, яка полягає в визначенні базового рівня предметної підготовленості студента. Цей етап передбачає використання великої кількості повноцінних тестових завдань різного рівня складності з конкретної теми чи розділу. На заключному етапі тестування проводиться підсумковий контроль сформованості знань з навчальної дисципліни. Таким чином, процедура оцінювання рівня знань за допомогою цифрових технологій має поетапний характер і включає кілька етапів для детального визначення рівня засвоєння матеріалу студентами [1].

Сучасні цифрові технології тестування можуть включати:

1. Інтерактивні тести, які дозволяють студентам взаємодіяти з тестом за допомогою комп'ютера. Це може включати візуальні елементи, такі як мультимедійні ефекти, а також інтерактивні елементи, такі як перетягування об'єктів або вибір варіантів з випадаючих списків.

2. Адаптивні тести, які забезпечують більш індивідуальний підхід до тестування. Це означає, що тест може змінювати рівень складності питань в залежності від того, як студент відповідає на них, що дозволяє краще оцінити рівень знань.

3. Онлайн-тести, які можуть бути проведені за допомогою Інтернету. Це може включати тести, які вимагають відеоконференції або іншої форми онлайн-взаємодії зі студентом, або тести, які можуть бути виконані в будь-який час на віддаленому сервері.

4. Машинне навчання, яке може допомогти використовувати дані про тестування для розуміння, які типи питань є найбільш ефективними в оцінці знань та які питання можуть бути недостатньою складності.

5. Віртуальні або доповнені реальності, які можуть створювати іммерсивні тестові середовища, що дають студентам можливість взаємодіяти зі стимулюючим середовищем, яке дає кращу можливість для оцінки рівня знань.

При реалізації в цифровому освітньому

stimulating environment that provides a better opportunity for knowledge assessment.

When implementing computer testing systems in a digital educational environment, it is necessary to comply with the mandatory requirements for tests in accordance with the specifics of the taught discipline.

In the conditions of the system of professional training in higher education institutions, the methods of using computers do not provide an opportunity to fully reveal the individual creative potential of the student, as well as to develop an effective individual plan of study and self-development. The implementation of digital learning technologies in the educational process management system involves fundamental changes in the content of education, adapting it to the real needs of the professional community and employers.

The digital educational environment, which is included in information and educational technology, becomes a necessary element of the educational system of higher education. It provides an innovative restructuring of the learning process in higher education institutions, contributes to the full-fledged individual development of the potential of each student, increases the level of professionalism and the development of general and professional culture, thanks to access to various information resources [1].

The use of digital technologies for testing in an educational environment has many advantages, including automation of processing results, objectivity of control, and speed of checking the quality of professional training of students in various topics of the subject field. The information obtained from the tests allows teachers to identify topics and sections of the discipline that students find difficult to learn, and to find effective ways to correct teaching based on test results [1]. Thus, in testing systems, many advantages of using test control to assess the level of students' knowledge are manifested (efficiency, informativeness, ease of collecting and processing information, etc.).

When studying the possibilities of using computerized knowledge control systems in

середовищі систем комп'ютерного тестування необхідно дотримуватись обов'язкових вимог до тестів відповідно до специфіки дисципліни, що викладається.

В умовах системи професійної підготовки у ЗВО методи застосування комп'ютерів не надають можливості для повноцінного розкриття індивідуально-творчого потенціалу студента, а також розробки ефективного індивідуального плану навчання та саморозвитку. Реалізація цифрових технологій навчання у системі управління освітнім процесом передбачає принципові зміни у змісті навчання, що адаптують його до реальних потреб професійної спільноти та роботодавців.

Цифрове навчальне середовище, яке включено в інформаційно-освітню технологію, стає необхідним елементом освітньої системи вищої освіти. Воно забезпечує інноваційну перебудову процесу навчання в ЗВО, сприяє повноцінному індивідуальному розвитку потенціалу кожного студента, підвищенню рівня професіоналізму та розвитку загальної та професійної культури, завдяки доступу до різноманітних інформаційних ресурсів [1].

Використання цифрових технологій для тестування в освітньому середовищі має багато переваг, серед яких автоматизація обробки результатів, об'єктивність контролю та швидкість перевірки якості професійної підготовки студентів у різних темах предметної галузі. Інформація, що отримана з тестів, дозволяє викладачам визначити теми та розділи дисципліни, які студентам важко засвоїти, та знайти ефективні способи корекції навчання на основі результатів тестування [1]. Таким чином, у системах тестування проявляються багато переваг використання тестового контролю для оцінки рівня знань студентів (оперативність, інформативність, простота збору та обробки інформації тощо).

При дослідженні можливостей використання комп'ютеризованих систем контролю знань в цифровому освітньому середовищі ЗВО, важливо зауважити, що всі вони складаються з трьох основних підсистем: створення тестів, проведення процедури тестування та аналізу результатів. У результаті застосування комп'ютерних засобів навчання та

the digital educational environment of higher education institutions, it is important to note that they all consist of three main subsystems: creating tests, conducting the testing procedure and analyzing the results. As a result of the use of computer learning tools and communication and digital technologies, a resource for diagnosing the quality of education is created. These technologies also allow for the collection and processing of statistical data on test results obtained during the assimilation of educational information.

When studying the possibilities of using computerized knowledge control systems in the digital educational environment of higher education institutions, it is important to note that they all consist of three main subsystems: creating tests, conducting the testing procedure and analyzing the results. As a result of the use of computer learning tools and communication and digital technologies, a resource for diagnosing the quality of education is created. These technologies also make it possible to collect and process statistical data on test results obtained during the assimilation of educational information [1].

The greatest effectiveness is achieved with the comprehensive implementation of various types of testing. The initial testing provides an opportunity to assess the indicators of the student's initial level of knowledge and to offer recommendations for building individual plans for studying the discipline. The results of the final test allow the teacher to give an assessment after completing the study of the discipline. They are a condition for a student's admission to taking an exam (credit) in the traditional form. The use of testing tools as part of practicums allows the teacher to check students' understanding and assimilation of the basics of the theoretical material and can be a form of admission to its implementation. The final testing procedure allows the teacher to check and objectively assess the level of knowledge acquired by the student during the performance of practical work or a block of such work.

In the process of testing, control,

комунікаційно-цифрових технологій створюється ресурс для діагностики якості освіти. Ці технології також дозволяють збирати та обробляти статистичні дані про результати тестування, що отримуються під час засвоєння навчальної інформації.

При дослідженні можливостей використання комп'ютеризованих систем контролю знань в цифровому освітньому середовищі ЗВО, важливо зауважити, що всі вони складаються з трьох основних підсистем: створення тестів, проведення процедури тестування та аналізу результатів. У результаті застосування комп'ютерних засобів навчання та комунікаційно-цифрових технологій створюється ресурс для діагностики якості освіти. Ці технології також дозволяють збирати та обробляти статистичні дані про результати тестування, що отримуються під час засвоєння навчальної інформації [1].

Найбільша результативність досягається за комплексної реалізації різних видів тестування. Первинне тестування дає можливість оцінити показники початкового рівня знань студента та запропонувати рекомендації щодо побудови індивідуальних планів вивчення дисципліни. Результати підсумкового тестування дають змогу викладачеві виставити оцінку після завершення вивчення дисципліни. Вони є умовою допуску студента до складання іспиту (заліку) у традиційній формі. Використання засобів тестування у складі практикумів дозволяє викладачеві перевірити розуміння та засвоєння студентами основ теоретичного матеріалу і може бути формою допуску до її виконання. Процедура підсумкового тестування дозволяє викладачеві перевірити та об'єктивно оцінити рівень знань, отриманих студентом у ході виконання практичної роботи або блоку таких робіт.

У процесі тестування контрольно-навчальні цифрові технології формують базу даних для всіх користувачів, дає змогу удосконалювати та корегувати показники вимірjuвальної шкали. Діагностика, аналіз та оцінка рівня знань може проводитися для окремого студента за прийнятою в даній системі оціночною шкалою. Для оцінки рівня знань групи студентів результати тестування можуть бути сформовані на базі матеріалів

training and digital technologies form a database for all users, which makes it possible to improve and correct the indicator and the measuring scale. Diagnostics, analysis and evaluation of the level of knowledge can be carried out for an individual student according to the evaluation scale adopted in this system. To assess the level of knowledge of a group of students, the test results can be formed on the basis of statistical data processing materials with the issuance of relative grades. You can add tests of three levels in the digital control and learning system:

- tests of the first level, where students have to choose the correct answer from several options;
- second-level tests where students need to indicate the correct area;
- third-level tests, where students have to enter their own answer using randomly selected input data.

Tasks at these levels can use different types of information, such as text, static and animated graphics, audio and video clips. The instructor can create quizzes for groups of students using an existing set of assignments and review student responses as needed.

Various digital technologies for building tests are known, which differ in the way of forming questions and answers, accessibility and convenience. Here are some of them:

1. Computer tests are tests that are created with the help of special software that allows automatic evaluation of test results.

2. Electronic portfolios are a system of collecting and evaluating students' works using special software. Students can upload their work and teachers can grade it electronically.

3. Open test systems are tests that are created based on open standards, which allows their use in different testing systems.

4. Automated knowledge control systems are software tools that allow computer testing, evaluation and tracking of students' academic achievements. They provide ample opportunities for collecting, processing and analyzing data related to student performance.

статистичної обробки даних із видачею відносних оцінок. У цифровій контрольно-навчальній системі можна додавати тести трьох рівнів:

- тести першого рівня, де студентам потрібно вибрати правильну відповідь з декількох варіантів;
- тести другого рівня, де студентам потрібно зазначити правильну область;
- тести третього рівня, де студентам потрібно самостійно ввести відповідь, використовуючи випадково обрані вихідні дані.

У завданнях цих рівнів можна використовувати різні типи інформації, такі як текст, статичну та анімаційну графіку, аудіо та відеокліпи. Викладач може створювати контрольні роботи для груп студентів, використовуючи наявний набір завдань, і переглядати відповіді студентів за потреби.

Відомі різні цифрові технології побудови тестів, які відрізняються способом формування питань і відповідей, доступністю і зручністю. Ось декілька з них:

1. Комп'ютерні тести – це тести, які створюються за допомогою спеціального програмного забезпечення, яке дозволяє виконувати автоматичну оцінку результатів тестування.

2. Електронні портфоліо – це система збору та оцінювання робіт студентів за допомогою спеціального програмного забезпечення. Студенти можуть завантажувати свої роботи, а викладачі можуть оцінювати їх в електронному вигляді.

3. Системи відкритих тестів – це тести, які створюються на основі відкритих стандартів, що дозволяє їх використання в різних системах тестування.

4. Автоматизовані системи контролю знань – це програмні засоби, які дозволяють проводити комп'ютерне тестування, оцінювання і відстеження академічних досягнень студентів. Вони забезпечують широкі можливості для збору, обробки та аналізу даних, пов'язаних з успішністю студентів.

5. Системи моніторингу та аналітики – це системи, що дозволяють відстежувати та аналізувати активність та успішність студентів в режимі реального часу. Вони забезпечують можливість виявляти проблемні місця та надавати індивідуальну

5. Monitoring and analytics systems are systems that allow monitoring and analyzing the activity and success of students in real time. They provide an opportunity to identify problem areas and provide individual assistance for successful learning.

And there are many different services for creating tests that use modern digital technologies. These services provide the opportunity to create various tests, questions, tasks, as well as to conduct testing and monitor the knowledge of students or students. Some of these services include:

1. **Google Forms** is an online service that allows you to create tests, surveys, event registration forms and collect feedback. For example, a Google survey can automatically generate reports because all the information that respondents fill in can be converted into a Google Sheet. This feature allows you to quickly analyze answers in Google Forms [7].

2. **Proprofs** allows users to create tests in any format, including multiple choice, multiple choice, fill-in-the-blank, and extended answers. This service also allows you to insert documents, presentations, PDF files, images, audio and video files into the test tasks. After the completion of work on the test, it can be placed in public access on the Proprofs site or embedded in your own web page [16].

3. The **ClassMarker** information platform positions itself as the best tool for creating tests. Allows you to keep statistics of success. Free for a trial period [8].

4. **Kahoot!** - online service for creating interactive tasks. Allows you to create tests, surveys, quizzes. Allows the teacher to diagnose students' answers. Free, requires registration [18].

5. **Mentimeter** – This tool allows you to create tests and surveys with different types of questions, such as multiple choice, scales and open questions [25].

6. **Mix** – a virtual environment belongs to LMS systems, as it allows teachers to create tests of any level of complexity for their students. The service has the ability to create tests of various types, such as multiple choice, indicating the correct answers, answering short questions, etc. In

допомогу для успішного навчання.

Існує багато різних сервісів для створення тестів, які використовують сучасні цифрові технології. Ці сервіси надають можливість створювати різноманітні тести, запитання, завдання, а також проводити тестування та контролювати знання студентів чи студентів. Деякі з таких сервісів включають:

1. **Google Forms** є онлайн-сервісом, який дозволяє створювати тести, опитування, форми реєстрації на події та збір зворотного зв'язку. Наприклад, анкета Google може автоматично створювати звіти, оскільки всю інформацію, яку заповнюють респонденти, можна перетворити в Google Таблиці. Ця функція дозволяє швидко проаналізувати відповіді в Google Forms [7].

2. Програма **Proprofs** дозволяє користувачам створювати тести будь-якого формату, включаючи варіанти з вибором однієї або кількох відповідей, заповнення пропущених слів та розгорнутих відповідей. Цей сервіс також дозволяє вставляти у завдання тесту документи, презентації, PDF-файли, зображення, аудіо- та відеофайли. Після завершення роботи над тестом, його можна розмістити в загальному доступі на сайті Proprofs або вбудувати на власну веб-сторінку [16].

3. **ClassMarker**-інформаційна платформа позиціонує себе як найкращий інструмент для створення тестів. Дозволяє вести статистику успішності. Безкоштовний на період ознайомлення [8].

4. **Kahoot!** – онлайн сервіс для створення інтерактивних завдань. Дозволяє створювати тести, опитування, вікторини. Дозволяє викладачеві діагностувати відповіді студентів. Безкоштовний, вимагає реєстрації [18].

5. **Mentimeter** – цей інструмент дозволяє створювати тести та опитування з різними типами запитань, такими як багатоваріантні, шкали та відкриті запитання [25].

6. **Mix** – віртуальне середовище належить до LMS-систем, яке дозволяє викладачам створювати тести будь-якого рівня складності для своїх студентів. У сервісі є можливість створення тестів різних типів, таких як множинний вибір, зазначення правильних відповідей, відповіді на короткі питання тощо. Крім того, ви можете додавати картинки та інші мультимедійні

addition, you can add pictures and other multimedia elements to make the test more attractive and effective. Created tests can be exported to various formats, including PDF, Excel, Word, Google Sheets, etc. to easily share with your students [17, p. 53].

7. **Socrative** – this tool allows you to create tests with multiple choice questions and other types of questions that can be used for classroom activities and testing [34].

8. **Edmodo** is a free learning tool that allows you to create tests with different types of questions, including multiple-choice, open-ended, and scales [19].

9. **Formative** – This tool allows you to create interactive tests with different types of questions such as multiple choice, open-ended and others. You can add images and videos to questions and answers [39].

10. **Quizlet** is an online learning service that allows you to create and study learning materials in the form of flashcards with questions and answers. Using this service, users can create their own flashcards or use existing learning materials that other users have published on the platform. In addition, the service contains various tools for learning languages, mathematics, science and other subjects, such as tests, games and others. Quizlet is available on both the website and mobile apps [11].

11. **Easy Test Maker** is an online tool for creating tests and surveys. It allows users to quickly and easily create different types of test questions, including single-choice questions, multiple-choice questions, open-ended questions, and many others. Easy Test Maker also has functions to automatically check answers and generate a report with test results. Users can export their tests to various formats such as PDF, HTML and Microsoft Word and share them with their students or colleagues [11].

12. **Typeform** is a service that allows you to create not only tests, but also surveys, questionnaires and other forms of information collection [38].

13. **Quizizz** is a service that offers to create game tests that can be used for entertainment and simultaneous control of knowledge [31].

елементи, щоб зробити тест більш привабливим та ефективним. Створені тести можна експортувати в різні формати, включаючи PDF, Excel, Word, Google Sheets тощо, щоб легко ділитися ними зі своїми студентами. [17, с. 53].

7. **Socrative** – цей інструмент дозволяє створювати тести з багатоваріантними запитаннями та іншими типами запитань, які можна використовувати для класних занять та тестувань [34].

8. **Edmodo** – це безкоштовний інструмент для навчання, який дозволяє створювати тести з різними типами запитань, включаючи багатоваріантні, відкриті та шкали [19].

9. **Formative** – цей інструмент дозволяє створювати інтерактивні тести з різними типами запитань, такими як багатоваріантні, відкриті та інші. Ви можете додавати зображення та відео до запитань та відповідей [39].

10. **Quizlet** – це онлайн-сервіс для навчання, який дозволяє створювати та вивчати навчальні матеріали у формі карток з питаннями та відповідями. Використовуючи цей сервіс, користувачі можуть створювати свої власні картки або використовувати існуючі навчальні матеріали, які інші користувачі опублікували на платформі. Крім того, сервіс містить різноманітні інструменти для вивчення мов, математики, науки та інших предметів, такі як тести, гри та інші. Quizlet доступний як на веб-сайті, так і в додатках для мобільних пристроїв [11].

11. **Easy Test Maker** – це онлайн-інструмент для створення тестів та опитувань. Він дозволяє користувачам швидко та легко створювати тестові завдання різного типу, включаючи питання з одним варіантом відповіді, питання з кількома варіантами відповіді, відкриті питання та багато інших. Easy Test Maker також має функції автоматичної перевірки відповідей та створення звіту з результатами тестування. Користувачі можуть експортувати свої тести в різні формати, такі як PDF, HTML та Microsoft Word, а також ділитися ними зі своїми учнями або співробітниками [11].

12. **Typeform** – сервіс, який дозволяє створювати не тільки тести, але й опитування, анкети та інші форми збору

14. **Testmoz** is an online service that offers free creation of tests with different types of questions [27].

15. **Plickers** is a service that allows you to create quizzes and polls in the classroom using cards with QR codes that students show by rotating them accordingly. The teacher scans the QR codes using a special application on their smartphone or tablet, and the results of the survey are displayed on the screen in real time. Plickers can be a useful tool for conducting a quick test or diagnosis of students' knowledge in the classroom [25].

16. **Poll Everywhere** is a service that allows you to create interactive surveys and questionnaires that can be used in classes, presentations and websites. Users can create multiple-choice questions to test audience understanding, and the results of the responses can be tracked in real-time on the website or through a dedicated app. Poll Everywhere supports different types of questions, including single-choice questions, multiple-choice questions, open-ended questions, and linked questions. The fee for using the service depends on the volume of use [28].

17. **Poll Maker** is a free online survey and quiz creation tool that allows users to create their own quizzes and surveys using ready-made templates or custom questions. The service also provides the ability to add visual elements such as images and videos to make tests and surveys more interesting and interactive for users. Survey results can be viewed in real time and exported in various formats [29].

18. **ExamTime** is a web-based platform that offers a variety of educational tools, including a tool for creating online tests and surveys. The service allows users to create quizzes with a variety of question types, including multiple choice, true/false, and short answer. In addition, ExamTime provides analytics that help teachers and students track their performance and identify areas for improvement. The platform also offers other tools such as flashcards, mind maps, and learning planners that help students learn and revise material more effectively [21].

19. **Topgrade** is a service for creating tests and other types of interactive tasks,

інформації [38].

13. **Quizizz** – це сервіс, що пропонує створювати ігрові тести, що можуть використовуватися для розважання та одночасного контролю знань [31].

14. **Testmoz** – це онлайн сервіс, що пропонує безкоштовне створення тестів з різними типами запитань [27].

15. **Plickers** – це сервіс, який дозволяє створювати тести та проводити опитування в класі за допомогою карток з QR-кодами, які студенти показують відповідним чином обертаючи їх. Вчитель сканує QR-коди за допомогою спеціальної програми на своєму смартфоні або планшеті, і результати опитування відображаються на екрані в режимі реального часу. Plickers може бути корисним інструментом для проведення швидкого тестування або діагностики знань студентів в класі [25].

16. **Poll Everywhere** сервіс, який дозволяє створювати інтерактивні опитування та опитувальні листи, які можна використовувати на заняттях, презентаціях та веб-сайтах. Користувачі можуть створювати питання з варіантами відповіді, щоб перевірити розуміння аудиторії, а результати відповідей можна відслідковувати в режимі реального часу на веб-сайті чи за допомогою спеціального додатка. Poll Everywhere підтримує різні типи запитань, включаючи питання з одним варіантом відповіді, питання з декількома варіантами відповіді, питання з відкритою відповіддю та питання на зв'язку. Плата за використання сервісу залежить від обсягу використання [28].

17. **Poll Maker** – це безкоштовний онлайн-інструмент для створення опитувань та тестів, який дозволяє користувачам створювати свої тести та опитування за допомогою готових шаблонів або власних запитань. Сервіс також надає можливість додавати візуальні елементи, такі як зображення та відео, щоб зробити тести та опитування більш цікавими та інтерактивними для користувачів. Результати опитування можна переглядати у режимі реального часу та експортувати у різних форматах [29].

18. **ExamTime** є веб-платформою, яка пропонує різноманітні освітні інструменти, включаючи засіб для створення онлайн-тестів та опитувань. Сервіс дозволяє

such as memory cards, engaging participants, etc. With Topgrade, you can create tests with different types of questions, such as multiple choice, correct answer, free-form answer, and others. The service has a convenient interface and the ability to add images, video and sound to questions. In addition, Topgrade supports different languages, which allows you to create tests for an international audience. Topgrade provides the ability to create tests for online testing, and you can also download tests in PDF format for printing. The service offers a free tariff plan with limitations, as well as paid plans with advanced features and the ability to create an unlimited number of tests [37].

20. **Quia** is an online platform that provides tools to create and share learning activities, quizzes, games and surveys. The platform offers customizable templates that can be used to create different activities, and users can add images, audio and video to enhance the learning experience. Quia also provides teachers with tools to track student progress and analyze performance data [30].

21. **Exam.net** is an online platform that provides secure and customizable solution for the distance exam. The platform offers a range of tools for creating, conducting and grading online exams, including multiple choice questions, open questions and interactive exercises. Exam.net can be used by educational institutions and businesses for a variety of purposes, such as distance learning, certification exams, and employee training. The platform provides advanced security features to prevent fraud and ensure exam integrity, such as browser blocking, webcam monitoring, and keystroke analysis. Exam.net also offers real-time data monitoring and analysis tools for instructors to track student performance and provide feedback [20].

22. **TestInvite** - is an online service for conducting tests, exams and other assessment activities. The service allows you to create tests, invite participants and monitor the testing process in real time. You can use different types of questions to create tests in TestInvite, including single-choice, multiple-choice, matching, open-ended, and others. It is also possible to add

користувачам створювати тести з різними типами питань, включаючи вибір із запропонованих варіантів, правда/неправда та коротку відповідь. Крім того, ExamTime надає аналітику, яка допомагає викладачам та студентам відстежувати їхні досягнення та визначати області, які потребують покращення. Платформа також пропонує інші інструменти, такі як карти пам'яті, ментальні карти та планувальники навчання, які допомагають студентам вчитися та повторювати матеріал більш ефективно [21].

19. **Topgrade** – це сервіс для створення тестів та інших видів інтерактивних завдань, таких як карти пам'яті, залучення учасників та ін. За допомогою Topgrade можна створювати тести з різними типами питань, такими як багатовибірні, правильна відповідь, відповідь у вільній формі, та інші. Сервіс має зручний інтерфейс та можливість додавати зображення, відео та звук до запитань. Крім того, Topgrade підтримує різні мови, що дозволяє створювати тести для міжнародної аудиторії. Topgrade надає можливість створювати тести для онлайн-тестування, а також можна завантажувати тести у форматі PDF для друку. Сервіс пропонує безкоштовний тарифний план з обмеженнями, а також платні плани з розширеними можливостями та можливістю створення необмеженої кількості тестів [37].

20. **Quia** – це онлайн-платформа, яка надає інструменти для створення та обміну навчальними заходами, вікторинами, іграми та опитуваннями. Платформа пропонує настроювані шаблони, які можна використовувати для створення різних видів діяльності, і користувачі можуть додавати зображення, аудіо та відео для покращення досвіду навчання. Quia також надає викладачам інструменти для відстеження прогресу студентів і аналізу даних про успішність [30].

21. **Exam.net** – це онлайн-платформа, яка надає безпечні та настроювані рішення для дистанційного іспиту. Платформа пропонує низку інструментів для створення, проведення та оцінювання онлайн-іспитів, включаючи запитання з вибором відповідей, відкриті запитання та

images, video and sound to the questions and answers. One of the main advantages of TestInvite is the ability to conduct testing online using video streaming, which allows you to monitor the testing process in real time. In addition, the service has a built-in results analysis system, which allows you to quickly assess the knowledge of test participants and prepare a report on the results. TestInvite can be used for testing during training, professional development, personnel selection and other areas of activity where it is important to assess people's knowledge and skills [35].

Each of these services has its own features and functionality, but they are all aimed at improving the learning process and knowledge control.

In order to find out the attitude of students to electronic tests, a questionnaire was conducted. Students were asked to evaluate this form of knowledge control by answering the question: "Is this form of tests more convenient than the traditional (paper) version?". Four options were offered for the answer.

In fig.1 we will present the results of the survey.

According to the results of the survey, it was found that this form of knowledge testing showed itself from the positive side and has a number of advantages:

- automated checking and issuance of results;
- saving time and using the remaining time for analysis results;
- saving resources, electronic tests are less expensive than paper tests.

інтерактивні вправи. Exam.net може використовуватися навчальними закладами та підприємствами для різноманітних цілей, таких як дистанційне навчання, сертифікаційні іспити та навчання працівників. Платформа надає розширені функції безпеки для запобігання шахрайству та забезпечення цілісності іспитів, наприклад блокування браузера, моніторинг веб-камери та аналіз натискань клавіш. Exam.net також пропонує інструменти моніторингу та аналізу даних у режимі реального часу для викладачів, щоб відстежувати успішність студентів і надавати відгуки [20].

22. **TestInvite** – це онлайн-сервіс для проведення тестувань, екзаменів та інших оцінювальних заходів. Сервіс дозволяє створювати тести, запрошувати учасників та контролювати процес тестування в режимі реального часу. Для створення тестів в TestInvite можна використовувати різні типи запитань, включаючи одиночний вибір, множинний вибір, збіг, відкрите питання та інші. Також є можливість додавати зображення, відео та звук до запитань та відповідей. Один з основних плюсів TestInvite – це можливість проводити тестування в режимі онлайн з використанням відео трансляції, що дозволяє контролювати процес тестування в режимі реального часу. Крім того, сервіс має вбудовану систему аналізу результатів, що дозволяє швидко оцінити знання учасників тестування та підготувати звіт про результати. TestInvite можна використовувати для проведення тестування під час навчання, підвищення кваліфікації, відбору персоналу та інших сферах діяльності, де важливо оцінити знання та навички людей [35].

Кожен з цих сервісів має свої особливості та функціонал, але вони всі спрямовані на поліпшення процесу навчання та контролю знань.

Щоб виявити ставлення студентів до електронних тестів, було проведено анкетування. Студентам було запропоновано оцінити таку форму проведення контролю знань, відповівши на запитання: "Чи є ця форма тестів більш зручною перед традиційним (паперовим) варіантом?". Для відповіді було запропоновано чотири варіанти відповідей.

На рис. 1 представимо результати опитування.

За результатами опитування було виявлено, що така форма перевірки знань показала себе з позитивного боку та має низку плюсів:

- автоматизована перевірка та видача результатів;
- економія часу та використання часу, що залишився для аналізу результатів;
- економія ресурсів, електронні тести є менш економічно витратними, ніж паперові.

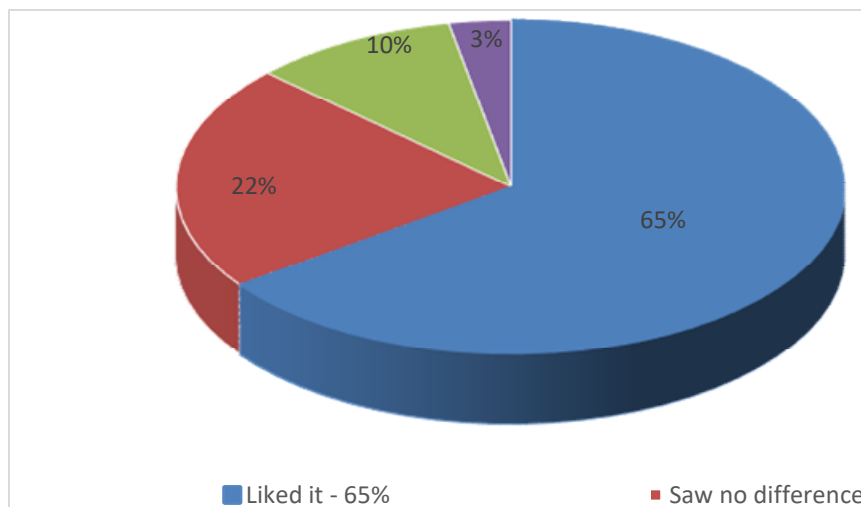

Fig. 1. Survey results

Conclusions and research perspectives. Thus, the automation of final control tests in the learning process contributes to the improvement of the system of training future specialists, allows to obtain an objective picture of the student's certification, prepares him for self-development in the information and digital society, develops professional competencies.

Taking into account the availability of the necessary technologies, it is necessary to establish a stable transfer of new educational technologies into the learning process, introduce digital environments and tools into the general educational process, develop criteria for digital competence, and establish a permanent program of professional development for teachers so that the educational process keeps pace with the development of technologies.

Prospects for further research are the substantiation of the technology of training future specialists for the use of digital

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Таким чином, автоматизація підсумкових контрольних тестувань у процесі навчання сприяє удосконаленню системи підготовки майбутніх фахівців, дозволяє отримати об'єктивну картину атестації студента, готує його до саморозвитку в інформаційно-цифровому соціумі, розвиває професійні компетенції.

Зважаючи на наявність необхідних технологій, необхідно налагодити стабільний трансфер нових освітніх технологій у процес навчання, впровадити цифрові середовища та інструменти в загальний освітній процес, розробити критерії цифрової компетентності та налагодити постійну програму підвищення кваліфікації для педагогів, щоб освітній процес крокував нарівні з розвитком технологій.

Перспективами подальших досліджень є обґрунтування технології підготовки майбутніх

technologies for the control of knowledge and skills. | фахівців до використання цифрових технологій контролю знань та вмінь.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. *Aktualni problemy vyshchoi profesiinoi osvity [Actual problems of higher professional education]: zb. nauk. prats. (2021) / za zah. red. L.V. Baranovskoi. Kyiv: NAU, 100 [in Ukrainian].*
2. Aizekson, V. (2017). *Innovatory: Yak hrupa khakeriv, heniiv ta gikiv zdiisnyla tsyfrovu revoliutsiiu [Innovators: How a group of hackers, geniuses and geeks made a digital revolution]. Kyiv: Nash Format, 488 [in Ukrainian].*
3. Britavska, O.P., Donchev, I.I., Bondarenko, N.V., Horokhov, V.V., & Oparin, A.V. (2018). Osoblyvosti kompiuternykh zasobiv testuvannia znan [Features of computer knowledge testing tools]. *Novitni kompiuterni tekhnologii – New computer technology. Kryvyi Rih, tom XVI, 127-133 [in Ukrainian].*
4. Don Tapskott & Aleks Tapskott. *Revoliutsiia blokchein [Blockchain revolution]. Retrieved from: <https://samoosvita.in.ua/don-tapskott-i-aleks-tapskott-revolyuetsiya-blokchein> [in Ukrainian].*
5. Iotova, I.M., Madzhar, N.M., & Skalska, S.A. (2018). Kontrol znan studentiv yak komponent navchalnoho protsesu [Control of students` knowledge as a component of the educational process]. *Aktualni pytannia kontroliu yakosti osvity u vyshchykh medychnykh navchalnykh zakladakh – Current issues of quality control of education in higher medical educational institutions: materialy nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu, m. Poltava, 22 bereznia 2018 r. Poltava, 104-108 [in Ukrainian].*
6. *Kontseptsiiia "Nova ukrainska shkola" [The "New Ukrainian School" concept]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>. [in Ukrainian].*
7. *Korotkyi haid: Vsi mozhlyvosti Google Forms [Short guide: All features of Google Forms]. Retrieved from: <https://web-promo.ua/ua/blog/kratkij-gajd-vse-vozmozhnosti-google-forms/> [in Ukrainian].*
8. Maletska, I.V. (2015). Testovi kontrol u protsesi navchannia inozemnoi movy: zdiisнено porivnialnyi analiz mozhlyvostei riznykh informatsiinykh platform dlia stvorennia testiv dlia perevirky znan inozemnoi movy studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [The control in the process of learning a foreign language: a comparative analysis of the capabilities of various information platforms for creating tests for testing foreign language knowledge of students of higher educational institutions was carried out]. *Nepererвна profesiina osvita: teoriia i praktyka – Continuous professional education: theory and practice, № 4, 104-107 [in Ukrainian].*
9. *Metodychni rekomendatsii shchodo rozroblennia validnykh testiv u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi osvity [Methodological recommendations for the development of valid tests in institutins of vocational pre-higher education]. (2022) / P.H. Luzan, O.V. Lapa, T.M. Pashchenko, I.A. Mosia, N.M. Vanina, O.O. Iamkovi; za red. P.H. Luzana. Kyiv: IPO NAPN Ukrainy, 173 [in Ukrainian].*
10. Miasoiedov, I., & Strilchuk, I. (2015). Tsyfrovi tekhnologii v osviti: perevahy ta nedoliky [Digital technologies in education: advantages and disadvantages]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problem – Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems: zb. nauk. prats. Kyiv: Vydavnychiy dim "Slovo", vyp. 51, 153-160 [in Ukrainian].*
11. *Na zamitku vykladachiv platformy dlia stvorennia testiv [To the note of the teachers of the platform for creating tests]. Retrieved from: https://www.dut.edu.ua/ua/news-1-626-5118-na-zamitku-vykladachiv-platformi-dlya-stvorennia-testiv_kafedra-kompyuternih-nauk-ta-informatsiinykh-tehnologiy [in Ukrainian].*

12. Osadchyi, O.V., & Lysenko, L.M. (2020). *Tsyfrovi tekhnolohii v biznesi ta menedzhmenti [Digital technologies in business and management]: monohrafiia / za zah. red. O. Osadchoho*. Kyiv: NAU, 256 [in Ukrainian].
13. Panchenko, O., & Parkhomenko, I. (2018). Mashynne navchannia v tsyfrovii ekonomitsi [Machine learning in the digital economy]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti, nautsi ta tekhnitsi – Information technologies in education, science and technokogy: zb. nauk. pr.* Kyiv: NAU, vyp. 4 (8), 120-127 [in Ukrainian].
14. *Proekt Zakonu Ukrainy vid 07.08.2018 № 9015 (Oderzhanyi VR Ukrainy) Pro Stratehiiu staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku [Draft Law Ukraine dated 07.08.2018 № 9015 On the Strategy of Sustainable Development of Ukraine until 2030]*. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=884> [in Ukrainian].
15. Tryhub, H.V., & Khnykina, O.O. (2017). Kompiuterne testuvannia yak vazhlyvyi zasib otsiniuvannia znan z inozemnoi movy u studentiv nespetsializovanykh fakultetiv [Computer testing as an important means of assessing knowledge of a foreign language among students of non-specialized faculties]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii – Current issues of foreign philology*. Lutsk, № 6, 155-160 [in Ukrainian].
16. Shakhina, I.Yu., & Ilina, O.I. (2016). Orhanizatsiia kontroliu yakosti znan studentiv iz vykorystanniam elektronnoho testuvannia [Organization of quality control of students` knowledge using electronic testing]. *Fizyko-matematychna osvita – Physical and mathematical education: nauk. zhurnal / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni A.S. Makarenka, Fizyko-matematychnyi fakultet; [redkol.: V.Yu. Storizhko, F.M. Lyman, I.O. Moroz ta in.; hol. red. O.V. Semenikhina]*. Sumy: [SumDPU imeni A.S. Makarenka], vyp. 4 (10), 152-157 [in Ukrainian].
17. *Tsyfrovi tekhnolohii v osviti: suchasnyi dosvid, problemy ta perspektyvy [Digital technologies in education: modern experience, problems and prospects]: monohrafiia (2022) / T.A. Vasylieva ta in.; za zah. red. d-rky ekon. nauk, prof. T.A. Vasylievoi, d-ra ekon. nauk, prof. Yu.M. Petrushenka*. Sumy: Sumskyi derzhavnyi universytet, 150 [in Ukrainian].
18. *Shcho take Kahoot! i chomu yoho varto sprobuvaty dlia orhanizatsii dystantsiinoho navchannia [What is Kahoot! And why you should try it for distance learning]*. Retrieved from: <https://buki.com.ua/news/shcho-take-kahoot-i-chomu-yoho-var-to-sprobuvaty-dlya-orhanizatsiyi-dystantsiynoho-navchannya/> [in Ukrainian].
19. *Edmodo*. Retrieved from: <https://new.edmodo.com/> [in English].
20. *Exam.net*. Retrieved from: <https://exam.net/> [in English].
21. *ExamTime*. Retrieved from: <https://www.goconqr.com/en/university/> [in English].
22. Hrytsenko, O. (2018). The Use of Computer Testing for Assessment and Knowledge Control of University Students. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Educational Sciences*, 2(189), 32-37 [in English].
23. Kobzarenko, N. (2016). The Use of Computer Technologies for Knowledge Control and their Impact on Material Acquisition. *Education and Science*, 18(5), 45-50 [in English].
24. Makarenko, Y. (2020). The Use of Digital Technologies in the Process of Learning and Knowledge Control of Students. *Innovative Educational Technologies*, 3(21), 45-51 [in English].
25. *Mentimeter*. Retrieved from: <https://www.mentimeter.com/> [in English].
26. Panfilov, A. (2019). The Use of Electronic Learning Tools and their Impact on Knowledge Formation of Students. *Journal of Applied Psychology*, 11(3), 87-93 [in English].
27. *PLICKERS – servis dlia myttievkykh opytuvan*. Retrieved from: <http://centr-tur.com/2016/09/07/plickers-servs-dlya-mittyevih-opituvan/> [in English].
28. *Poll Everywhere*. Retrieved from: <https://www.pollerywhere.com/> [in English].
29. *Poll Maker*. Retrieved from: <https://www.poll-maker.com/> [in English].
30. *Quia*. Retrieved from: <https://www.quia.com/> [in English].

31. *Quizizz*. Retrieved from: <https://quizizz.com/> [in English].
32. Savchenko, I. (2017). The Impact of ICT on the Process of Learning and Knowledge Control. *Journal of Education and Practice*, 8(19), 104-108 [in English].
33. Schmidt Eric *The New Digital Age: Reshaping the Future of People, Nations and Business*. Retrieved from: https://books.google.com.ua/books?id=OgK0dbE_gUC&lpg=PT2&hl=ru&pg=PT275#v=onepage&q&f=false. [in English].
34. *Socrative*. Retrieved from: <https://socrative.com/> [in English].
35. *TestInvite*. Retrieved from: <https://www.testinvite.com/> [in English].
36. *Testmoz*. Retrieved from: <https://testmoz.com/> [in English].
37. *Topgrade*. Retrieved from: <https://topgrade.net/> [in English].
38. *Typeform*. Retrieved from: <https://www.typeform.com/> [in English].
39. *Formative*. Retrieved from: <https://goformative.com/> [in English].

Received: November 17, 2022

Accepted: December 15, 2022

UDC 378.147:[37.011.3-051:81'243
DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.234-245

**TRAINING FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS AS INNOVATIVE
UPBRINGING WORK MANAGERS (BASED ON THE COMPETENCE APPROACH,
INDEX OF SATISFACTION AND PROFESSIOGRAM)**

N. P. Onyshchenko*, N. Yu. Serdiuk**

The paper investigates the training future foreign language teachers as innovative upbringing work managers based on the competence approach, index of satisfaction and profессиogram in the context of Ukrainian higher education reforming. The research questions whether future foreign language teachers are satisfied with the upbringing work at pedagogical universities and pragmatically competent in it, and what the reasons of their dissatisfaction are. The authors developed the blocks of indicators that characterize the level of the future teachers training for innovative upbringing activity, including a questionnaire related to determining the level of their satisfaction with the upbringing work. The self-esteem of 148 students (2-3 study years) of the Faculty of Ukrainian and Foreign Philology of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav showed that the majority of respondents (85%) expressed satisfaction with the upbringing work at the faculty and University; 15% of respondents expressed their indifference and dissatisfaction, giving the thought about the reasons of that, which could be their incompetency in it and not involving in the upbringing activity, the absence of interest and motivation for it (because of old upbringing methods, forms and approaches etc.). On the ground of the results of the research, the authors defined the profессиogram of a modern foreign language teacher as a manager of innovative upbringing work, grounding on the key competences required of a European teacher. Moreover 5 main reasons for designing the program of the future foreign language teachers training to innovative upbringing work (based on a competence approach, index of satisfaction and profессиogram) were identified as: the necessity of the education quality improving by the way of reforming it; the need of raising the level of students' satisfaction with educational and upbringing process, and with a future profession in general; the new European demand for teachers in their key competences; the changing role of a teacher into a manager of curricular and extracurricular process at school, according to a new profессиogram of a modern foreign language teacher as a manager of innovative upbringing work; the need to transform the upbringing process into the innovative one, according to the modern time period. The research results of this pre experimental stage will allow forming the future teachers' readiness for an innovative upbringing work.

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav)
onischenkon@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7794-8949

** Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor
(Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav)
serdiuk-n@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9865-6977

Key words: institution of higher education; training; modern teacher; profессиogram; ideal model; competence; management; upbringing; program; reason.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК КЕРІВНИКІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ (НА ОСНОВІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ, ІНДЕКСУ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ТА ПРОФЕСІОГРАМИ)

Н. П. Онищенко, Н. Ю. Сердюк

У статті досліджено підготовку майбутніх учителів іноземних мов як керівників інноваційної виховної роботи на основі компетентнісного підходу, індексу задоволеності та професіограми в контексті реформування вищої освіти України. У дослідженні ставиться питання про задоволеність майбутніх учителів іноземної мови виховною роботою в педагогічному закладі вищої освіти та причини їхнього незадоволення. Авторами розроблено блоки показників, що характеризують рівень підготовки майбутніх учителів іноземної мови до інноваційної виховної діяльності, також використано анкету для учасників експерименту щодо визначення рівня їх задоволеності виховною роботою. З огляду на те, що за самооцінкою 148 студентів (2-3 роки навчання) факультету української та іноземної філології Університету Григорія Сковороди в Переяславі, більшість респондентів (85%) висловили задоволення виховною роботою на факультеті та в університеті, лише 15% респондентів висловили свою байдужість і невдоволення, то автори розмірковують про можливі причини, серед негативних може бути їх некомпетентність у цьому та незалучення до виховної діяльності, відсутність інтересу та мотивації до неї (через старі методи, форми виховання і підходи тощо). За результатами дослідження автори визначили професіограму сучасного вчителя іноземної мови як керівника інноваційної виховної роботи, що базується на ключових компетенціях, необхідних європейському вчителю. Крім цього визначено 5 основних причин для розробки програми підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до інноваційної виховної роботи (на базі компетентнісного підходу, індексу задоволеності та професіограми), а саме: необхідність підвищення якості освіти шляхом її реформування; необхідність підвищення рівня задоволеності студентів навчальним і виховним процесом, майбутньою професією в цілому; нова європейська вимога щодо ключових компетентностей учителів; зміна ролі вчителя на менеджера навчального та позакласного процесу в школі, відповідно до нової професіограми сучасного вчителя іноземної мови як менеджера інноваційно-виховної роботи; необхідність трансформації виховного процесу в інноваційний, відповідно до сучасного періоду часу. Результати дослідження цього доекспериментального етапу дозволять сформуувати готовність майбутніх учителів до інноваційної виховної роботи.

Ключові слова: заклад вищої освіти; підготовка; сучасний учитель; професіограма; ідеальна модель; компетентність; управління; виховання; програма; причина.

Introduction of the issue. In the context of Ukraine's entering the European educational space, its higher education system reforming is specified in the provisions of the Association Agreement between Ukraine and the EU (Cabinet of Ministers of Ukraine, 2017), the Laws of Ukraine "On Education" (Legislation of Ukraine, 2019) and "On Higher Education" (Legislation of Ukraine, 2014), the Strategy on Sustainable Development "Ukraine – 2020" (Legislation of Ukraine, 2015), and the Strategy for Higher Education Reform in Ukraine until 2020 (Ministry of Education and Science of Ukraine,

2014), where the key emphasis of the education content updating is related to the essence of the competency-based vocational education, the social conditionality of the transition to state standards, the development of models and profессиograms of a competent specialist, the system of complex diagnostics of the different competences' formation level: integral, general, special (profession-based, subject). At the present stage the competency approach embodies the innovative foundations of education and meets the progressive world standards; also it involves the training of a specialist as an educated,

spiritually rich, intellectually mature, responsible personality, which is able to reveal its own individuality in the process of vocational activity. This is reflected in the legislative framework of Ukraine in the field of education. The main requirements are such as: a modernization of the education management system (the Strategy on Sustainable Development "Ukraine – 2020"(Legislation of Ukraine, 2015); the creation of an integrated unified nationwide online database "Education of Ukraine", containing a unified registers of educational service recipients and of educational service providers (educational institutions, teachers and administrations); the New Ukrainian School Concept (NUS) 2020 (Ministry of Education and Science of Ukraine, 2017); in the field of management – a transition from administrative management of educational institutions to the system of educational management; an introduction of school-based management, e-management, and a unified management of ICT at all levels of the education system by 2020 (Rozvytok, 2017) etc. In the context of these reforms, the process of training future foreign language teachers as innovative upbringing work managers on basis of competence approach is extremely important.

Innovative upbringing work at school is the integrative aspect that can not only involve pupils in interesting free time activities, but help a teacher to increase the level of their social, intercultural, communicative (including the foreign language communication) competences, their self-developing and self-studying, activity and patriotism, etc. New innovative upbringing forms of work are not so simple and demand a lot of time for a teacher to organize and conduct them, despite this they are sure to maintain teacher's interest and satisfaction with it. The role of a teacher as innovative upbringing work manager is also of key importance because it also can contribute to the school's prosperity and development.

Current state of the issue. The need of new teachers generation has recently increased because the situation on the educational services market has changed dramatically, – the competitive struggle between educational institutions for "their" student has intensified, the role and importance of education system leaders, who have to possess a wide range of professional qualities and be ready to lead the team, to self-manage, to care about the results of pedagogical activity, to be aware of the uniqueness of its purpose and, at the same time, the great complexity of its achievement and responsibility for its work. Therefore, today the high demand for such specialists is confirmed by the ratings of the most sought after professions in the labor market. It should be noted that despite of expert forecasts that the most requested by a labor market skills of 2023 will be as the ability to learn through life, to think critically, to set goals and achieve them, to work in a team, to communicate in a multicultural environment, the Ukrainian school does not train for this. Basing only on main categories as knowledge and skills, the contemporary future teachers' training hasn't accommodated the modern school needs. Today the vocational pedagogical field is forced to work with other categories, they are competences. It is possible to satisfy these requirements by providing the formation of leadership and individual-creative opportunities in the implementation of pedagogical activities, improving the level of professionalism and pedagogical skills of future teachers, grounding onto a competence basis. An important element of solving this problem is also taking into account the reforms of modern higher education and trends in the process of future teachers' training to upbringing work.

Different aspects of studying the role of a competence approach in future teachers' training to upbringing work at education establishments have been investigated in the works of many domestic and foreign scientists. The leading aspects of the scientific research of the studying problem have been

identified as the peculiarities of innovative higher educational management by Dzvinchuk and Petrenko (2016), Kalashnikova (2015), Pikelna and Udod (1998); the tendencies in management of upbringing work at secondary school, which have been analyzed by Belanova (2003), V. Zhukovskiy (2002), and those at universities, by Demchuk and Solovei (2017), Tazhbayeva (2015), the nature of the competence approach, that has been theoretically ground by Hutmacher (1997), Raven (2012), Shapran (2013), Sysoieva and Mospan (2018), the impact of extracurricular activity on teacher job satisfaction that has been studied by Moran (2017), the pedagogical, methodological and innovative aspects of the modern teacher's professional training, in the works of Begeka (2019), Biruk (2021), Hepp, Holgado García and Prats Fernández (2015), Krykun (2021), Onyshchenko (2012, 2014, 2021), Serdiuk (2017, 2018, 2021). But all these research don't answer the questions how to train students to be ready for the future innovative upbringing work at educational establishments, whether they are competent in it and satisfied with the upbringing work at pedagogical universities, whether we need to design and implement the program of the future teachers' training for an innovative upbringing work, basing on a competence approach and including the changes and needs of Ukrainian higher education reforming, and, generally, whether the role of a modern teacher has changed.

According to Ukrainian higher education reforms, to current general socio-economic and political state of Ukraine, the scope of tasks for educational establishments has expanded dramatically and has become much more complex. Speaking about schools, it is the unity of new and difficult tasks which has raised the role of a school teacher as a manager. In our opinion, the teacher's management of educational and upbringing activities of pupils generally refers to a prognosis,

planning, organizing, control, analysis and correction. It is possible to perform all these management functions qualitatively if a teacher is competent in this. We are at one in thinking that the modernization of education requires the deep teacher's knowledge in the specifics of the teacher's management activity content, a number of personal qualities, managerial skills (which are common for a teacher as a manager of its own and pupils' activities) and competencies, a continuous self-improving, a high level satisfaction and motivation. Including all above, we believe our research topic to be actual and timely.

Aim of research is to investigate the training future foreign language teachers as innovative upbringing work managers on the basis of competence approach, index of satisfaction and profессиogram through the prism of Ukrainian higher education reforming. Research goals are to identify the general index of the future foreign language teachers' satisfaction with the upbringing work; to define the profессиogram of a modern foreign language teacher as a manager of innovative upbringing work; to identify main reasons for designing the program of the future foreign language teachers training to innovative upbringing work on a competence approach, index of satisfaction and profессиogram.

Methods. To achieve the research goal the following methods have been used:

– theoretical – analysis, synthesis of pedagogical, socio-pedagogical, socio-psychological sources for determining the degree of the studied scientific issue of development and defining the profессиogram of a modern foreign language teacher as a manager of innovative upbringing work at school; generalisation to substantiate the essence of improving the future foreign language teachers training to innovative upbringing work on a competence basis and through the prism of Ukrainian higher education reforming;

– empirical – questionnaire which helped to identify the general index of the future foreign language teachers' satisfaction with the upbringing work;

– mathematical and statistical methods for quantitative and qualitative analysis of data obtained during the research process.

The *participants* are 148 students (future teachers of English and German) of 2-3 courses of the Faculty of Ukrainian and Foreign Philology of the Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. Two homogeneous objects were identified: an experimental group (hereinafter: EG), which are studied under experimental pedagogical conditions, and a control one (CG) under traditional programs; the number of students, respectively, 74 and 74 each.

Results and discussion. We have developed an experimental program for the research organization, which consists of pre experimental, experimental and post experimental stages, and is conducted at Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. In order to determine the current state of the future foreign language teachers training for innovative upbringing activity, as well as the factors and conditions that influence the process of its improvement, assessment and self-assessment of the level of future teachers' competences, a pre experimental stage of our research has been carried out. It should be noted that participation in the extracurricular activities of a higher education

institution is equally accessible to students of all faculties.

The first stage provided a questionnaire of students, which contained blocks of indicators that characterize the level of the future teachers training for innovative upbringing activity. One of these blocks was the questions related to determining the level of students' satisfaction with the upbringing work of the Faculty of Ukrainian and Foreign Philology (grading: very satisfied; satisfied; mostly satisfied, than dissatisfied; indifferent; mostly dissatisfied, than satisfied; not satisfied at all; uncertain position). Based on the analysis of the answers, a general satisfaction index was determined according to the O. Shkvyr's formula (Shkvyr, 2018, p. 274):

$$I = \frac{a(+1) + b(+0,5) + c(-0,5) + d(-1) + e(0)}{N}$$

In the given formula: "I" is a satisfaction index; "N" is a number of respondents; "a" – number of very satisfied students; "b" – number of students mostly satisfied, than dissatisfied; "c" – number of students who are indifferent; "d" – number of students mostly dissatisfied, than satisfied; "e" – the number of students not satisfied at all; "f" – number of students with uncertain position. Calculating the received data, the answers for the third and sixth points (c, f) were combined (See Table 1).

Table 1

General index of the participants' satisfaction with the upbringing work (pre experimental stage)

Group	Quantity of respondents						General index
	General	a	b	c+f	d	e	
EG	74	22	40	6	5	1	0,47
CG	74	20	44	4	4	2	0,48

The results of the answers and the satisfaction index of the respondents of both groups were almost the same (0,47% and 0,48%). We should note that 8.1% of EG students and 5.4% of CG students could not determine their position in answering the question (the general percentage of both groups is 6,7%), also the equal number of the

students (8,1% per each group) aren't satisfied with the upbringing work. So, the general percentage of both group students' self-esteem in their indifference and dissatisfaction (almost 15%) gives the thought that the reason of this is that these students aren't involved and interested in the upbringing activity, not motivated for it properly, and,

consequently, their incompetency in it (Onyshchenko, Serdiuk and Krykun, 2021). Such data enhanced the research theme's actuality.

For our research it's important to define the modern foreign language teacher's profессиogram as a manager of innovative upbringing work, including its own and pupils' activities, which should reflect the basic functions of a specialist, requirements, personal traits, and the range of theoretical knowledge, the list of pedagogical and managerial skills. All of the above makes it possible to conclude that the profессиogram of a modern foreign language teacher as a manager of innovative upbringing work contains such characteristics that correspond to the personality of the teacher as:

1) a human – high moral qualities, active participation in public life, active life position, tact, communication skills, justice, personal example, respect for the Laws of the State, national dignity, humanism, good health, healthy lifestyle;

2) a specialist – knowledge of pedagogical, psychological and managerial theories, management, mastery of pedagogical skills, technologies of teaching and upbringing, love of a profession, love of pupils, belief in a person, general erudition, optimism, empathy (human ability to empathize with others, to understanding their inner states), tolerance, desire to work with children, computer skills, management skills (ability to self-control, self-improvement, ability to set a goal and achieve it, allocate time, ability to mobilize team, avoid conflicts, cooperate, etc.);

3) an employee – creativity, a reasonable optimism, desire to work, dedication to a profession, perseverance, discipline, efficiency, responsibility, perfectionism, ability to manage, activeness, competence.

The category of "professional competence" is mainly determined by the level of professional education, experience, individual abilities of the person, its motivated desire for continuous self-education and self-improvement, creative and responsible

attitude to the work. The elements of all these qualities must be not only in the structure and content of general education, but also in the structure of literacy. On the one hand, it is the same functional literacy that will be actualized at one's own professional level, and on the other – those are its components, which can be attributed not only to the subject content, but to the formed personal qualities as: responsibility, creativity, perseverance, the desire to acquire new knowledge, the aesthetic perception of reality and high morality, without which a true professional is impossible.

It should be noted that an education manager is a profession, but every modern teacher should have the ability to perform this type of activity, based on such human abilities, through which it is possible to manage and direct educational processes. In essence, the activity of a foreign language teacher as a manager of innovative upbringing work at school is multifunctional (as the organizer, administrator, psychologist, researcher, inventor, owner, public figure, demonstrating knowledge of management theories, methods and functions, modern leadership concepts, skills of problem identification and management decisions grounding; using management methods to ensure the organization's effectiveness; demonstrating the skills of interaction, leadership, teamwork; demonstrating the ability to act socially responsible and civil consciously basing on ethical considerations (motives), the respect for diversity and interculturalism, the skills of self-work, flexible thinking, openness to new knowledge, to be critical and self-critical). All these functions should be embedded and developed in the professional competence of a modern foreign language teacher as a manager of innovative upbringing work.

In view of all the above, it becomes clear that training such a highly qualified foreign language teacher as a manager of future innovative upbringing work is not an easy task for pedagogical institutions of the higher education of

Ukraine, and it's only possible if we could implement all the educational reforms timely and effectively, but also if we could give the same importance to the upbringing activity at educational institutions, as we give it to the curricular activity. In other words, in the current socio-economic, political conditions of Ukraine, in our opinion, the activity of the whole university in general and of a teaching staff in particular regarding it upbringing work with future foreign language teachers is very important and undervalued today.

We are convinced that extracurricular upbringing work, as a necessary component of the general process of educating a personality at universities, with the teachers' pedagogical assistance should be directed to the effective organization of students' self-study work, purposeful organization of their leisure, maximum satisfaction of cognitive and cultural needs of young people. The extracurricular activities are intended to combine the versatile educational activities and professional development of future specialists; to teach them to solve complex pedagogical problems; to form the individual's qualities which are common and necessary for a modern competent future teacher; to provide students' spiritual wealth and a high culture of feelings.

It should be added that the efficiency of education is characterized by the level of social activity and responsibility of the student's personality, the nature of the reaction and influence on other people and an environment, the level of its managerial skills. It is known that the properly organized extracurricular upbringing work develops the need to study pedagogical theory and management, arouses interest in the scientific and pedagogical literature, improves the qualities of personality of future specialists (cognitive interests and needs, curiosity, diligence, a habit to a systematic self-perfection); develops professional, general abilities; develops and deepens professional knowledge and skills; expands personal ideological-political and pedagogical enrichment;

creates an experience of practical activity. The creative atmosphere at higher education institutions should cause the students' desire to give their strength and ability to a pedagogical activity, relating to their duties creatively, to form an active civic position.

The problem of qualitative practical training of a specialist has always existed and attracted the attention of pedagogues, since its solution is directly related to the issue of the graduate's readiness for practical professional activity. In this regard, in recent years, the concept of "innovative activity orientation", "innovative upbringing activity" has become increasingly common in the psychological and pedagogical literature. The foreign language teacher's innovative upbringing activities at school should be considered as introducing into the educational process of innovations, new developments, pedagogical initiatives, modern technologies that ensure the effectiveness of school management.

In our understanding the foreign language teacher's readiness to be a manager of innovative upbringing work is the personal-professional quality, characterized by the awareness of the importance and interest of a student in the management of upbringing work on innovative grounds; the presence of satisfaction and motivation with the simultaneous acquisition of special knowledge, skills that are embodied in the organization and management of upbringing work; the needs of creative self-actualization and self-realization on a competent basis.

Modern researchers define the competence approach as one of the means of reforming the national education system, the realization of which is aimed at the formation, development and improvement of the complex of personal and socio-professional knowledge of future foreign language specialists; as a principle which implements the idea of the use of authority, the scope of functional powers, experience in teaching and

management, knowledge and information on the problem, which allows to solve it professionally and qualitatively; as a modern approach to the professional training of the future foreign language teacher, on the basis of which students have formed a system of professional competences. But today, a teacher is practically unable to navigate the level of progress to the standards of competency education we are in, what steps have been completed and what remains in perspective. The problem is that the majority of teachers do not understand the nature and features of competency education. Traditionally, the teachers of higher education establishments have associated the process of professional self-development solely with the process of increasing the level of professional competence.

It should be noted that modern scholars consider a competence as a dynamic combination of knowledge, ways of thinking, views, values, skills, abilities, and other personal qualities, which determines a person's ability to pursue a professional and/or further educational activities successfully. So, the essence of the competence approach emphasizes, firstly, not the student's knowledge, but his/her ability to operate, to manage information, to participate actively, to make quick decisions, to solve professional problems. The using of this approach allows future foreign language specialists to develop their own adaptive capacity for the ability to organize and coordinate a personally-oriented learning process, to choose the best means to achieve the pedagogical goals.

Thus, the Ministry of Education and Science of Ukraine drew the education institutes' attention on the list of competences of the European Union as the basis for training specialists in Ukraine. Among them, particular attention is paid to the competencies that all leading education systems are currently working on: the ability to learn through life, social and civic competences, entrepreneurship, cultural literacy, environmental literacy and

healthy living. The European Commission has developed the number of key competences required of a European teacher, "Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. Education and Training 2010" (European Commission, 2005), and divided into three groups with the relation to teachers': 1) work with others (the knowledge of human growth and development; the demonstration of confidence when engaging with others; fully participating and being active members of society; the ability to work with learners as individuals and support them; to work in ways which increase the collective intelligence of learners; to co-operate and collaborate with colleagues); 2) work with knowledge, technology and information (self-education and professional development; having a good understanding of subject knowledge and view learning as a lifelong process; practical and theoretical skills allowing them to learn from their own experiences and match a wide range of teaching and learning strategies to the needs of learners; pedagogical skills allowing them to build and manage learning environments and retain the intellectual freedom to make choices over the delivery of education; the ability to work with a variety of types of knowledge, to access, analyze, validate, reflect on and transmit knowledge; to make an effective use of an appropriate technology; the use of ICT effectively in learning and teaching; to guide and support learners in the networks in which information can be found and built); 3) work with and in society (contribution to preparing learners to be globally responsible in their role as EU citizens; promotion mobility and co-operation in Europe; encouraging intercultural respect and understanding; having an understanding of the balance between respecting and being aware of the diversity of learners' cultures and identifying common values; understanding the factors that create social cohesion and exclusion in society; being aware of the ethical dimensions of the knowledge society; the ability to work

effectively with the local community, and with partners and stakeholders in education; their experience and expertise should enable them to contribute to systems of quality assurance).

In our opinion, such competences are extremely important for future foreign language teachers as managers of innovative upbringing work, because their combination with a practical experience could help to master professional competence faster, to strive for their self-realization and to get a professional satisfaction.

Conclusions and research perspectives. The development of a new high school is a long-term reform, the implementation of which provides for continuity of actions and adequate resources' provision at each stage, including the general context of social changes and of world experience, and reaches its main goal – improving the quality of education that is not in line with today. Taking into account that future foreign language teachers should have greater autonomy in providing education, that is more suited to meet the needs of learners, but should also be monitored externally to ensure its relevance to a certain level, it is very important that an effective training program for future foreign language teachers as managers of innovative upbringing work should be developed on a competent basis and implemented. Such program is believed to be effective with the emphasis on the equal unity of education and innovative upbringing activities, the fusion of Ukrainian traditions and international experience and assistance as important resources to solve these problems and coordinate the efforts of all participants in the

educational policy process. Growing level of future foreign language teachers' satisfaction is considered to be very important in this research. The pre experimental stage of our research presupposed the questionnaire of the students' self-esteem onto satisfaction with the upbringing work, which showed that 85% the respondents, the Faculty of Ukrainian and Foreign Philology of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, were satisfied and 15% were indifferent and dissatisfied.

The conclusion was also made that designing and implementing the program of training future foreign language teachers as managers of innovative upbringing work at school is actual and timely and tried to identify main reasons for its designing: 1) the necessity of improving the quality of education by the way of reforming it, 2) the need of raising the level of students' satisfaction with an educational process, upbringing including, and with a future profession in general, 3) the new European demand for teachers in their key competences, 4) the changing role of a teacher into a manager of curricular and extracurricular process at school, according to a new professionogram of a modern foreign language teacher as a manager of innovative upbringing work, 5) the need to transform the upbringing process into the innovative one, according to the modern time period.

The prospect of further research is the interviewing the experts (teachers of the respondents) to identify their opinion onto students' satisfaction with the upbringing work, and the forming process of the future teachers' readiness for an innovative upbringing work.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Begeka, D.A. (2019). Linguo-social and cultural competence as a factor of professional training of future foreign philology teacher. *Astra Salvensis-revista de istorie si cultura*, 7(13), 441-455 [in English].
2. Biruk, N.P. (2021). *Profesiyno-tvorchyy rozvytok osobystosti pedahoha-doslidnyka v umovakh diyal'nosti naukovo-pedahohichnoyi shkoly [Professional and creative development of the personality of the teacher-researcher in the conditions of activity of the scientific and pedagogical school]*. Candidate's thesis. Zhytomyr: Zhytomyr. derzh. un-t

im. Ivana Franka. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/32583/1/dys-Biruk.pdf> [in Ukrainian].

3. Belanova, R. (2003) Problema humanizatsii ta humanitaryzatsii pedahohichnoii osvity [The problem of humanization and humanitarization of pedagogical education]: *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu im. I. Franko – Zhytomyr Ivan Franko state pedagogical university journal*, vyp. 13, 144-146 [in Ukrainian].

4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017, September). *Association Agreement between the European Union and Ukraine*. Cabinet of Ministers of Ukraine. Government portal. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/en/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu> [in English].

5. Dzvinchuk, D.I., & Petrenko, V.P. (2016). Pro vdoskonalennia upravlinnia osvitoiu i naukoiu Ukrainy na osnovi kontseptsii intelektualizatsii [On improving the management of education and science of Ukraine based on the concept of intellectualization]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia – Theory and practice of state administration and local self-government*, 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2016_1_6 [in Ukrainian].

6. European Commission (2005, March). *Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications*. European Commission. Retrieved from: <http://www.certificazione.unimore.it/site/home/documento124000762.html> [in English].

7. Hepp K.P., Prats Fernández, M.À., & Holgado García, J. (2015). Teacher training: technology helping to develop an innovative and reflective professional profile. *RUSC. Universities and Knowledge Society Journal*, 12 (2), 30-43. DOI: <http://dx.doi.org/10.7238/rusc.v12i2.2458> [in English].

8. Hutmacher, W. (1997). Key competencies for Europe. Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Cooperation (CDCC). In *Secondary Education for Europe*. Strasburg, 11 [in English].

9. Kalashnikova, S.A. (2015). U poshukakh novoi modeli upravlinnia vyshchoiu osvitoiu v Ukraini: yevropejski oriientyry ta vitchyzniani vyklyky [In search of a new model of higher education management in Ukraine: European landmarks and domestic challenges]. *Teoretychnyi ta naukovo-metodychnyi chasopys "Vyshcha osvita Ukrainy" – Theoretical and scientific-methodical journal "Higher education of Ukraine"*, 3, 77-91 [in Ukrainian].

10. Legislation of Ukraine. (2014). *Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" [Law of Ukraine "On higher education"]*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-18> [in Ukrainian].

11. Legislation of Ukraine. (2015). *Stratehia staloho rozvytku "Ukraina – 2020" [Strategy on Sustainable Development "Ukraine – 2020"]*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> [in Ukrainian].

12. Legislation of Ukraine. (2017). *Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu stratehiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku" [Law of Ukraine "On the National strategy for the development of education in Ukraine for the period until 2021"]*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukrainian].

13. Legislation of Ukraine. (2019). *Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "On education"]*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19> [in Ukrainian].

14. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2014). *Stratehia reformuvannia vyschoii osvity v Ukraini do 2020 roky [Strategy for Higher Education Reform in Ukraine until 2020]*. Retrieved from: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf [in Ukrainian].

15. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2017). *New Ukrainian School*. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/eng/tag/nova-ukrainska-shkola> [in English].

16. Moran, J.P. (2017). *The Impact of Extracurricular Activity on Teacher Job Satisfaction*. Doctor's thesis. USA: Youngstown, Ohio, Youngstown State University. Retrieved from: https://etd.ohiolink.edu/!etd.send_file?accession=ysu1492182067273518&disposition=inline [in English].
17. OECD. (2016). *Innovating Education and Educating for Innovation: The Power of Digital Technologies and Skills*. Paris: OECD Publishing. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264265097-en> [in English].
18. Onyshchenko, N.P. (2012). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii v systemi profesiinonii pidhotovky maibutnikh uchyteliv. [Innovative pedagogical technologies in the system of future teachers' vocational training]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenko – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko national university*, 22 (257), VI, 36-44 [in Ukrainian].
19. Onyshchenko, N.P. (2014). Pedahohichni aspekty pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv do sotsialno-vykhovnoii roboty. [Pedagogical aspects of preparing future specialists for social and educational work]. *Electronic Journal "The theory and methods of educational management"*, 3 (14). Retrieved from: <http://ephsheir.phdpu.edu.ua/xmlui/handle/8989898989/328> [in Ukrainian].
20. Onyshchenko, N., Serdiuk, N., & Krykun, V. (2021). Pre-service teachers' training for the innovative extracurricular work. *Advanced Education*, 8(19), 20-32. DOI: 10.20535/2410-8286.225789 [in English].
21. Pikelna, V.S., & Udod, O.A. (1998). *Upravlinnia shkoloiu* [School management]. Kyiv: NMOPI "ALFA", 283 [in Ukrainian].
22. Raven, J. (2012). *Competence, Education, Professional Development, Psychology, and Socio-Cybernetics*. In Neimeyer, (ed). *Continuing Education: Types, Roles, and Societal Impacts*. Hauppauge, New York: Nova Science Publishers, Inc. [in English].
23. *Rozvytok systemy zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v Ukraini: informatsiino-analitychnyi ohliad [Development of the system of quality assurance of higher education in Ukraine: an informational and analytical review]*. (2017). Retrieved from: <https://erasmusplus.org.ua/korysna-informatsiia/korysni-materialy/category/3-materialy-natsionalnoi-komandy-ekspertiv-shchodo-zaprovadzhennia-instrumentiv-bolonskoho-protseesu.html?download=88:rozvytok-systemy-zabezpechennia-iakosti-vyshchoi-osvity-ukrainy> [in Ukrainian].
24. Serdiuk, N. (2018). Current state and problems of the development of the Ukrainian higher education. *Profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohiia [Vocational education: methodology, theory and technologies]: zb. nauk. prats [red. kol.: Dobroskok, I.I. (ed. in chief) etc.]*. Kyiv: Pedahohichna dumka, 7, 188-204 [in English].
25. Serdiuk, N. (2017). Modern trends in methods of foreign language training at the institutions of higher education in Ukraine. *Theoretical and Didactic Philology*, (26), 101-109. Retrieved from: <https://tdp-journal.com/index.php/journal/article/view/57> [in English].
26. Shapran, O. (2013). Realizatsiia kompetentnisnoho pidkhodu v systemi neperervnoii osvity [Realization of competence approach in the system of lifelong education]. *Humanitarnyi visnyk Derzhavnoho vyshchoho navchalnoho zakladu "Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni H.S. Skovorody". Pedahohika. Psykholohiia. Filozofia – Humanitarian bulletin of the state higher educational institution "Pereiaslav-Khmelnitskyi state pedagogical university named after H.S. Skovoroda". Pedagogy. Psychology. Philosophy*, 28, 319-324. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvpdpu_2013_28_1_62 [in Ukrainian].
27. Shkvyr, O.L. (2018). *Teoretychni i metodychni zasady stupenevonii pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly do provedennia pedahohichnykh doslidzhen [Theoretical and Methodical Principles of Stage Preparation of the Future Primary School Teachers for Conducting Pedagogical Researches]*. Doctor's thesis. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University, 572 [in Ukrainian].

28. Solovey, M., & Demchuk, V. (2017). Orhanizatsiini ta metodychni zasady vykhovnoyii diialnosti v universyteti [Organizational and methodical fundamentals of educational activity at the university]. *Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia – Theoretical issues of culture, education and upbringing: zb. nauk. prats*, Kyiv: KNLU, 1, 28-38. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Tpkov_2017_1_9.pdf [in Ukrainian].
29. Sysoieva, S., & Mospan, N. (2018). Concept of competence in the international and national educational contexts. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka [Continuing Professional Education: Theory and Practice]*, 1-2, 7-15. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2018_1-2_3 [in Ukrainian].
30. Tazhbayeva, S.G. (2015). Scientific Basis of the Future Teachers Extracurricular Activities Organization (Educational Aspect). *Bulletin Abay Kazakh National Pedagogical University*. Almaty, Kazakhstan. Retrieved from: <https://articlekz.com/en/article/19607> [in English].
31. Zhukovskiy, V.M. (2002). *Moralno-etychne vykhovannia v istorii amerykanskoj shkoly: monohrafiia [Moral and ethical education in the history of the American school: monograph]*. Institut pedahohiky APN Ukrainy. Ostroh, Ukraine. [in Ukrainian].

Received: October 31, 2022

Accepted: November 30, 2022

ANDRAGOGY АНДРАГОГІКА

UDC 37.015.31:796.853.23-057.874

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.246-261

FORMATION OF PROFESSIONAL ETHICS IN JUDO COACHES

H. P. Hryban*, V. A. Filina**

The article examines the peculiarities of the process of formation of professional ethics of judo coaches as the value-content basis of their professional competence. Judo as a sport, according to Japanese traditions, has its own philosophical component and is based on three main principles: mutual help and understanding to achieve progress; the best use of body and spirit; submit to win. The creation of conditions for the formation of professional ethics of a judo coach significantly affects the learning process and the formation of positive ethical guidelines for future coaches. Professional ethics is a multifunctional discipline that is reflected in all spheres of human life. Thus, physical culture and sports act as transmitters of high spiritual and moral values in athletes, the formation of which is influenced by the coach, since he must possess the appropriate knowledge, abilities and skills.

The purpose of the article is to substantiate the peculiarities of the formation of professional ethics in future judo coaches.

It has been proven that the professional activity of a judo coach has specific features that are determined by this type of martial arts and its philosophy. The core of the general culture of the individual is education and education in their harmonious combination. Compliance with ethical norms in judo is an undeniable truth, because in the modern realities of sports matches, controversial issues and violations of professional ethics by coaches constantly arise. The training of a judoka is a complex hierarchically structured system, which includes not only the formation and development of special motor actions and physical qualities or abilities, but also the education of certain moral and spiritual values and norms. An important element of this system is the trainer. It was established that among the important factors that shape the professional ethics of judo coaches is the understanding that: 1) students are not perfect and, accordingly, can make mistakes; 2) creation of a favorable climate in the sports team, where interesting competitive tasks dominate, which increases mutual understanding between the coach and the athlete; 3) the use of various teaching techniques and pedagogical influence improves the quality of the training process; 4) young judokas are able to learn the educational and training program in different ways. Indicators of the professional ethics of a judo coach during training and competitive activities are: sociability (17.2%), benevolence (15.4%), tact (8.7%), tolerance (10.7%),

* Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
gribang@ukr.net

ORCID: 0000-0002-9049-1485

** PhD student

(Zhytomyr Ivan Franko State University)
valentinafilinabest@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1244-0543

sense of proportion (13.2%), striving for self-improvement (12.4%), justice (11.8%), striving to understand others (5.3%), creative activity (2.6%), etc. These qualities characterize the level of professional and personal development of the coach in professional interaction with the standards of behavior that follow from the ethical code of judo. The structure and content of professional ethics, ethical qualities and pedagogical values of judo coaches is carried out in the training process, where the target direction, content and nature of professional and pedagogical activities are determined.

Key words: judo, professional ethics, culture, competence, coach.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ У ТРЕНЕРІВ З ДЗЮДО

Г. П. Грибан, В. А. Філіна

У статті розглядаються особливості процесу формування професійної етики тренерів з дзюдо як ціннісно-змістової основи їх професійної компетентності. Дзюдо як вид спорту за японськими традиціями має свою філософську складову і базується на трьох головних принципах: взаємна допомога та розуміння для досягнення прогресу; найкраще використання тіла та духу; піддатися, щоб перемогти. Створення умов для формування професійної етики тренера з дзюдо суттєво впливає на процес навчання та формування позитивних етичних настанов для майбутніх тренерів. Професійна етика являє собою поліфункціональну дисципліну, яка знаходить своє відображення у всіх сферах життя людини. Так, фізична культура та спорт виступають ретрансляторами високих духовно-моральних цінностей в спортсменів, на формування яких впливає тренер, оскільки він повинен володіти відповідними знаннями, вміннями та навичками.

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей формування професійної етики у майбутніх тренерів з дзюдо.

Доведено, що професійна діяльність тренера з дзюдо має специфічні особливості, які обумовлені цим видом одноборства та його філософією. Ядром загальної культури особистості є освіченість та виховання в їх гармонійному поєднанні. Дотримання етичних норм в дзюдо є незаперечною істиною, тому що в сучасних реаліях спортивних поєдинків постійно виникають спірні питання, порушення професійної етики тренерами. Підготовка дзюдоїста представляє собою складну ієрархічно структуровану систему, яка включає в себе не лише формування та розвиток спеціальних рухових дій та фізичних якостей чи здібностей, але й виховання певних моральних і духовних цінностей та норм. Важливим елементом цієї системи є тренер. Встановлено, що серед вагомих чинників, які формують професійну етику тренерів з дзюдо є розуміння того, що: 1) учні не ідеальні та, відповідно, можуть допускати помилки; 2) створення сприятливого клімату у спортивному колективі, де домінують цікаві змагальні завдання, підвищує взаєморозуміння між тренером і спортсменом; 3) застосування різноманітних прийомів навчання та педагогічного впливу покращує якість тренувального процесу; 4) юні дзюдоїсти по-різному здатні засвоювати навчально-тренувальну програму. Показниками професійної етики тренера з дзюдо під час тренувальної і змагальної діяльності є: товариськість (17,2%), доброзичливість (15,4%), тактовність (8,7%), толерантність (10,7%), відчуття міри (13,2%), прагнення до самовдосконалення (12,4%), справедливість (11,8%), прагнення зрозуміти іншого (5,3%), творча активність (2,6%) та ін. Ці якості характеризують рівень професійно-особистісного розвитку тренера в професійній взаємодії зі стандартами поведінки, які впливають з етичного кодексу дзюдо. Структура та зміст професійної етики, етичних якостей та педагогічних цінностей тренерів з дзюдо здійснюється в процесі навчання, де визначається цільова направленість, зміст і характер професійно-педагогічної діяльності.

Ключові слова: дзюдо, професійна етика, культура, компетентність, тренер.

Introduction of the issue. Ensuring an effective educational process for the training of future judo coaches requires teachers of higher education institutions to form comprehensive development of students, improve their communication

Постановка проблеми. Забезпечення ефективного освітнього процесу з підготовки майбутніх тренерів з дзюдо вимагає від викладачів закладів вищої освіти формування всебічного розвитку здобувачів, удосконалення їхніх

skills to convey thoughts correctly and clearly, connect theoretical knowledge with their future activities and professional ethics. Currently, the issue of improving the goal and values of the educational and training process in judo is quite acute. There is a need for the formation of professional ethics of a new generation of judo coaches who can revive universal standards of harmonious comprehensive human development in long-term personally oriented interaction. Significant changes in the educational process are impossible without a radical rethinking of the coach's professional activity, where the problem of forming his professional ethics receives special attention.

Current state of the issue. Ethics occupies a special place in the professional activity of judo coaches. Judo as a sport according to Japanese traditions has its own philosophical component and is based on three main principles: 1) mutual help and understanding to achieve progress; 2) best use of body and spirit; 3) submit to win. Judo athletes traditionally have the goals of physical education, preparation for hand-to-hand combat and improvement of consciousness, which requires discipline, perseverance, self-control, compliance with etiquette, understanding the relationship between success and the efforts necessary to achieve it. Sports behavior of judokas is based on ethical ideas of honesty, justice, tolerance. Professional athletes, coaches, referees can be successful in judo by combining their professional achievements with the ethics of this sport.

The specificity of the goals and tasks of judo coaching requires maximum independence from the coach in the performance of their professional rights and responsibilities. This implies their freedom from any external influence, pressure or interference in the activities by the administration, other coaches, etc., as well as from the influence of their personal interests. Thus, the coach is obliged to use all the knowledge and professional skills in carrying out their duties. Considering the social importance and complexity of a coach's professional duties, they are required to have a high level of competence and professional training, a thorough

комунікативних умінь правильно й виразно передавати думки, теоретичні знання пов'язувати з їхньою майбутньою діяльністю та професійною етикою. Наразі досить гостро стоїть питання удосконалення мети та цінностей навчально-тренувального процесу з дзюдо. Виникає потреба у формуванні професійної етики нового покоління тренерів з дзюдо, які здатні відродити у тривалій особистісно орієнтованій взаємодії загальнолюдські стандарти гармонійного всебічного розвитку людини. Суттєві зміни в освітньому процесі неможливі без кардинального переосмислення професійної діяльності тренера, де особливої уваги набуває проблема формування його професійної етики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Етика займає особливе місце у професійній діяльності тренерів з дзюдо. Дзюдо як вид спорту за японськими традиціями має свою філософську складову і базується на трьох головних принципах: 1) взаємна допомога та розуміння для досягнення прогресу; 2) найкраще використання тіла та духу; 3) піддатися, щоб перемогти. Перед спортсменами дзюдоїстами, традиційно ставляться цілі фізичного виховання, підготовки до рукопашного бою і вдосконалення свідомості, що вимагає дисципліни, наполегливості, самоконтролю, дотримання етикету, розуміння співвідношення між успіхом і необхідними для його досягнення зусиллями. Спортивна поведінка дзюдоїстів ґрунтуються на етичних ідеях чесності, справедливості, толерантності. Професійні спортсмени, тренери, судді можуть досягти успіху у дзюдо, поєднуючи свої професійні досягнення з основами етики цього виду спорту.

Специфіка цілей і завдань тренерської діяльності в дзюдо вимагає від тренера максимальної незалежності у виконанні своїх професійних прав і обов'язків. Це передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з боку адміністрації, інших тренерів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів. У своїй

knowledge of current legislation, the practice of its application, mastery of styles and formats, methods and techniques of coaching skills [2; 4; 7]. At the same time, the main prerequisite for the successful performance of professional functions by a coach is the availability of professional knowledge, skills and competencies. Since the success of various sports processes (training sessions, organization and holding of competitions, preparation for competitions, etc.) significantly depends not only on the professionalism of each of the participants in these processes, but also on the level of their morality and general culture [5; 8].

We can distinguish the following systems of relationships between the participants of the sports process: 1) mutual relations of judokas with fans of other teams and judges; 2) judges' relations with the press, with athletes, spectators, and among themselves; 3) relationships of coaches with their students and judokas of other teams, colleagues, fans, service personnel, etc. It is worth noting that the nature of these relations is influenced by the general culture and observance of ethical norms not only by judo coaches, but also by all participants in sports activities [6; 9; 10].

The coach's culture is a complex multi-level phenomenon that includes personal qualities (character traits, interest, general erudition), professional abilities and creative potential in general. A high level of personal culture has a positive effect on the training process, relationships with all participants of sports events, which allows the athlete to successfully achieve their goal. The culture of a judo coach is a component of his professional ethics and is realized in educational and training activities, in interaction and communication, through the attitude towards the participants of these activities. Modern scientists consider the coach's culture as an integration, a synthesis of natural and acquired personal properties that can ensure a high level of professional activity [6; 7; 9]. Thus, the content of the general culture of a judo coach includes, first of all, life attitudes and priorities of universal human values: love, truth,

професійній діяльності тренер зобов'язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність при здійсненні своєї діяльності. Зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків тренера, від нього вимагається високий рівень компетентності та професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування стилів та форматів, методів і прийомів тренерської майстерності, ораторського мистецтва [2; 4; 7]. В той же час, головною передумовою успішного виконання тренером професійних функцій є наявність професійних знань, умінь та компетентностей. Оскільки успішність перебігу різних спортивних процесів (тренувальні заняття, організація та проведення змагань, підготовка до змагань тощо) істотно залежить не тільки від професіоналізму кожного з учасників цих процесів, але й від рівня їх моральності та загальної культури [5; 8].

Можемо виділити такі системи відносин між учасниками спортивного процесу: 1) взаємовідносини дзюдоїстів з уболівальниками інших команд та суддями; 2) взаємовідносини суддів з пресою, зі спортсменами, глядачами, між собою; 3) взаємовідносини тренерів зі своїми учнями та дзюдоїстами інших команд, колегами, уболівальниками, з обслуговуючим персоналом тощо. Варто відмітити, що на характер цих відносин впливає загальна культура та дотримання етичних норм не лише тренерів з дзюдо, а й всіх учасників спортивної діяльності [6; 9; 10].

Культура тренера – це комплексне багаторівневе явище, яке включає в себе особистісні якості (характер, інтерес, загальна ерудиція), професійні здібності та творчий потенціал в цілому. Високий рівень культури особистості позитивно впливає на тренувальний процес, взаємовідносини з всіма учасниками спортивних заходів, що дозволяє успішно досягти спортсмену своєї мети. Культура тренера з дзюдо є складовою його професійної етики та реалізується в навчально-тренувальній діяльності, у взаємодії та спілкуванні, через ставлення

beauty, goodness, freedom, etc. [4; 5]. At the same time, the general culture and observance of ethical norms of a judo coach is the starting point of their qualification and professional growth. At the same time, the formation of professional ethics of judo coaches is closely related to professional activity.

N. Boreiko considers the formation of pedagogical culture as a component of the professional ethics of future physical culture and sports specialists, while emphasizing that "professional ethics is primarily one of the indicators of the pedagogical culture of future specialists" [1: 27]. V. Bralatan, L. Hutsalenko, N. Zdyrko consider professional ethics as a specific code of ethics for people of a certain profession, related to the humanization of social work, because in established professional codes of ethics, humanistic imperatives are of great importance in human relations [3: 13].

The content of the coach's professional ethics is influenced by several factors, among which are the level of cultural and moral development of society, its cultural and historical features, as well as the features of the professional environment and team spirit are of particular importance. The separation of professional ethics into a relatively independent field of knowledge is due to the need to define certain moral norms, rules, and traditions that will be specific to the representatives of certain professions and which they will be guided by in the implementation of specific professional activities. The determination of these norms, rules, and traditions is aimed at forming the personality of a representative of this profession, their beliefs, views, norms and rules of behavior. In addition, any professional activity indirectly affects one's personality, changing their qualities, traits, characteristics. Thus, ethical codes arise as a result of the need to regulate the behavior of professionals in those fields of activity that, as a result of social changes, are brought to the fore, and their role acquires social significance. Therefore, it acquires special importance in professions related to psychological and educational influence on a person: teacher, coach, psychologist, etc.

до учасників цієї діяльності. Сучасні науковці розглядають культуру тренера як інтеграцію, синтез природних та набутих особистісних властивостей, які здатні забезпечувати високий рівень професійної діяльності [6; 7; 9]. Так, в зміст загальної культури тренера з дзюдо входять, в першу чергу, життєві установки та пріоритети загальнолюдських цінностей – любові, істини, краси, добра, свободи тощо [4; 5]. Разом з тим, загальна культура та дотримання етичних норм тренера з дзюдо являється точкою відліку його кваліфікації та професійного зростання. Водночас формування професійної етики тренерів з дзюдо тісно пов'язано з професійною діяльністю.

Н. Борейко зі співавторами розглядають формування педагогічної культури як складову професійної етики майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, при цьому наголошують, що "професійна етика виступає насамперед одним з показників педагогічної культури майбутніх фахівців" [1: 27]. В. Бралатан, Л. Гуцаленко, Н. Здырко розглядають професійну етику як специфічний етичний кодекс людей певної професії, пов'язаної з гуманізацією суспільної праці, адже у закладених професійних етичних кодексах, гуманістичні імперативи мають величезне значення у загальнолюдських відносинах [3: 13].

На зміст професійної етики тренера впливає ряд чинників, серед яких особливе значення має рівень культурного та морального розвитку суспільства, його культурно-історичні особливості, а також особливості професійного середовища та колективу. Виокремлення професійної етики у відносно самостійну галузь знання обумовлене необхідністю визначення певних моральних норм, правил, традицій, які будуть властиві представникам певних професій і якими вони будуть керуватися при здійсненні конкретної професійної діяльності. Визначення цих норм, правил, традицій спрямовано на формування особистості представника цієї професії, його переконань, поглядів, норм і правил поведінки. Крім того, будь-яка професійна діяльність опосередковано впливає на особистість людини, змінюючи її якості,

There is no unambiguous interpretation of the concept of "professional ethics" in literary sources. In the Dictionary of Ethics, it is noted that professional ethics are "codes of conduct that ensure the moral nature of relationships between people engaged in joint professional activities".

It is worth noting that one of the priority tasks of any coach is to create an effective system of training and organization of joint activities with students. In the process of such interaction, there is a mutual nature of positive changes, which are its essential characteristics. At the same time, the effectiveness of the pedagogical interaction of students and trainers can be carried out not only by monitoring and evaluating the acquired knowledge, abilities and skills, but also by determining the professional orientation of students, the formation of interests in the chosen professional activity.

An important condition of the coach's activity is the determination of the features of their professional ethics as a component of professional competence, since it determines the nature of the interaction between the coach and the athlete, and therefore affects the result of the sports and training process. The formation of the professional ethics of a judo coach is relevant, because sports activities in themselves do not educate students and can form negative character traits: selfishness, ambition, vanity, arrogance, etc.

Aim of research is the substantiation of the peculiarities of the formation of professional ethics in future judo coaches.

Research objectives:

1. To conduct an analysis of scientific and methodical literature on the problem of formation of professional ethics of judo coaches;

2. To determine the peculiarities of formation of professional ethics of judo coaches;

3. To study the influence of the components of the professional ethics of a judo coach on students in the educational and training and competitive process of judo.

Research methods. The following

рисни, характеристики. Тобто етичні кодекси виникають у результаті необхідності регулювати поведінку професіоналів у тих галузях діяльності, які в результаті соціальних змін висувуються на передній план, і їхня роль набуває соціального значення. Тому особливого значення професійна етика набуває у професіях, що пов'язані з психологічним і виховним впливом на людину: вчитель, тренер, психолог та ін. В літературних джерелах немає однозначного тлумачення поняття "професійна етика". У Словнику з етики відзначається, що *професійною етикою* називають кодекси поведінки, які забезпечують моральний характер взаємовідносин між людьми, які займаються спільною професійною діяльністю.

Варто відмітити, що одним з пріоритетних завдань будь якого тренера є створення ефективної системи підготовки та організації спільної діяльності з учнями. В процесі такої взаємодії має місце взаємний характер позитивних змін, які являються її сутнісною характеристикою. В той же час, ефективність педагогічної взаємодії учнів та тренерів може здійснюватися не лише за допомогою відслідковування та оцінки набутих знань, умінь та навиків, але й визначенням професійної спрямованості учнів, сформованості інтересів до обраної професійної діяльності.

Важливою умовою діяльності тренера є визначення особливостей його професійної етики як складової професійної компетентності, оскільки вона визначає характер взаємодії тренера і спортсмена, а отже, впливає і на результат спортивно-тренувального процесу. Формування професійної етики тренера з дзюдо є досить актуальним, тому що спортивна діяльність сама по собі не виховує учнів і може сформувати негативні риси характеру: егоїзм, честолюбство, марнославство, зарозумілість та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні особливостей формування професійної етики у майбутніх тренерів з дзюдо.

Завдання дослідження:

1. Провести аналіз науково-методичної

research methods were used to solve the problems: analysis of scientific and methodological literature, interviews, surveys, questionnaires, pedagogical observation, analysis of educational and training classes in judo, methods of mathematical statistics. Research was conducted during 2020-2021 at the base of the "Avangard" sports complex, Zhytomyr. 15 judo coaches and 27 judo students participated in the study.

Results and discussion. The professional activity of a judo coach has specific features that are determined by this type of martial arts and its philosophy. The core of the general culture of the individual is education and education in their harmonious combination. The leading place in the general development of the coach's personality is occupied by morality, which determines the selectivity of his relations with the surrounding world. The core of the pedagogical orientation is a professional and personal humanistic position, the content of which consists in mastering the basic and selective components of the educational program for training the future coach, in the assimilation of moral and spiritual values, in the identification and development of a humane attitude towards students. Thus, the logical center and basis of the structure of the professional qualities of a judo coach is orientation - an integral quality of the coach's personality, which is expressed in the worldview, interests and spiritual needs.

The content of the formation of the coach's professional ethics can be considered as a complex socio-pedagogical phenomenon consisting of several interconnected components (communicative guidelines, knowledge, communicative skills that are implemented under certain conditions and depend on external conditions and internal factors). In order to form the professional ethics of the future coach, it is necessary to create such conditions in the educational process of the institution of higher education that are able to ensure: a) full development of each of the elements of professional and communicative competence; b) conditions of the external environment (positive

літератури з проблеми формування професійної етики тренерів з дзюдо.

2. Визначити особливості формування професійної етики тренерів з дзюдо.

3. Дослідити вплив складових професійної етики тренера з дзюдо на учнів в навчально-тренувальному та змагальному процесі з дзюдо.

Для вирішення завдань було використано такі **методи дослідження**: аналіз науково-методичної літератури, бесіди, опитування, анкетування, педагогічне спостереження, аналіз навчально-тренувальних занять з дзюдо, методи математичної статистики. Дослідження були проведені протягом 2020-2021 рр. на базі спортивного комплексу "Авангард", м. Житомир. У дослідженні брали участь 15 тренерів з дзюдо та 27 учнів-дзюдоїстів.

Виклад основного матеріалу.

Професійна діяльність тренера з дзюдо має специфічні особливості, які обумовлені цим видом одноборства та його філософією. Ядром загальної культури особистості є освіченість та виховання в їх гармонійному поєднанні. Провідне місце в загальному розвитку особистості тренера займає моральність, яка визначає вибірковість його відносин з навколишнім світом. Ядром педагогічної спрямованості виступає професійно-особистісна гуманістична позиція, зміст якої полягає в оволодінні основною і вибірковою компонентами освітньої програми з підготовки майбутнього тренера, в засвоєнні морально-духовних цінностей, у виявленні та розвитку гуманного ставлення до учнів. Таким чином, логічним центром та основою структури професійних якостей тренера з дзюдо є спрямованість – інтегральна якість особистості тренера, яка виражається у світогляді, інтересах та духовних потребах.

Зміст формування професійної етики тренера можна розглядати як складний соціально-педагогічний феномен, що складається з декількох взаємопов'язаних компонентів (комунікативні настанови, знання, комунікативні вміння, які реалізуються при певних умовах і залежать від зовнішніх умов та внутрішніх чинників). Для формування

influence of the educational, training and social environment), as well as take into account internal factors (individual and psychological characteristics of the future coach, his qualifications and sports experience, etc.); c) level of general culture.

We carried out the formation of professional ethics of future trainers in a specific educational space, taking into account the cultural and moral values of the environment, namely: a) political-legal, moral and socio-cultural development of the social environment (national traditions, features of the ethnic group, socio-cultural features) and professional formation (the composition of teachers and trainers, logistical and scientific-methodological support of the educational and training process, the specifics and content of the mandatory and optional components of the educational program); b) internal prerequisites, that is, subjective factors: age, gender, anatomical and physiological abilities, individual psychological and intellectual characteristics, level of education, pedagogical and coaching experience and qualifications of the teaching staff.

In addition, pedagogical conditions were considered, which can increase the effectiveness of the formation of the coach's professional ethics as a value-content basis of professional competence, namely:

1) the structure and content of professional ethics, ethical qualities and pedagogical values, on the basis of which the learning and training process is carried out, the target orientation, content and nature of the professional and pedagogical activity of a judo coach;

2) the logic of designing the process of formation of professional ethics, its stages, methods, means and techniques are determined by the features of the structure and content of the professional training of a judo coach;

3) increasing motivation to achieve high results in professional activities and formation of motives for professional (career) growth with a special emphasis on constant professional search and expansion of professional competencies;

4) the implementation of the process of formation of professional ethics was carried

професійної етики майбутнього тренера необхідно створити в освітньому процесі закладу вищої освіти такі умови, які здатні забезпечити: а) повноцінний розвиток кожного з елементів професійної та комунікативної компетентності; б) умови зовнішнього оточення (позитивний вплив освітнього, тренувального та соціального оточення), так і врахувати внутрішні чинники (індивідуально-психологічні особливості майбутнього тренера, його кваліфікацію та спортивний досвід тощо); в) рівень загальної культури.

Формування професійної етики майбутніх тренерів ми здійснювали в конкретному освітньому просторі з врахуванням культурних і моральних цінностей оточення, а саме: а) політико-правового, морального і соціокультурного розвитку суспільного оточення (національних традицій, особливостей етносу, соціокультурних особливостей) та професійного становлення (складу викладачів і тренерів, матеріально-технічного і науково-методичного забезпечення освітнього та тренувального процесу, специфіки та змісту обов'язкової і вибіркової компоненти освітньої програми); б) внутрішніх передумов, тобто суб'єктивних чинників: віку, статі, анатоми-фізіологічних здібностей, індивідуально-психологічних та інтелектуальних особливостей, рівня освіти, педагогічного і тренерського досвіду та кваліфікації професорсько-викладацького складу.

Окрім того, були враховані педагогічні умови, які здатні підвищити ефективність формування професійної етики тренера як ціннісно-змістової основи професійної компетентності, а саме:

1) структура та зміст професійної етики, етичні якості та педагогічні цінності, на основі яких здійснюється процес навчання та тренування, цільова направленість, зміст і характер професійно-педагогічної діяльності тренера з дзюдо;

2) логіка проектування процесу формування професійної етики, його етапи, методи, засоби та прийоми обумовлені особливостями структури та змісту професійної підготовки тренера з

out on the basis of the use of active forms, methods and means taking into account the specifics of the organization of the educational and training process in judo;

5) creation of a cultural and educational space in a higher education institution and a children's and youth sports school based on the interaction of teams guided by a single pedagogical task, principles and approaches to the formation of a coach's professional ethics. Thus, the choice of the above-mentioned pedagogical conditions is determined not only by the possibilities of their positive influence on expanding the range of professional and pedagogical skills of the coach (communicative, organizational, managerial, etc.), improving his pedagogical culture (cognitive, professional value, activity component), which provides: adaptability from general cultural status of ethics in an educational institution to the nature of interaction in the process of professional activity.

The results of the survey of qualified judo coaches allowed us to establish the ranking of the main factors that influence the formation of the professional ethics of a judo coach. Among the important factors that shape the professional ethics of judo coaches, it was established: 1) that students are not perfect and, accordingly, can make mistakes; 2) creation of a favorable working environment dominated by interesting competitive tasks and positive comments; 3) application of various teaching methods and pedagogical influence; 4) understanding that young judokas are able to learn the educational and training program in different ways. Less significant are the factors that took 5-10 ranking places (Table 1).

дзюдо;

3) підвищення мотивації для досягнення високих результатів у професійній діяльності та формування мотивів професійного (кар'єрного) зростання з особливим акцентом на постійний професійний пошук та розширення професійних компетентностей;

4) реалізація процесу формування професійної етики здійснювалася на основі використання активних форм, методів і засобів з урахуванням специфіки організації навчально-тренувального процесу в дзюдо;

5) створення в закладі вищої освіти та дитячо-юнацькій спортивній школі культурно-освітнього простору на основі взаємодії колективів, які керуються єдиним педагогічним завданням, принципами та підходами щодо формування професійної етики тренера. Так вибір вище зазначених педагогічних умов визначається не лише можливостями їх позитивного впливу на розширення діапазону професійно-педагогічних вмінь тренера (комунікативних, організаторських, управлінських тощо), підвищення його педагогічної культури (когнітивний, професійно-ціннісний, діяльнісний компонент), яка передбачає: адаптивність від загальнокультурного статусу етики в навчальному закладі до характеру взаємодії в процесі професійної діяльності.

Результати анкетування кваліфікованих тренерів з дзюдо, дозволили встановити рейтингові місця основних чинників, які впливають на формування професійної етики тренера з дзюдо. Серед вагомих чинників, які формують професійну етику тренерів з дзюдо встановлено: 1) що учні не ідеальні та, відповідно, можуть допускати помилки; 2) створення сприятливого робочого середовища, в якому домінують цікаві змагальні завдання та позитивні коментарі; 3) застосування різноманітних прийомів навчання та педагогічного впливу; 4) розуміння того, що юні дзюдоїсти по-різному здатні засвоювати навчально-тренувальну програму. Менш значущими є чинники, які посіли 5-10 рейтингові місця (табл. 1).

Table 1

Factors of professional ethics of qualified judo coaches

Factors	%	Ranking position
Acknowledging the fact that students are not perfect and therefore can make mistakes	26,7	1
Creation of a favorable working environment dominated by interesting competitive tasks and positive comments	18,8	2
Application of various methods of teaching and pedagogical influence	16,6	3
Understanding that young judokas can assimilate the educational and training program in different ways	13,2	4
Loyal attitude to the fact that students can perceive and assimilate information slowly	10,1	5
Real-world understanding of what students can do and what should be expected of them	5,2	6
Ability to see and emphasize prioritizing achievement rather than mistakes	4,7	7
The ability to be restrained and support your students in new achievements and achievements	1,7	8
The ability to always treat judo students with respect and kindness regardless of the circumstances	1,6	9
The ability to objectively analyze students' mistakes in difficult situations that arise in the educational and training process and during competitions in order to get an objective idea of what needs to be worked on	1,4	10

The learning process should be structured in such a way as to widely involve students in independent creative activities to acquire new knowledge and successfully apply it in practice. After all, no matter what the educational and training session is, it should be organized in such a way as to ensure the maximum possible activity of students with constant feedback. Young judokas will respond differently to the application of teaching techniques and pedagogical influence and learn the educational and training program. Loyal attitude of the coach to judo students in the educational and training process will in the long perspective form in them the appropriate professional ethics of communication. It is worth noting that the ability to see and emphasize one's own achievements, mistakes, to be restrained, to support one's students in new achievements and achievements is also an important component of professional ethics.

In the process of educational and training classes, it is important to form the

Процес навчання має бути побудований таким чином, щоб широко залучити учнів у самостійну творчу діяльність для засвоєння нових знань та успішного застосування їх на практиці. Адже яким би не було навчально-тренувальне заняття за формою проведення, його слід організувати так, щоб забезпечити максимально можливу активність учнів з постійно діючим зворотнім зв'язком. На застосування прийомів навчання та педагогічного впливу юні дзюдоїсти будуть по різному реагувати і засвоювати навчально-тренувальну програму. Лояльне ставлення тренера до учнів-дзюдоїстів в навчально-тренувальному процесі в реальній перспективі сформує в них відповідну професійну етику спілкування. Варто відмітити, що вміння бачити та підкреслювати власні досягнення, помилки, бути стриманим, підтримувати своїх учнів в нових звершеннях та досягненнях є також важливим компонентом професійної етики.

У процесі навчально-тренувальних занять важливо формувати в учнів,

necessary theoretical knowledge, individual practice and personal experience in students. Therefore, the coach's ability to always treat students with respect and benevolence, regardless of the circumstances, allows to objectively analyze the mistakes of judokas in various competitive and training situations. The above-mentioned factors affect the formation and observance of the professional ethics of a modern judo coach.

It is believed that it is with the help of compliance with ethical norms that it is possible to correctly assess the internal state of the student, apply the necessary communication style, be an example to follow, and also stimulate them to self-improvement. Professional ethics of a coach includes both professional capabilities, personal qualities (general erudition, character, intelligence) and creative potential in general. Pedagogical ethics is a condition for organizing and creating a friendly atmosphere in the educational and training process and involving students in judo classes. The components of the professional ethical culture of a judo coach are: 1) the formation of a motivational and valuable attitude towards the assimilation of professional knowledge and skills; 2) awareness of the social prestige of the coach's professional activity; 3) motivation to achieve high results in professional activity; 4) focus on joint productive activity "student-trainer", "student-student".

Among the indicators of the professional ethics of a judo coach during training and competitive activities, students attributed: sociability (17.2%), benevolence (15.4%), tact (8.7%), tolerance (10.7%), a sense of proportion (13.2%), the desire for self-improvement (12.4%), justice (11.8%), the desire to understand others (5.3%), creative activity (2.6 %), the ratio of "I-real" and "I-ideal" (2.7%), which characterize the level of professional and personal development; consistency of the coach's behavior in professional interaction with the standards of behavior that follow from the code of ethics (Fig. 1).

необхідну теоретичну обізнаність, індивідуальну практику та особистий досвід. Тому вміння тренера завжди ставитися до учнів з повагою та доброзичливістю незалежно від обставин дозволяє об'єктивно аналізувати помилки дзюдоїстів у різних змагальних та тренувальних ситуаціях. Вище зазначені чинники впливають на формування та дотримання професійної етики сучасного тренера з дзюдо.

Вважається, що саме за допомогою дотримання етичних норм можна правильно оцінити внутрішній стан учня, застосувати необхідний стиль спілкування, бути прикладом для наслідування, а також стимулювати його до самовдосконалення. Професійна етика тренера включає в себе як професійні можливості, особисті якості (загальна ерудиція, характер, інтелект) так і творчий потенціал в цілому. Педагогічна етика є умовою організації та створення доброзичливої атмосфери в навчально-тренувальному процесі та залучення учнів до занять з дзюдо. Складниками професійної етичної культури тренера з дзюдо є: 1) формуванням мотиваційно-ціннісного ставлення до засвоєння професійних знань та умінь; 2) усвідомленням соціального престижу професійної діяльності тренера; 3) мотивація досягнення високих результатів у професійній діяльності; 4) спрямованість на спільну продуктивну діяльність "учень-тренер", "учень-учень".

Серед показників професійної етики тренера з дзюдо під час тренувальної і змагальної діяльності учні віднесли: товариськість (17,2%), доброзичливість (15,4%), тактовність (8,7%), толерантність (10,7%), відчуття міри (13,2%), прагнення до самовдосконалення (12,4%), справедливість (11,8%), прагнення зрозуміти іншого (5,3%), творча активність (2,6%), співвідношення "Я-реального" і "Я-ідеального" (2,7%), які характеризують рівень професійно-особистісного розвитку; узгодженість поведінки тренера в професійній взаємодії зі стандартами поведінки, які випливають з етичного кодексу (рис. 1).

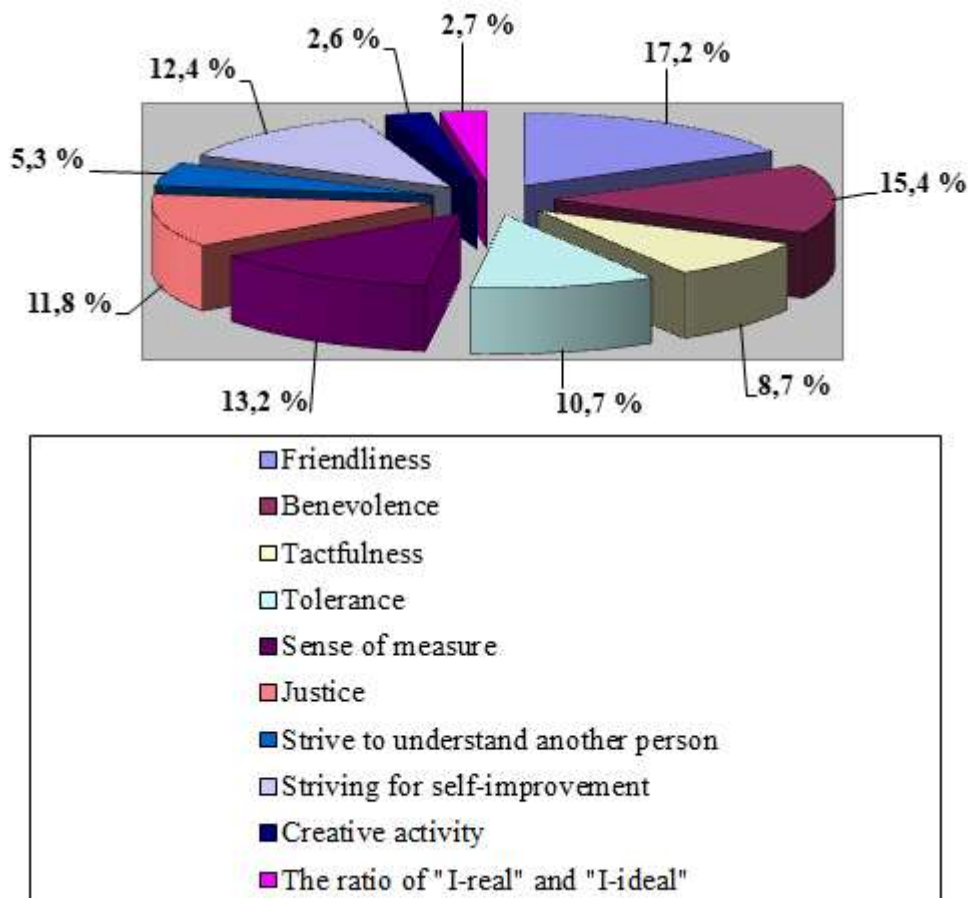

Fig. 1. Assessment by judo students of the importance of the components of the coach's professional ethics during training and competitive activities

Pedagogical values are those features of pedagogical activity that are able to satisfy not only the coach's needs, but also serve as a guide for his social and professional activity, which is aimed at achieving humanistic goals; determine ways of carrying out socio-pedagogical activities, ways of meeting the need for communication, obtaining new information, and transferring accumulated experience; manifest in flexibility, variability, ingenuity, reveal the coach's professional ethics as a specific way of realizing professional opportunities. The content of the pedagogical values of a judo coach includes such components as the creative nature and social significance of their work, the possibility of self-realization, love and affection for children, tact and tolerance, benevolence, justice, principles, the ability to correctly assess the inner state of students, compassion, empathy, a role model, the ability to

В якості педагогічних цінностей виступають ті особливості педагогічної діяльності, які спроможні задовольняти не лише потреби тренера, але й служать орієнтиром його соціальної та професійної активності, яка спрямована на досягнення гуманістичних цілей; визначають шляхи здійснення соціально-педагогічної діяльності, способи задоволення потреби в спілкуванні, в отриманні нової інформації, в передачі накопиченого досвіду; проявляються в гнучкості, варіативності, винахідливості, розкривають професійну етику тренера як специфічний спосіб реалізації професійних можливостей. Зміст педагогічних цінностей тренера з дзюдо включає в себе такі складові, як творчий характер та соціальна значущість його праці, можливість самореалізації, любов та прихильність до дітей, тактовність і толерантність, доброзичливість, справедливість, принциповість, спроможність правильно оцінювати

stimulate children to self-improvement, a tolerant communication style, independent and creative thinking, etc.

Formation of professional ethics of judo coaches takes place during training at a higher education institution and in the process of professional activity. At the same time, the collective and individual efforts of the objects of the educational process are aimed at the formation of professional ethics and act as an integrated condition for the trainer's personal development. The mechanism for creating a cultural and educational space is the interaction of teams that are guided by a single pedagogical task, principles and approaches to the formation of professional ethics, in which the key technological moment is the joint communicative activity of students and trainers. Speaking about the conditions for the formation of the professional ethics of a judo coach, it is necessary to mention such an important aspect as the improvement of the coach's culture.

When forming the coach's professional ethics, an important role is played by the coach's will, which determines their self-regulation, social and professional activity. Thus, professional ethics, as the value-content basis of the professional competence of a judo coach, includes the probability and possibility of productive extrapolation of formed socio-cultural phenomena and pedagogical skills into the production environment. The formation of professional ethics also requires communicative skills, the deeper the coach masters communicative knowledge and relevant skills – automated conscious actions that contribute to the quick and accurate reflection of various situations of educational, training and competitive activities, the higher the level of ethical culture they demonstrate when communicating with students. During the training of coaches, it is important to pay attention not only to the formation of professional skills and abilities, but also to the ability of the future coach to communicate with colleagues, athletes, judges, competition organizers and manage them; orientation in the conditions of communication, which is carried out in

внутрішній стан учнів, співчуття, співпереживання, приклад для наслідування, уміння стимулювання дітей самовдосконаленню, толерантний стиль спілкування, самостійний та творчий склад мислення тощо.

Формування професійної етики тренерів з дзюдо відбувається під час навчання у закладі вищої освіти та в процесі професійної діяльності. При цьому колективні та індивідуальні зусилля об'єктів освітнього процесу спрямовані на формування професійної етики й виступають інтегрованою умовою особистісного розвитку тренера. Механізмом створення культурно-освітнього простору є взаємодія колективів, які керуються єдиним педагогічним завданням, принципами та підходами щодо формування професійної етики, в якій ключовим технологічним моментом є спільна комунікативна діяльність учнів та тренерів. Говорячи про умови формування професійної етики тренера з дзюдо, необхідно згадати такий важливий аспект, як підвищення культури тренера.

При формуванні професійної етики тренера важливої ролі набуває воля тренера, яка визначає його саморегуляцію, соціальну та професійну активність. Таким чином, професійна етика, як ціннісно-змістова основа професійної компетентності тренера з дзюдо, включає ймовірність і можливість продуктивної екстраполяції сформованих соціокультурних явищ і педагогічних вмінь у виробниче середовище. Формування професійної етики також потребує комунікативних умінь, чим глибше тренер оволодіє комунікативними знаннями і відповідними навичками – автоматизованими усвідомленими діями, що сприяють швидкому й точному відображенню різних ситуацій навчально-тренувальної і змагальної діяльності, тим вищий рівень етичної культури від демонструє під час спілкування з учнями. Під час підготовки тренерів важливо звернути увагу не тільки на формування професійних умінь і навиків, а й на уміння майбутнього тренера спілкування з колегами, спортсменами, суддями, організаторами змагань та управління ними; орієнтування в умовах спілкування,

extreme conditions of competitive activity, during failures in competitions; the ability to communicate and verbally influence an athlete during a sports match. It is important for the demonstration of professional ethics in competitive activities to know the individual and psychological characteristics of one's students, to respond adequately to their behavior and psychological state, to choose for each of them in the appropriate situation a method of communication that would not contradict universal human values, the morals of society, humanity, and at the same time should correspond to the individual characteristics of each student.

Conclusions and research perspectives. 1. The activity of a judo coach requires a high level of knowledge in the field of theory and methods of physical education, pedagogy and psychology, anatomy and physiology; possession of means, methods and forms of psychological-pedagogical and training influence; high physical and technical fitness, development of pedagogical abilities and formation of professional ethics, which together constitute their professional competence. The structure of the coach's competence can also include such components as knowledge, experience, professional culture and personal qualities. The competence of a highly qualified judo coach is determined by the peculiarities of their intuition, the richness of predicting the course of a competitive match, the variety of options for changing the situation during competitive activity, the integration of professional experience and is determined by the athlete's activity and their organizational interaction, the culture of relationships. The coach's sports activity relates to constant self-improvement, the need to solve complex pedagogical tasks, the search for new methods and forms of work, requires flexibility and independent thinking when making decisions; requires high creative energy and dedication, concentration of creative efforts to achieve the set goal.

2. The professional ethics of a judo coach is closely related to the process of continuous professional self-improvement. Namely, from the accumulated experience,

що здійснюється в екстремальних умовах змагальної діяльності, під час невдач і поразки у змаганнях; уміння здійснювати комунікацію і мовленнєвий вплив на спортсмена під час спортивного поєдинку. Важливо для демонстрації професійної етики у змагальній діяльності знати індивідуально-психологічні особливості своїх учнів, адекватно реагувати на їх поведінку і психологічний стан, добирати для кожного з них у відповідній ситуації такий спосіб спілкування, який не вступав би у протиріччя з загальнолюдськими цінностями, мораллю суспільства, гуманністю, і в той же час мав би відповідати індивідуальним особливостям кожного учня.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

1. Діяльність тренера з дзюдо вимагає високого рівня знань у галузі теорії і методики фізичного виховання, педагогіки і психології, анатомії і фізіології; володіння засобами, методами і формами психолого-педагогічного і тренувального впливу; високої фізичної і технічної підготовленості, розвиненості педагогічних здібностей та сформованості професійної етики, що в сукупності становлять його професійну компетентність. До структури компетентності тренера також можна ще віднести такі компоненти, як знання, досвід, професійна культура та особистісні якості.

Компетентність висококваліфікованого тренера з дзюдо зумовлена особливостями його інтуїції, багатством передбачення ходу змагального поєдинку, різноманітням варіантів зміни ситуації під час змагальної діяльності, інтегрованістю професійного досвіду і детермінована активністю спортсмена та організаційною їх взаємодією, культурою взаємин. Спортивна діяльність тренера пов'язана з постійним самовдосконаленням, необхідністю вирішувати складні педагогічні завдання, пошуком нових методів і форм роботи, вимагає гнучкості й самостійності мислення при прийнятті рішень; потребує високої творчої енергії і самовіддачі, концентрації творчих зусиль задля досягнення поставленої мети.

2. Професійна етика тренера з дзюдо тісно пов'язана з процесом постійного професійного самовдосконалення. А саме з

the coach should select the knowledge that best corresponds to the situation, transform it, bring it closer to specific conditions; independently analyze accumulated knowledge, critically evaluate it; to see prospects for the development of the athlete's personality and choose the right ways for their development; to constantly expand one's own scope of knowledge, to use new scientific achievements in the training system. The result of the coach's pedagogical activity, i.e. sports achievements of athletes, largely depends on these elements of professional self-improvement.

3. Education, training and development of a future judo coach capable of effectively interacting with students in the process of training and competitive activities and in everyday life requires a person who possesses a high level of professional ethics. Indicators of the professional ethics of a judo coach can include: sociability, benevolence, tact, tolerance, a sense of proportion, the desire for self-improvement, justice, the desire to understand others, creative activity, the ratio of "I-real" and "I-ideal", which characterize the level professional and personal development; consistency of the coach's behavior in professional interaction with the standards of behavior that follow from the code of ethics.

Prospects for further research are aimed at studying the culture of a modern judo coach with students of different age groups.

накопиченого досвіду тренер має виділити ті знання, які найбільш відповідають ситуації, трансформувати їх, наблизити до конкретних умов; самостійно аналізувати накопичені знання, критично їх оцінювати; бачити перспективи розвитку особистості спортсмена і обирати правильні шляхи для його розвитку; постійно розширювати власний обсяг знань, використовувати нові наукові досягнення в системі підготовки. Від цих елементів професійного самовдосконалення значною мірою залежить результат педагогічної діяльності тренера, тобто спортивних досягнень спортсменів.

3. Виховання, навчання та розвиток майбутнього тренера з дзюдо, здатного ефективно взаємодіяти з учнями в процесі тренувальної і змагальної діяльності та в повсякденному житті потребує особистості, яка володіє на високому рівні професійною етикою. До показників професійної етики тренера з дзюдо можна віднесли: товариськість, доброзичливість, тактовність, толерантність, відчуття міри, прагнення до самовдосконалення, справедливості, прагнення зрозуміти іншого, творча активність, співвідношення "Я-реального" і "Я-ідеального", які характеризують рівень професійно-особистісного розвитку; узгодженість поведінки тренера в професійній взаємодії зі стандартами поведінки, які випливають з етичного кодексу.

Перспективи подальших розвідок спрямовані на вивчення культури сучасного тренера з дзюдо з учнями різних вікових груп.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Boreiko, N., Zinchenko, L., Ponomarov, O., & Slastina, A. (2020). Formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv u haluzi fizychnoi kultury i sportu [Formation of the pedagogical culture of future specialists in the field of physical culture and sports]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii № 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport). – Scientific journal of the National M.P. Drahomanov pedagogical university. Series № 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports): zb. nauk. prats. za red. O.V. Tymoshenka. Kyiv: Vyd. NPU im. M.P. Drahomanova, vyp. 1 (121) 20, 25-30 [in Ukrainian].*

2. Borysiuk, S.Yu., Yakymliuk, T.S., Hnitetskyi, L.V., & Khrypliuk, O.P. (2022). Shliakhy udoskonalennia shvydkisno-sylovykh yakosteï yunyk dziudoistiv [Ways of

improving the speed and strength qualities of young judokas]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 3 (103), 21-25 [in Ukrainian].

3. Bralatan, V., Hutsalenko, L., & Zdyrko, N. (2011). *Profesiina etyka: navch. posib. [Professional ethics: a study guide]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 252 [in Ukrainian].

4. Veselovskyi, A.P., Ilchyshyn, I.P., & Nikonets, A.V. (2015). Formuvannia profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti maibutnoho fakhivtsia z fizychnoho vykhovannia na fakultetakh fizychnoho vykhovannia [Formation of professional and pedagogical competence of the future specialist in physical education at the faculties of physical education]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – Scientific journal of the National M.P. Drahomanov Pedagogical University. Series № 15. Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*, vyp. 5K(61), 39-42 [in Ukrainian].

5. Hryban, H.P., & Filina, V.A. (2022). Tekhnolohiia moralno-volovoho vykhovannia uchniv starshoho shkilnoho viku v protsesi zaniat z dziudo [Technology of moral and volitional education of high school students in the process of judo classes]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky – Zhytomyr Ivan Franko state university journal. Pedagogical sciences: nauk. zhurnal / [hol. red. H.P. Hryban, zast. hol. red. O.Ye. Antonova]. Zhytomyr: Vyd-vo Zhytomyrskoho derzh. un-tu imeni I. Franka*, vyp. 2 (109), 65-77 [in Ukrainian].

6. Kuznetsova, I.Yu. (2017). Osoblyvosti profesiinoi diialnosti trenera zi skhidnykh yedynoborstv [Peculiarities of the professional activity of an oriental martial arts coach]. *Aktualni pytannia teorii ta praktyky psykholoho-pedahohichnoi pidhotovky fakhivtsiv v umovakh suchasnoho osvithnoho prostoru: materialy III nauk.-prakt. konf. – Current issues of the theory and practice of psychological and pedagogical training of specialists in the conditions of the modern educational space: materials of III scientific-practical. conf. (m. Kharkiv, 21 kvitnia 2017 r.)*. Kharkiv: Kharkivska derzhavna akademiia fizychnoi kultury, 105-109 [in Ukrainian].

7. Kuznetsova, I.Yu. (2019). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh treneriv zi skhidnykh odnoborstv do profesiinoi diialnosti v dytiachy-yunatskykh sportyvnykh shkolakh [Formation of the readiness of future trainers from eastern martial arts for professional activities in childrens and youth sports schools]*. Candidate's thesis. Kharkiv, 2 [in Ukrainian].

8. Misechko, O.Ye., & Lytnova, T.V. (2022). Vid krytychnoho myslennia – do kreatyvnosti: kroky do rozuminnia [From critical thinking to creativity: steps to understanding]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical sciences: nauk. zhurnal / [hol. red. H.P. Hryban, zast. hol. red. O.Ye. Antonova]. Zhytomyr: Vyd-vo Zhytomyrskoho derzh. un-tu imeni I. Franka*, vyp. 2 (109), 6-15 [in Ukrainian].

9. Platonov, V.M. (1994). *Teoriia ta metodyka sportyvnoho trenuvannia [Theory and technique of sports training]*. Kyiv: Vyshcha shkola, 284 [in Ukrainian].

10. Ponomarov, V.O. (2013). Analiz pedahohichnykh umov ta modeli formuvannia profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti maibutnikh treneriv z atletychnoi himnastyky [Analysis of pedagogical conditions and models of formation of professional and pedagogical competence of future coaches in athletic gymnastics]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T.H. Shevchenka. Serii: Pedahohichni nauky. Fizychno vykhovannia ta sport – Journal of the Chernihiv T.H. Shevchenko national pedagogical university. Series: Pedagogical sciences. Physical education and sports*. Chernihiv. nats. ped. un-t im. T.H. Shevchenka; holov. red. M.O. Nosko. Chernihiv: ChNPU, vyp. 1 (107), 284-287 [in Ukrainian].

Received: November 15, 2022

Accepted: December 09, 2022

UDC 378.046.4: 378.048.2

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.262-272

DIGITAL TRANSFORMATION IN THE ACTIVITIES OF A NURSING SPECIALIST AS AN INFORMATION AND COMMUNICATION COMPONENT OF THE DEVELOPMENT OF THEIR PROFESSIONAL SKILLS

Z. P. Sharlovych*

The article analyzes new approaches to the wide implementation of digital technologies in the activities of a nursing specialist, which is ensured by improving the information and communication component of their professional skills. The concept of the digital information-communication component (DICC) of their professional skills is revealed and the role of postgraduate education in the sustainable development of specialists is emphasized.

Over the past several decades, there has been an intensive search for the interaction of innovative technologies with human potential, which would be supported by the corresponding constantly updated knowledge, abilities, skills, general and special competencies for the implementation and performance of the functions and tasks assigned to them in accordance with the chosen profession. Such a problem exists in all countries of the world, it did not bypass Ukraine, which is keeping a clear course for the intensification of all branches of production.

A striking example of innovative transformations was the medical industry, where the approaches to the organization of health care institutions at all levels, from primary medical care to highly specialized medical care, were revised.

Successfully implemented by the National Health Service and the Public Health Center at the Ministry of Health of Ukraine, digital accounting systems for the provision of medical and nursing services were developed, purchased and introduced, a network with Internet access was installed, and a sufficient number of computers were purchased.

Social transformations of recent years, namely: the COVID-19 pandemic, the treacherous attack of russia, which led to the recent outbreak of the war, prompted the rapid development of ICT in the educational and medical fields due to the need to learn in a short time and master systematic approaches to the ability to process information remotely, since there were and continue to be threats to the life and health of the population, workers in all spheres of service provision, starting from the sectors of education and medicine. This also applies, in fact, to recipients, customers of educational services (students, students of advanced training courses), customers of medical / nursing services (patients and their families). Digital transformation in the activities of a nursing specialist has become an information and communication component and a prerequisite for the development of his professional skills.

Key words: *digital transformation, information and communication component, professional skills, nursing specialist, postgraduate education.*

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Adjunct
(International Academy of Applied Sciences In Lomza, Republic of Poland)
zoia.sharlovych@wsa.edu.pl
ORCID: 0000-0001-8115-9838

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІСТА МЕДСЕСТРИНСТВА ЯК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

З. П. Шарлович

В статті наведені нові підходи щодо широкого впровадження цифрових технологій в діяльність спеціаліста медсестринства, що забезпечується вдосконаленням інформаційно-комунікаційної складової його професійної майстерності. Розкрито поняття цифрового й інформаційно-комунікаційної складової його професійної майстерності та підкреслена роль післядипломної освіти в безперервному розвитку фахівців.

За останніх декілька десятиліть йдуть інтенсивні пошуки взаємодії інноваційних технологій із людським потенціалом, який би підкріплювався відповідними постійно оновлюваними знаннями, уміннями, навичками, загальними та спеціальними компетенціями для реалізації і виконання покладених на них функцій і завдань відповідно до обраної професії. Така проблема існує в усіх країнах світу, ує оминула вона і Україну, яка тримає чіткий курс на інтенсифікацію всіх галузей виробництва.

Яскравим прикладом інноваційних перетворень стала і медична галузь, де переглянуті підходи щодо організації діяльності закладів охорони здоров'я всіх рівнів від первинної медико-санітарної допомоги до високоспеціалізованого рівня медичної допомоги.

Успішно впроваджені Національна служба здоров'я, і Центр громадського здоров'я при МОЗ України; розроблені, закуплені та введені цифрові системи обліку надання лікарських і медсестринських послуг, підведений мережевий інтернет, закуплені в достатній кількості комп'ютери.

Суспільні перетворення останніх років, а саме: пандемія COVID-19, віроломний напад росії і розв'язання загарбницької війни в Україні, спонукали стрімкому розвитку іт в освітній і медичній галузі через потребу навчитися в стислі терміни і опанувати системними підходами щодо уміння опрацьовувати інформацію дистанційно, оскільки існували і продовжують існувати загрози життю і здоров'ю населення, працівників усіх сфер надання послуг, починаючи від працівників освіти, медичних сестер, лікарів, тощо. Так само це стосується, власне, і отримувачів, замовників освітніх послуг (студентів, слухачів курсів підвищення кваліфікації), замовників медичних/медсестринських послуг (пацієнтів і їх родин). Цифрова трансформація в діяльності спеціаліста медсестринства стала інформаційно-комунікаційною складовою і передумовою розвитку його професійної майстерності.

Ключові слова: цифрова трансформація в освітній і медичній галузях, інформаційно-комунікаційна складова професійної майстерності, спеціаліст медсестринства, післядипломна освіта.

Introduction of the issue. Rapid progressive changes in the development of science, technology, and education require up-to-date knowledge, the possession of competencies that will ensure the implementation of plans and tasks of all directions and spheres of activity in all branches of production. Reforming the health care system is caused by the need to optimize medical and nursing services. There was a need to convert documentation into a digital format, create a digital patient case history, electronic records, issuing electronic prescriptions, electronic sick lists, etc., in accordance with the orders of the Ministry of Health of Ukraine [1-3].

Education is now significantly affected by changes in modern society. At present,

Постановка проблеми. Швидкі прогресивні зміни в розвитку науки, техніки, освіти вимагають усучаснених знань, володіння компетенціями, які забезпечать реалізацію планів і завдань всіх напрямів і сфер діяльності у всіх галузях виробництва. Реформування системи охорони здоров'я викликано потребою оптимізації медичних (лікарських) і медсестринських послуг. Виникла потреба в переведенні документації в цифровий формат, створення банку даних про пацієнта, електронного запису пацієнтів до лікаря, видачі електронних рецептів, електронних лікарняних листів, тощо, відповідно до наказів МОЗ України [1-3].

На освіту нині суттєво впливають зміни

not only the pedagogical community, but also society in general understands that the possession of information and communication technologies (ICT) is one of the basic elements of modern education, science and practice. In particular, in recent decades, the social paradigm has changed in many countries of the world and in Ukraine – from technocratic to information-mediated industrialization [4: 5]. At the current stage of society's development, information acquires the characteristics of a strategic, in-demand product.

That is why the need for teachers, students of postgraduate education, and practicing nursing specialists became the need to transition from paper document circulation, the use of books, notes on paper media to digital data carriers, which caused the need to quickly master the ability to work with electronic information, as well as to adapt to new conditions and master computer technologies; to change one's attitude and begin to act actively in the search for information and communication knowledge and competences; to think critically and objectively assess the advantages of digitization in difficult times, both for the country and for each of us; to quickly make a decision regarding self-improvement, self-development, without stopping at self-improvement throughout life, to productively use opportunities for continuous professional development.

As we can see, the unforeseen negative circumstances in the whole world and in Ukraine made a breakthrough in the information space and accelerated the transition to an information society, thereby encouraging teachers of institutions of professional pre-higher and higher education, nursing specialists to increase the level of information and communication competence, in accordance with the requirements that will contribute to the development of their professional skills [10: 266].

Current state of the issue. A multi-component spectrum of scientific research on digital and ICT is carried out by Ukrainian scientists and teachers of higher education institutions in various

у сучасному суспільстві. На даний час не тільки педагогічна спільнота, але й суспільство загалом розуміє, що володіння інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) є одним із базових елементів сучасної освіти, науки і практики. Зокрема, впродовж останніх десятиліть у багатьох країнах світу та в Україні змінилась суспільна парадигма – від технократичної до інформаційної посередництвом індустріалізації [4: 5]. На сучасному етапі розвитку суспільства інформація набуває ознак стратегічного затребуваного продукту.

Ось чому потребою викладачів, слухачів післядипломної освіти, практикуючих спеціалістів медсестринства стала потреба переходу від паперового документообігу, користування книгами, конспектами на паперових носіях, яка викликала необхідність в короткі терміни оволодіти здатністю працювати з електронною інформацією, швидко пристосуватися до нових умов і освоїти цифрові і комп'ютерні технології; змінити своє ставлення і почати активно діяти в пошуку інформаційно-комунікаційних знань і компетенцій; критично мислити і об'єктивно оцінити переваги цифровізації в непростий час, як для країни, так і для кожного з нас; швидко прийняти рішення щодо самовдосконалення, саморозвитку, не зупиняючись над власним вдосконаленням впродовж усього життя, продуктивно використовувати можливості безперервного професійного розвитку.

Як бачимо, непередбачувані негативні обставини в цілому світі і в Україні, зробили прорив в інформаційному просторі і прискорили перехід до інформаційного суспільства, тим самим спонукали викладачів закладів фахової передвищої і вищої освіти, спеціалістів медсестринства підвищувати рівень інформаційно-комунікаційної компетентності, згідно з вимогами, що сприятиме розвитку їх професійної майстерності [10: 266].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багатокомпонентний спектр наукових досліджень щодо цифрових і ІКТ здійснюються українськими вченими та викладачами закладів вищої освіти у різних напрямках, що відображено у роботах О. Аніщенко, О. Волошенюк,

directions, which is reflected in the works of O. Anishchenko, O. Volosheniuk, A. Hudzhii, S. Ishchuk, L. Zhuravska, Ya. Karlinska, V. Kremen, M. Koziar, O. Mosiuk, N. Nychkalo and foreign U. Yerushko, Y. Sikora, A. Flowers, F. Shlosek, etc.

The review of the pedagogical assets of scientists of previous years and the analysis of modern literary sources show that scientists are investigating the problem of increasing the professional competence of pedagogical staff, the results of which can be found in the works of O. Antonova, V. Bondar, S. Vitvytska, O. Dubaseniuk, V. Kovalchuk, N. Kuzmina, V. Lozova, N. Myronchuk, A. Orlova, V. Pavlenko, V. Pylypyvsko, O. Plahotniuk, N. Sydorhuk, S. Chystiakova, Z. Sharlovych, O. Shiana, N. Shcherba.

Studies on the formation of professional competence of nurses are carried out by T. Babenko, L. Brazalyi, S. Gordiichuk, O. Gorai, I. Hubenko, V. Kovalenko, I. Omakhnovska, S. Poplavska, I. Radzievska, T. Chernyshenko, Z. Sharlovych, V. Shatylo, N. Shygonska, M. Shehedyn, etc.

Professional skill became the subject of scientific research by A. Antonova, Ye. Barbina, O. Dubaseniuk, I. Ziaziun, V. Kovalchuk, I. Kramushchenko, N. Kuzmina, M. Lebediuk, V. Radul, Ya. Chernionkova, Z. Sharlovych.

The concept of "mastery" was introduced into scientific circulation in the 20th century [5; 6]. It is the formed and structured set of general and special knowledge, abilities, skills, competencies, acquired experience in the process of professional activity and continuous training that will contribute to the development of professional skills.

Aim of research is analyze and generalize the need to master digital information and communication technologies in order to use them in the process of performing the functional duties of nursing specialists as a prerequisite and component of the development of their professional skills.

Results and discussion. A nursing specialist's mastery of digital technologies and ICT creates prerequisites for their

A. Гуджій, С. Іщук, Л. Журавської, Я. Карлінської, В. Кремень, М. Козяр, О. Мосіюк, Н. Нічкало та закордонними У. Єрушко, Я. Сікорою, А. Фловєрсом, Ф. Шлосеком, тощо.

Огляд педагогічних надбань науковців попередніх років і аналіз сучасних літературних джерел свідчить, що вченими досліджується проблема підвищення професійної компетентності педагогічних кадрів, результати якої зустрічаємо у працях О. Антонової, В. Бондаря, С. Вітвицької, О. Дубасенюк, В. Ковальчук, Н. Кузьміної, В. Лозової, Н. Мирончук, А. Орлова, В. Павленко, В. Пилипівського, О. Плахотнюк, Н. Сидорчук, С. Чистякової, З. Шарлович, О. Шіяна, Н. Щєрби.

Надзвичайно широко представлені дослідження щодо формування професійної компетентності медичних сестер у працях Т. Бабенко, Л. Бразалій, С. Гордійчук, О. Горай, І. Губенко, В. Коваленко, І. Махновської, С. Поплавської, І. Радзівської, Т. Чернишенко, З. Шарлович, В. Шатила, Н. Шигонської, М. Шегедин тощо.

Професійна майстерність стала предметом наукових досліджень А. Антонової, Є. Барбіної, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Ковальчук, І. Крамущенко, Н. Кузьміної, М. Лебедик, В. Радул, Я. Черньонкова, З. Шарлович.

Поняття "майстерність" введено у науковий обіг в ХХ столітті [5; 6]. Саме сформований і структурований набір загальних і спеціальних знань, умінь, навичок, компетенцій, набутий досвід у процесі професійної діяльності та безперервного навчання сприятимуть розвитку професійної майстерності.

Мета роботи: проаналізувати та узагальнити необхідність оволодіння цифровими інформаційними та комунікаційними технологіями з метою використання в процесі виконання функціональних обов'язків спеціалістів медсестринства як передумови та складової розвитку їх професійної майстерності.

Виклад основного матеріалу. Володіння спеціалістом медсестринства цифровими та ІКТ створює передумови для розвитку його як особистості, здатної вдосконалювати свої навички, так і фахівця, що повноцінно бере участь в

development as a person capable of improving their skills, and as a specialist who fully participates in the implementation of the functions and tasks assigned to him by professional duties. This ensures the creation of a suitable foundation for the development of a single information space not only in the structural subdivision (nursing station, department) of the practical health care institution, but also forms an information environment with a patient data bank, which contributes to the accumulation in the local system network of a complete picture of the patient's medical history.

Today, medical workers use various electronic programs of the eHealth type system (<https://ehealth.gov.ua/>), which consists of the Central Database (CDB) – an information and telecommunication system that includes registers and separate programs based on legislative acts. The information system of the National Health Service of Ukraine (NHSU) allows to record all data, monitor health care facilities and ensure the implementation of state financial guarantees. Thanks to this electronic program, a patient data bank was created, which enables to analyze the activities of health care institutions. Thus, it carries the following functions: review and exchange information and documents between registries, state electronic information resources, electronic medical information systems [7].

The electronic medical information system (eMIS) is an information and telecommunication system that provides automation of business entities in the field of health care, creates the possibility of viewing and exchanging information in electronic form, in particular, with a central database (if connection is available). We have several such eMIS(s), including Doctor Eleks, Medair System, UkrMedSoft, Helsi, Electronic Hospital 2.0, Doc Dream, Clinika Web, Medics, and others.

So, for example, with the help of the Doctor Eleks medical information system, all business processes of network clinics and offices are automated. Since its introduction in 2005 up to date, it is used by more than a thousand private and public health care institutions. this

реалізації функцій і завдань, покладених на нього професійними обов'язками. Це забезпечує створення відповідного фундаменту для розбудови єдиного інформаційного простору не тільки в структурному підрозділі (кабінеті, відділенні) закладу практичної охорони здоров'я, а й формує інформаційне середовище з банком даних про пацієнтів, що сприяє акумулюванню в локальній системній мережі повної картини історії хвороби пацієнта.

Сьогодні медичні працівники використовують різні електронні програми системи типу eHealth (<https://ehealth.gov.ua/>), яка складається Центральної бази даних (ЦБД) – інформаційно-телекомунікаційна система, яка має в собі реєстри, окремі програми, обґрунтованих законодавчими актами. Інформаційна систем Національної Служби Здоров'я України (НСЗУ) дозволяє фіксувати всі дані, контролювати заклади охорони здоров'я та забезпечить реалізацію державних фінансових гарантій. Завдяки цій електронній програмі, створився банк даних про пацієнтів, можна аналізувати діяльність закладів охорони здоров'я; переглядати і обмінюватися "інформацією та документами між реєстрами, державними електронними інформаційними ресурсами, електронними медичними інформаційними системами" [7].

Електронна медична інформаційна система (МІС) це інформаційно-телекомунікаційна система, яка забезпечує автоматизаційну діяльність суб'єктів господарювання у сфері охорони здоров'я, створює можливість перегляду, обміну інформацією в електронній формі, зокрема з центральною базою даних (у разі підключення). Маємо кілька таких МІС, серед яких Doctor Eleks, систему Медейр, УкрМедСофт, helsi, електронна лікарня 2.0, doc dream, clinika web, medics, та інші.

Так, наприклад, за допомогою медичної інформаційної системи Doctor Eleks автоматизуються всі бізнес-процеси мережеских клінік і кабінетів. Від початку її введення в 2005 р. до тепер нею користуються понад тисячу приватних і державних закладів охорони здоров'я. цей продукт легко інтегрується під індивідуальні

product is easily integrated for the individual needs of medical facilities [8].

The Medair system is a medical information system used by healthcare facilities to automate production processes. Work in this system ensures professionalism, reliably protects information about the patient, ensuring his right to privacy. The program registers the patient, creates an electronic medical record.

When a patient calls for help, a doctor or nurse opens a case, which must be specified during the scheduled meeting: preventive, curative, palliative care. In sequence, this case is noted as "primary", in the case of primary treatment; secondary - upon repeated application; final - when solving the patient's problem. The medical worker also indicates the interaction, which emphasizes the place of the meeting and examination of the patient (in a polyclinic health care facility, hospital, at home, on the street, in transport, etc.). The reasons for the appeal are important. After registration of complaints, anthropometric data is entered, including laboratory research results, X-ray, endoscopic and instrumental methods of examination of the patient are prescribed, based on the results of which a medical or nursing diagnosis is established.

Next, a medical or nursing process is planned to solve the patient's problems and meet his needs through the treatment and care of the patient. It is also necessary to indicate the prescribed medicinal products, the ways of their administration, dosage, forms of medication, reception rate and intervals. Patient monitoring and care plans are developed and implemented. During treatment, corrections are systematically made. In addition, information is entered regarding surgical interventions if the patient had them; vaccination information is also recorded. It is important to make a consilium decision regarding the management of the patient, therefore the program provides for prescribing referrals for consultations. The program also allows to record electronic referrals for inpatient treatment, electronic medical records, telemedicine for consultation with specialists via video link.

потреби медичних закладів [8].

Система Медейр (medejr) це медична інформаційна система, яка використовується закладами охорони здоров'я для автоматизації виробничих процесів. Робота в цій системі забезпечує професіоналізм, надійно захищає інформацію про пацієнта, забезпечуючи його право на конфіденційність. Програма реєструє пацієнта, створює електронну медичну карту. Коли пацієнт звертається за допомогою, лікар чи медсестра створює епізод. Маємо зазначити тип епізоду, тобто, з якою метою призначається зустріч: профілактична, лікувальна, паліативна допомога. За черговістю цей епізод зазначається, як первинний, у разі первинного звернення; вторинний – при повторному зверненні; завершального – при вирішенні проблеми пацієнта. Медичний працівник вказує також взаємодію, яка акцентує увагу на місце проведення зустрічі і огляду пацієнта (в поліклінічному закладі охорони здоров'я, шпиталі, вдома, на вулиці, в транспорті тощо). Важливими є причини звернення. Після реєстрації скарг, вводяться антропометричні дані, призначаються лабораторні, рентгенологічні, ендоскопічні та інструментальні методи обстеження пацієнта, за результатами яких встановлюється лікарський чи медсестринський діагноз. Далі планується лікарський чи медсестринський процес для вирішення проблем пацієнта та задоволення його потреб через лікування та опіку над пацієнтом. Також потрібно зазначити призначені лікарські засоби, шляхи їх введення, дозування, форми лікарських засобів, кількість разів прийому на добу та з якими інтервалами. Розробляються та впроваджуються плани щодо спостереження і догляду за пацієнтами. По ходу лікування систематично вносяться корективи. Крім того, вноситься інформація щодо оперативних втручань, якщо вони були у пацієнта; інформація про вакцинацію. Важливим є консилиумне прийняття рішення щодо ведення пацієнта, тому програмою передбачено виписування направлень на консультації. Також програма дозволяє фіксувати електронні направлення на стаціонарне лікування, виписку електронних лікарняних листків, проведення телемедицини для консультації

In order to find ways to develop the professional skills of nursing specialists, we took into account the need to master modern information and communication technologies, since the activity of these specialists involves keeping electronic documentation, monitoring the patient's health, etc. The activity of a nursing specialist is closely related to a personal computer (PC) and a tablet or any other gadget capable of online access and storing digital data. Without knowledge and skills of working on a PC it is impossible to fully perform production tasks. For example, during the shift, it is necessary to note the drugs given to the patient, the preparation and conduct of research, note the results of research, record the patient's complaints, which is a reproduction of his problems, establish nursing diagnoses, draw up a plan of nursing care, constantly monitor and enter the results of temperature, pressure, pulse, daily diuresis, water balance, note the completed appointments of the doctor for parenteral administration of drugs, etc. If the patient is in the intensive care unit, it is necessary to be able to observe the physical indicators on the monitor, which are determined automatically, when supplying oxygen, the speed and pressure should be controlled. All this requires skills and competences in working with electronic equipment and a PC.

Since we consider the nursing process in practical health care, as well as the system of postgraduate education of nursing specialists, the result should be both educational and personal development, which takes place in the system of continuous sustainable education, and the specialist's acquisition of the necessary set of abilities, skills, and competencies, which is necessary for carrying out professional activities. We draw attention to the need and ability of a nursing specialist to use ICT in their professional activities, which helps to optimize the nursing process, reduce paperwork, frees up time for monitoring and patient care.

During the transition to an electronic system of document management, reporting, monitoring of the patient's health, the problem of lack of knowledge, and computer work skills among a large

з спеціалістами через відеозв'язок.

Для пошуку шляхів розвитку професійної майстерності спеціалістів медсестринства нами взято до уваги необхідність володіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, оскільки діяльність зазначених фахівців передбачає ведення електронної документації, моніторинг стану здоров'я пацієнта, тощо. З персональним комп'ютером, планшетом, тісно пов'язана діяльність спеціаліста медсестринства. Без знань і навичок роботи на персональному комп'ютері неможливо повноцінно виконувати виробничі завдання. Наприклад, впродовж зміни необхідно відзначати видані ліки пацієнту, підготовку і проведення досліджень, зазначити результати досліджень, зафіксувати скарги пацієнта, що являється відтворенням його проблем, встановити медсестринські діагнози, скласти план медсестринського догляду, постійно проводити моніторинг і вносити результату показників температури, тиску, пульсу, добового діурезу, водного балансу, відзначати виконані призначення лікаря із парентерального введення лікарських засобів, тощо. Якщо пацієнт знаходиться в палаті інтенсивної терапії, необхідно уміти спостерігати за фізичними показниками на моніторі, які визначаються автоматично, при подачі кисню слід контролювати швидкість і тиск. Все це потребує навичок і компетенцій роботи з електронною апаратурою та ПК.

Оскільки ми розглядаємо медсестринський процес в практичній охороні здоров'я, а також систему післядипломної освіти спеціалістів медсестринства, то результатом має бути як освітній і особистий розвиток, що відбувається в системі безперервної освіти, так і набуття фахівцем необхідного набору умінь, навичок, компетенцій, що є необхідним для здійснення професійної діяльності. Загострюємо увагу на необхідності і здатності спеціаліста медсестринства використовувати цифрові й ІКТ у своїй професійній діяльності, що сприяє оптимізації медсестринського процесу, зменшення документообігу, вивільняє час для спостереження і догляду за пацієнтом.

number of medical workers, especially among the 40+ category, was revealed. We conducted a survey on the basis of the post-graduate education department of the Zhytomyr medical institute of Zhytomyr regional council among 300 students of advanced training courses of various cycles from the number of junior specialists with medical education. Among them, 12% have never worked on a computer and do not know how to turn it on; 14% have no idea how to create a file, folder; 12% have no typing experience; 24% are unaware of how to create a table; 28% have never created multimedia presentations. After passing training courses, where practical classes in medical informatics were included in the program, the trainees received basic knowledge of using a PC, which included: familiarity with a computer, the basics of safety techniques when working with a computer, essential computer interaction skills. They learned how to independently turn it on and off, create documents, type text in Microsoft Word and Excel. It should be noted that the level of competence was the lowest among students who initially had no knowledge of working on a PC. At the end of the training, the participants noted that, in addition to the formed information competence, they overcame the psychological barrier of working on a PC, gained knowledge of safety and occupational health and safety techniques when working with information sources, and successfully passed the final test.

In addition to working on a PC, students, during the educational process, used Microsoft Teams, Moodle, Google Classroom, Google Meet, meta mail, etc. [9]. The study showed the importance of postgraduate training in the formation of the competence of nursing specialists and the development of professional skills.

Informatization of postgraduate education requires a change in the organization of the educational process; use of innovative forms, methods, means, modern didactic approaches; flexibility, predictability of educational programs of all cycles of professional development courses; the ability of institutions of vocational pre-university and higher education to create and maintain servers; to provide necessary information

При переході на електронну систему документообігу, звітності, моніторингу стану здоров'я пацієнта, виявилась проблема відсутності знань, умінь і навичок роботи на комп'ютері у значної частини медичних працівників, особливо серед категорії 40+. Нами проведено анкетування на базі відділення післядипломної освіти Житомирського медичного інституту серед слухачів курсів підвищення кваліфікації різних циклів із числа молодших спеціалістів з медичною освітою в кількості 300 осіб. Серед них ніколи не працювали на комп'ютері, не знають, як його включити 12%; як створити файл, папку – 14%; як здійснювати набір повноцінного тексту – 12%; як створити таблицю 24%; як створити презентацію – 28%. Після проходження курсів підвищення кваліфікації, де в програму були включені практичні заняття з медичної інформатики, слухачі отримали початкові знання з користування ПК, знайомство з комп'ютером, відпрацьовували навички тестової програми, основи техніки безпеки під час роботи з комп'ютером. Навчилися його самостійно включати і виключати, створювати документи, здійснювати набір текстів в Word і в програмі Microsoft Excel. Відзначимо, що у слухачів, які початково не мали знань з роботи на ПК, їх рівень компетенції виявився найнижчим. По завершенню навчання, слухачі відзначили, що окрім сформованої інформаційної компетентності, подолали психологічний бар'єр роботи на ПК, отримали знання техніки безпеки і охорони праці при роботі з інформаційними джерелами та успішно пройшли підсумкове тестування.

Крім роботи на ПК, слухачі під час освітнього процесу користувалися Міжнародними програмами Microsoft Teams, Moodle, Google Classroom, Google Meet, meta poшта, тощо [9]. Дослідження показало важливість післядипломної підготовки у формуванні компетентності спеціалістів медсестринства та розвитку із професійної майстерності.

Інформатизація післядипломної освіти вимагає зміни організації освітнього процесу; використання інноваційних форм, методів, засобів, сучасних дидактичних підходів; гнучкості, прогностичності навчальних програм всіх циклів курсів

and technical equipment and equipment for teachers and students; conduct training of staff and trainees on mastering technology and work methods in electronic systems, information programs [9].

Having formed information and communication competence, a nursing specialist can easily apply ICT in everyday life, including the ability to search for information for continuous self-improvement and learning, as well as familiarization with advanced materials on nursing topics; search and processing of updated orders of the Ministry of Health of Ukraine, protocols and algorithms for observation, care, treatment of patients and prevention of diseases. The use of a computer and computer-based tools will allow to allocate time rationally and productively. It is important to be able to systematize the accumulated information, divide it into segments, save it correctly so that it is not lost and can be quickly found by searching, as well as be able to transfer or receive the necessary materials.

Conclusions and research perspectives. A nurse must be able to fill out electronic medical documentation, recommendations on the frequency of taking medications during the day or preparation for various studies; write an announcement, invitation, memo, have the skills to systematize voluminous material or information into a table, highlighting the main points and dividing it into sub-items or sub-headings, as well as to calculate the provided services.

At the end of the above processes, the nursing specialist must evaluate the patient's condition and the results achieved by analyzing the initial needs and problems of the patient, whether the expected results were achieved, at what stage mistakes were made, what measures should be taken to solve the patient's problems. The ability to receive, analyze, process information and operate with it confirms the ability of a nursing specialist to navigate in the limitless information space. These are the modern requirements for workers in all sectors of the high-tech digital and information society, including the field of practical health care.

An important aspect of our research also

підвищення кваліфікації; спроможності закладів фахової передвищої і вищої освіти створити і утримувати сервери; забезпечити необхідним інформаційно-технічним обладнанням і оснащенням викладачів та слухачів; проводити навчання персоналу і слухачів з оволодіння технікою та методиками роботи в електронних системах, інформаційних програмах [9].

Сформувавши інформаційно-комунікаційну компетентність, спеціаліст медсестринства може легко застосовувати ІКТ як в повсякденному житті, включаючи можливість пошуку інформації для постійного самовдосконалення і навчання, так і ознайомлення з передовими матеріалами на медсестринську тематику; пошук і опрацювання оновлених наказів МОЗ України, протоколів і алгоритмів спостереження, догляду, лікування пацієнтів і профілактики захворювань. Використання комп'ютера і комп'ютерних засобів дозволить раціонально і продуктивно розподіляти час. Важливо вміти систематизувати інформацію, що накопичується, поділити її на сегменти, правильно зберегти, щоб не втратити і швидко можна було знайти за пошуком, а також вміти передати (переслати) чи отримати необхідні матеріали.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Медична сестра повинна вміти заповнити електронну медичну документацію, рекомендації щодо кратності прийому ліків впродовж дня чи підготовки до різних досліджень; написати оголошення, запрошення, пам'ятку, володіти навичками систематизувати об'ємний матеріал чи інформацію в таблицю, виділивши головне та розклавши його на підпункти чи підзаголовки, провести калькуляцію наданих послуг.

По завершенню медсестринського процесу, спеціаліст медсестринства повинен оцінити стан пацієнта та досягнуті результати, проаналізувавши початкові потреби і проблеми пацієнта із тим, чи вдалося досягнути очікуваних результатів, на якому етапі були допущені помилки, яких заходів слід вжити, щоб вирішити проблеми пацієнта. Здатність отримувати, аналізувати, переробляти інформацію та оперувати нею, підтверджує здатність

draws attention to the expertise of providers of educational services in postgraduate education. They must not only perfectly master modern ICT, but also be able to work with systems and programs, as well as teach students of postgraduate sustainable education to use the above-mentioned tools and means in their professional activities. Emphasis on the creation of schemes, tables, tests, problems, crosswords, graphing, writing essays, resumes, characteristics, references, excerpts from medical history, epicrisis, analysis of activities for a specified period, summarizing, etc. during the students' performance of educational tasks in practical classes and during independent work, will consolidate knowledge and turn it into abilities, skills and competencies.

Thus, this approach will ensure the formation of relevant digital and communication knowledge, abilities, skills, ICT competencies, which will contribute to the development of nursing specialists' professional skills.

спеціаліста медсестринства орієнтуватися в безмежному інформаційному просторі. Саме такими є сучасні вимоги до працівників всіх галузей високотехнологічного цифрового та інформаційного суспільства, включаючи і сферу практичної охорони здоров'я.

Важливим аспектом нашого дослідження є також увага до фаховості надавачів освітньої послуги з післядипломної освіти. Вони мають не тільки досконало володіти сучасними ІКТ, вміти працювати в системах та програмах, але і навчити здобувачів безперервної освіти їх використовувати в своїй діяльності. Акцент на створення схем, таблиць, тестів, задач, кросвордів, побудови графіків, написання есе, резюме, характеристики, довідки, витягу із історії хвороби, епікрізу, аналізу діяльності на означений період, підведення підсумків, тощо під час виконання слухачами навчальних завдань на практичних заняттях та під час виконання самостійної роботи, закріпить знання і перетворить їх на уміння, навички та компетенції.

Таким чином, такий підхід забезпечить формування відповідних цифрових і комунікаційних знань, умінь, навичок, ІКТ компетенцій, що сприятиме розвитку у спеціалістів медсестринства професійної майстерності.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Nakaz MOZ Ukrainy vid 01.06.2021 № 1066 "Deyaki pytannya formuvannya medychnykh vysnovkiv pro tymchasovu nepratsездatnist' ta provedennya yikhnoyi perevirky" [Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 01.06.2021 № 1066 "Some issues of forming medical conclusions about temporary incapacity for work and their verification"]. Retrieved from: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-01062021--1066-dejaki-pitannja-formuvannja-medichnih-visnovkiv-pro-timchasovu-nepracezdatnist-ta-provedennja-ihnoi-perevirki> [in Ukrainian].

2. Nakaz MOZ Ukrainy vid 28.02.2020 № 586 "Pro zatverdzhennya Poryadku napravlennya patsiyentiv do zakladiv okhorony zdorov'ya ta fizychnykh osib – pidpryyemtsiv, yaki v ustanovlenomu zakonom poryadku oderzhaly litsenziyu na provadzhennya hospodars'koyi diyal'nosti z medychnoyi praktyky ta nadayut' medychnu dopomohu vidpovidnoho vydu [Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 28.02.2020 No. 586 "On the approval of the Procedure for referring patients to health care institutions and natural persons – entrepreneurs who, in accordance with the procedure established by law, received a license to conduct economic activities from medical practice and provide medical care of the appropriate type]... Retrieved from: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-28022020--586-pro-zatverdzhennja-porjadku-napravlenja-pacientiv-do-zakladiv-okhoroni-zdorovja-ta>

fizichnih-osib---pidpriemciv-jaki-v-ustanovlenomu-zakonom-porjadku-oderzhali-licenziju-- [in Ukrainian].

3. *Nakaz MOZ Ukrayiny vid 16.09.2021 № 1971 "Pro vnesennya zmin do nakazu Ministerstva okhorony zdorov'ya Ukrayiny vid 19 lypnya 2005 roku № 360 "Pro zatverdzhennya Pravyl vypysuvannya retseptiv na likars'ki zasoby i vyroby medychnoho pryznachennya, Poryadku vidpusku likars'kykh zasobiv i vyrobiv medychnoho pryznachennya z aptek ta yikh strukturykh pidrozdiliv, Instruktseyi pro poryadok zberihannya, obliku ta znyshchennya retsepturnykh blankiv" [Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 16.09.2021 No. 1971 "On Amendments to the Order of the Ministry of Health of Ukraine dated July 19, 2005 No. 360 "On Approval of the Rules for Prescribing Medicines and Medical Products, the Procedure for Dispensing Medicines and Products for medical purposes from pharmacies and their structural subdivisions, Instructions on the procedure for storing, accounting and destroying prescription forms"]*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1371-21#Text> [in Ukrainian].

4. *Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrajins'ki perspektyvy: Biblioteka z osvithnoyi polityky [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives: Library of educational policy]*. (2004) / pid zah. red. O.V. Ovcharuk. Kyiv: "K.I.S.", 112 [in Ukrainian].

5. *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrajins'koyi movy (z dod. i dopov.) [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with supplements and supplements)]*. (2005) / uklad. i holov. red. V.T. Busel. Kyiv-Irpin': VTF "Perun", 1728 [in Ukrainian].

6. *Pedahohichna tvorchist', maysternist', profesionalizm u systemi pidhotovky osvityans'kykh kadriv: zdobutky, poshuky, perspektyvy: monohrafiya [Pedagogical creativity, mastery, professionalism in the system of training educational personnel: achievements, searches, prospects: monograph]*. (2015) / kerivn. avt. kol. N.V. Huziy; Min-vo osvity i nauky Ukrayiny, Nats. ped. un-t imeni M.P. Drahomanova. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 432 [in Ukrainian].

7. *eHealth*. Retrieved from: <https://ehealth.gov.ua/> [in Ukrainian].

8. *Doctor Eleks*. Retrieved from: <https://doctor.eleks.com/> [in Ukrainian].

9. *Informatsiyno-komunikatsiyi tekhnolohiyi v suchasniy osviti: dosvid, problemy, perspektyvy: zb. nauk. prats'. Vypusk 5 [Information and communication technologies in modern education: experience, problems, prospects. Collection of scientific works. Issue 5]*. (2017) / za red. M.M. Kozyara, N.H. Nychkalo. L'viv: LDU BZHD, 400 [in Ukrainian].

10. Sharlovych, Z.P. (2022). *Teoretychni pidstavy zabezpechennya efektyvnosti bezpererвноho navchannya spetsialistiv medsestrynstva v umovakh s'ohodennya / Aktual'ni problemy metodolohiyi vyshchoyi ta fakhovoyi peredvyshchoyi medychnoyi (farmatsevtichnoyi) osvity: suchasni vyklyky ta novi mozhlyvosti: materialy Mizhnarodnoyi naukovo-medychnoyi internet-konferentsiyi [Theoretical foundations of ensuring the effectiveness of continuous training of nursing specialists in today's conditions / Actual problems of the methodology of higher and professional advanced medical (pharmaceutical) education: modern challenges and new opportunities: materials of the International Scientific and Methodological Internet Conference]*. m. Cherkasy, 15 zhovtnya 2022 r. / uklad.: I.Ya. Hubenko, O.T. Shevchenko, Z.P. Sharlovych, P.O. Hayday. Cherkasy: Vydavets' Ol'ha Vovchok, 304. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1nDn6_7ouoSCaRkOpxpOg3WPMDShw0wWh/view [in Ukrainian].

Received: November 14, 2022

Accepted: December 12, 2022

UDC 37.01.378

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.273-282

CRITERIA AND INDICATORS FOR ASSESSING THE DIAGNOSTIC COMPETENCE OF FUTURE PHILOSOPHY DOCTORS IN EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC TRAINING PROCESS.

V. V. Yahupov*, I. S. Plokhuta**

The article is devoted to the problem of substantiating the criteria and indicators for assessing the diagnostic competence of future Philosophy Doctors in their educational and scientific training process. The scientific approaches of foreign and domestic scholars to their definition have been analyzed. The content of the concepts of "criterion" and "indicator" is substantiated with regard to their diagnostic function. Five key criteria have been identified based on the specifics of their scientific and pedagogical activities, they are: axiological-motivational, intellectual, activity, psychological and reflective which fully make it possible to provide an opportunity to systematically cover the content of their diagnostic competence and diagnose its development. These criteria allow clarifying such problematic questions regarding the subject of our research as:

- valuable attitude of the subjects to their future diagnostic activities and their motivation;*
- the mastery of diagnostic knowledge system, which is important for the diagnostic activity of future Ph. Doctors and determination of the diagnostic problem essence in relation to them and ways of solving it;*
- possession of the system of diagnostic skills and practice that they need for diagnostic activities and the ability to choose the best solution in diagnostic activities;*
- to find out the development of professionally important diagnostic qualities as subjects of diagnostic activity;*
- to find out how the researched subjects perceive themselves as a subject of diagnostic activity.*

For each criterion, respectively, the indicators of measuring the formation of a particular component of the diagnostic competence of future Ph. Doctors in the process of their educational and scientific training and methodological tools for their evaluation have been determined.

The article presents the criteria and characteristics by means of which the degree of merit of the research goals is evaluated. The appropriate criteria and indicators are necessary for measuring the formation of the future Ph. Doctor's diagnostic competence, by which it is possible to find out its formation at different stages of their diagnostic training.

Key words: *diagnostic, diagnostic competence, measurements, educational and professional training, criteria, indicators, future Philosophy Doctors, methods.*

* Doctor of Science (Pedagogy), Professor
(Ivan Cherniakhovskiy National Defense University of Ukraine, Kyiv)
yagupow1957@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8956-3170

** Adjunct

(Ivan Cherniakhovskiy National Defense University of Ukraine, Kyiv)
igor198519851985@meta.ua

ORCID: 0000-0002-6556-294X

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНЮВАННЯ ДІАГНОСТУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ В ПРОЦЕСІ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

В. В. Ягупов, І. С. Плохута

Стаття присвячена проблемі обґрунтування критеріїв і показників оцінювання діагностувальної компетентності майбутніх докторів філософії в процесі їх освітньо-наукової підготовки. Проаналізовано наукові підходи зарубіжних і вітчизняних науковців до їх визначення. Обґрунтовано зміст понять "критерій" і "показник" із урахуванням їх діагностувальної функції. На основі специфіки їх науково-педагогічної діяльності виокремлено п'ять основних критеріїв – аксіологічно-мотиваційний, інтелектуальний, діяльнісний, психологічний і рефлексивний, які в повному обсязі дають можливість системно охопити зміст їх діагностувальної компетентності та діагностувати її розвиненість. Ці критерії дають можливість з'ясувати такі проблемні питання щодо предмета нашого дослідження:

- ціннісне ставлення досліджуваних до своєї майбутньої діагностувальної діяльності та її мотивацію;
- володіння системою діагностувальних знань, яка необхідна для діагностувальної діяльності майбутніх докторів філософії, та визначення суті діагностувальної проблеми щодо них та шляхи її розв'язання;
- володіння системою діагностувальних навичок і вмінь, яка їм необхідна для діагностувальної діяльності та здатність вибрати оптимальне рішення у діагностувальній діяльності;
- з'ясувати розвиненість професійно-важливих діагностувальних якостей як суб'єктів діагностувальної діяльності;
- з'ясувати сприйняття досліджуваними самих себе як суб'єкта діагностувальної діяльності.

Для кожного критеріїв підібрані відповідні показники для вимірювання відповідних компонентів діагностувальної компетентності майбутніх докторів філософії в процесі їх освітньо-наукової підготовки та визначено методичний інструментарій їх оцінювання.

Представлено критерії і показники, за допомогою яких оцінюється ступінь досягнення дослідницьких цілей у нашому дослідженні. Відповідні критерії і показники необхідні для оцінювання сформованості діагностувальної компетентності майбутніх докторів філософії, за якими можна з'ясувати її сформованість на різних етапах їх діагностувальної підготовки.

Ключові слова: діагностування, діагностувальна компетентність, вимірювання, освітньо-професійна підготовка, критерії, показники, майбутні доктора філософії, методики.

Introduction of the issue. The military aggression of the Russian Federation against Ukraine became a long-term factor that affected all spheres of life in our country. The Strategy of the National Security of Ukraine defines one of the ways for providing its national interests and creation of favorable conditions for the development of military science. The military-political situation demands qualitatively new concepts from military experts, methods and means of military professional training. In this regard, the questions of the development of diagnostic competence of future Ph. D. in the military education sphere are becoming more and more relevant and occupy an important place in the

structure of their professional competence. And the substantiation of criteria and indicators for assessing their diagnostic competence in the process of educational and scientific training is one of the important tasks of both educational and scientific training and our research.

Current state of the issue. The analysis of scientific sources and dissertations on the study of diagnostic competence of future Ph. D. shows that both foreign and domestic scientists are conducting research on determining the criteria and indicators for diagnosing its development. Among many works, it is necessary to highlight the American scientists Edward L. Desi and Richard M. Ryan, who emphasize that when

performing any activity, a person has an intrinsic motivation for a particular activity and also evaluates his or her own performance [16].

In particular, the diagnostic activity of teachers is presented in the scientific works of H.O. Hatz [3], K. Ingenkamp [6], I.P. Pidlasyi [8], S.M. Martynenko [7], O.V. Zastelo, O.M. Kyrychenko, V.V. Yahupov [4; 5; 12; 13; 14; 15; 17; 18] and others, which reveal and substantiate various aspects of pedagogical diagnosis.

They believe that one of the most important aspects of the effective work of research and teaching staff is their diagnostic activity, which is based on their diagnostic competence. Accordingly, reliable criteria are needed to assess its formation and development.

The analysis and synthesis of scientific sources indicate that the diagnostic activity and competence of future Ph. Doctors have not been the subject of scientific research in the national psychological and pedagogical sciences.

However, in terms of the content of their activities, they must, firstly, be well-motivated, intellectually prepared and professionally ready to implement the diagnostic function in scientific and pedagogical activities; secondly, to implement the diagnostic function, they must have a formed system of diagnostic knowledge, skills and abilities, that is, diagnostic competence, which is an important prerequisite for their successful scientific and pedagogical activities in the system of military education.

Outline of unresolved issues brought up in the article. The main previously unresolved parts of the general problem of future Ph. Doctors include their diagnostic readiness for diagnostic activity and the development of their diagnostic activity. This is due to the fact that their future research and teaching activities involve the direct implementation of the diagnostic function. And the quality of its implementation directly depends on the development of their diagnostic competence. In their opinion, it is necessary to carry out measurements with the help of a substantive pedagogical analysis of the relevant aspects and

processes of teaching and upbringing of students [9: 233, 235]. Accordingly, the future Doctor of Philosophy should not only diagnose his or her subordinates, but also find out his or her shortcomings in readiness to solve a particular scientific and pedagogical task in the pedagogical process, promptly find out their causes and organize appropriate measures to eliminate them in a timely manner. Thus, the diagnostic competence of future Ph. Doctors is their diagnostic preparedness, intellectual, activity and subjective ability, as well as professional, subjective and psychological readiness to implement the diagnostic function in pedagogical activity through creative adherence to its pedagogical principles and the use of modern methods, techniques, technologies and means of pedagogical diagnosis in pedagogical activity.

The aim of the research – is substantiation of criteria and indicators for assessing the development of diagnostic competence of future Ph. Doctors in the process of their educational and scientific training.

Results and discussion. Measuring the diagnostic competence of future Ph. Doctors requires clarification of the concepts of "criterion" and "indicator". "Criterion" comes from the Greek "kriterion" – the ability to discern; a means of judgment, a measure. According to the Large Explanatory Dictionary of the Ukrainian language "criterion" – the basis for assessing the definition or classification of something; a measure [1: 602]. "Indicator" – evidence, proof, sign of something. Clear evidence of the results of some work, some process; data on achievements in something [2: 1024].

And the concept of "evaluation criterion" in military-pedagogical research is "...a specific parameter by which the subject of military-pedagogical research and its components are evaluated, that is, these are the main parameters for diagnosing its effectiveness, finding out the statistical reliability of the experimental results obtained" [10: 214].

It is supposed that a criterion is an important and defining feature that characterizes various qualitative aspects of

the phenomenon and process under study, revealing their essence, and an indicator is a quantitative and qualitative characteristic of the formation/development of each parameter, feature and manifestation of the phenomenon and process under study, which is the subject of research in a particular scientific study. For the purposes of our study, the criteria are understood as those qualities, manifestations, and attitudes of a future Doctor of Philosophy towards diagnostic activities that reflect the essential characteristics of his or her diagnostic competence and are subject to evaluation. They make it possible to clarify the subject of our study – the diagnostic competence of future Doctor of Philosophy, which makes it possible to measure and evaluate its state, level of functioning, formation, and development in the process of educational and scientific training. "At the same time, the following fact should be borne in mind: justified criteria should create a system for the subject under study in a particular military-pedagogical research from certain methodological positions, for example, competence, contextual, activity, subject-activity, the essence of which is that each criterion in the system of criteria should express the most general essential feature of the subject of research, according to which the evaluation/diagnosis and comparison of real studied military-pedagogical phenomena takes place" [10: 218].

It should always be taken into consideration that assessment criteria and indicators are based on the principles of impartiality, integrity, fairness, transparency, objectivity, openness, and pedagogical tact. This allows teachers to achieve objectivity in measuring various psychological and pedagogical phenomena that are the subject of the study. In particular, the concept of "criterion" is broader than "indicator", since, unfortunately, there are opposing opinions in this regard. A single criterion usually has a system of indicators. Some scholars emphasize that the criterion and the indicator are closely interrelated. V.V. Yagupov and V.Y. Kiva note that a

scientifically sound choice of a criterion largely determines the correct choice of a system of indicators and, conversely, the quality of an indicator depends on how fully and objectively it characterizes the adopted criterion [13: 251].

Thus, the analysis of the scientific literature on our study has led to the conclusion that criteria and indicators are essential for assessing the diagnostic competence of future Doctor of Philosophy and clarifying its various manifestations, which can be used to diagnose them at different stages of educational and professional training.

They should be impartial and include evidence of this competence. In the context of our work, the concept of "criterion" for assessing the development of diagnostic competence of future Doctor of Philosophy will be used as a measure or benchmark and indicator, on the basis of which the state of its development is determined. In turn, we understand the criteria as the following specific manifestations and attitudes of future Doctor of Philosophy as future research and teaching staff to diagnostic activities that reflect the essential characteristics of their diagnostic competence. In this regard, it can be concluded that the criterion is an important and defining feature that characterizes various qualitative aspects of the pedagogical phenomenon we are studying – their diagnostic competence, and the indicator represents certain manifestations of each specific criterion for assessing its development, which allow us to conclude that it is developed in the process of educational and scientific training. It is identified. In accordance with the substantiated components of their diagnostic competence, it is identified the axiological-motivational, intellectual, operational, psychological and reflexive criteria for assessing its development.

Thus, based on the tasks, goals and content of the military professional activity of future Ph. Doctors, in accordance with the specifics of their future scientific and pedagogical activities, we can clearly identify a list of criteria and indicators for assessing the development of their diagnostic competence. These criteria

systematically cover their diagnostic activities, and also make it possible to measure their diagnostic competence,

ability and willingness to solve diagnostic professional tasks in scientific and pedagogical activities (Table 1).

Table 1

Basic criteria and indicators for measuring the diagnostic competence development of future Ph. Doctors.

Components	Criteria	Indicators	Methods
Axiological-motivational	Axiological-motivational	Diagnostic values	S. Bubnov method "Diagnosis of the real structure of personal value orientations"
		Diagnostic motivation	Methodology of K. Zamfer, modified by A. Rean "Diagnostics of motivation of professional activity"
Cognitive	Intellectual	Knowledge in military education sphere and diagnostic activity	Test to determine the levels of knowledge in military education field towards diagnostic activity
		Future Ph. Doctors' knowledge of diagnostic methods, application of methods, methodological techniques of diagnostic activity	Author's methodology. Test to determine the levels of knowledge of methods, diagnostic technique of future Ph. Doctors.
		Methodological knowledge of future Ph. Doctors on the means of diagnostic activity	Author's methodology. Test to determine knowledge of the use of diagnostic tools.
Operationally active	Operational	Diagnostic skills and abilities in the field of military education	Author's methodology for assessing diagnostic skills and abilities in the field of military education
		Diagnostic skills and abilities to apply methods, techniques, and methods of diagnostic activities.	Author's methodology. Test for determining the skills levels and abilities of future Ph. Doctors due to the application of methods, techniques and diagnostic methods in scientific and pedagogical activities
		Methodological skills and abilities of future Ph. Doctors in the use of diagnostic tools	Author's methodology. Test to determine the skills and abilities to use diagnostic tools for the implementation of the diagnostic function by future Ph. Doctors
Individual Psychological	Psychological	Communicativeness and organizability	Methodology "Communicative and Organizational Abilities" by V. Sinyavsky and B. Fedorishin
		Tolerance	Express questionnaire "Tolerance Index"
		Objectivity	Test-questionnaire "Study of subjective control" by E.F. Bazhin on the basis of the J. Rotter control scale

Subject	Reflexive	Subjectivity	M. Shchukina method "Assessment of the level of development of personality subjectivity"
		Responsibility	Test questionnaire. Test on responsibility
		Reflexivity	Methodology of A. Karpov "Evaluation of reflexivity"

The axiological and motivational criterion makes it possible to find out the values and motives of the diagnostic activity of future Doctor of Philosophy. The necessity of professional values as a criterion is related to the following fact: they "...play a crucial role first in the formation of professional competence of future specialists in the process of acquiring professional education, and then in its actualization in the process of professional activity. They directly influence the formation and saturation of the motivational sphere of future specialists" [11: 207].

That is why the value and motivational aspect is the core of their diagnostic activities as it includes a set of conscious values, motives and motivation. This criterion is one of the key ones as it is based on the values of diagnostic activity and its motivation.

1. Diagnostic values. We chose the methodology S.S. Bubnov "Diagnosis of the real structure of personal value orientations", the advantage of which is to determine whether the following aspirations really exist: to realize oneself in future diagnostic activities; to continuous development and self-development as a military professional and researcher.

2. Diagnostic motivation. It will be determined by means of a technique of K. Zamer in modification of A. Rean "Diagnosis of motivation of professional activity". It is based on the concept of intrinsic and extrinsic motivation. The higher the satisfaction with diagnostic activity, the more optimal the motivational complex: a significant advantage of internal positive motivation and a low advantage of external negative motivation. To conclude, the main indicators of the axiological motivational

criterion are values and motivation of diagnostic activity of future Ph. Doctors.

The intellectual criterion of measuring the formation of diagnostic competence of future Ph. Doctors makes it possible to find out, first, the development of military-professional, pedagogical, methodological and special knowledge as an object and subject of diagnosis; second, the development of knowledge about pedagogical diagnosis, diagnostic methods, technologies, means and methods of their application in diagnostic activities; third, the development of methodological knowledge about the methodology of using diagnostic tools.

1. The knowledge in the field of military education and diagnostic activities, determined by the author's test – a test to determine the levels of knowledge in the field of military education in relation to diagnostic activities.

2. Knowledge of future Ph. Doctors of diagnostic methods, application of methods and techniques of diagnostic activity. To find out, the author's methodology will be used – a test to determine the levels of knowledge of methods and techniques of diagnosis of future Doctor of Philosophy.

3. Methodological knowledge of future Ph. Doctors regarding the means of diagnostic activity. They need to know what means to use to realize the diagnostic function as a military educator and researcher.

For this purpose, the author's methodology will be used - a test to determine the knowledge of using the diagnostic tools for the implementation of the diagnostic function by future Ph. Doctors.

The operational criterion for assessing the diagnostic competence of future Ph. Doctors makes it possible to find out their practical ability to implement the diagnostic function in the process of scientific and pedagogical activity, successfully solve various diagnostic situations in the pedagogical process, independently solve diagnostic tasks in the process of implementing their scientific and pedagogical functions and carry out research activities as a scientist and researcher.

The operational criterion indicators

1. Diagnostic skills and abilities in the field of military education, which are determined by the author's methodology for assessing diagnostic skills and abilities in the field of military education. It makes it possible to find out the development of diagnostic knowledge of future Ph. Doctors in the field of military education, which is necessary for every military scientist and teacher for diagnostic activities.

2. Diagnostic skills and abilities in the application of methods, techniques, and methods of diagnostic activity. To determine the levels of this knowledge, we will use the author's test to determine the levels of skills and abilities of future Ph. Doctors in the application of methods, techniques and diagnostic methods in scientific and pedagogical activities.

3. Methodological skills and abilities of future Ph. Doctors in the use of diagnostic tools. They should know what tools to use to implement the diagnostic function as a military educator and researcher. The author's methodology will be used to determine the skills and abilities to use diagnostic tools to implement the diagnostic function of future Ph. Doctors.

The psychological criterion is used to evaluate the individual psychological component of the diagnostic competence of future Doctor of Philosophy, since the success of diagnostic activities depends significantly on their individual psychological diagnostic qualities.

Indicators of the psychological criterion

1. Communicative and organizational skills are extremely important professional qualities of every military scientist and educator for organizing and conducting diagnostic activities. To evaluate it, we will use the methodology "Communication and organizational skills" by V. Sinyavsky and B. Fedorishyn.

2. Tolerance is a professionally important quality for diagnostic activities, which is manifested in respect for respondents, acceptance and correct understanding without aggression of their different opinions that differ from their own, as well as tolerance to the peculiarities of behavior, customs, feelings, beliefs and lifestyle, which affects the professional ability to carry out diagnostic activities with research. To determine its development, it is proposed to use the express questionnaire "Tolerance Index".

3. Objectivity is a special professionally important quality of a future Doctor of Philosophy as a scientist and teacher, since the results of diagnostic measures in both scientific and scientific-pedagogical activities largely depend on the objectivity of their implementation. For this purpose, a test-questionnaire "Study of subjective control" (by E.F. Bazhin based on the J. Rotter control scale) is used, which allows quickly and quite effectively to determine the level of formation of subjective control.

The reflective criterion of the diagnostic competence of future Doctor of Philosophy includes the ability to determine one's own emotional state and the state of others in the process of performing their duties; the ability to diagnose, predict, and self-analyze one's own and others' behavior and activities. Ability to analyze actions and deeds, critically realize the peculiarities of the phenomenon under study, "see" opportunities for self-regulation of activity and behavior, including perception and understanding of themselves as subjects of military

professional, including diagnostic activities.

The main indicators of reflective criterion

Subjectivity is the awareness and perception of oneself as a subject of diagnostic activity; it includes such qualities as autonomy, independence and professional subjectivity, responsibility, objectivity in diagnostic activity, which is important for future Doctor of Philosophy. To have self-perception as perfect professionals and specialists, to study this indicator, we will use the methodology of M. Shchukina "Assessment of the level of development of personality subjectivity";

Responsibility is the ability of a respondent working in the 'human-to-human' system to consciously set diagnostic tasks primarily for themselves and the student, to predict ways to solve them, and to have the ability to engage in subject-subject interaction in the process of solving them. It should be emphasized that with a sense of responsibility to their respondents and an awareness of the research goal, a teacher's professional skills in diagnostic activities begin to develop. To study this indicator, we will use a test questionnaire – the responsibility test, which will measure the level of responsibility of respondents.

Reflexivity is the ability of the respondent to analyze his actions and deeds, critically realize his features, see his possibilities in self-regulation of his activity and behavior. Reflexive analysis includes comprehension of essence and the reasons of the phenomena and processes which have led to this or that result of the professional activity. In other words, reflexivity provides such major processes of selfknowledge as self-

perception, selfobservation, self-analysis, and selfreflection. The degree of reflexivity of the scientist determines the degree of objectivity of his knowledge about himself, since it is the ambiguity and non-categorical judgment of oneself that allows an internal dialogue, discussion with oneself about one's personality and clarification of its values. The most important content of reflexivity in selfknowledge is the future Ph. Doctor ability to critically comprehend his or her own characteristics and abilities. We will measure it with the help of A.V. Karpov's method "Evaluation of reflexivity", which makes it possible to realize the ability of respondents to reflect on their own experience in order to understand, evaluate and justify their own beliefs.

Conclusions and research perspectives. The criteria and indicators for measuring the diagnostic competence of future Ph. Doctors have been defined, which make it possible to determine their diagnostic preparedness, intellectual, activity and subjective ability, as well as professional, subjective and psychological readiness to implement the diagnostic function in the process of future scientific and scientific-pedagogical activity.

The system of contextual criteria for measuring the development of diagnostic competence of future Doctor of Philosophy has been substantiated - axiological and motivational, intellectual, activity, psychological and reflective, each of which has appropriate indicators.

Perspective area of research is the substantiation of pedagogical conditions for the development of diagnostic competence of future Ph. Doctors in the process of educational and scientific training.

LIST OF REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. *Akademichnyi tlumachnyi slovnyk: v 11 tomakh [Academic explanatory dictionary: in 11 volumes]*. (1973). Kyiv: Naukova Dumka, t. 4, 739 [in Ukrainian].
2. Busel, V.T. (2005). *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrajins'koyi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv, 1728 [in Ukrainian].
3. Hats, G.O. (2010). *Metodyka formuvannia diahnostychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [The method of formation of diagnostic*

competence of future teachers of physical education]. *Pedahohika, psykhologhiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu – Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports*, № 3, 18-20. Retrieved from: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-03/10ggoptt.pdf> (access date: 12/20/2022) [in Ukrainian].

4. Zastelo, O.V. (2018). *Rozvytok diahnostychnoi kompetentnosti vykladachiv inozemnykh mov vyshchyykh viiskovykh navchalnykh zakladiv u systemi pisliadyplomnoi osvity [Development of diagnostic competence of foreign language teachers of higher military educational institutions in the postgraduate education system]*. Candidate's thesis. Kyiv: Instytut Sluzhby zovnishnoi rozvidky Ukrainy, Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho, 374 [in Ukrainian].

5. Zastelo, O.V., & Yagupov, V.V. (2018). *Kryterii ta pokaznyky otsiniuvannia rozvynenosti diahnostychnoi kompetentnosti vykladachiv inozemnykh mov VVNZ [Criteria and indicators for evaluating the development of diagnostic competence of teachers of foreign languages at VVNI]*. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. Košice, Slovakia, vol. 6, no. 3, 159-164 [in Ukrainian].

6. Ingenkamp Karlheinz. (1997). *Lehrbuch der pädagogischen Diagnostik*. Verlagsort: Weinheim; Basel. Verlag: Beltz. Jahr, 301 [in German].

7. Martynenko, S.M. (2013). *Vyvchennia osobystosti molodshoho shkoliara zasobamy pedahohichnoi diahnostyky: navch.-metod. posib. [Studying the personality of a younger schoolboy by means of pedagogical diagnostics: teaching-method. manual]*. Kyiv: Univ. B. Grinchenko, 144 [in Ukrainian].

8. Podlasy, I.P. (1998). *Diahnostyka ta ekspertyza pedahohichnykh proektiv: navch. posib. [Diagnostics and expertise of pedagogical projects: teacher. manual]*. Kyiv: Ukraina, 343 [in Ukrainian].

9. Sysoeva, S.O., & Krystopchuk, T.E. (2013). *Metodolohiia naukovo-pedahohichnykh doslidzhen: pidr. [Methodology of scientific and pedagogical research: textbook]*. Rivne: Volynski oberehy, 360 [in Ukrainian].

10. Yagupov, V.V. (2019). *Teoriia i metodolohiia viiskovo-pedahohichnykh doslidzhen: pidruchnyk [Theory and methodology of military-pedagogical research: textbook]*. Kyiv: NUOU imeni Ivana Cherniakhovskoho, 444 [in Ukrainian].

11. Yagupov, V.V. (2022). *Tsinnisno-motyvatsiinyi komponent profesiinoi kompetentnosti fakhivtsiv: metodolohichnyi aspekt [Value-motivational component of professional competence of specialists: methodological aspect]*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, no. 6 (64), 207-219. DOI: 10.33099/2617-6858-22-70-6-207-219. Retrieved from: <http://visnyk.nuou.org.ua/issue/view/15889> [in Ukrainian].

12. Yagupov, V.V., & Kyrychenko, O.M. (2021). *Formuvannia diahnostuvalnoi kompetentnosti maibutnykh ofitseriv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of diagnostic competence of future officers in the process of professional training]*. *Aktualni problemy rozvytku sluzhbovo-prykladnykh, tradytsiinykh i skhidnykh odnorbstv: zb. nauk. pr. za mat. KhV mizhnar. konf. / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav, Nauk. park "Nauka ta bezpeka Ukrainy" – Actual problems of the development of service-applied, traditional and oriental martial arts: coll. of science pr. for mat. XV International conf. / Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kharkiv. national University of Internal Affairs of affairs, Science Park "Science and Security of Ukraine", Kharkiv, 145-146 [in Ukrainian].*

13. Yagupov, V.V., & Kiva, V.Y. (2019). *Kryterii ta pokaznyky diahnostuvannia rozvynenosti informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti vykladachiv systemy viiskovoi osvity [Criteria and indicators for diagnosing the development of information and communication competence of teachers of the military education system]*. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technologies and teaching aids*, vol. 71, no. 3, 248-266. DOI: 10.33407/itlt.v71i3.2916. Retrieved from:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2019_71_3_20 (access date: 12/20/2022). [in Ukrainian].

14. Yagupov, V.V., & Trakalyuk, O.L. (2021). Kryterii ta pokaznyky diahnostuvannia profesiinoi pidhotovlenosti ofitseriv operatyvno-taktychnoi lanky upravlinnia [Criteria and indicators for diagnosing the professional training of officers of the operational-tactical management link]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, no. 6 (64), 164-175. DOI: 10.33099/2617-6858-21-64-6-164-175 [in Ukrainian].

15. Yagupov, Vasyly, & Zhembrovsky, Serhiy. (2020). Perspektyvna systema diahnostuvannia fizychnoi pidhotovlenosti viiskovosluzhbovtsiv Zbroinykh syl Ukrainy: teoretyko-metodolohichne obgruntuvannia [A promising system for diagnosing the physical fitness of servicemen of the Armed Forces of Ukraine: theoretical and methodological justification]. *Viiskova osvita: zb. nauk. pr. Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Military education: coll. of science avenue of the National University of Defense of Ukraine*, no. 2 (42), 378-392. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2020-2/378-392> [in Ukrainian].

16. Deci, E.L., & Ryan, R.M. (2008). Self-determination theory: A macro theory of human motivation, development and health. *Canadian Psychology*, t. 49, 182-185 [in English].

17. Yahupov, V., & Kyrychenko, O. (2022). Diagnostic competence of future officers-specialists in speaking and sport of the armed forces of Ukraine: concepts, contents and content. *Innovative Solutions In Modern Science*, may № 1 (53), 18-35. DOI: 10.26886/2414-634X.1(53)2022.2 [in English].

18. Yahupov, V., Zastelo, O., Svystun, V., Korchynska, N., Chorna, O., & Krykun, V. (2020). Development of Foreign Language Teachers' Diagnostic Competence in the System of Military Education. *TEM Journal (Technology, Education, Management, Informatics)*, vol. 9, is. 3, 1213-1220. DOI: 10.18421/TEM93-49. Retrieved from: http://www.temjournal.com/content/93/TEMJournalAugust_1213_1220.pdf [in English].

Received: November 01, 2022
Accepted: December 09, 2022

MODERN TEACHING TECHNOLOGIES СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

UDC 378.141.4

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.283-290

SKILLS OF WORKING WITH PHOTO AND VIDEO MATERIALS AS A COMPONENT OF TEACHER'S ICT COMPETENCE IN DISTANCE LEARNING

S. M. Horobets*, O. M. Kryvonos**, O. V. Voznyuk***

The article deals with the urgent problem of increasing the level of teacher's information, communication and technological competence in the conditions of the use of all levels of distance learning technologies in educational institutions. The article considers the essence of the concept of teacher's ICT competence and establishes that its necessary component is the ability to present educational material, using the necessary ICT tools for this.

The results of a survey of teachers of the Ukrainian language and literature, as well as physics, astronomy and computer science, conducted during the postgraduate training courses for teachers organized at Zhytomyr Ivan Franko State University during September-December 2021, are presented. As a result of the survey, it was found out which teaching materials have been used by the teachers in the process of distance learning, and what with difficulties they meet during the lessons in a distance format. It was found that the majority of teachers have used ready-made presentations, illustrative and video materials taken from the Internet, and the greatest difficulties for them were the creation of their own photo or video materials and multimedia presentations.

It is proposed to hold thematic classes with teachers during their postgraduate training courses. The content of the classes is given, namely: the peculiarities of working with Internet catalogs of photo and video files; the review of the most popular online services for creating infographics, editing raster and vector images; the technology of preparation and installation of video materials; the artistic approach to building the composition of the frame and the psychology of its perception by the viewer.

Thus, the implementation of the proposed approaches in the practice of the institutions that carry out postgraduate education of teachers will contribute to the development of ICT competence in the

* Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
sgs_cat@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-7639-9714

** Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Docent
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
krypton@zu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4211-6541

*** Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor
(Zhytomyr Ivan Franko State University)
alexvoz@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4458-2386

teachers, which will positively affect the quality of conducting educational and extracurricular activities in the conditions of distance learning. The perspective of further research is to study the possibilities of increasing the level of ICT competence in the teachers by using online learning management systems.

Key words: teacher's ICT competence, distance learning, photo and video materials, multimedia presentation, online services for editing raster and vector images, video editing.

НАВИЧКИ РОБОТИ З ФОТО- ТА ВІДЕОМАТЕРІАЛАМИ ЯК СКЛАДОВА ІКТ-КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

С. М. Горобець, О. М. Кривонос, О.В. Вознюк

У статті порушується нагальна проблема підвищення рівня інформаційно-комунікаційно-технологічної компетентності вчителів в умовах застосування в освітніх закладах усіх рівнів технологій дистанційного навчання. Розглянуто сутність поняття ІКТ-компетентності вчителя та визначено, що її необхідною складовою є здатність презентувати навчальний матеріал, застосовуючи для цього необхідні засоби ІКТ.

Наведено результати опитування вчителів української мови та літератури, а також фізики, астрономії та інформатики, проведеного на курсах підвищення кваліфікації вчителів, які були організовані в Житомирському державному університеті імені Івана Франка протягом вересня-грудня 2021 р. В результаті опитування з'ясовано, які саме навчальні матеріали використовували вчителі в процесі дистанційного навчання, та які труднощі виникали в них під час проведення занять у дистанційному форматі. Встановлено, що більшість вчителів користувалися готовими презентаціями, ілюстративними й відеоматеріалами, взятими з Інтернету, а найбільші труднощі в них викликало створення власних фото- або відеоматеріалів та мультимедійних презентацій.

Запропоновано проведення з учителями тематичних занять під час проходження ними курсів підвищення кваліфікації. Наведено зміст занять, а саме: особливості роботи з інтернет-каталогами фото- та відео-файлів; огляд найбільш популярних он-лайн сервісів для створення інфографіки, редагування растрових та векторних зображень; технологія підготовки і монтажу відеоматеріалів; художній підхід до побудови композиції кадру та психологія його сприйняття глядачем.

Таким чином, впровадження запропонованих підходів у практику закладів, що здійснюють післядипломну освіту педагогів, сприятиме розвитку ІКТ-компетентності вчителів, що позитивно вплине на якість проведення навчальних та позанавчальних заходів в умовах дистанційного навчання. Перспективою подальших досліджень є вивчення можливостей підвищення рівня ІКТ-компетентності вчителів шляхом використання он-лайн систем управління навчанням.

Ключові слова: ІКТ-компетентність вчителя, дистанційне навчання, фото- та відеоматеріали, мультимедійна презентація, он-лайн сервіси для редагування растрових та векторних зображень, відеомонтаж.

Introduction of the issue. An important task of modern pedagogues is the unification of information and communication technologies (ICT) and the traditional teaching methods. In the conditions when educational institutions of all levels are actively mastering distance learning technologies, there is an urgent need to increase the level of information, communication and technological competence in the teachers. A teachers' ICT competence is a

complex concept and includes a certain set of their knowledge, abilities, skills, personal attitudes and value orientations [5; 6; 10] in the field of ICT, which enable to independently and responsibly use the mentioned technologies in practice to solve ones professional problems, to meet different needs and to learn throughout life [2: 11, 46].

According to UNESCO international standards, a necessary component of a teacher's ICT competence is the ability to

present educational material, using for this purpose pertinent ICT tools [3: 57, 78]

- to use for presenting educational material various presentation software tools, videos, animations, computer models, etc.;

- to prepare computer presentations, using various types of computer design and taking into account the peculiarities of human perception of visual information;

- to use graphic editors to prepare simple images;

- to use collage and infographics in order to make the presentation clearer and increase the interest in the learners [7; 9].

There is a radical transformation of the communicative sphere of the human being, which is realized against the background of globalization processes: with the advent of the Internet, mobile communications, significant increase and improvement of transport means exponentially intensifies psychological lability and mobility in space and time. The information boom is due primarily to repeated reproduction and reiteration of already known information, rather than an increase in the amount of new knowledge. For the first time in human history, ideas and technologies are transformed faster than the generations of people. Here we have the paradigm of specialization and differentiation in labour activities reveals a serious problem for professional education, which cannot adequately respond to the rates of technological development of modern world, since the content of education undergoes fundamental changes over the course of five-ten years of professional training, revealing the problem of the *"half-life of specialist's competence"*: the average annual growth rate in new knowledge on our Planet is 4-6%, therefore, a specialist should receive about 50% of professional knowledge after graduating from relevant educational institution. At the same time, the amount of time required to update professional knowledge for specialists with higher education is 28%

of the total amount of time that an employee has at his disposal during the entire working period [8].

In the conditions of virtual communication during distance learning, special attention should be paid not only to the content, but also to the design of educational materials. The presentation should be interesting, well-illustrated and informative, which improves the perception of information and increases the motivation in the learners to study the subject.

That is why the development of the teacher's ability to work with photo and video materials using ICT is a very urgent task. In modern conditions, computer equipment, various mobile devices and software, and connection to Internet resources have become available to most participants in the educational process. However, today there is still a contradiction between teachers' technical ability to create a high-quality presentation of educational material and their insufficient ICT competence.

Current state of the issue. Many domestic and foreign scientists have paid attention to the problem of forming teachers' ICT competence, in particular, V. Bykov, O. Bilous, I. Vorotnikova, J. Winn, R. Gurevich, V. Hrytsenko, N. Morse, O. Ovcharuk, S. Rakov, M. Rus, M. Selinger, O. Spirin, L. Chernikova, and others. Thanks to their research, the essence of the concept of teacher's ICT competence, its components, structure, levels have been revealed, as well as the model of teacher's ICT competence has been developed [1]. The means for the formation of ICT competence have been proposed both in the process of the prospective teachers' education and during the postgraduate training.

J. Berzyn, Y. Bogachkov, O. Voznyuk, K. Bonk, K. Kolos, V. Kuharenko, O. Rybalko, N. Syrotenko, O. Smirnova O. Smirnova-Trybulska, K. Fischer and other scientists are developing the pedagogical, psychological, methodological, and organizational foundations of the development and implementation of distance learning

technologies. However, despite the weighty results of the mentioned studies, it must be stated that in the papers of the scientists, insufficient attention is paid to the development of such a component of teacher's ICT competence as the skills of working with photo and video materials, which is quite relevant in the context of distance learning.

Research methods. A number of methods have been used to solve the research tasks: theoretical ones – the analysis and synthesis, systematization, generalization of scientific and pedagogical literature; the empirical ones – the questionnaires, pedagogical experiment; the statistical methods for mathematical generalization of experimental research results.

The aim of the research. The purpose of the article is to highlight the possibilities of increasing the level of ICT competence in the teachers by developing their abilities and skills in working with photo and video materials concerning further practical use.

Results and discussion. Pedagogical experience of conducting classes in the conditions of distance learning has shown that the application of high-quality illustrative material, multimedia technologies, which can be used to create educational content accompanied by audio and visual effects, significantly expand the teacher's opportunities to raise visibility, to increase the quality of teaching and enhancing the interest of the learners [4: 149].

It should be noted that the ability to work with photo and video materials using ICT can be useful to a teacher not only during the postgraduate training, but also for the presentation of extracurricular activities or reporting on different types of one's professional activity.

In general, the teacher can use illustrative and video materials created by ICT

– for the development of educational, instructive and other materials;

– to create and conduct multimedia presentations for the purpose of visualizing the phenomena and processes being studied;

– when creating static or animated images to visualize the content of tasks;

– to demonstrate experiments in teaching natural sciences;

– when conducting laboratory work using a computer;

– when developing educational or control online tests;

– in the process of running one's blog or creating a site for posting various information on the subjects.

Of course, the active use of ICT in the distance learning process requires the teachers and learners to have smartphones and at least one device (computer, laptop or tablet) with Internet access. In addition, the teacher must have a high level of ICT competence.

However, our study has shown that it is the use of various illustrative and video materials that causes difficulties for the teachers during distance learning. This has been found out in the process of our pedagogical survey at teacher training courses organized at Zhytomyr Ivan Franko State University during September-December 2021. 114 teachers of Ukrainian language and literature, as well as physics, astronomy and computer science took part in the survey. 90% of the teachers had more than 10 years of teaching experience, and 7% of the teachers – from 5 to 10 years.

The teachers were asked to rate their level of computer proficiency on a five-point scale (where 1 is the minimum, 5 is the maximum). As a result, 9% of the respondents rated it 2 points, 43% – 3 points, 28% – 4 points and 20% – 5 points. The average score was 3.5, indicating that even experienced teachers do not reveal a sufficient level of ICT competence.

The results are shown in fig. 1.

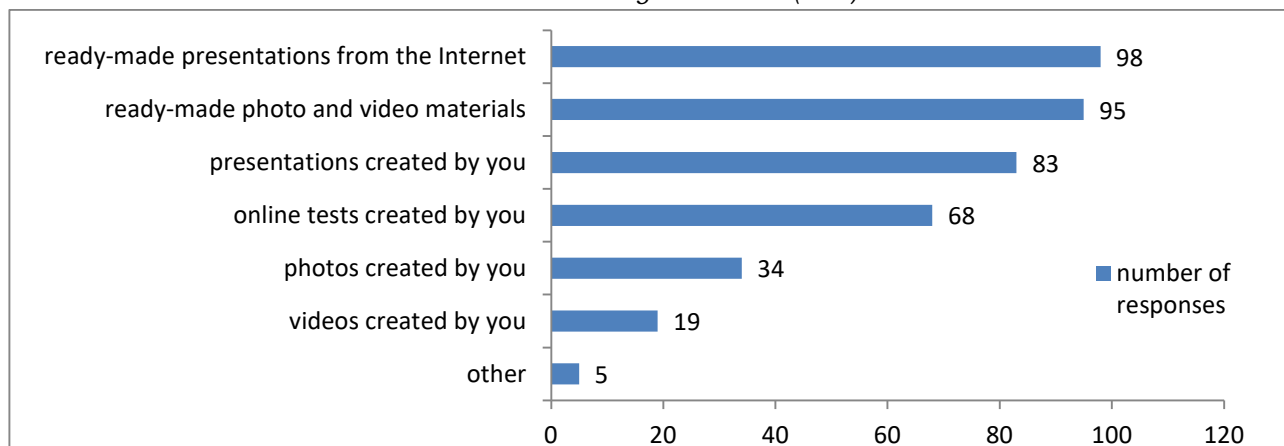

Fig. 1. The results of teachers' answers to the question "What educational materials did you use in the distance learning process?"

The results of the survey allow us to draw the following conclusions:

- most teachers use ready-made presentations and ready-made photo and video materials taken from the Internet (86% and 83% of the respondents, respectively);

- quite a significant number of the teachers (almost 73%) create presentations themselves;

- almost 60% of the teachers independently develop online tests;

- a small number of the respondents use self-created photo materials (about 30% of the teachers) and video materials (about 17%);

- a small number of the teachers (5%) use other materials, in particular, electronic notes (created using the

BookCreator program), worksheets, lesson plans with the determination of the amount of time to complete specific tasks.

It has been also found out that the biggest difficulties for the teachers were creating their own photo or video materials (34%), as well as the technical difficulties when working in Zoom or similar programs (33%), creating and conducting online tests or other control procedures (about 32%). Almost 19% of the surveyed teachers have noted that they met with the problems while creating their own presentations (Fig. 2). Among other problems, insufficient technical equipment and lack of time to prepare educational materials for classes were mentioned.

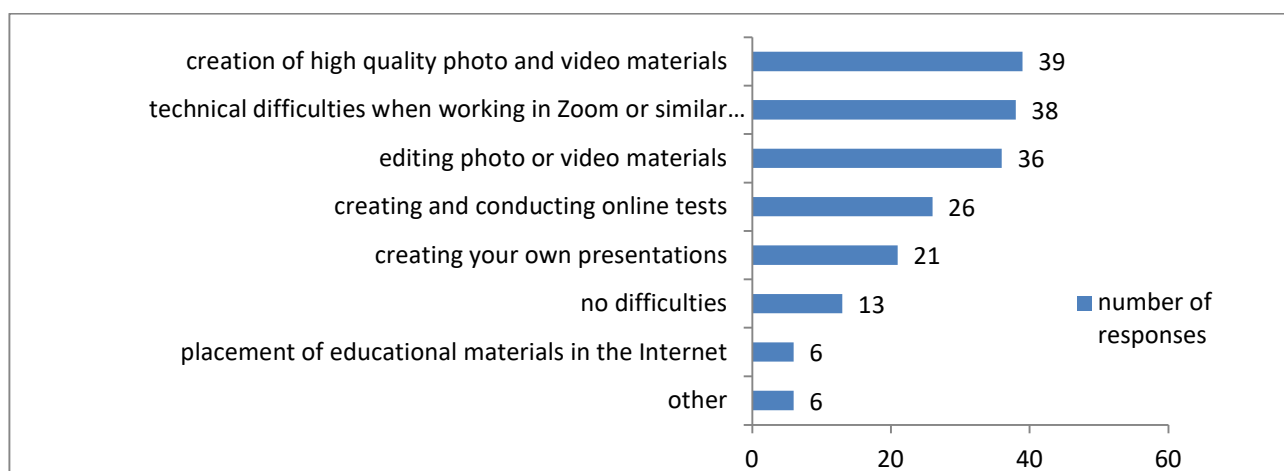

Fig. 2. The results of teachers' answers to the question "What difficulties did you encounter during distance learning?"

The analysis of scientific sources and our practical pedagogical experience have proved that one of the promising directions for solving the problem of increasing the level of ICT competence in teachers and developing their skills and abilities in working with photo and video materials for the purpose of further practical use both in professional activities and to ensure own needs is to conduct thematic classes during their postgraduate training courses or other types of postgraduate education.

In particular, the following topics of classes are offered:

- 1) "Using Internet resources for creating and editing illustrative material";
- 2) "Creating, editing and posting the video lessons".

The main goal of studying topic 1 is to acquaint the postgraduate course participants with the possibilities of using various Internet resources for the preparation of visual materials that the teacher can use in the professional activity.

The lesson consists of two thematic parts. The first part deals with the peculiarities of working with Internet catalogues of photo and video files. Recommendations are provided for organizing an effective search for the necessary illustrative material using keywords and associative links. Particular attention is paid to the issue of integrity when using images that are hosted on web repositories and distributed with different license terms.

The second part of the lesson is devoted to the review of the most popular online services for creating infographics, editing raster and vector images. In particular, the web service www.canva.com containing design templates for various information products, such as presentations, posters, advertisements, information leaflets, etc. is considered. This service stores hundreds of thousands of background images, icons, tables, frames and other decorative elements that can be used to build one's graphic compositions.

Thanks to a simple and clear interface, even a novice user is able to edit the selected template and prepare the necessary information materials. Depending on the type of information product created, it can be saved in various formats – from a simple JPEG image to multi-page PDF documents, animated GIF images and even video presentations.

It should be noted that the Canva platform has a separate web service aimed at teachers and learners. This open resource is free and enables to create and share learning materials in real time. Such functions allow the teachers to maintain active feedback with learners during the lesson. Visual communication during mastering new materials and the possibility of joint work on projects increase the level of interest in the learners and actively involves them in studying.

If necessary, when registering on the website (www.canva.com/uk_ua/osvita/), one can specify and confirm the status of a teacher, learner or educational institution. Such users, depending on the type of registration record, receive additional opportunities aimed at increasing the efficiency of using the service for educational purposes. With this form of registration, not only Canva's services are available (lesson plans, templates for scientific infographics and presentations, educational videos on various topics and posters, a shared virtual learning space of the class), but also the possibility of integration with different Learning Management Systems (LMS) services, such as Moodle, Google Classroom, D2L, Blackboard or Microsoft Teams.

For online editing of raster images on the Internet, it is enough to use one of the most popular services, for example, photopea.com or pixlr.com. The software of the service enables to perform all basic manipulations with raster files (transformation, colour correction, layer-by-layer editing, etc.) and to save the final processing result in the given format. The beginner users can use the service's

template library and tips. More experienced users of the service can choose a working mode with advanced functionality, which is a mode close to working in the Adobe Photoshop program.

Specifically, it is necessary to dwell on the fact that there are specialized online services for solving special problems, for example,

– for constructing graphs of functions, one can use the graphic calculator www.mathway.com/Graph or www.desmos.com/calculator/;

– the services app.chartblocks.com, www.visme.co, charts.livegap.com, etc. will come in handy for constructing charts;

– the services such as www.lucidchart.com or app.diagrams.net, which have a large built-in library of graphic primitives, are more suitable for drawing structural diagrams or block diagrams of various algorithms, the use of which will greatly facilitate the process of creating diagrams.

Topic 2 "Creating, Editing, and Posting Video Lessons" covers two aspects of video creation:

– information technology for preparing and editing video materials;

– an artistic approach to the composition of the frame and the psychology of its perception by the viewer.

As a tool for non-linear video editing operations, one can choose one of the popular free programs – Kdenlive (available at kdenlive.org) or Shotcut (home page is located at shotcut.org). These programs do not require significant computing power for their work, which makes them suitable for use on the computers with cheap processors. Both programs enable basic editing and colour correction of video clips, have a built-in title editor, a library of artistic video effects, and sound correction tools. The edited video project is rendered in all the most popular multimedia file formats.

Special attention should be paid to the issues of harmonious frame construction, organic combination of different video fragments into one meaningful video sequence. For this purpose, it is desirable

to get acquainted with the basic techniques and rules of shooting and editing, the peculiarities of the viewer's perception of static and dynamic images.

It should also be noted that an important moment during classes is the presence of feedback between the lecturer and postgraduate course participants. All interested parties can receive various presentation and informational materials in electronic form, as well as, if necessary, consult with the lecturer.

At the end of the classes, the teachers have been asked to rate on a 10-point scale the usefulness of the received information (where 1 is completely useless, 10 is extremely useful). The overall impression was quite positive, as most of the teachers (96%) has rated the studying information from 7 to 10 points and only 4% –from 4 to 6 points.

Conclusions and research perspectives.

Informatization, computerization, technologization of education can be considered one of the major trends of modern education since the emergence of information technology civilization has led to the process of informatization and computerization of education. The very concept of learning is being changed, since the productive learning is now impossible without the ability to use information. This, in turn, leads to the technologization of education, when technological training is considered as an integral element of general education and is the main component of vocational education.

Thus, the implementation of the proposed approaches in the practice of institutions that carry out postgraduate education of teachers will contribute to the development of ICT competence of teachers, which will positively affect the quality of conducting educational and extracurricular activities in the conditions of distance learning. The perspective of further research is to study the possibilities of increasing the level of ICT competence in the teacher by using online systems for managing the educational process.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Morze, N.V., & Vorotnykova, I.P. (2016). Model IKT kompetentnosti vchyteliv [Model of teachers' ICT competence]. *ScienceRise: Pedagogical Education*, № 10 (6), 4-9 [in Ukrainian].
2. *Osnovy standartyzatsii informatsiino-komunikatsiinykh kompetentnosti v systemi osvity Ukrainy: metod. rekomendatsii* [Basics of standardization of information and communication competences in the education system of Ukraine] / [V.Iu. Bykov, O.V. Bilous, Yu.M. Bohachkov ta in.]; za zah. red. V.Iu. Bykova, O.M. Spirina, O.V. Ovcharuk (2010). Kyiv: Atika, 88 [in Ukrainian].
3. *Struktura IKT-kompetentnosti uchiteley. Rekomendatsii YuNESKO* [The structure of teachers' ICT competence. UNESCO recommendations] (2011). Retrieved from: <http://iteach.com.ua/files//content/5EDCFd01.pdf> [in russian].
4. Yankovych, O., Bednarek, Yu., & Andzheievska, A. (2015) *Osvitni tekhnolohii suchasnykh navchalnykh zakladiv* [Educational technologies of modern educational institutions]: navch.-metod. posibnyk. Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka, 212 [in Ukrainian].
5. Dubaseniuk, O.A., & Vozniuk, O.V. (2019). Competency principles of teacher's professional training and development in the conditions of European integration. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences*, 1 (96), 17-25. DOI: 10.35433/pedagogy.1(96).2019.17-25 [in English].
6. Dubaseniuk, O., Voznyuk, A., & Samoilenko, O. (2020). Quality of Education – Ukrainian Experience. *Didactica Slovenica – Pedagoška obzorja*, 35(1), 32-146. Retrieved from: <http://www.pedagoska-obzorja.si/Revija/Vsebine/vs20-1.html> [in English].
7. Kryvonos, O.M., Strutynska, O.V., & Kryvonos, M.P. (2022). The use of visual electronic circuits modelling and designing software Fritzing in the educational process. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences*, 1(108), 198-208. DOI 10.35433/pedagogy.1(108) [in English].
8. Maryam, A., & Leidner, E.D. (2021). Review: Knowledge Management and Knowledge Management Systems: Conceptual Foundations and Research Issues. *MIS Quarterly*, 25, 1. 107-136 [in English].
9. Voznyuk, A., Gorobets, S., Kubitskyi, S., Domina, V., Gutareva, N., Roganov, M., & Bloshchynskyi, I. (2021). Interdisciplinary Educational Technology based on the Concept of Human Brain Functional Asymmetry. *Postmodern Openings*, 12(2), 433-449. DOI 10.18662/po/12.2/316 Covered in: Web of Science [in English].
10. Vozniuk, O.V., & Dubaseniuk, O.A. (2020). To the question of building the universal model of the development of world pedagogy and education. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences*, 1(100), 5-14. DOI: 10.35433/pedagogy [in English].

Received: November 14, 2022

Accepted: December 16, 2022

CONTENTS

METHODOLOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY	5
Byrko N. M. Implementation of the basics of pedagogy of tolerance in the practical activities of modern educational institutions	5
Blahova T. O. Pre-professional choreographic training in the structure of primary specialized art educational institutions: historical and pedagogical aspect	19
Dupak N. V. Theoretical analysis of the conceptual principles of professional and pedagogical competences of future teachers of vocational education	33
Korolyuk O. M. Problem of professional training of future teachers of mathematics: domestic context of research	47
Kravets I. L., Lazorenko N. L., Skirda T. S. The influence of J. Korchak's pedagogics on European education in the middle of the 20th century	62
Misechko O. Ye. Transmisssion of culture as a goal of modern language education	76
EARLY CHILDHOOD EDUCATION	86
Paprotna G. The character of the reception of values by preschool children	86
GENERAL SECONDARY EDUCATION	94
Myronchuk N. M. Theoretical and methodological basis of forming the organizational skills of the scientific lyceums students	94
Antonova O. Ye., Postova S. A., Yatsenko S. L., Biruk N. P. Person-centered approach to organizing a study group of computer science with gifted schoolchildren	111
Romaniuk R. K., Yurchuk Ye. S., Konstantynenko L. A., Korevo N. I. Methodological principles of organizing the work of the school biology selective	118
TERTIARY EDUCATION	142
Denysiuk L. V., Danilova N. R. Formation of students' creative personality in English classes by introducing innovative methods	142
Zhuravel N. V. Competence-based approach to the training of English philology bachelors in higher education institutions of Ukraine	155
Kovalchuk I. S. Pedagogical conditions for the formation of professional competence of future pharmacy specialists in the process of studying chemical disciplines	169
Kubitskyi S. O., Voznyuk O. V. The formation of a healthy lifestyle in the student youth as a complex task of Ukrainian education	184
Lisova S. V. Problems of the professional development of the future specialist in the hotel and restaurant business at the stage of studying at an institution of higher education	195

Melnyk A. V. Use of digital technologies for control of knowledge and skills of students	213
Onyshchenko N. P., Serdiuk N. Yu. Training future foreign language teachers as innovative upbringing work managers (based on the competence approach, index of satisfaction and profессиogram)	234
ANDRAGOGY	246
Hryban H. P., Filina V. A. Formation of professional ethics in judo coaches	246
Sharlovych Z. P. Digital transformation in the activities of a nursing specialist as an information and communication component of the development of their professional skills	262
Yahupov V. V., Plokhuta I. S. Criteria and indicators for assessing the diagnostic competence of future philosophy doctors in educational and scientific training process.	273
MODERN TEACHING TECHNOLOGIES	283
Horobets S. M., Kryvonos O. M., Voznyuk O. V. Skills of working with photo and video materials as a component of teacher's ICT competence in distance learning	283

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ	5
Бирко Н. М. Впровадження основ педагогіки толерантності в практичну діяльність сучасних закладів освіти	5
Благова Т. О. Допрофесійна хореографічна підготовка у структурі початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів: історико-педагогічний аспект	19
Дупак Н. В. Теоретичний аналіз концептуальних засад професійно-педагогічних компетентностей майбутніх педагогів професійної освіти	33
Королук О. М. Проблема професійної підготовки майбутніх учителів математики: вітчизняний контекст дослідження	47
Кравець І. А., Лазоренко Н. А., Скирда Т. С. Вплив педагогіки Я. Корчака на європейську освіту середини ХХ століття	62
Місечко О. Є. Трансляція культури як мета сучасної мовної освіти	76
ДОШКІЛЬНА ОСВІТА	86
Папротна Г. Специфіка формування системи цінностей у дітей дошкільного віку	86
ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА	94
Миرونчук Н. М. Теоретико-методичні основи формування організаційних умінь учнів наукових ліцеїв	94
Антонова О. Є., Постова С. А., Яценко С. А., Бірук Н. П. Особистісно орієнтований підхід при організації гуртка з інформатики з обдарованими школярами	111
Романюк Р. К., Юрчук Є. С., Константиненко Л. А., Корево Н. І. Методичні засади організації роботи шкільного біологічного гуртка	118
ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ	142
Денисюк Л. В., Данілова Н. Р. Формування творчої особистості студентів на заняттях англійської мови шляхом впровадження інноваційних методів	142
Журавель Н. В. Компетентнісний підхід до підготовки бакалаврів англійської філології у закладах вищої освіти України	155
Ковальчук І. С. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх фахівців фармації у процесі вивчення хімічних дисциплін	169
Кубицький С. О., Вознюк О. В. Формування здорового способу життя у студентської молоді – складне завдання української освіти	184

Лісова С. В. Проблеми професійного становлення майбутнього фахівця з готельно-ресторанної справи на етапі навчання у закладі вищої освіти	195
Мельник А. В. Використання цифрових технологій для контролю знань та умінь здобувачів вищої освіти	213
Онищенко Н. П., Сердюк Н. Ю. Підготовка майбутніх учителів іноземних мов як керівників інноваційної виховної роботи (на основі компетентнісного підходу, індексу задоволеності та професіограми)	234
АНДАГОГІКА	246
Грибан Г. П., Філіна В. А. Формування професійної етики у тренерів з дзюдо	246
Шарлович З. П. Цифрова трансформація в діяльності спеціаліста медсестринства як інформаційно-комунікаційна складова розвитку його професійної майстерності	262
Ягупов В. В., Плохута І. С. Критерії та показники оцінювання діагностувальної компетентності майбутніх докторів філософії в процесі освітньо-наукової підготовки.	273
СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ	283
Горобець С. М., Кривонос О. М., Вознюк О. В. Навички роботи з фото- та відеоматеріалами як складова ІКТ-компетентності вчителя в умовах дистанційного навчання	283